

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
кафедра психології та соціології факультету здоров'я людини
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО
кафедра психології, педагогіки та філософії
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра психології
КЗВО «ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА АКАДЕМІЯ»
Запорізької обласної ради
кафедра психології та соціальної роботи
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
СТЕФАНИКА
кафедра соціальної психології

МАТЕРІАЛИ
XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)

«СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ГЕНДЕРНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА»

12 квітня 2024 року

УДК 159.923

С 69

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету здоров'я людини Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 8 від 19 квітня 2024 року)

С69 Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Київ, 12 квітня 2024 р.) / [редкол.: Ю. О. Бохонкова (голова), О. Г. Лосієвська, Ю. В. Сербін]. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. – 368 с.

Збірник містить матеріали XVI науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства» (12 квітня 2024 р.). До збірки увійшли тези доповідей, есе, присвячені сучасному науковому осмисленню стратегій впровадження гендерних досліджень у систему вищої освіти; гендерну ідентичність, соціалізацію та права людини; гендерні аспекти соціальної політики в умовах трансформації сучасного суспільства; гендерні аспекти міжособистісних стосунків та сімейного життя; психологічні технології щодо профілактики гендерно зумовленого насильства; роль жінок та чоловіків у політиці та управлінні та багато іншого.

Матеріали друкуються мовою оригіналу. Відповідальність за достовірність фактів, цитат та інших відомостей несуть автори.

УДК 159.923

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, 2024

Khromova Viktoriia Sergiivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,

Borminova Mariia Sergiivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
the 4th year student of higher education of the first
(bachelor's) level, specialty 053 Psychology,
educational program «Psychology»

PSYCHOCORRECTION OF GENDER CONFLICTS IN FAMILY LIFE AND INTERPERSONAL RELATIONSHIPS

Given the myriad of social and economic changes characterizing the modern world, there emerges a complex interplay between professional obligations and familial responsibilities. The contemporary individual finds themselves navigating multiple roles, where achievement in one sphere invariably impacts other.

The term *gender roles* refers to divisions of household labor, job segregation, and gender differences in status and authority. Gender roles influence how people are expected to act, speak, dress, and conduct themselves based on their gender [1].

Gender roles which are societal demands and expectations, have profoundly significant consequences in the lives of men and women as they influence interactions and relationships with others, allocate specific positions for men and women within the social structure, within which both genders identify themselves, formulate their own goals, and values [2].

In modern societies, the social necessity for dividing labor based on women's reproductive capabilities, which existed in archaic societies, has long since disappeared. However, stereotypes regarding traditional gender roles remain highly resilient: women are expected to focus on domestic activities, while men are expected to focus on professional and public spheres [3].

Fostering open communication channels within families is pivotal in resolving gender conflicts. Encouraging family members to express their thoughts, concerns, and emotions in a safe and non-judgmental environment fosters mutual understanding and empathy. This approach can help dismantle stereotypes and gender roles ingrained within familial dynamics,

paving the way for more equitable relationships.

Psychocorrection interventions operate on the premise that many maladaptive thought patterns, emotions, and behaviors stem from deeply ingrained psychological processes, often formed in response to past experiences or environmental influences. Through techniques such as cognitive restructuring, emotional regulation, and behavior modification, psychocorrection endeavors to untangle these intricate webs of dysfunction, paving the way for healthier thought patterns, emotional responses, and interpersonal interactions.

Cognitive restructuring is the method that encourages clients to identify dysfunctional sets of thoughts and beliefs relating to their problem, and to challenge the validity of those in order to produce and use more adaptive alternatives [4].

Cognitive restructuring in the context of psychocorrection of gender conflicts in family life and interpersonal relationships refers to the process of revising and changing beliefs, perceptions, stereotypes, and reactions related to gender identity and roles. This process can occur at both individual and couple or family levels and involves understanding and reevaluating gender expectations and norms that influence behavior and interactions.

Self-awareness is a construct that has many connotations, is defined differently in different contexts [5].

In the context of psychocorrection of gender conflicts developing self-awareness helps individuals recognize their own gender stereotypes, expectations, and roles, which can influence their perception of themselves and their partner, as well as their approach to conflict resolution. This process enables individuals to approach situations more objectively, avoid automatic reactions, and transcend established stereotypes in communication and interactions with their partner.

Furthermore psychocorrection facilitates the development of emotional intelligence, enabling individuals to navigate gender conflicts with greater sensitivity and empathy. By honing skills in emotional regulation and perspective-taking, individuals can communicate their needs and concerns more effectively, fostering a deeper connection with their partner.

Psychocorrection in the context of gender conflicts in family life

and interpersonal relationships underscores the importance of challenging and reconsidering negative or distorted beliefs regarding gender roles and expectations.

Interpersonal communication is an integral part of life, and the need to understand its importance is growing from time to time [6].

This involves becoming aware of and analyzing deep-seated gender stereotypes that may influence one's perception of oneself and one's partner, as well as the formation of conflict situations.

Through psychocorrection, individuals are empowered to challenge traditional notions of masculinity and femininity, promoting greater acceptance of diverse gender expressions and identities. By fostering an environment of openness and acceptance, psychocorrection creates space for individuals to embrace their authentic selves and cultivate healthier relationships based on mutual respect and understanding.

Revisiting these beliefs allows individuals to reassess their notions of gender roles and relationships which can contribute to understanding and embracing diversity and individuality. This process is crucial for changing negative behavioral patterns and promoting the development of healthier and more equitable relationships in family life and interpersonal interactions. The outcome of this process may include improved communication, reduced conflicts, and increased levels of mutual understanding and empathy between partners.

In conclusion, effective resolution of gender conflicts in family life and interpersonal relationships is a key task that requires understanding and awareness of one's own gender beliefs, as well as the development of self-awareness. This can be achieved through psychocorrection which involves examining the underlying motives and stereotypes that fuel conflicts, as well as actively working on developing communication skills and emotional regulation.

The list of used literature:

1. Basow, S. A. (1992). *Gender: Stereotypes and roles* (3rd ed.). Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
2. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій: [монографія] / М.Г. Ткалич. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015 – 315 с.

3. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. / О.В. Щотка. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. – 358 с.
4. COMMON LANGUAGE FOR PSYCHOTHERAPY PROCEDURES: The first 80 : Marks, Isaac, Sibilia, Lucio, Borgo, Stefania.
5. Julia Carden, Rebecca J. Jones, Jonathan Passmore Defining Self-Awareness in the Context of Adult Development: A Systematic Literature Review // Journal of Management Education. - 2021. - №1 –38.
6. Interpersonal Communication: A Social Harmony Approach / Kisman Salija, Maemuna Muhayyang & Muhammad Amin Rasyid.

Khromova Viktoriia Sergiivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,

Dudnik Uliana Sergiivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
the 4th year student of higher education of the first
(bachelor's) level, specialty 053 Psychology,
educational program «Psychology»

THE FORMATION OF IDEAS OF GENDER PSYCHOLOGY IN THE MODERN PERIOD

The historical roots of gender psychology date back to the late 19th and early 20th centuries when psychoanalysts such as Freud began to study the influence of gender on mental processes and personality formation through gender stereotypes and roles. Feminist movements also made significant contributions by advocating concepts of gender equality and exploring the social and cultural determinants of gender differences. Sociological research has allowed for the analysis of social norms and roles associated with gender, revealing their influence on the psychological development and behavior of individuals. As a result of the evolution of approaches to gender psychology from biological to constructivist and sociocultural ones, it became possible to understand gender differences more broadly as a result of the interaction of various factors. This historical context laid the groundwork for modern research and practical applications

of gender psychology, helping to understand the evolution of perspectives on gender and its role in shaping the psychological characteristics of personality[1,5].

The development of gender psychology in the modern period. In contemporary society, gender issues are becoming increasingly relevant and widely discussed. Accordingly, gender psychology is evolving and expanding its boundaries in studying gender differences, roles, and identities. Modern research encompasses a wide range of topics, including gender aspects of behavior, emotions, thinking, and the influence of gender stereotypes on personality formation and social relationships. Special attention is paid to transgender issues, the analysis of gender-based violence and discrimination, as well as the influence of modern technologies on gender perception and identity. The results of research in gender psychology have important practical implications, including the creation of inclusive educational programs, the development of gender equality policies, and measures to combat gender-based violence and discrimination[2].

Theoretical Approaches in Gender Psychology. In gender psychology, there are several theoretical approaches that help understand the nature of gender differences and identities. The sociocultural approach analyzes the influence of social and cultural factors on the formation of gender roles, stereotypes, and expectations. It asserts that gender differences and identities are shaped and maintained by sociocultural context rather than solely biological factors. On the other hand, the biological approach focuses on studying the biological basis of gender differences, including genetic, hormonal, and neurophysiological aspects. It considers the influence of biological factors on the formation of gender characteristics and behavior. The constructivist approach emphasizes individual experience and the social construction of gender identity. It argues that gender identity is the result of interaction between individual experience and social factors such as family, society, and culture. The intersectional approach considers the interconnection of gender differences with other forms of discrimination, such as race, class, age, and sexual orientation. It analyzes how these various aspects intersect and influence the formation of gender identity and experience. All these theoretical approaches are important for a deep understanding of gender psychology and its role in shaping personality, behavior, and social relationships[3].

The practical application of gender psychology covers various aspects of life. In education and upbringing, it helps develop effective teaching methodologies and address individual students' needs. In the realm of work and career, it analyzes the reasons for gender inequalities and devises strategies for their elimination. In interpersonal relationships, gender psychology contributes to the formation of healthy and harmonious relationships. In healthcare, it assists in analyzing differences in men's and women's health and developing individualized treatment approaches. In politics and legislation, gender psychology is used to create laws aimed at ensuring gender equality and protecting the rights of all population groups[4].

Gender psychology plays an important role in shaping perceptions of gender and its impact on society. Its significance is evident in understanding gender inequalities, developing inclusive educational programs, enhancing the effectiveness of labor relations, creating gender-sensitive healthcare services, and shaping inclusive legislation. Gender psychology contributes to the development of a culture of gender respect and the creation of a more equitable and harmonious society.

Further directions of research in gender psychology include studying gender roles and stereotypes, gender socialization, gender differences in cognitive processes, gender and health, transgender issues and unconventional gender identities, gender aspects of technology, as well as the development and utilization of new methodological approaches for analyzing gender aspects in research.

Gender psychology is an important field of study that focuses on understanding differences and similarities in psychological characteristics, behavioral patterns, and cognitive processes between men and women. It analyzes how sociocultural norms, roles, and expectations, as well as biological factors, shape and influence individual and group gender identities.

The list of used literature:

1. Kimmel, Michael S. (2000). *The Gendered Society*. Oxford University Press.
2. Caplan, P. J., Crawford, M., Hyde, J. S., & Richardson, J. T. E. (1997). *Gender differences in human cognition*. Oxford University Press.

3. Rogers, W. S., & Rogers, R. S. (2001). The psychology of gender and sexuality: An introduction. Open University Press.
4. Roberto, Aaron J. "Gender Roles: A Sociological Perspective." The Yale Journal of Biology and Medicine, vol. 89, no. 2, 28 Jun. 2016.
5. Peplau, A. E., Sompolski, J. G., & D'Augelli, J. F. Gender Development.

Khromova Viktoriia Sergiivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,

Honcharova Daria Oleksandrivna

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
the 4th year student of higher education of the first
(bachelor's) level, specialty 053 Psychology,
educational program «Psychology»

GENDER DIFFERENCES IN INTERACTIONS WITH PETS

Interactions with pets play a significant role in many people's lives, offering companionship, emotional support, and sometimes even serving as surrogate family members. However, the dynamics of these interactions can vary based on factors such as gender. Exploring gender differences in how individuals interact with their pets can provide valuable insights into human-animal relationships, shedding light on societal norms, cultural influences, and individual preferences. This paper examines the nuances of gender differences in pet interaction, delving into behavioral patterns, emotional expressions, and the underlying mechanisms shaping these dynamics. Understanding these differences can not only deepen our appreciation for the bond between humans and animals but also inform strategies for enhancing animal welfare and promoting healthier relationships between pets and their owners.

In modern Western and Ukrainian societies, pets actively participate in social interactions. According to sociological surveys, approximately 40% of households contain pets, and more than 71% of the population have experienced pets. The majority of pets are cats

(approximately 70%) and dogs (20-30%), and the number of pet owners is constantly increasing. The natural conclusion that researchers in the field of psychology can draw from this situation is that pets undoubtedly create opportunities for the realization of certain socio-psychological and personal needs of their owners. This point of view has been confirmed by numerous studies in this area. Interaction with domestic animals qualifies as an interpersonal, interspecies partnership, aimed – like any partnership – at satisfying the leading needs of the partners; Moreover, in the case of pets, we are mainly talking about the psychological needs of both humans and animals.

According to L. Irvine, animals have not just cognitive abilities for a wide range of interactions with humans, but also their own “I”, personality or self, and in interaction with their owners (companions) animals provide ample opportunities for expressing the owner’s personality, including including for the manifestation and formation of gender identity.

Interactions with pets provide a unique opportunity to study gender differences. Animals, even such domestic and social ones as cats and dogs, are in any case much more sensitive to the biological sex of the owner. For an animal whose sense of smell is 40 times more acute than that of a human, the difference in smell between men and women is obvious. In addition to the biological status of animals (especially dogs as social animals), the social status of a person in a group (pack) and the methods that a person uses directly in communication are equally important.

Merrill examined how pet ownership status, pet preference, and owner gender vary. A total of 1,034 study participants completed questionnaires related to empathy, loneliness, depression and the Big5 personality questionnaire. It was found that both ownership and women's loyal attitudes towards pets (dogs or cats) are associated with higher empathy. For female animal owners, this connection was the most intense; preferring only cats was associated with higher levels of empathy, openness, and agreeableness for both men and women. If a man chooses not a cat or a dog (but, for example, birds, fish, or reptiles) as a pet and a woman refuses this choice altogether, we can talk about higher organization and responsibility [3].

Research by Deborah Wells examined the response styles of dogs in shelters. She found that dog reactions depended on the gender of the

person with whom they interacted. Dogs showed a significantly more pronounced aggressive reaction when in contact with unfamiliar men than with unfamiliar women. At the same time, males had significantly longer eye contact with the person and barked more often [6]. In addition, data from Hennessey et al. showed that dogs that were adopted from female shelters had lower plasma cortisol concentrations and exhibited more relaxed and calm behavior than dogs whose new owners were male. These authors suggested that the dog's psychological and behavioral responses may be initiated by the typical ways in which men and women interact with pets [1]. According to R.K. Lore and F.L. Eisenberg, attitudes and reactions towards dogs are based on both psychological and cultural norms [2]. In a comparative study using a questionnaire, A. Miura et al. found that young women in both Japan and the UK viewed dogs as more communicative and equal agents than men. These researchers concluded that such gender differences may be a common phenomenon that is slightly culturally dependent [4].

A study by Italian biologists and psychologists led by E. Parto-Previd was devoted to the study of gender differences in methods of communication with animals. They used an animal-adapted «stranger situation» test that involved dog owners. The test consisted of eight situations in which the behavior of an animal and a person was recorded in an unfamiliar (safe) environment, in the presence and absence of the owner, and when the animal came into contact with a stranger. Male and female owners differed in their use of verbal communication with animals. Women talked more than men did and showed a shorter latency period before speaking to the dog. Women also used the so-called «baby language» more often in communication with dogs and more often communicated with them, like a mother communicating with a child. There were no differences between men and women in terms of feelings of affection or play behavior. These researchers concluded that communication between owners and domestic companion dogs in the modern city is a specific type of parental behavior, and interacting with children is an advantage in establishing bonds in other similar social communication situations [5].

In conclusion, exploring gender differences in interactions with pets reveals a rich tapestry of human-animal relationships. While societal norms and cultural influences undoubtedly shape these dynamics, individual

preferences and unique emotional connections also play pivotal roles. By understanding and appreciating these differences, empathy and compassion can be developed in interactions with both people and animals. Moreover, recognizing and respecting diverse approaches to pet ownership can contribute to the well-being of both pets and their owners. It is imperative to continue studying and celebrating the multifaceted nature of the bond between humans and animals, as it enriches our lives and strengthens our collective capacity for empathy and understanding.

The list of used literature:

1. Hennessy M.B., Williams M.T., Miller D.D., Douglas C.W. & Voith V.L. 1998: Influence of male and female petters on plasma cortisol and behaviour: can human interaction reduce the stress of dogs in a public animal shelter? *Appl. Anim. Behav. Sci.* 61, 63-77.
2. Lore R.K. & Eisenberg F.L. 1986: Avoidance reactions of domestic dogs to unfamiliar male and female humans in a kennel setting. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 15, 261—266.
3. Merrill Shannon Marie "Individual Differences and Pet Ownership Status: Distinguishing Among Different Types of Pet Owners and Non-Owners" (2012). Master's Theses. Paper 4244.
4. Miura A., Bradshaw J. W. S. & Tanida H. 2000: Attitudes towards dogs: a study of university students in Japan and UK. *Anthrozoö* 13, 80—88.
5. Prato-Previde E., Gaia Fallani & Paola Valsecchi Gender Differences in Owners Interacting with Pet Dogs: An Observational Study: 2006 *Ethology* 112; 64—73.
6. Wells L.D. & Hepper P.G. 1999: Male and female dogs respond differently to men and women. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 61, 341—349.

PSYCHOLOGICAL SERVICE OF THE UNIVERSITY AS THE MOST IMPORTANT FACTOR OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

The activities of the Department of work of the psychological service of NAO «Shakarim University of Semey» are guided by the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Charter of the university, acts of the president and Government of the Republic of Kazakhstan, internal documents, other legislative and regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan, orders and orders of the rector [1].

The psychological service is carried out taking into account: compliance with professional ethics; compassion and respect for the child's personality; personal and age characteristics of the student and pupil; integration of psychological and pedagogical knowledge; confidentiality of information, respecting the rights and interests of the child; prevention of the possibility of harm to the health, honor and dignity of students; scientific, complex, systematic, periodicity and continuity of support of students in the educational process [2].

The main goal of the center of Psychological Service is to create socio-psychological conditions for the organization of the educational process of the University, provide psychological protection of students and employees, support and strengthen their psychological health. The general direction of the psychologist's work was determined as follows: improving the psychological culture of students; providing psychological assistance to the social adaptation of first-year students; identifying the main problems of participants in the educational process, specifying and identifying ways and means of their solution; Promoting the personal, intellectual and professional formation of students in the educational process at the university; providing participants of the educational center [3].

Accompanying the adaptation process in New conditions and at a new educational level means: identifying the conditions of students that contribute and (or) hinder adaptation, including individual characteristics, work on the formation and development of qualities that contribute to

successful adaptation; design, examination and monitoring of adaptive characteristics of the environment; determination of the "risk group" on the factor of maladaptation in an educational organization, preventive work with this group, including work with migrant students on adaptation in new cultural and educational conditions.

Psychological support for the transition to a new level of education is the formation of readiness for the transition to a new level of education, the identification of the formation of preparatory components, joint work with other participants in the educational process to ensure optimal conditions for the transition to a new level of Education. The implementation of the direction requires coordinated work with various participants in the educational process. To monitor the state of psychological health of students and identify the features of adaptation, Express Diagnostics of the level of adaptation of a first-year student was carried out. The general survey of the University involved 935 students aged 17-19 years.

Among them: Faculty of Veterinary Medicine and Agricultural Management: 91 out of 109 students took part (18 did not take part); participation in the survey was 83%. Faculty of Engineering and Technology - 173 out of 325 respondents (152 did not participate); participation in the survey was 53.2%. Faculty of Philology - 273 students out of 335 students took part (62 did not participate); participation in the survey was 81.4%. Faculty of Humanities and Economics - 144 students out of 159 respondents took part (15 did not participate); participation in the survey was 90%. Faculty of Natural Sciences and Mathematics – 243 students out of 276 respondents (33 did not participate); participation in the survey was 88%. Summing up, we can conclude about the successful adaptation and safety of university students. The concept of "security" is defined as the state of protection of vital interests of the individual, society and the state from internal and external threats [4].

The results of the level of adaptation among first-year students of the University in percent: 0.9% of students have a low level of adaptation. 93.1% of students showed an average level of adaptation, 6% - a high level of adaptation. In the organization of educational activities, students of the 1st year in most cases have difficulties in establishing contacts with the people around them, understanding the development of business qualities.

In the future, the success of training can lead to the emergence of questions related to the student's professional activities. It is necessary to solve these issues immediately from the moment the applicant enters the University. The success of their solution will depend on the coherence of the actions of all teaching staff.

At the same time, each group of selected criteria should be broken down by making the concepts operational in the scorecard. Therefore, the methods of this study are determined by its subject, which needs to be studied and repeated. If in this case we are talking about building a sociological portrait of student youth, then it is clear what the individual and group levels of social reality mean, in which its attributive properties differ significantly. These phenomena work at the cognitive (or theoretical - cognitive), emotional - sensory and conative (behavioral) levels.

The cognitive level includes systematic scientific approaches and knowledge that serve as the basis for the formation of a scientific worldview and solid beliefs, a set of moral norms and principles that determine the spiritual wealth and behavior of a young person, the ability to objectively and adequately assess reality. The emotional level refers to the interaction of emotions, spiritual states, individual feelings in their unity and integrity. It must be closely related to the content of the cognitive level and have a certain dependence on it, otherwise there is a risk that the main feature of youth consciousness - excessive emotionality - will turn into its deficiency.

The conative level includes social attitudes, as well as the will, desire and skill to carry out their activities qualitatively. It should be noted that the consciousness of young people is a single dialectical interweaving of all its constituent levels, which differ only for logical-theoretical reasons and in order to simplify the process of sociological research. Therefore, for example, the social attitude also includes elements of the cognitive level and is emotionally colored, while beliefs have emotional and behavioral components.

The integrity of the totality of all components of youth consciousness does not exclude the presence of contradictions both at each level and in their interaction, and this contradiction, being an internal source of spiritual development of the individual, determines the possibilities for its further improvement. However, internal contradictions in the spiritual world of young people must have their own limits, since the separation of

knowledge and beliefs, emotions, feelings and social attitudes can disrupt the integrity of the individual, its incompatibility, spiritual discomfort.

The list of used literature:

1. Law of the Republic of Kazakhstan dated June 27, 2022 No. 129 VII CRZ on amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improving the quality of life of persons with disabilities.
2. Order of the Acting Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated August 25, 2022 No. 377 "On approval of the Rules of the psychological service in secondary education organizations" (as amended on 07/14/2023)
3. Collection of regulatory documents of Shakarim University. / - 2023. - pp. 7-9.
4. Akhtaeva N. S. A. 92 psychological services in the school: a teaching post. "Yes." 2-e, dopoln. and pererab. - Almaty: Kazakh university, 2011. - 269 P

Андрій АВРАМЕНКО

Львівський державний університет
внутрішніх справ, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню
кафедри теоретичної психології

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ ФЕНОМЕНУ
ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ**

Аналізуючи літературу за темою теоретичних аспектів перфекціонізму, стає очевидним, що ця тема ще залишає багато дискусій про природу та визначення цього феномену. Дослідники розділилися щодо того, як варто визначати перфекціонізм і чи є відповідні методи вимірювання перфекціонізму або просто групи пов'язаних конструкцій.

Одна наукова школа припускає, що перфекціонізм можна чітко поділити на дезадаптивний / негативний, та адаптивний / позитивний, проте обидва вимагають уваги дослідників та більш

чіткого вимірювання. Незважаючи на збільшення теоретичної уваги до потенційних переваг перфекціонізму, все ж є мало доступних досліджень, які здатні продемонструвати явну користь від високого рівня позитивного/адаптивного перфекціонізму. Однак вчені зазначають, що ці переваги повинні існувати.

Друга наукова школа стверджує, що існує багато праць та емпіричних досліджень перфекціонізму як конструкту, що не відображає його як особливого конструкту високих особистісних стандартів і суворой самокритики. Насправді деякі з цих теоретиків стверджують, що концептуалізація перфекціонізму повинна бути обмежена деякими аспектами цього явища, зокрема, пов'язана з психопатологією, оскільки вона є крайньою та перебільшеною формою перфекціонізму, що призводить до страждань і безладу. Збільшується кількість досліджень з метою належного з'ясування цих питань вимірювання та визначення, але результати цих досліджень є суперечливими, до прикладу, про природу асоціацій між деякими конкретними змінними перфекціонізму та особливостями прояву психологічного стресу.

Дослідження перфекціонізму сягають корінням до Фроста та ін. (1990) та багатовимірних заходів Х'юїтта і Флетта (1991), теоретично та емпірично згруповані разом під егідою двох первинних сфер перфекціонізму і вважаються пов'язаними з більш негативними або позитивно-нейтральними рисами та результатами для особистості. Хоча такі параметри, як спрямований на себе та на інших перфекціонізм та особисті стандарти, були пов'язані з високим проявом психопатології, проте ці та інші параметри також виявились пов'язаними з позитивними рисами та поведінки. Тому всі змінні перфекціонізму можна охарактеризувати як переважно негативні за своєю суттю або як більш позитивні або нейтральні.

Була зроблена спроба уникнути використання відомих категорій, знайдених у літературі, які, однак, стосуються різних концепцій перфекціонізму. Враховуючи значне розмаїття категорій, все складніше стає уникнути термінології, яка вже використовується.

Таким чином, перфекціонізм, який характеризується переважно негативним характером, обговорюється в межах цієї теми та позначено проблемами негативної оцінки (NEC). А змінні

перфекціонізму, які характеризуються як більш позитивні чи нейтральні за своєю природою, позначеному мітками стандартів і досягнень (SA).

Зростає кількість робіт, в яких розкриваються зв'язки між перфекціонізмом і психопатологією. Доведено, що перфекціонізм негативно пов'язаний із загальними аспектами таких функцій, як орієнтація на академічні досягнення та емоційний стрес (Arthure & Haiward, 1997; Brown & al., 1999); рівні самоефективності (Hart, Gilner, Handal & Gfeller, 1998), проблеми соматичного здоров'я (Saboonchi & Lundh, 2003) і пов'язані з впливом стресу (Flett, Hewitt & Hallett, 1995; Mitchelson & Burns, 1998).

Дослідження перфекціонізму також виявили зв'язки між параметрами перфекціонізм і підвищений рівень клінічних симптомів і розладів. До них відносяться асоціації між перфекціонізмом і тривогою (Antony et al., 1998; Flett et al., 1994; Jones & Menzies, 1997; Juster & al., 1996; Rheaume та ін., 1995), депресією (Enns і Cox, 1997; Hewitt & Dyc, 1986; Hewitt & Flett, 1991; 1993 рік; Hewitt, Flett & Ediger, 1996; Hewitt, Flett, Ediger, Norton & Flynn, 1999), а також низку неадаптивних форм поведінки, пов'язаних із підвищенням психологічних страждань, до прикладу, такі як спроби самогубства та пов'язані з ними когнітивні процеси (Chang, 1998; Dean, Range & Hogin, 1996; Hewitt, Flett & Weber, 1994; Hewitt, Newton, Flett & Callander, 1997; Hunter & O'Connor, 2003). Зв'язок тривоги і депресії вважають одними з найпоширеніших проблем психічного здоров'я, які переживають дорослі (Beumont, Andrews, Boyce & Carr, 1997).

Ранні дослідження з використанням MPS-F і MPS-H виявили зв'язок скарг на соматичне здоров'я та ряд аспектів перфекціонізму, включаючи тривогу над помилками, сумнівами щодо дій, самоорієнтованим і соціально встановленим перфекціонізмом (Frost та інші, 1990; Hewitt & Flett, 1991). Дослідники виявили зв'язок між перфекціонізмом і соматичними скаргами, такими як безсоння (Lundh, Broman, Hetta & Saboonchi, 1994), напругою та втомою у жінок (Saboonchi & Lundh, 2003). В останньому дослідженні, хоча такий зв'язок був соціально встановлений, проте самоорієнтований перфекціонізм були слабо пов'язані з напругою та втомою, а надавався корекції лише орієнтований на інших перфекціонізм.

Також у працях вчених було виявлено, що перфекціонізм пов'язаний зі стресом на роботі. Наприклад, дослідники виявили, що соціально орієнтований перфекціонізм пов'язаний з емоційно-фізіологічними прояви робочого стресу у вчителів, проте це не стосується абсентеїзму (Flett, Hewitt et al., 1995). Інші дослідження виявили, що суспільство приписує і негативний перфекціонізм, який асоціюється з виснаженням і цинізмом у працюючих матерів (Mitchelson & Burns, 1997).

Є також докази того, що досвід перфекціонізму може змінюватися з віком. Результати дослідження (Chang, 2000) свідчать про те, що високий рівень перфекціонізму пов'язаний із посиленням психологічного стресу як у молодших, так і у старших дорослих, молоді люди відчували більший рівень перфекціонізму і підвищення рівня негативного впливу. Чанг дійшов висновку, що хоча перфекціонізм є особистісною характеристикою, проте його прояв може змінюватися з віком.

Суїцидальна поведінка та посилення суїцидальних думок також були пов'язані з підвищеним рівнем перфекціонізму. Точніше, соціально встановлений перфекціонізм асоціюється зі збільшенням суїцидальних думок (Hewitt et al., 1994, 1997) унікальний внесок у варіацію показників суїцидальних думок (Hewitt та ін., 1997; Dean та ін., 1996). Одне з досліджень показало, що самоорієнтований перфекціонізм пов'язаний із зростанням суїцидальні думки (Hewitt et al., 1994).

Хоча суїцидальні думки та суїцидальна поведінка все частіше досліджуються в науковій літературі про перфекціонізм, з ним також пов'язаний інший тип суїцидальної поведінки, такий як аутоагресія (Esposito, Spririto, Boergers & Donaldson, 2003), яким вчені приділяють мало уваги. У той час, як перфекціонізм був визначений як особистісна властивість, досліджень його прямого зв'язку з аутоагресією немає в літературі.

Аутоагресію чи самоушкодження часто характеризують як поведінку, яку людина використовує, щоб зменшити нестерпний рівень напруги та страждання (Brain, Haines & Williams, 1998; Фавацца, 1989; Favazza & Simeon, 1995). Одним з вимірів перфекціонізму, до прикладу, є соціально обумовлений

перфекціонізм, тобто занепокоєння помилками та сумнівами щодо власних дій, і виникає він у відгук на підвищений рівень стресу та дистресу (Dunkley et al., 2000; Frost et al., 1990, 1993; Hewitt & Flett, 1991b, 2002). Саме тому можемо припустити, що все ж існує зв'язок між аутоагресією та деструктивними проявами перфекціонізму.

Вчений Frost з колегами (1993) виявили, що рівень перфекціонізму був позитивно пов'язаний із симптомами депресії й тривоги. Інші дослідники повідомили, що соціально спрямований перфекціонізм був унікально пов'язаний з хронічними біполярними симптомами (Flett, Hewitt, Ediger та ін., 1998).

У дослідженнях лікування ряду депресій з'явилися висновки, пов'язані з перфекціонізмом. Самокритичний перфекціонізм (Frost et al., 1993) негативно впливає на терапевтичні результати короткочасного лікування депресії (Blatt, Зурофф, Бонді, Саніслоу та Пілконіс, 1998). Цей негативний вплив виявлявся не тільки в самооцінці пацієнтів, але також було виявлено в оцінках терапевтів і незалежних клінічних оцінках через 18 місяців після припинення лікування. Перфекціонізм негативно вплинув на результати вимірювання клінічного стану та оцінки пацієнтів задоволеністю лікуванням.

Подальші дослідження також визначили самокритичний перфекціонізм як специфіку фактору вразливості при депресії. Зурофф, Блатт, Саніслоу, Бонді та Пілконіс (1999) повідомили, що незважаючи на нижчі оцінки показників депресії наприкінці лікування, люди з високим рівнем перфекціонізму та іншими дисфункціональними установками підтримують цей стан на порівняно високому рівні під час припинення та подальшого спостереження (Blatt, Quinlan, Pilkonis & Shea, 1995; Blatt, Zuroff, Quinlan & Pilkonis, 1996).

Отже, наприкінці ХХ століття дослідження перфекціонізму розвивалось у таких напрямках: феноменологічне уточнення поняття, розвиток уявлень щодо структури, видів, параметрів феномену; операціоналізація поняття, створення надійних та валідних інструментів для вимірювання перфекціонізму; вивчення перфекціонізму з психопатологічними розладами, такими як депресія, алкоголізм, порушення харчової поведінки, суїцидальним розвитком, особистісними порушеннями.

Список використаної літератури:

1. Frost R., Marten P., Lahart C., Rosenblate R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*. Vol. 14. P. 449-468.
2. Sarah Clark, Siân Coker (2009). Perfectionism, self-criticism and maternal criticism: A study of mothers and their children. *Personality and Individual Differences* 47. P. 321–325.
3. Silvermah L. (1993). A developmental model for counseling the gifted // *Counseling the gifter and talented*. Denver. P. 29.
4. Sorotzkin, B. (1998). Understanding and treating perfectionism in religious adolescents. *Psychotherapy*, 35, 87–95.
5. Stoeber, J., & Otto, K. (2006). Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10, P. 295-319.
6. Thomas Curran, Andrew P. Hill, (2019). Perfectionism Is Increasing Over Time: A Meta-Analysis of Birth Cohort Differences From 1989 to 2016. *Psychological Bulletin*. Vol. 145, No. 4, P. 410 – 429.

Базиленко Катерина Павлівна

Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова, здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню
кафедри соціальної психології

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АКОМОДАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО НОВИХ УМОВ

Починаючи з 24 лютого 2022 року, коли розпочалося повномасштабне вторгнення росії, наші співвітчизники з тимчасово окупованих територій почали покидати свої домівки. Цей непростий процес поставив перед українцями багато питань та проблем, які пов'язані з необхідністю адаптуватися в нових умовах.

Трагічні наслідки війни та порушення її основних законів з боку росії (знищення домівок мирних громадян, злочини проти сексуальної та фізичної недоторканості людей, викрадення, примусова

депортація, знущання над військовополоненими) негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я населення та на сьогодні є найактуальнішою проблемою психології. Проблема вимушених переселенців стоїть зараз на порядку денному та потребує системних досліджень для вивчення впливу війни на психіку дорослих та дітей, а також пошуку шляхів їхньої акомодатії в майбутньому після перемоги над агресором.

В сучасній українській психології з початку війни цим питанням надавалося велике значення (А.В. Бойченко [1], І.Є. Боровинська [2], О.М. Балакірева [3], А. Коллі-Шамне [5], Я.І. Юрків [6] та ін.).

Так, Я.І. Юрків та Д.В. Луканов констатують, що більшість вимушених переселенців у інші регіони України потрапляють в середовище, яке для них не є абсолютно новим, що, на перший погляд, полегшує процес адаптації оскільки не має необхідності вчити іноземну мову, звикати до нових звичаїв та традицій [6]. Але, не дивлячись на це, багато з них стикаються з непростими соціально-психологічними випробуваннями, відчувають відчай, дискомфорт та можуть почувати себе зайвими в нових для них регіонах.

Для вимушених переселенців актуалізується ще така проблема як криза соціальної ідентичності, оскільки ці люди стикаються з різкими змінами в уявленнях про себе та своє місце в житті [6]. Я.І. Юрків та Д.В. Луканов підкреслюють, що в умовах війни криза соціальної ідентичності проявляється практично у всіх громадян, але у вимушених переселенців вона набуває надзвичайно тяжкої форми [6]. Більш того, у окремих людей вона порушується настільки руйнівно, що на психічному рівні знищує адаптивну функцію.

У системних дослідженнях цієї проблеми, проведених Н.Є. Завацькою, переконливо доведено руйнівні наслідки цієї проблеми [4]. Вчена показала, що при вимушеній зміні місця проживання для людини стає важливим питання інтеграції в нове середовище. Серйозні перешкоди на шляху до успішної ресоціалізації та своєчасної адаптації до нових умов створюють порушення процесу комунікації, наявність посттравматичного синдрому та кризового стану.

Досвід зарубіжних науковців також підтверджує актуальність цієї проблеми. Так, на думку К. Lai, вимушене переміщення громадян

провокує депривацію та відчуття соціального виключення з суспільного життя, збільшує ризики насильства, формує психологічну "пастку бідності" (пастки утримання за рахунок держави), що потребує допомоги психологів та соціальних працівників [7]. Вимушене переселення має серйозні наслідки для здоров'я внутрішньо переміщених осіб: посилюються невротичні прояви, підвищена агресивність, загострюються хронічні захворювання тощо.

Особливо вразливою категорією виступають діти внутрішньо переміщених осіб, у яких ця ситуація провокує появу фобій, енурез.

Крім того, психологічні проблеми переміщених дітей проявляються у:

- а) зниженні комунікативних потреб; збільшенні дратівливості, агресивності, тривожності, відсутність довіри до інших; почуття самотності, ізольованості та власної неповноцінності);

- б) ускладненні процесу соціалізації, порушенні шкільної дисципліни, проблемах у навчанні, що може призвести до проблем особистісного розвитку.

Оскільки проблема вимушених переселенців та їхньої соціально-психологічної акомодатії залишається актуальною, частина нашого емпіричного дослідження була спрямована на роботу зі спогадами. Планувалося, що зміни в когнітивній і емоційній сферах можуть призвести до зміни особистої установки на відповідальність за свою поведінку. Перш за все, передбачалося, що шляхом уявлення про успішні події минулого та їх осмислення можна розширити уявлення людини про свою роль як суб'єкта цих подій. По-друге, повторне переживання цих подій мало призвести до зменшення тривожності.

Процедура дослідження полягала в тому, що спочатку респондентів опитували щодо того, що допомагає людині досягати успіху в житті, після чого за допомогою шкали самооцінки Ч. Спілбергера вимірювали їх ситуативну тривожність. Потім після 10-хвилинної перерви за нашим завданням респонденти згадували та коротко описували, починаючи з раннього дитинства, свої досягнення в житті, кожную заслугу, кожную справу, на яку вони можуть пишатися. У інструкції пропонувалося при цьому утриматися від будь-яких зауважень і критики щодо себе.

Завдання стимулювало не будь-які спогади, а лише ті, які були

пов'язані з досягненням успіху. Тому цю процедуру ми назвали спрямованим відтворенням уявлень про минулі події. Після виконання завдання учасники пояснювали, завдяки чому, на їхню думку, вдалося досягти названих успіхів. Після 10-хвилинної перерви проводилося повторне вимірювання ситуативної тривожності.

Експеримент складався з двох взаємопов'язаних етапів: спочатку проводилася діагностика подій минулого, а потім учасники пояснювали їх причини. Таким чином, спогади про минулі події виступали як незалежна змінна, а пояснення учасників - як залежна. В якості одиниць спостереження були взяті висловлювання учасників про умови, що визначили успіх їхніх дій, і ступінь ситуативної тривожності учасників (у балах).

Спогади, як правило, містять у собі сильні емоції. За А. Адлером, людина у стані депресії не може залишатися в депресивному стані, якщо почне згадувати свої хороші моменти і свої досягненн. Згідно з нашою гіпотезою, звернення до позитивних досягнень минулого мало призвести до зниження тривожності у наших учасників. Це припущення було перевірено за допомогою шкали самооцінки Спілбергера. Емпіричні результати будуть докладені в наступних публікаціях.

Список використаної літератури:

1. Бойченко А. В. Психологічні особливості становлення автономності особистості в умовах війни. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: історія та педагогіка»*. 2021. No1 (01). С.125-128.
2. Боровинська І. Є. Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб: дис... д-ра філософії. Київ, 2022. 301с.
3. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. за ред. канд. соціол. наук О.М.Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України». К., 2016. 140с.
4. Завацька Н.Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія. Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, 2012. 320 с.

5. Коллі-Шамне А., Старцева В. Google-форма як інструмент дослідження соціально-психологічних проблем українців – вимушених мігрантів у перші місяці війни 2022 року. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*. Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С.234-237.

6. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Вип. 1 (48). С. 469-472.

7. Lai K. Community-based Programme for War-affected Children: the Case of Georgia Social Work and Social Policy in Transition. 2010. Vol. 1, No. 2. P.92–118.

Барчі Беата Василівна
Мукачівський державний
університет, к. психол. н., доц.,
доцент кафедри психології

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

Розглядаючи соціальну структуру як сукупність соціальних груп, що розрізняються своїм становищем у суспільстві, варто відповісти на питання, як відрізнити ці групи одну від одної. Інструментом у досягненні цього є теорія соціальної стратифікації. Її було створено на початку 40-х років ХХ ст. американськими вченими Т. Парсонсом і Р. Мертоном, які вважали, що соціальну стратифікацію спричинив розподіл функцій у суспільстві. Термін «стратифікація» походить від лат. слова *stratum* (прошарок). Дане поняття запозичене з геології, де воно означає розташування пластів різних порід по вертикалі. Поняття стратифікації відбиває систему соціальної нерівності в суспільстві.

Соціальна стратифікація - це процес розподілу індивідів та груп у суспільстві за різними рівнями соціального статусу, влади, впливу, багатства та інших ресурсів. Цей процес визначає структуру та ієрархію суспільства, визначає, хто має доступ до різних можливостей і ресурсів, а також впливає на життєві можливості та соціальний статус людей [2].

Соціальна стратифікація може бути ґрунтована на різних факторах, таких як клас, рівень доходу, професійний статус, освіта, етнічна приналежність, релігійність тощо. В різних суспільствах ці фактори можуть мати різний ступінь впливу на соціальну стратифікацію.

Соціальна стратифікація часто породжує соціальну нерівність, оскільки люди та групи з різним соціальним статусом мають різний доступ до ресурсів і можливостей. Це може впливати на їхні можливості отримати освіту, здоров'я, зайнятість та інші соціальні блага. Боротьба з соціальною нерівністю та пошук шляхів для зменшення соціальної стратифікації залишається важливим завданням для суспільства.

Кожне суспільство має свою систему стратифікації. Теорія соціальної стратифікації відображає систему соціальної нерівності в суспільстві та допомагає розрізнити соціальні групи за їхнім статусом. Основними принципами цієї теорії є розподіл людей на соціальні страти залежно від різних критеріїв, таких як політична влада, майновий статус, професійний статус, освітній рівень тощо [1].

Теорія соціальної стратифікації розрізняє різні соціальні страти в суспільстві. Це може бути верхній клас (еліта), середній клас, нижній клас (пролетаріат), або може бути більш деталізованим, включаючи багатші і бідніші шари, вертикальні мобільні та імобільні групи тощо. Стратифікація відбувається на основі різних статусних ознак, таких як освіта, професійний статус, дохід, майновий статус, влада тощо. Ці ознаки визначають позицію особи в соціальній ієрархії. Теорія стратифікації включає в себе аналіз процесів соціальної мобільності - руху людей між соціальними стратами. Це може бути вертикальною мобільністю (підйом або падіння по соціальній лінії) або горизонтальною мобільністю (зміна позиції всередині тієї ж страти). Стратифікація виникає в результаті функціонального розподілу ролей

та функцій у суспільстві. Це відображає ідею, що кожна соціальна страта виконує важливі функції для суспільства в цілому.

Психологічна характеристика соціальної стратифікації включає в себе ряд аспектів, які відображають вплив соціального статусу на психологічний стан та поведінку індивідів. Люди можуть оцінювати своє становище в суспільстві залежно від їхнього соціального статусу. Особи з вищим статусом можуть мати більшу самооцінку, тоді як ті, хто перебувають на нижчих соціальних рівнях, можуть відчувати нижчу самооцінку і меншу віру в себе. Низький соціальний статус часто асоціюється з більшим рівнем стресу, оскільки люди з меншими ресурсами можуть стикатися з більшими труднощами в повсякденному житті, такими як фінансові труднощі, доступ до медичної допомоги тощо. Це може призводити до погіршення психічного здоров'я. Люди з низьким соціальним статусом можуть мати тенденцію думати у межах обмеженості своїх можливостей, оскільки вони часто стикаються зі структурними бар'єрами, які ускладнюють їх шанси на успіх у житті. Високий або низький соціальний статус може стати причиною формування стереотипів щодо поведінки інших. Люди можуть утворювати упереджені уявлення про інших на основі їхнього соціального статусу, що може впливати на міжособистісні відносини. Люди зазвичай шукають підтримку та взаємодію з тими, хто перебуває на подібному соціальному рівні, що може впливати на формування соціальних мереж та спільнот [4].

Розуміння психологічних аспектів соціальної стратифікації допомагає краще зрозуміти взаємозв'язок між соціальним статусом і психологічними процесами, що відбуваються в житті індивідів.

У контексті психології стратифікація може вказувати на різноманітні аспекти, пов'язані зі статусом, ієрархією та рівнями внутрішньої організації особистості. Важливо брати до уваги деякі аспекти стратифікації у психології, а саме: 1) стратифікація потреб: людські потреби розглядаються як впорядковані в ієрархію, де деякі потреби є більш фундаментальними або основними, тоді як інші можуть бути менш важливими або додатковими. Наприклад, за теорією Абрахама Маслоу, потреби розташовуються у вигляді піраміди, де фізіологічні потреби розташовані внизу, а потреби в

самореалізації - у вершині; 2) соціальна стратифікація: у психології соціальні групи або класи розглядають як різні рівні соціальної стратифікації, які можуть впливати на індивідуальні переконання, цінності, ідентичність і можливості; 3) стратифікація самосвідомості: вивчення стратифікації самосвідомості, яка відображає, як особа сприймає себе у порівнянні з іншими людьми. Це може включати оцінку власної компетентності, привабливості, успішності тощо; 4) стратифікація внутрішніх ресурсів: дослідження стратифікації внутрішніх ресурсів, таких як самоконтроль, емоційна стійкість, інтелект тощо. Деякі люди можуть мати більші ресурси у цих сферах, ніж інші, що може впливати на їхню здатність до досягнення мети або адаптації до стресу; 5) стратифікація емоційного досвіду: деякі психологічні дослідження показують, що люди можуть відчувати різні рівні позитивних та негативних емоцій в залежності від їхнього соціального статусу, матеріального благополуччя та інших факторів стратифікації [3].

Отже, стратифікація у психології може відображати різноманітні аспекти організації та функціонування людської особистості у соціальному та індивідуальному контексті. Теорія соціальної стратифікації допомагає розуміти, як суспільство розподіляє свої ресурси та функції, як це впливає на рівень соціальної нерівності та як люди взаємодіють у межах цієї соціальної структури.

Список використаної літератури:

1. Домаранська А. Соціокультурний вимір соціальної стратифікації українського суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2015. №2. С. 52–59
2. Коваліско, Наталія. Соціальна політика у регулюванні процесів стратифікації в українському трансформаційному суспільстві. *Психологія і суспільство*, по. 3(29), June 2017, pp. 92-97,
3. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 37. 540 с
4. Якуба О.О. Зміни в соціально-класовій структурі українського суспільства та соціальна політика. *Соціальна політика в*

Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. К., 1998. С. 145-148.

Бслоусова Катерина Валеріївна
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
здобувачка вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівню кафедри психології

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ

На даному етапі, у зв'язку з воєнними конфліктами, зростає кількість переміщених осіб, які змушені виїхати з постійного місця проживання, щоб почувати себе у безпеці. На нових місцях переміщені особи стикаються з соціально-психологічними проблемами, однією із яких є адаптація.

Проблему адаптації переміщених осіб, реабілітацію постраждалих внаслідок дій екстремальних стрес-факторів розкривають Г.Андрєєва, О.Блинова, Ф.Василюк, Г.Гудвін-Гілл, І.Дигун, Є. Гейко, А.Журба, М. Журба, Н. Завацька, Т. Кабаченко, Н. Лебедева, О. Соколова, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, Л. Шайгерова, М. Ярошевський та ін.

У той же час, необхідно більше звернути увагу на соціально-психологічні проблеми адаптації тимчасово переміщених осіб в нових умовах життєдіяльності.

Перш за все уточнимо понятійний апарат.

Соціально-психологічна адаптація - це складний і багатоплановий процес, який включає такі компоненти, як емоційний, психофізіологічний, інтелектуальний, соціальний; включеність особистості у різні системи життєдіяльності, такі як: комунікативну, міжособистісну, діяльнісну, професійну у виконанні відповідних рольових функцій. В процесі соціально-психологічної адаптації особа прагне досягти гармонії між внутрішніми і зовнішніми умовами життя і діяльності.

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо

переміщених осіб», підкреслено, що «*внутрішньо переміщеною особою*» є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [2].

З точки зору М. Ніколайчук «внутрішньо переміщені особи» – це цільова специфічна група, яка характеризується різнорідними ознаками, детермінована специфічними потребами, характеристиками особистості та впливами навколишнього середовища” (наводиться за: [4, с. 135]).

М.І. Малиха характеризує внутрішньо переміщених осіб, як «громадян своєї держави, які через воєнні дії та ті наслідки від них, змушені виїхати з постійного місця проживання щоб таким чином певною мірою почуватися у безпеці та не перетинаючи державний кордон своєї країни» [5, с. 8].

Ю.Лісова [3, с. 9-10] в практичному посібнику «Правова допомога внутрішньо переміщеним особам» підкреслює, що «явище внутрішнього переміщення громадян всередині держави не є суто українським і відбувалося, а також продовжує відбуватися у багатьох країнах світу. У Керівних принципах з питання переміщення осіб всередині країни Організації Об'єднаних Націй внутрішньо переміщені особи вважаються особи або групи осіб, яких змусили покинути свої будинки або звичні місця проживання, зокрема в результаті або щоб уникнути негативних наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, і які не перетинали міжнародне визнаних державних кордонів».

О. Блинова активізує увагу на велике значення ставлення приймаючого населення до переселенців. Авторка підкреслює, що «переселення має двосторонній характер та включає в себе дві сторони. Однією з вказаних сторін є власне мігранти, які займають активну позицію, а іншою – приймаюче населення, якому властива пасивність. Саме повноцінний обопільний процес адаптації

відбувається за рахунок їх взаємодії» [Блин соц]. Вченою підкреслено, що «негативне ставлення до переселенця з боку корінного населення значно уповільнює процес адаптації, обтяжений необхідністю залишення власної домівки» [1]. Емпіричні результати дослідження О. Блинової підтверджують також й інтолерантне ставлення до *тимчасово переміщених осіб* з боку соціального оточення. «Негативні та агресивні стереотипи сприйняття є причиною непорозумінь та конфліктів між приймаючим населенням та переселенцями. В таких випадках допоможе уникнення крайніх полюсів та займання більш беземоційних та безоцінних позицій при взаємодії, що підвищить її конструктивність»[1].

Теоретичний аналіз концептуальних підходів щодо адаптації тимчасово переміщених осіб під час війни довів, що існує багато кількість соціально-психологічних проблем, які виникають в нових умовах життєдіяльності, в емоційній, поведінковій, особистісній, когнітивній сферах і *проявляються* незахищеністю, соціальною нестабільністю, відсутністю прогнозування майбутнього, втратою контролю над ситуацією і власним життям, побоювання відторгнення, втратою автономності, відсутністю перспектив на майбутнє, самотністю, неприйняттям з боку оточення, песимістично забарвленими життєвими подіями, сприйняттям себе в якості жертви, важкістю засвоєння нових соціальних норм взаємодії з оточуючими.

Психологічні проблеми тимчасово переміщених осіб у процесі адаптації проявляються депресивними проявами, виснаженням, психічними розладами, пригніченістю, посттравматичними стресовими розладами, психосоматичними розладами, низьким контролем емоційного стану, низькою стресостійкістю, відчуттям безвиході, депресією та ін.

Тимчасово переміщеним особам у процесі адаптації важко задовольнити свої потреби, відбуваються негативні зміни в мотиваційній, ціннісно-смісловій сфері життя, в рівні домагань, відбувається зниженні самооцінки, самотність і невпевненість в собі.

Таким чином, адаптація переміщених осіб супроводжується багатьма соціально-психологічними проблемами, соціально-психологічними розладами, що потребує уваги і психологічної допомоги у стабілізації емоційних станів, стимулюванні внутрішніх

ресурсів для прискорення адаптації і налагодження власного добробуту.

Список використаної літератури:

1. Блінова О.Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2017. Вип. 3(2). С. 136–141.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 1. Ст. 1 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

3. Лісова Ю. Правова допомога внутрішньо переміщеним особам. Національна практика. Приклади правових консультацій. Практичний посібник / Відп. ред. С. Марущенко; вступ. слова: А. Вишневський, Г. Христова. К.: Логос, 2017. 110 с.

4. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.

5. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані. 2015. № 8. С. 6-11.

Науковий керівник: **Волженцева Ірина Вікторівна**, доктор психологічних наук, професор, професорка кафедри психології, професорка кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Білоконова Вікторія Вікторівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Карпенко Анатолій Віталійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Сербін Юрій Вікторович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцент кафедри психології та соціології

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ОМС В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН

У сучасному суспільстві розмежування ролей за статевим принципом поступово зникає, проте, не дивлячись на це, гендерні відмінності все ще впливають на професійне вигорання працівників органів місцевого самоврядування (ОМС), особливо в умовах постійних інноваційних змін. Дослідження взаємозв'язку між гендерними особливостями та професійним вигоранням у працівників ОМС є актуальним завданням, оскільки воно дозволить краще зрозуміти та ефективніше впливати на фактори, які визначають рівень задоволення працівників від виконаної роботи, їхню мотивацію та здатність до пристосування до нових умов [2].

У психології гендер розглядається як соціобіологічна характеристика, що допомагає визначити ідентичності «чоловічу» та «жіночу». Відмінності в гендері зумовлені не лише біологією, але й соціальними очікуваннями та культурними нормами. Біологічну стать часто асоціюють з певними фізичними та психологічними особливостями, проте поняття гендера виходить за рамки цих відмінностей, акцентуючи на соціальних та культурних аспектах ідентичності.

Загальноприйняті стереотипи приписують чоловікам

схильність до агресії, лідерства, та сильніші навички в просторовому сприйнятті та математиці. Жінкам же частіше приписують мовні здібності, емпатію, та орієнтацію на сімейні цінності. Однак ці стереотипи не завжди відповідають реальності і не враховують індивідуальні особливості особистості [4].

Е. Гідденс наголошує на тому, що гендерні ролі та поведінка значною мірою залежать від культурного контексту. Виховання дітей у різних культурах показує, що гендерні очікування та поведінка нав'язуються з раннього віку через соціалізацію та взаємодію з оточенням. Це підкреслює важливість соціальних норм та очікувань у формуванні гендерної ідентичності, відмічаючи, що батьки можуть по-різному спілкуватися з дітьми різної статі, навіть не усвідомлюючи цього [1].

Актуальність гендерних стереотипів часто виявляється міцнішою, ніж вплив расових стереотипів, що підкреслює їх глибоке закорінення в суспільній свідомості. Цікаво, що такі стереотипи не лише існують у суспільстві, але й часто активно підтримуються тими, хто їх поділяє, навіть якщо це відбувається несвідомо. Цю тезу підтверджує експеримент, проведений Кей До та Тімом Емсвейлером у 1974 році, де учасникам було представлено успішні результати їх колег-студентів у виконанні складних завдань. Аналізуючи реакції на успіх чоловіків та жінок, з'ясувалося, що успіхи чоловіків частіше пояснюються їх власними здібностями, в той час як досягнення жінок більше приписуються випадковості чи удачі, що вказує на глибоке вкорінення гендерних стереотипів у оцінці особистих досягнень [5].

Протягом багатьох років у нашій державі, коли значення робітничих спеціальностей було занижено, склалися та продовжують існувати певні упередження щодо вибору кар'єрного шляху. Велика частина шкільних випускників не сприймає роботу в професійних сферах як престижну. Замість цього вони віддають перевагу широко відомим, популярним професіям, які часто висвітлюються у ЗМІ. Молодь схильна ідеалізувати свої кар'єрні перспективи, звертаючи увагу на видиму привабливість професій, не усвідомлюючи, що лише невелика кількість людей досягає високих вершин у цих галузях.

Серед соціальних упереджень, які впливають на вибір професії, гендерні стереотипи відіграють значущу роль. У суспільстві

існує тенденція асоціювати певні професії з «чоловічими» або «жіночими» ролями, де «чоловічі» професії часто пов'язані з професійною кваліфікацією, логічним мисленням та високим соціальним статусом, тоді як «жіночі» професії акцентують на соціальних та комунікативних здібностях, емоційній теплоті та підтримці. Незважаючи на проголошення принципу «рівних можливостей» для всіх незалежно від статі, стереотипні уявлення про професійну приналежність продовжують залишатися впливовими серед значної частини нашого суспільства [3].

Професійне вигорання є актуальною проблемою в умовах сучасного робочого середовища, особливо серед працівників ОМС, де високі вимоги до професійної компетентності та емоційного навантаження створюють сприятливий фон для його розвитку. Професійне вигорання характеризується як стан фізичної, емоційної та інтелектуальної втоми, що виникає в результаті довготривалого професійного стресу. За останні десятиліття, поява інноваційних технологій і нових підходів до управління змінила умови праці, посиливши потенційні стресори та виклики для працівників.

Згідно з К. Маслач, професійне вигорання характеризується емоційним виснаженням, деперсоналізацією і зниженою особистісною реалізацією. Гендерні особливості впливають на сприйняття та прояв цих компонентів, оскільки чоловіки та жінки по-різному реагують на стрес та мають різні стратегії справляння із професійними труднощами [6].

Дослідження вказують на те, що жінки частіше повідомляють про вищий рівень емоційного виснаження в порівнянні з чоловіками [7]. Це може бути пов'язано з тенденцією жінок більше емпатизувати з жителями та брати на себе більшу емоційну відповідальність, що в контексті ОМС вимагає значних емоційних ресурсів. Чоловіки, з іншого боку, можуть проявляти вищі рівні деперсоналізації, що відображає емоційне віддалення від роботи з людьми [8]. Цей механізм може слугувати способом захисту від емоційного перенавантаження, але одночасно знижує якість професійної діяльності та задоволення від роботи.

Особистісна реалізація на роботі, як зазначають дослідники, менш залежить від гендеру та більше пов'язана з індивідуальними

характеристиками особистості та професійним середовищем. Втім, гендерні стереотипи можуть впливати на сприйняття колег та керівництва щодо професійної компетентності та досягнень, особливо у сфері, де домінують традиційні гендерні ролі [7].

Інноваційні зміни в організаціях, включаючи впровадження нових технологій, методів управління та організаційних структур, можуть створювати додаткові стресори для працівників. Зокрема, це пов'язано з необхідністю швидкого навчання, адаптації до нових процесів та можливим відчуттям непевненості щодо власного місця в оновленій системі. Дослідження в цій області, наприклад, робота У. Шауфелі та Е. Баккера [6], підкреслюють зв'язок між робочим навантаженням, вимогами до адаптації та ризиком вигорання.

Так, гендерні відмінності в сприйнятті та адаптації до змін можуть впливати на рівень професійного вигорання. Дослідження показують, що жінки можуть відчувати більший стрес від змін через тенденцію до більшої емоційної залученості та відповідальності за міжособистісні відносини. Водночас, чоловіки, які можуть менше емоційно реагувати на зміни, все ж таки відчують тиск адаптації та можливі загрози соціальному статусу, що також може сприяти вигоранню.

Розуміння гендерних особливостей у контексті професійного вигорання та інноваційних змін є ключовим для розробки ефективних стратегій підтримки працівників органів місцевого самоврядування. Забезпечення ресурсів для подолання стресу, а також створення умов для ефективної адаптації до нововведень може допомогти знизити ризик професійного вигорання та підвищити загальний рівень задоволеності роботою. Для глибшого аналізу цієї проблематики необхідно звернутися до актуальних наукових джерел та провести додаткові дослідження в цій області.

Список використаної літератури:

1. Гіденс Е. Майбутнє європейської соціальної моделі. 2006. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06827>.
2. Ігнатюк О. (2020). Вплив гендерних особливостей на професійне вигорання: аналіз та перспективи. *Журнал психології та соціальної роботи*. 15(2), 45-60.

3. Каденко О.А. Механізми формування професійного самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл та шляхи їх моделювання. *Зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань: УДПУ імені Павла Тичини, 2010. Ч.4. С. 101-107.

4. Сукаленко Т.М. «Гендер» як соціолінгвістичне поняття // *Лінгвістичні дослідження*. 2013. Вип. 36. С. 248-254.

5. Deaux K., Emsweller T. Explanations of successful performance on sexlinked tasks: What is skill for male is luck for the female. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1974. Vol. 29. P. 80-85.

6. Maslach C., Schaufeli W.B., Leiter M.P. Job burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. P. 397-422.

7. Schaufeli W.B., Bakker A.B. Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*. 2004. Vol. 25, №3. P. 293-315.8. Maslach, C. Schaufeli, W. B. Leiter (2001). Job burnout *Annual Review of Psychology*, 52, pp. 397-422.

Богдан Ольга Михайлівна

Кременчуцький національний університет
ім. М. Остроградського, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 «Психологія»,
освітня програма «Психологія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА У ВОЄННИХ РЕАЛІЯХ

Війна стала випробуванням для кожного – чоловіки зі зброєю в руках захищають нашу землю від ворога, а жінки – захищають дітей від ракетної небезпеки, ховаючись з ними в укриттях, продовжують працювати, волонтерити, організувати збори на допомогу ЗСУ, а хтось з них вимушений був виїхати в евакуаційних потягах закордон, адаптуючись до нових реалій життя. Сьогодні гендерна роль української жінки не обмежується лише материнством, жінки мають і

знаходять можливості самостійно обирати свій шлях у житті та розкривати природній потенціал у різних сферах діяльності. Жінки-матері сьогодні провадять активну громадську та суспільно-політичну діяльність. Жінка в Україні займається волонтерством в тилу, служить у Збройних Силах України, успішно реалізується в політиці та управлінській роботі, у правничій, просвітницькій, освітянській діяльності, творчості тощо.

Сьогодні набуває особливого значення формування сприятливого соціально-психологічного клімату для створення сім'ї та формування майбутнього материнства. Війна розділила сім'ї, що змусило деякі сімейні пари відкласти плани щодо народження дітей. Тягар війни не додає жінці емоційної задоволеності, а невизначеність у завтрашньому дні, порушення режиму дня, сну та відпочинку виснажують, підсилюють почуття тривоги, обмежують коло спілкування. В таких умовах лише морально-вольові якості та життєва необхідність відточують життєвий стрижень і діти, як не дивно, стають стимулом до життя, спонукають активно проявлятися та взаємодіяти з оточенням, знаходити нові сенси у теперішньому та майбутньому.

З появою нових суспільних ризиків психологічні проблеми материнства та проблеми психологічної готовності до материнства тільки загострюються. Страх втратити джерело доходу, роботу або недостатність матеріальних ресурсів для виховання дитини можуть викликати стрес і збільшити психологічний тиск на жінку. Зважаючи на це, потребують додаткового аналізування, дослідження та підтримки з боку держави актуальні питання гендерної соціалізації та ідентичності українських жінок, регуляції демографічної політики й активної популяризації українських сімейних цінностей, материнства, відновлення традицій багатодітності української сім'ї, яка щодня зазнає геноциду у воєнних реаліях.

Гендерна соціалізація впливає не тільки на формування гендерної ідентичності кожної особистості, а й визначає, які ролі, поведінка, очікування та норми суспільства вважаються прийнятними для чоловіків і жінок. Руйнівні воєнні події в Україні стрімко ламають стереотипні уявлення про гендер, засвоєні в процесі соціалізації.

Природне бажання стати матір'ю витісняє інша надважлива цінність – захист і збереження життя: власного, партнера, сім'ї,

родини, а також всього набутого в процесі життєдіяльності. Бути матір'ю та мати бажання стати нею у воєнних умовах – це непростий виклик. Традиційний український побут, Березинією якого завжди була і є українська жінка, під час війни перетворився у воєнний тил з усіма його особливостями та складнощами. Боронити не лише власне життя, а й життя громадян українська жінка виявилась готовою навіть із зброєю в руках на рівні чоловіків, чия гендерна роль в цьому полягає від народження.

Сучасна українська жінка у теперішніх реаліях як ніколи зважено ставиться до реалізації ролі матері. Попри сильні багатовікові українські традиції, що відображаються у способі виховання дітей, культурних звичаях та сімейних цінностях, соціально-побутові чинники, спричинені війною, відіграють чи не основний вплив на формування усвідомленого материнського ставлення, не зважаючи на те, що материнська прихильність підпорядковується, як відомо, вродженим механізмам. Помітне прагнення жінок реалізуватись у суспільстві та досягти високого соціального статусу, кар'єрного зростання, добробуту, поліпшити матеріальне становище перешкоджають прагненню стати матір'ю та зосередитись на материнстві.

Всі психологічні чинники, що впливають на формування материнського почуття: ціннісно-мотиваційні, інформаційно-пізнавальні, афективно-регулятивні, комунікативні, емпатійні зазнали трансформації під впливом щоденних загроз, повітряних тривог, трагічних звісток з фронту про втрати і руйнування. Поряд із щоденними ризиками втратити життя та дах над головою рівень мотивації до народження та виховання дитини, на жаль, знижується пропорційно щодо тривалості війни, а цінність самого життя набула особливого, майже сакрального значення.

Традиційна гендерна роль української жінки полягає у вихованні та догляді за дітьми, а також у створенні та підтримці сімейного добробуту. Сімейні цінності залишаються важливим аспектом українського суспільства. Багато жінок, попри об'єктивні труднощі, прагнуть створити стабільну сім'ю та забезпечити їй гармонійний розвиток. Проте, залученість жінки до процесу виховання дитини різко зросла та змінила стереотипну адекватність моделі

батьківства. Чоловіча половина українського суспільства тепер у великій мірі задіяна в активних воєнних діях на фронті, тому українська жінка сьогодні фактично позбавлена підтримки з боку партнера у вихованні дитини, догляді за дитиною, у побутових справах та психологічній підтримці, що значно полегшило б досвід материнства.

Актуальною гендерною роллю української жінки стала її ресурсність, тобто здатність розвивати та застосовувати внутрішні особистісні якості для вирішення життєвих ситуацій і викликів. Жінки часто виступають як основні носії соціальної підтримки у сім'ї та спільноті. Сьогодні, як і завжди в скрутні часи, жінка, передусім, – це емоційна підтримка для сім'ї та друзів. Тож заходи із відновлення та зміцнення власного внутрішнього особистісного ресурсу – фізичного, емоційного, соціального, інтелектуального тощо стали дуже затребуваними. Вони полягають у відпрацюванні актуальних особистісних запитів, усвідомленні нереалізованих жіночих потреб, визначенні самоцінності, знятті внутрішніх блоків, тривог і страхів. Не зважаючи на багато обмежень, спричинених війною, набули великої популярності, наприклад, різноманітні тренінгові програми, групи соціальної підтримки, психологічне консультування для жінок з різними потребами в т. ч. для формування усвідомленого батьківства як умови повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади. Вони стали терміновим та ефективним способом психосоціальної підтримки, особливо внутрішньо переміщеним жінкам, а також жінкам, які пережили сексуальне насильство, втрати та інші несприятливі впливи.

Отже, сучасне українське суспільство у період війни не може повністю гарантувати громадянам комфортне середовище для повноцінного розвитку та навчання молодого покоління, становлення інституту сім'ї та збільшення народжуваності. Відповідно до тенденцій в українському суспільстві звична гендерна роль української жінки зазнає змін. Саме у найважчі для України часи величезної значимості набуває збереження феномену материнства – почесної місії кожної жінки як головної рушійної сили продовження роду, створення та зміцнення сім'ї, укріплення соціальних, національних та культурних традицій нашого народу. Усвідомлена гендерна материнська роль,

психологічна готовність до материнства, формування материнської прихильності стають надважливими викликами сьогодення. І у критичних непередбачуваних умовах воєнного життя, і в суперечливий повоєнний період лише усвідомлене материнство надаватиме жінці психічні, фізичні та духовні сили дивитись у майбутнє, жити і планувати сімейні стосунки, створювати родинне коло, підтримувати життєстверджуючу атмосферу в собі та навколо себе, знаходити шляхи й забезпечувати умови для належного догляду, виховання й розвитку дитини, надавати їй внутрішнє почуття захищеності та впевненості.

Список використаної літератури:

1. Горбань Р. А. Статус і роль дружини (жінки) в особовому бутті українського подружжя (філософський, етнорелігійний і етнонаціональний аспекти). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Т. 11. № 2. 2019. С. 3-14.

2. Зубрицька-Макота І. Материнство як індивідуальна та суспільна цінність. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія: зб. наук. пр. Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Дрогобич: 2014. Вип. 33. С. 197–208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2014_33_20 (дата звернення 22.11.2023).

3. Нероба М. В. Материнство як психологічний феномен. *Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. університету ім. Бориса Грінченка, Благодійного фонду ім. Антона Макаренка*. Київ: 2015. № 3-4 (48-49). С. 90-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_3-4_21 (дата звернення 20.11.2023).

4. Липа Ю. І. Українська жінка. URL: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-zhinka.html> (дата звернення 28.03.2024).

5. Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 236 с.

Науковий керівник: **Літвінова Ольга**, кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології, педагогіки та філософії, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського.

Бойко Світлана Тихонівна
Інститут психології ім. Г. С. Костюка
НАПН України, науковий співробітник
лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА У МАСОВИХ МЕДІА: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО СТРАТЕГІЙ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Гендерна політика в контексті масових медіа – це сукупність стратегій, практик і норм, що визначають способи відображення гендерних відносин, ролей та ідентичностей у медійних продуктах і комунікаціях. Ця політика визначає, які гендерні норми, стереотипи та уявлення відображаються в медійному вмісті і як вони впливають на формування гендерних стереотипів у суспільстві. Гендерна політика у медіа може включати такі аспекти, як репрезентація гендерних груп, розподіл ролей у медійних продуктах, використання мови та образів, спрямованих на певні гендерні категорії, а також заходи для протидії гендерній дискримінації та стереотипізації.

Гендерна політика в українських медіа має свої особливості, які визначаються історичним, культурним та соціально-політичним контекстом країни. Україна має довгу історію та багатий культурний спадок, що впливає на формування гендерних стереотипів та ролей у суспільстві. Після отримання незалежності в 1991 році Україна пройшла крізь процес соціальних, економічних та політичних змін, які вплинули на гендерні відносини та гендерну політику. Ці трансформації можуть відображатися, зокрема, у медійному контенті та сприйнятті гендерних ролей. Наша країна перебуває на перехресті різних культурних та соціальних впливів через своє географічне розташування та історичні зв'язки. Це відображається у медійних продуктах через різноманітність гендерних норм та стереотипів. Україна має активне громадянське суспільство та рухи за права жінок, які впливають на гендерну політику в медіа через активізацію дискусій та заходів з підвищення гендерної свідомості.

Психологічні механізми формування та поширення гендерних стереотипів у масових медіа можуть бути досить складними і включати різні аспекти, які впливають на сприйняття та розуміння

гендерних ролей у суспільстві. Зокрема, медіа відіграють ключову роль у процесі соціалізації, коли люди вчаться соціальних норм, цінностей та ролей у суспільстві. Шляхом поширення стереотипів про гендерні ролі медіа впливають на формування уявлень про те, як повинні вести себе чоловіки та жінки.

Медійні персонажі та ролі можуть служити моделями для наслідування. Якщо жінки та чоловіки в медіа постійно зображуються у певних ролях або ситуаціях, то це може вплинути на те, які ролі вони вважають прийнятними або бажаними для себе. Багато з механізмів формування гендерних стереотипів можуть відбуватися на підсвідомому рівні. Медійні продукти можуть підтримувати наявні гендерні стереотипи, що вже існують у суспільстві. Наприклад, якщо в суспільстві поширений стереотип про те, що жінки краще підходять для певних сфер, то це може відобразитися у рекламі, фільмах або новинах.

Гендерні стереотипи мають значний вплив на формування ідентичності та самосвідомості особистості, оскільки вони визначають очікувану поведінку, ролі та цінності, які приписуються кожній статі у суспільстві. Зокрема, гендерні стереотипи визначають, яка поведінка є прийнятною або відповідною для кожної статі. Особистість може відчувати тиск відповідати цим очікуванням і відтворювати певні стереотипні ролі. Наприклад, жінці може бути складніше вибрати кар'єрний шлях, який не відповідає стереотипам про жіночі ролі, як матеріальна діяльність, або чоловікові може бути важко виразити емоції, оскільки це часто сприймається як «не по-чоловічому».

Гендерні стереотипи можуть впливати на те, як особистість оцінює себе і відчуває свою стать. Якщо особистість не відповідає загальноприйнятим стереотипам для своєї статі, це може призвести до внутрішнього конфлікту, невпевненості та стресу.

Гендерні стереотипи впливають на те, як особистість представляє себе у суспільстві та впливати на вибір життєвого шляху, включаючи кар'єрні, освітні та особисті рішення. Вони можуть визначати, які аспекти особистості вважаються прийнятними або бажаними для їх статі. Наприклад, жінці може бути важко виступати в ролі лідера або виразно демонструвати свою амбітність через страх бути сприйнятою як «не чоловік». Стереотипи про гендерні ролі

можуть обмежувати можливості жінок у сферах, які традиційно вважаються «чоловічими», або чоловіків у сферах, які традиційно вважаються «жіночими».

Сучасні підходи до регулювання гендерної політики у медіа зазвичай спрямовані на те, щоб зменшити стереотипи, підтримати гендерну рівність та сприяти більшому різноманіттю та рівноправному представленню гендерних груп. Деякі з ключових підходів включають: 1) *нормативне регулювання* – уряди та медійні регулятори можуть встановлювати правила та стандарти, яких обов'язково мають дотримуватися масові медіа для зменшення гендерних стереотипів; 2) *саморегулювання медіа* – деякі медійні організації та групи можуть встановлювати власні кодекси поведінки або стандарти, які сприяють більшому різноманіттю та непередбачуваності у представленні гендерних ролей; 3) *фінансування та стимули* – уряди можуть надавати фінансові стимули або іншу підтримку медійним організаціям, які активно працюють над зменшенням гендерних стереотипів та сприяють гендерній рівності; 4) *громадські кампанії та освіта* – залучення громадськості до діалогу про гендерні питання та освіта про гендерні стереотипи може сприяти зміні уявлень і стереотипів у суспільстві.

На основі психологічних знань можуть бути розроблені різноманітні стратегії перетворення гендерної політики у медіа, спрямовані на зменшення гендерних стереотипів та сприяння більш рівноправному та різноманітному представленню гендерних груп:

- контрінформаційні кампанії – розроблення кампаній, спрямованих на демонстрацію негативного впливу гендерних стереотипів на суспільство, може допомогти усвідомити шкідливість таких стереотипів та спонукати до їх зміни. Важливо враховувати психологічні аспекти ефективної комунікації, як-от використання емоційно заряджених історій та прикладів, що активізують емпатію;

- розвиток гендерної свідомості – організація тренінгів, семінарів та освітніх заходів для медійних працівників і громадян може сприяти розвитку гендерної свідомості та усвідомленню важливості уникнення стереотипного представлення гендерних ролей;

- підтримка різноманітності – заохочення медійних організацій до включення різноманітних думок і перспектив у свої

програми та продукцію може сприяти розширенню образів гендерних ролей, які відображають реальне різноманіття людей у суспільстві;

- створення позитивних моделей ролей – активне просування позитивних моделей ролей у медіа може допомогти підтримати формування позитивної самооцінки та ідентичності серед глядачів і читачів;

- залучення громадськості до участі – важливою стратегією може бути залучення громадськості до участі у процесі формування медійного контенту через різноманітні форми зворотного зв'язку, обговорення та співпраці;

- стимулювання творчості та інновацій – сприяння розробленню та підтримці творчих та інноваційних підходів у медіа може допомогти розширити межі стандартних гендерних ролей і стереотипів.

Для подолання гендерних стереотипів у медіа важливими є психологічні підходи, через які можна сприяти формуванню у людей свідомого ставлення, допомагаючи їм розрізнити стереотипні уявлення та реальні гендерні ролі.

Залучення психологічних принципів до процесів навчання та освіти може сприяти формуванню критичного мислення та розвитку емпатії, що є важливими складниками для подолання гендерних стереотипів. Психологічні підходи можуть також сприяти розвитку гендерної компетентності, яка включає в себе усвідомлення гендерних ролей, уміння сприймати різноманітність гендерних ідентичностей та вміння працювати з різними гендерними перспективами.

Незважаючи на значні зусилля у сфері гендерної рівності та представлення різноманітності гендерних ідентичностей у медіа, гендерні стереотипи продовжують залишатися актуальною проблемою. Щоб подолати цей виклик, важливо зрозуміти психологічні механізми формування та поширення стереотипів, а також ефективні стратегії їх подолання.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на глибше розуміння психологічних механізмів формування та поширення гендерних стереотипів у медіа; розвиток і тестування нових психологічних стратегій для зменшення гендерних стереотипів у медіа, зокрема шляхом емпіричних досліджень та експериментів;

вивчення впливу гендерних стереотипів у медіа на поведінку та уявлення глядачів і читачів, зокрема їхню самооцінку, ставлення до гендерних ролей та участь у суспільних процесах; аналіз ефективності різних підходів до регулювання та впливу на гендерну політику у медіа із психологічної перспективи; дослідження ролі громадськості та активної взаємодії з аудиторією у подоланні гендерних стереотипів у медіа.

Список використаної літератури:

1. Права людини та масмедіа в Україні. Частина 3: Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. 354 с. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Права_людини_та_медіа.pdf
2. Совенко О. Гендерний дискурс у сучасних медіа (на матеріалах моніторингу регіональної преси 2017–2018). URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraine/genderniy-diskurs-u-suchasnih-media-na-materialah-monitoringu-regionalnoi-presi-2017-2018-134487.html>
3. Gill R. Gender and the Media. Polity Press. 2007.

Бондар Ганна Вікторівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні діти виявляють нові соціально-психологічні особливості, які відрізняють їх від попередніх поколінь. Аналізуючи образ конфлікту як ключовий компонент конфліктної ситуації, за науковими дослідженнями, спостерігається збільшена конфліктність серед дітей молодшого шкільного віку. Сприйняття учасниками конфлікту один одного та самої ситуації взаємодії і визначає

ефективність подальшого розв'язання протистояння.

Уявлення про конфлікт та його вирішення має значний вплив на спілкування, оскільки реакція людини залежить від того, як вона уявляє собі дану ситуацію. Механізми психологічного захисту відіграють ключову роль у формуванні цього уявлення, захищаючи від негативних емоцій і сприяючи збереженню психологічної стійкості та гомеостазу.

Діти молодшого шкільного віку переживають формування основних якостей особистості, виявляючи потребу у самопізнанні та самореалізації. Вони стикаються із серйозними питаннями життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом, вчать проявляти ініціативу та стають частиною соціального співтовариства. У такий період у дітей вже визначаються основи моральності, формуються уявлення про соціальні установки та норми, а також ставлення до оточуючих. Важливим етапом у їхньому житті є сталість конфліктів, з якими вони ще тільки вчать ефективно поратися.

Проблема конфліктності є вкрай актуальною, і в останні роки теорія та практика вирішення конфліктів швидко розвиваються. Висвітленню аспектів агресії та агресивності приділили увагу такі вчені, як В. Воронкова, Д. Дзвінчук, О. Качмар, О. Коломієць, М. Култаєва у філософії, та І. Бех, М. Боришевський, З. Карпенко у психології. Зарубіжні вчені, такі як Р. Доза, Л. Томпсон, Д. Раппопорт, М. Шериф, також внесли важливий вклад у дослідження цієї проблеми.

Особливий акцент ставиться на вивченні можливостей подолання конфліктів, оскільки діти, перебуваючи у процесі навчання, часто зазнають саме проблемних ситуацій. Важливим є розуміння того, що готовність дітей до конструктивного вирішення конфліктів може бути обмеженою через їхні особливості розвитку та адаптації.

Вивчення причин деструктивної поведінки учнів в конфліктних ситуаціях вимагає розгляду сталих особливостей їхньої нервової системи, темпераменту та характеру, які можуть сприяти формуванню психологічної схильності до постійних конфліктів. Особливі якості, такі як неврівноваженість нервових процесів (збудження переважає над гальмуванням) та природні риси темпераменту (збудливість та сильні емоції), за несприятливих умов

можуть сприяти формуванню таких рис характеру, як імпульсивність, дратівливість та невміння стримувати себе. Для дітей з такою психічною організацією конфліктна поведінка може стати зручним способом вираження їхнього внутрішнього напруження у складних ситуаціях.

Згідно з дослідженням А. Яцишиної, діти в молодшому шкільному віці вчать стримувати вираження своїх емоцій та висловлювати їх у культурно прийнятій формі. Вони освоюють не лише вміння контролювати свої емоції, але й свідомо користуються ними, повідомляючи оточуючих про свої переживання та впливаючи на їхнє ставлення [1].

Х. Голяк вказує на важливість дослідження індивідуально-психологічних чинників, що впливають на поведінку молодшого школяра в конфліктних ситуаціях. Зазначається, що мотиваційна, емоційна, вольова та когнітивна сфери грають ключову роль у формуванні характеру в таких обставинах. На даному етапі розвитку діти вивчають моральні норми та правила поведінки, а їхня емоційна сфера формується під впливом нових вражень, сумнівів, здивувань та радощів від пізнання, що суттєво впливає на їхню конфліктну поведінку. Недостатність вольової регуляції може призвести до обмеженого контролю над власною поведінкою, що сприяє розвитку деструктивних форм у конфліктних ситуаціях. Когнітивне сприйняття конфлікту, уявлення про себе та опонента визначаються як важливий аспект конфліктної поведінки молодших школярів. Міжособистісні конфлікти можуть виникати також через розходження у самооцінці дитини та оцінці оточуючих, а також через особливості характеру, темпераменту та індивідуальні відмінності. У несприятливих умовах конфліктна поведінка може стати стійким особистісним утворенням і призвести до деструктивних проявів у молодшого школяра [2].

Л. Матохнюк та І. Іванюк Виділяють три групи конфліктогенних ситуацій у процесі навчання молодших школярів, які впливають на їх психіку та спричиняють конфлікти: взаємини «учень – учитель», дискримінація та нерівні умови, взаємини між учнями – образи та агресивна поведінка між учнями можуть викликати конфлікти та залишати психічні наслідки, особливо в ситуаціях, коли діти ще не вміють ефективно висловлювати свої емоції [3].

Слід відзначити, що школярі використовують різноманітні стратегії вирішення конфліктів порівняно з дорослими. У молодших школярів, як правило, сприймання конфлікту відбувається через призму фізичних реакцій, таких як бійки або агресивні висловлення. Їхні реакції можуть включати гучні крики, звернення до дорослих, відхід від місця конфлікту, демонстрацію опору або твердження, що все сталося випадково. Також можливі символічні дії, такі як рукостискання.

Типовими стратегіями подолання міжособистісних конфліктів у дітей молодшого шкільного віку визначаємо:

1. Виправдовування або погодження на даний момент. Цей підхід може бути корисним для зменшення напруги в даний момент. Проте важливо враховувати, що це не завжди призводить до вирішення кореневих причин конфлікту, і проблема може повернутися у майбутньому.

2. Конфронтація. Цей метод може виявитися малопродуктивним, оскільки не сприяє врахуванню позицій іншої сторони. Зате відсутність конфронтації може призвести до невіршених конфліктів.

3. Примус. Застосування примусу може мати негативні наслідки для відносин між дітьми, порушуючи довіру та викликаючи неприязнь

Отже, важливо, щоб вчителі та дорослі, які взаємодіють з дітьми, мали розуміння та навички виявлення та вирішення конфліктів, сприяючи позитивному розвитку міжособистісних відносин та управлінню конфліктами. Важливо також розуміти, що застосування цих стратегій може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків.

Список використаної літератури:

1. Яцишина А. М. Аналіз специфіки психологічного розвитку дітей 7-10 років. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. Т.2. С. 111–115.

2. Голяк Х. Індивідуально-психологічні чинники конфліктної поведінки у молодшому шкільному віці: теоретичний аспект. *Магістерський науковий вісник*. 2023. № 41. С. 11–15.

3. Матохнюк Л. О., Іванюк І. С., Психологічні особливості

конфліктів в колективі молодших школярів та шляхи їх подолання. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі безперервної освіти», 29–30 жовтня 2021 р. 2021. С. 136–143.*

Науковий керівник: **Боярин Лілія Володимирівна**, к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Бохонкова Юлія Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри психології та соціології

Бормінова Марія Сергіївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕГУЛЮВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

В сучасному світі агресивна поведінка серед студентської молоді стає не лише викликом для особистого розвитку та соціальної адаптації, але й об'єктом поглибленого дослідження в рамках психологічної науки. Висхідний інтерес до цієї проблеми обумовлений не лише її актуальністю в контексті сучасного соціуму, але й бажанням зрозуміти та вплинути на фактори, що сприяють або стримують прояв агресивності у студентському середовищі. Особливу увагу в аспекті регулювання агресивної поведінки приділяється когнітивним стратегіям, оскільки вони є ключовим елементом в психологічних механізмах саморегуляції особистості. Дослідження взаємозв'язку між когнітивними стратегіями регулювання та рівнем самооцінки у студентів може пролити світло на динаміку агресивної поведінки та

відкрити перспективи для ефективних психологічних інтервенцій.

Когнітивні стратегії — форми поведінки, спрямовані на аналіз труднощів і можливих шляхів їх подолання, підвищення самооцінки та самоконтролю, усвідомлення власної цінності [1]. У контексті регулювання поведінки когнітивні стратегії відіграють ключову роль у формуванні та контролі за реакціями особистості на зовнішні подразники або внутрішні стани.

Теорії когнітивного регулювання агресії висвітлюють важливі аспекти того, як когнітивні процеси впливають на прояв агресивної поведінки та як цей вплив може варіюватися залежно від рівня самооцінки у студентів. Однією з основних теорій є теорія соціального навчання, яка стверджує, що агресивна поведінка виникає через навчання та спостереження. У контексті когнітивних стратегій регулювання агресивної поведінки у студентів з різним рівнем самооцінки, теорія соціального навчання Альберта Бандури надає важливі вказівки.

Теорія соціального навчання виникла в Альберта Бандури, який вважав, що біхевіоризм сам по собі не може пояснити всього, що пов'язано з навчанням. Він вважав, що поведінка та навколишнє середовище впливають один на одного. Бандура вірив, що ми можемо контролювати свою поведінку за допомогою саморегуляції [2]. Поведінка студентів формується не лише під впливом зовнішніх факторів, а й за участю внутрішніх когнітивних процесів та саморегуляції. Вони можуть вчитися агресивної поведінки через спостереження імітуючи моделі, але також мають можливість контролювати свою поведінку за допомогою своїх когнітивних здібностей, таких як переконання та цінності. Розвиток ефективних когнітивних стратегій саморегуляції може допомогти їм краще контролювати та регулювати свою агресивну поведінку, що покращує їхнє соціальне функціонування та адаптацію.

Інша теорія, базована на когнітивному дисонансі, вказує на те, що конфлікт між внутрішніми переконаннями може призводити до агресивної поведінки як способу зменшення дисонансу. У студентів з різним рівнем самооцінки цей конфлікт може виникати з різних причин і може мати різний вплив на їхню агресивну поведінку.

У психології когнітивний дисонанс описується як емоційний

стрес або дискомфорт, який відчуває людина, яка одночасно дотримується двох або більше суперечливих переконань, ідей чи цінностей; здійснює дію, що суперечить одному або декільком переконанням, ідеям чи цінностям; або стикається з новою інформацією, яка суперечить чинним переконанням, ідеям чи цінностям [3]. Когнітивний дисонанс відображає конфлікт між переконаннями та фактичною поведінкою. У студентів з різним рівнем самооцінки це може спричинити емоційний дискомфорт. Регулювання агресивної поведінки вимагає розвитку когнітивних стратегій, що допомагають знизити цей дисонанс, узгоджуючи поведінку з внутрішніми переконаннями та цінностями.

Отже, теорії когнітивного регулювання агресії демонструють, як когнітивні процеси впливають на прояв агресивної поведінки, особливо у студентів з різним рівнем самооцінки. Вивчення цього впливу може сприяти розробці більш ефективних стратегій регулювання агресії та психологічної підтримки для цільових груп студентів.

Регулювання агресивної поведінки серед студентів з різним рівнем самооцінки вимагає індивідуалізованого підходу, оскільки люди з різними рівнями самооцінки можуть реагувати по-різному на подібні ситуації.

Для студентів з високою самооцінкою, може бути корисним наголос на збереженні позитивного самовизначення через конструктивні стратегії, такі як переоцінка, емпатія та стратегії вирішення конфліктів. Вони можуть бути більш схильні до використання стратегій, що спрямовані на підтримку їхнього позитивного внутрішнього образу, наприклад, заохочення до конструктивної комунікації та розв'язання проблем.

Одним з ключових аспектів регулювання агресивної поведінки у студентів з нормальним рівнем самооцінки є розвиток навичок емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект є складним інтегральним утворенням, що включає сукупність когнітивних, поведінкових й емоційних якостей і здібностей, які забезпечують усвідомлення, ідентифікацію, диференціацію і регулювання своїх і чужих емоцій (внутрішньоособистісний та міжособистісний емоційний інтелект) [4].

Це означає навчити студентів розпізнавати свої власні емоції, розуміти їхні джерела та відповідати на них адекватним чином. Важливо, щоб студенти навчилися виражати свої почуття словами, замість вибухів агресії.

Далі, важливо навчити студентів стратегіям вирішення конфліктів. Це може включати навички активного слухання, співпраці та пошуку компромісів. Навчання студентів тому, як виражати свої потреби та інтереси, не збільшуючи при цьому конфлікт, є ключовим елементом цього процесу.

Для студентів з нормальним рівнем самооцінки важливо також розвивати навички саморефлексії. Це допомагає їм розуміти свої сильні та слабкі сторони, а також визначати, як їхня поведінка впливає на інших. Через це розуміння, вони можуть більш об'єктивно оцінювати свої дії та вносити корективи там, де це необхідно.

Натомість для студентів з низькою самооцінкою може бути корисною підтримка та підвищення їхньої віри в себе, щоб вони відчували себе більш упевненими й контролювали свої емоції. Такі студенти можуть потребувати більшої уваги до розвитку навичок самопідтримки та позитивного мислення, а також можливо навчання стратегій релаксації та управління стресом.

Позитивне мислення ефективно підвищує рівень самоствердження учнів; отже, можна стверджувати, що навички позитивного мислення можуть розширити можливості учнів з погляду самоприйняття та самоцінності [5]. Важливо допомагати їм розуміти, що їхня самооцінка не повинна залежати від зовнішніх факторів, і сприяти розвитку їхньої внутрішньої стійкості.

У висновку можна зазначити, що когнітивні стратегії регулювання агресивної поведінки виявляються важливими у контексті студентського життя, особливо враховуючи різний рівень самооцінки. Студенти з різним рівнем самооцінки можуть використовувати різні когнітивні стратегії для контролю своєї агресії. Важливою є усвідомлення їхніх внутрішніх механізмів та розвиток ефективних стратегій саморегуляції. Дослідження цієї теми може сприяти розробці індивідуалізованих психологічних підходів для підтримки студентів у керуванні агресивною поведінкою та покращенні їхнього соціального функціонування.

Список використаної літератури:

1. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В.Л.Зливков, С.О. Лукомська, О.В. Федан. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 219 с.
2. Sunday David The significance of social learning theories in the teaching of social studies education // International Journal of Sociology and Anthropology Research. – August 2016. – №1, Vol. 2. – p. 40–45.
3. Tulika Borah, Sampreeti Gogol and Ankita Dutta Cognitive dissonance: its role in decision making // Advanced research journal of social science. – December 2020. – №2, Vol. 11. – p. 63–66.
4. Березка С. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців спеціальної освіти / С. Березка // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2021. – Серія 12, № 14 (59). – с. 13–20.
5. Farideh Hamidi, Mahtab Otaghi and Fatima M. Paz Effectiveness of positive thinking training on self-assertiveness of teenage girls // International Journal of Women's Health – January 2020. – №7(1). – p. 11–17.

Бохонкова Юлія Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри психології та соціології,

Лабзун Юлія Іванівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів
№ 264 з поглибленим вивченням англійської
мови Деснянського району міста Києва, директорка

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ОСВІТІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Запровадження політики гендерної рівності в Україні це питання, що актуальне не лише в минулому, але й у сучасних умовах. Хоча

багато було зроблено для просування рівних можливостей для жінок і чоловіків, виклики та перешкоди продовжують існувати. Для забезпечення існування демократичного устрою важливим є формування громадянського суспільства, що передбачає перегляд та руйнування гендерних стереотипів.

У сучасній Україні, яка прагне вступити до Європейського Союзу та підвищити рівень демократії, все більше уваги приділяється формуванню гендерної рівності як у суспільстві, так і у системі освіти. Гендерна рівність передбачає забезпечення однакових прав для чоловіків і жінок у всіх сферах життя, включаючи трудові, сімейні та правові відносини, а також боротьбу з сексизмом та іншими формами дискримінації. Гендерна рівність полягає в тому, що всі люди, незалежно від їхньої статі, мають можливість вибирати будь-яку кар'єру та спосіб життя, використовуючи свої здібності без обмежень чи дискримінації. Вони мають рівний доступ до прав, можливостей та участі в суспільстві. Гендерна рівність не означає, що до всіх ставляться однаково, але вона визнає різні потреби та бажання людей, надаючи їм однакову цінність.

Основу гендерного законодавства України складає ряд законодавчих актів, включаючи Конституцію України, що пропагує рівність прав та можливостей для жінок і чоловіків (зокрема, статті 3, 21, 24, 51), а також низку кодексів і законів, що врегульовують питання щодо юридичного захисту прав чоловіків, жінок, дітей, людей похилого віку та інших груп населення [4].

Ключовим нормативно-правовим актом, спрямованим на досягнення гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства та боротьбу з дискримінацією за ознакою статі, є Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", згідно якого визначаються основні напрями державної політики з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також надається офіційне тлумачення ключовим термінам «дискримінація за ознакою статі», «сексуальні домагання», «гендерна рівність» у цій сфері [3].

Ратифікація Україною ряду міжнародних правових актів, що містять основи гендерної рівності, має важливе значення для формування національного механізму забезпечення гендерної рівності.

Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію з Європейським Союзом відкрили нові можливості у сфері гендерної політики.

Національний механізм гендерної політики, що склався в Україні, має такі складові: інституційні, політико-правові, економічні та ін. Інституційний механізм в Україні представлений не лише національними державними та громадськими інститутами, а й міжнародними (в першу чергу інституціями ООН) та регіональними – європейськими (інститути Ради Європи, ОБСЄ та ЄС). Національний рівень інституційного механізму реалізації гендерної політики представлений як органами державної влади всіх рівнів та місцевого самоврядування, так і діяльністю українських неурядових організацій, або, якщо бути більш точними - державними органами, створеними для впровадження принципів гендерної рівності; недержавними організаціями; політичними партіями [4].

З 2011 року функцію розробки та впровадження гендерної рівності покладено на Міністерство соціальної політики. Саме воно визнається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Незважаючи на існуючі законодавчі та інституційні механізми гендерної рівності в Україні, наша країна, на жаль, не займає провідних позицій у світі у цьому питанні. Щорічно Світовий економічний форум (World Economic Forum) проводить дослідження індексу гендерного розриву (The Global Gender Gap Index), який відображає різні можливості жінок і чоловіків у різних сферах життя. Індекс розраховується на основі статистичних даних з нерівності між чоловіками та жінками в чотирьох ключових сферах: економічна участь і кар'єрні можливості, освіта, здоров'я і виживання, політичні права і можливості. За даними Global Gender Gap Report 2023 року Україна посіла 66 місце серед 146 країн. Порівняно з попередніми роками, тобто ми покращили свої показники і навіть випередили деякі країни Європи [2].

Сьогодні в сфері освіти існують явні та приховані прояви гендерної дискримінації. Заходи гендерної політики спрямовані на подолання гендерно нейтрального підходу до формування освітньої політики, оскільки однакове ставлення до осіб різних статей може

призводити до закріплення та відтворення нерівності, до невидимості дискримінації і неможливості розв'язати проблеми дискримінованих груп.

У рамках приєднання до міжнародної ініціативи «Партнерства Біарріц» Україна взяла на себе зобов'язання у сфері освіти щодо інтеграції гендерного компоненту в освітній процес. Впровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок у сфері освіти в Україні вимагає подолання стереотипів, пов'язаних зі статевою належністю, під час формування освітньої політики, також має сприяти забезпеченню всім учасникам освітнього процесу в Україні рівних можливостей доступу до освіти і науки, незалежно від їх статі або інших ознак [5,6].

Протягом останнього десятиліття питання впровадження гендерної освіти отримало значне визначення у науковій літературі. Гендерний підхід спрямований на забезпечення рівних прав і можливостей для самореалізації особи як у професійній, так і у громадській сферах, а також на рівність у відповідальності за справи родини, побуту та виховання дітей.

Поняття традиційних чоловічих та жіночих гендерних ролей спричиняють гендерну нерівність у сфері праці, коли виробнича та домашня діяльність розподіляється залежно від статі: зазвичай чоловіки займають більш престижні та високооплачувані посади, тоді як жінки здебільшого виконують домашню роботу. В українському суспільстві все ще існують статеві очікування та стереотипи, які впливають на вибір професій та предметів для вивчення. Наприклад, деякі технічні спеціальності частіше обирають хлопці, тоді як дівчата частіше вибирають гуманітарні науки.

Гендерна нерівність – “це прояв дискримінації щодо певної статі, яка супроводжується нав'язуванням певної гендерної ролі, тиском з боку суспільства з метою її виконання, виявом різного роду антипатій до даної особи та неможливістю належним чином реалізуватись у суспільстві”[1]. Гендерна освіта – це процес набуття знань, навичок та цінностей, які допомагають людям зрозуміти гендерні ролі, стереотипи та нерівність, а також кинути їм виклик.

Мета гендерної освіти:

- сформувати атмосферу в навчальних закладах, яка була б чутливою до гендерних питань;
- забезпечити однакові можливості для всіх, незалежно від статевої ідентичності;
- перемогти гендерні стереотипи та уникнути дискримінації.

Гендерна освіта включає в себе здобуття учнями гендерної компетентності, розвиток їхніх вмінь і навичок, врахування гендерних особливостей під час їх використання. Впровадження гендерної освіти і просвіти у навчальних закладах повинно здійснюватися через застосування захоплюючих інтерактивних методів навчання, таких як навчальні ігри, візуальні матеріали та дискусії. У передачі інформації та отриманні знань важливою є не лише їх зміст, але і форма подання.

Для покращення гендерної рівності в освіті слід [6]:

Переглянути навчальні програми та підручники, щоб усунути гендерні стереотипи та нерівність. Гендерні стереотипи, що століттями вкорінювалися в нашій свідомості, нівелюють особистість, замикаючи людей у жорсткі рамки "чоловічого" і "жіночого". Гендерна освіта дає можливість подолати ці стереотипи, показавши, що кожна людина, незалежно від статі, володіє унікальним набором талантів і здібностей.

Заохочувати гендерно-чутливі практики в навчанні. Гендерна чутливість – це вміння бачити світ очима людей різної статі, розуміти їхні потреби та особливості. Розвиваючи цю чутливість, ми вчимося поважати одне одного, будувати конструктивні стосунки та генерувати нові ідеї. Гендерно-чутливі практики в закладах освіти відіграють у цьому процесі надзвичайно важливу роль, адже саме там формується світогляд та ціннісні орієнтири майбутнього покоління.

Серед прикладів гендерно-чутливих практик в закладі освіти можна виокремити наступні:

- Використання гендерно-нейтральної мови. Звертаючись до учнів та студентів без гендерної прив'язки, ми підкреслюємо цінність особистості кожної дитини, не роблячи акцент на її статі.
- Заохочення дівчаток до вивчення STEM-дисциплін руйнує застарілі стереотипи та відкриває перед ними нові можливості для самореалізації. Світ науки та технологій потребує гендерного розмаїття, адже саме воно стимулює інновації та генерує нові ідеї.

– Надання хлопчикам можливості брати участь у творчих та гуманітарних проєктах розширює їхній кругозір та розкриває нові грані особистості. Творчість не має гендерних обмежень, і хлопчики, як і дівчатка, мають право на самовираження та розвиток своїх талантів.

– Запровадження гендерно-чутливих навчальних програм дає учням знання про гендерну рівність та гендерну дискримінацію, формує у них навички гендерно-чутливої комунікації та поведінки. Це знання стане міцним фундаментом для побудови справедливого та рівноправного суспільства у майбутньому.

– Створення гендерно-інклюзивного середовища в закладі освіти – це комплексний процес, який включає забезпечення рівного доступу до ресурсів, запобігання гендерному булінгу, формування атмосфери поваги та прийняття. Це середовище, де кожна дитина, незалежно від статі, відчуватиме себе комфортно, безпечно та матиме можливість для всебічного розвитку [5].

Навчання за принципами гендерної рівності включає в себе теоретичний аналіз, практичні вправи та просвітницьку діяльність. Гендерна освіта – це не просто модний тренд, а й нагальна потреба сьогодення. Вона покликана не лише підвищити обізнаність про гендерну нерівність, але й активно боротися з нею, формуючи нове, справедливе суспільство. Це не просто запровадження гендерних курсів, але, перш за все, створення нової свідомості, що відкидає ієрархію між статями, сприяє створенню гендерно-збалансованого середовища та ураховує гендерні аспекти у вихованні та навчанні. Гендерна освіта є важливим інструментом у боротьбі з гендерною нерівністю та формуванні більш справедливого та рівноправного суспільства, де кожна людина, незалежно від статі, матиме рівні можливості для самореалізації, розвитку та особистого щастя.

Список використаної літератури:

1. Бортнік С. М. Вирішення конфліктів ділового спілкування в умовах гендерної нерівності / С. М. Бортнік, М. В. Саган // Економічний форум. – 2014. – № 2. – С. 272-285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2014_2_47 (дата звернення: 04.04.2024).
2. Глобальний звіт про гендерні розриви за 2023 рік. World Economic Forum: веб-сайт. URL:

<https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>
(дата звернення: 05.04.2024).

3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №52. – Ст. 561. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 03.04.2024).

4. Лубко І. М. Сучасні інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. С. 203-212. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/2403/> (дата звернення: 03.04.2024).

5. Реалізація гендерної політики в управлінні освітою : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Протасової Н.Г., д.пед.наук, проф.. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 176 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderna_polityka_v_osviti.pdf (дата звернення: 04.04.2024).

6. Розпорядження Кабінет Міністрів України № 1163-р від 20.12.2022 р. «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2024).

Бочелюк Віталій Йосипович
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
д. психол. н., проф., завідувач
кафедри психології та соціальної роботи

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СЕКСУАЛЬНОСТІ

Поняття «ідентичність» найтісніше пов'язане з поняттям «Я-концепція особистості». Ідентичність – це провідна характеристика Я-

концепції, що відображає більш-менш усвідомлювану і прийнятну для особистості її когнітивну складову (образ Я, картину Я), що забезпечує цілісність і безперервність особистості впродовж життя. У даному контексті гендерна ідентичність може бути представлена твердженням «Я як жінка» або «Я як чоловік». У зв'язку з цим нерідко ідентичність вивчають, використовуючи психологічний інструментарій, розроблений для Я-концепції.

У сучасній психології виділяються чотири типи гендерної ідентичності: маскулінний, фемінний, андрогінний і недиференційований. Маскулінний тип пов'язаний з високими показниками маскулінних ознак і низьким ступенем вираженості фемінних якостей. Фемінний тип пов'язаний з високими показниками фемінних властивостей (жіночість, доброта, уважність до інших людей, емпатія і т.д.) і низьким рівнем проявів маскулінності. Андрогінний тип поєднує вираженість як маскулінних, так і фемінних якостей особистості. Недиференційований тип передбачає низькі показники по обох групах якостей – як маскулінних, так і фемінних.

У силу різного досвіду, який отримують жінки та чоловіки в процесі соціалізації, можна говорити про особливу чоловічу та жіночу ідентичності.

Жіночу ідентичність визначають через категоризацію себе як представника жіночої соціальної групи. Жіноча ідентичність передбачає відтворення гендерно обумовлених ролей, диспозицій, самопрезентацій. Конструювання жіночої ідентичності безпосередньо пов'язують зі специфічним для жінки «жіночим досвідом». Він починає створюватися завдяки особливостям соціалізації дівчаток. Батьки з дитячого віку створюють гендерно нормований образ новонародженої дитини (бантики, довге волосся, нарядні сукні та ін.), а також заохочують гендерно нормовану поведінку (нерішучість, емпатійність, пасивність і т. п.). Надалі «бути дівчинкою» «допомагають» інститути соціалізації, найважливішими агентами яких є ровесники, а також ЗМІ, що найбільш жорстко відстоюють гендерні рольові стереотипи.

Чоловіча ідентичність – це категоризація себе як представника чоловічої соціальної групи і відтворення гендерно обумовлених ролей, диспозицій, самопрезентацій. У процесі соціалізації хлопчик

знаходиться в більш складному становищі, ніж дівчинка. Його вихователі, як правило, жінки, що обумовлює недостатність об'єктів для ідентифікації. Крім того, «чоловічий» набір рольової поведінки більш обмежений і жорсткий, а традиційне виховання не підтримує проявів «чоловічої» поведінки (незалежної, ініціативної, активної та ін.). Подальша соціалізація хлопчиків пов'язана з соціальними бар'єрами на шляху розвитку маскуліності, які провокують емоційно-когнітивний дисонанс. Його наслідком є «статеворольова розгубленість» або перебільшені маскуліні статево-рольові орієнтації [2].

Первинне уявлення про власну статевоприналежність формується у дитини вже в півтора року, і саме це уявлення стає найбільш стійким і стрижневим компонентом самосвідомості. З віком гендерна ідентичність розвивається, відбувається розширення її обсягу та ускладнення структури. Дворічна дитина знає свою стать, але ще не може визначити причини свого вибору.

У 3-4 роки вона вже здатна усвідомлено визначити стать оточуючих людей, але найчастіше пов'язує її із зовнішніми, випадковими ознаками, крім того, статева приналежність вважається дітьми даного віку змінною характеристикою. Незворотність статевої приналежності усвідомлюється дітьми приблизно до 6-7 років, що супроводжується підсиленням статевої диференціації в поведінці та установках.

Сензитивним етапом розвитку гендерної ідентичності є підлітковий вік та юність. Підліткова гендерна ідентичність стає центральним компонентом самосвідомості особистості. Можна виділити три етапи розвитку гендерної ідентичності в підлітковому віці: 1) недиференційованість фемінних і маскуліних ознак в образі «Я»; 2) гіпердиференціація фемінних і маскуліних ознак; 3) інтеграція фемінних і маскуліних ознак в образі «Я». Сучасні дослідження показують вираженість андрогінного типу гендерної ідентичності, характерну як для хлопчиків, так і для дівчат. Спостерігається змішаність у вираженні чоловічих і жіночих якостей у підлітків. Форма «гендерного протесту» частіше зустрічається у дівчат, які прагнуть до прояву маскуліності, іноді навіть гіпертрофованої, в своїй поведінці, зовнішності. Надалі відбувається закріплення прийнятих моделей

«чоловічого» і «жіночого» стилю поведінки, на підставі яких формуються нові відносини з однолітками – представниками протилежної статі.

У дорослому віці гендерна ідентичність – це складно структуроване утворення, що включає: усвідомлення власної статевої приналежності; сексуальну орієнтацію; «сексуальні сценарії»; гендерні стереотипи і гендерні переваги [1].

Поняття стать, гендер та сексуальність у багатьох культурах, зокрема і у нашій, є взаємопов'язаними. Гендерна психологія сексуальності розкриває специфіку сексуальних відносин, що задана ієрархією ролей гендерної схеми.

Поняття сексуальності виражає те, як суспільство та окремі люди організують, розуміють та репрезентують еротичні та репродуктивні дії. Практика сексуальності виявляє сексуальну орієнтацію або сексуальну ідентичність особистості. Сексуальна ідентичність – це усвідомлення людиною своїх сексуальних переваг. Цей термін зазвичай обмежується позначенням віднесення людиною себе до гетеро-, гомо- чи бісексуальності. Він не описує моделі сексуальної поведінки, оскільки є багато людей, що виражають сильну особисту гомосексуальну ідентичність, але нерідко беруть участь в гетеросексуальних контактах, і навпаки [3].

Сексуальність тісно переплетена з гендерною ідентичністю, оскільки остання втілює ідею соціальної обумовленості статі та сексуальності людини. На різних етапах дослідження сексуальності в центрі уваги дослідників виявлялися різні її аспекти. Довгий час сексуальність розглядалася під тиском біологічного чинника в нерозривному зв'язку з репродуктивністю, що служило критерієм визначення норми здоров'я, мотивації, сексуально-еротичної поведінки та визначало інтерес вчених до пошуку причин різноманіття сексуального досвіду людей. Методологічною основою цих досліджень були положення біологічного детермінізму, згідно з якими визначальне значення не тільки для статі, форми тіла і темпераменту, але і для сексуальних уподобань і поведінки людини мають вроджені генетичні та фізіологічні чинники.

Принципово нові теоретичні ідеї про розуміння сексуальності були сформульовані з опорою на принципи соціального

конструкціонізму. Американські соціологи Джон Геньон і Вільям Саймон у книзі «Сексуальна поведінка: соціальні джерела людської сексуальності» (1973) прийшли до висновку про те, що треба говорити не просто про «вплив» культури на сексуальність, а про соціокультурне конструювання сексуальної поведінки і мотивації, оскільки навіть саме розмежування «сексуального» і «не сексуального» є умовним.

Французький філософ Мішель Фуко в тритомній «Історії сексуальності» (1976-1984) більш радикально стверджував, що історія сексуальності – не просто еволюція способів соціального регулювання сексуального «потягу», «інстинкту» або «потреби», а процес постійного створення і переконструювання нових соціально-психологічних реальностей [2].

М. Фуко вказав на дискурсивну природу сексуальності. Людина може класифікувати явище як «сексуальне» тільки в контексті існуючих у даному суспільстві і відомих йому норм і практик репрезентації сексуального. По-друге, він обґрунтував, що мова, слова, способи репрезентації сексуального - це не просто вираз наших почуттів і думок, а й форми соціального контролю. По-третє, творчість М. Фуко справила величезний вплив на філософську теорію фемінізму, на основі якої сформувався гендерний підхід у дослідженні сексуальності.

Відповідно до положень соціального конструкціонізму, сексуальність розуміється як соціальний конструкт, обумовлений особливостями соціальної взаємодії індивіда і способами інтерпретації тієї чи іншої поведінки на основі зразків дій, адекватних культурі і конкретному контексту. У рамках соціального конструкціонізму центральним є питання про сексуальні значення і способи, якими вони соціально виробляються і відтворюються в різних культурних контекстах. Не заперечуючи повністю значення біологічних факторів у виникненні основних фізичних особливостей, соціальні конструкціоністи підкреслюють, що «природне» може діяти тільки через інтерпретацію і наділення культурними змістами. У процесі взаємодії з соціальним оточенням «дитина спочатку засвоює зовнішні ярлики, а потім у неї з'являється внутрішня здатність знаходити відповідні назви для своїх дій. Таким чином, активність отримує більш

точне визначення і зв'язується із структурою соціально-культурних очікувань, потреб, які надають поведінці сексуальний сенс.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій Київ: МАУП, 2011. 124 с.
2. Гендерна психологія: навч. посіб. / О. В. Щотка. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 358 с.
3. Ткалич М. Г. Гендерна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2016. 256 с.

Боярин Лілія Володимирівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., докторантка кафедри
практичної психології та соціальної роботи

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Латинський термін *competere* означає знати, вміти, добиватися, відповідати. Терміни «компетенція» та «компетентність» зазвичай пов'язували з правом. Під компетенцією розуміють повноваження, обов'язки та права, що надаються законом, іншим нормативним актом державному органу чи посадовій особі, а під компетентністю – відповідність здібностей та вмінь суб'єкта здійснювати компетенцію.

Компетенція є дозволом законом форм правління. Компетентність є дійсна якість суб'єкта, яку він може мати і без компетенції. Ускладнення та спеціалізація соціальних інститутів та відносин вимагали розширення поняття компетентності стосовно інших професій. Виявилось, що компетентність має важливе значення у професійній діяльності педагога, лікаря, керівника та ін. Професійна компетентність означає відповідність знань, здібностей та вмінь працівника його професійним та посадовим обов'язкам і правам. Але працівник поза своєю професією має й інші соціальні статуси залежно від належності до тієї чи іншої спільності, чи то сім'я, коло родичів і друзів, громадські організації, громадянство, нація та ін. Такі статуси важливі для особистості не менше професії. Виникає необхідність у понятті, яке фіксувало б відповідність цінностей і знань, здібностей та вмінь суб'єкта його реальному соціальному статусу, згідно з належним рівнем культури, моральності та права. У ролі поняття виступала

метафора «соціальна зрілість». Тому виникли підстави уточнити поняття як соціальну компетентність.

Соціальна компетентність є інтегративною соціальною якістю особистості, що включає до свого складу ясне ціннісне розуміння соціальної дійсності, конкретне соціальне знання як керівництво до дії, суб'єктну здатність до самовизначення, самоуправління та нормотворчості; вміння здійснювати соціальні технології в основних сферах життєдіяльності (у системі соціальних інститутів, норм і відносин) згідно з належним рівнем культури, моральності та права.

Питання соціальної компетентності актуальне з низки обставин загального і приватного характеру. Зі зростанням впливу людського капіталу зростає значення освіти, підготовки фахівців. Освітня політика враховує не лише загальнонаціональні інтереси, а й загальні тенденції світового розвитку, що впливають на систему освіти, зокрема: розширення можливостей політичного та соціального вибору, що потребує підвищення рівня готовності особистості до такого вибору; значне розширення масштабів міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливої важливості набувають фактори комунікабельності та толерантності; зростання ролі людського капіталу, що у розвинених країнах становить 70-80% національного багатства, що, своєю чергою, зумовлює інтенсивний, випереджальний розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення [1-2].

Здатність до політичного та соціального вибору, комунікабельність та толерантність, випереджальний розвиток освіти припускають саме соціальну компетентність особистості. Проте, з теоретичного погляду, головним є поняття людського капіталу. Капітал у перекладі з латинської означає «головний». В економіці під капіталом розуміється певне економічне ставлення, виражене як самозростаюча вартість на основі виробництва за допомогою обертання: тобто капітал розуміється у суто речовій формі, за якою людський вимір приховано. Людський зміст капіталу наново відкрили фахівці з культурної антропології та етнології, досліджуючи утворення соціуму на прикладі архаїчних товариств, які не знають ринкових відносин. Вони запровадили поняття колективного символічного капіталу та довели, що власне людські зв'язки утворюють людський соціум.

У рамках такої «культурної економіки» за зовнішнім ставленням до «іншого» (предмету) суб'єкт вбачає внутрішнє ставлення до самого себе, до людських продуктивно-творчих сил, які відображені у предметі. Крім того, соціальні системи «чуттєво-надчуттєві». Чуттєвому сприйняттю дана лише зовнішня, предметно

фіксована сторона цієї реальності. Сутність її у формі відносин для людей сприйняттю не дана, адже стосунки досягаються «тільки в ідеях» силою абстракції. Сприйняття має справу лише з носіями відносин. Так, держава є організована спільна воля громадян, представлена у повноважних органах та громадянах.

Слід також зазначити, що однобічність підготовки фахівців у тому, що ставка робиться на ставлення «людина - професія» і «людина - техніка». При цьому упускається вирішальна роль відносин «людина - людина», важлива і у позапрофесійних галузях життєдіяльності людей. Суспільній свідомості властива недостатня ясність у розумінні феномену техніки та технологій. Їх зазвичай зводять до матеріального початку. І щоб бути суб'єктом у системі соціальних відносин та норм, організації та управління, громадяни повинні мати належну гуманітарно-соціальну підготовку. Така підготовка технологічно потрібна кожному громадянину, незалежно від його професії. Виникає питання не лише про професійну, а й про соціальну компетентність.

Як свідчить досвід госпдоговірних робіт із підприємствами, представники останніх відзначають у молодих працівників низку недоліків. Це – нерозвинена здатність до самовизначення, самостійного вибору та прийняття рішень, невміння оцінювати свої вчинки з позицій спільної справи та соціальна безвідповідальність; невиразне розуміння необхідності якісно виконувати виробничі обов'язки, слабо виражена комунікативність у діловому спілкуванні з приводу спільних інтересів, невміння кооперувати свої особисті зусилля із зусиллями інших у вирішенні спільних завдань, фокусування уваги на особистих інтересах при байдужості до спільної справи. Ці вади дають про себе знати ще більшою мірою поза професійної діяльності – у галузях особистого та громадянського життя. Ці недоліки можна звести до одного - невизначеності ціннісної свідомості, абстрактним соціальним знанням, нерозвиненим суб'єктним якостям та відсутності належних умінь здійснювати соціальні технології в особистій, громадянській та професійній сферах життєдіяльності. Зазначені обставини зумовлюють актуальність розвитку соціальної компетентності особистості.

Список використаної літератури:

1. Bibik N.M. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: education policy library: monograph. Kyiv, K. I. C. Publ., 2004. 112 p.
2. Bila O.O. Specialist's self-development competence: pedagogical principles of development in Higher education institutions. Izmail, ISHU Publ., 2007. 236 p.

Боярин Лілія Володимирівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології,

Бондар Ганна Вікторівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні діти виявляють нові соціально-психологічні особливості, які відрізняють їх від попередніх поколінь. За дослідженнями, спостерігається збільшена конфліктність серед них, аналізуючи образ конфлікту як ключовий компонент конфліктної ситуації. Сприйняття учасниками конфлікту один одного та самої ситуації взаємодії визначає ефективність подальшого розв'язання протистояння.

Уявлення про конфлікт та його вирішення має значний вплив на спілкування, оскільки реакція людини залежить від того, як вона уявляє собі дану ситуацію. Механізми психологічного захисту відіграють ключову роль у формуванні цього уявлення, захищаючи від негативних емоцій і сприяючи збереженню психологічної стійкості та гомеостазу.

Діти молодшого шкільного віку переживають формування основних якостей особистості, виявляючи потребу у самопізнанні та самореалізації. Вони стикаються із серйозними питаннями життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом, вчать проявляти ініціативу та стають частиною соціального співтовариства. У такий період у дітей вже визначаються основи моральності, формується уявлення про соціальні установки та норми, а також ставлення до оточуючих. Важливим етапом у їхньому житті є сталість конфліктів, з якими вони ще тільки вчать ефективно впоратися.

Проблема конфліктності є вкрай актуальною, і в останні роки

теорія та практика вирішення конфліктів швидко розвиваються. Висвітленню аспектів агресії та агресивності приділили увагу такі вчені, як В. Воронкова, Д. Дзвінчук, О. Качмар, О. Коломієць, М. Култаєва у філософії, та І. Бех, М. Боришевський, З. Карпенко у психології. Зарубіжні вчені, такі як Р. Доза, Л. Томпсон, Д. Раппопорт, М. Шериф, також внесли важливий вклад у дослідження цієї проблеми.

Особливий акцент ставиться на вивченні можливостей подолання конфліктів, оскільки діти, перебуваючи у процесі навчання, часто зазнають проблемних ситуацій. Важливим є розуміння того, що готовність дітей до конструктивного вирішення конфліктів може бути обмеженою через їхні особливості розвитку та адаптації.

Вивчення причин деструктивної поведінки учнів в конфліктних ситуаціях вимагає розгляду сталих особливостей їхньої нервової системи, темпераменту та характеру, які можуть сприяти формуванню психологічної схильності до постійних конфліктів. Особливі якості, такі як невірноваженість нервових процесів (збудження переважає над гальмуванням) та природні риси темпераменту (збудливість та сильні емоції), за несприятливих умов можуть сприяти формуванню таких рис характеру, як імпульсивність, дратівливість та невміння стримувати себе. Для дітей з такою психічною організацією конфліктна поведінка може стати зручним способом вираження їхнього внутрішнього напруження у складних ситуаціях.

Згідно з дослідженням А. Яцишиної, діти в молодшому шкільному віці вчать стримувати вираження своїх емоцій та висловлювати їх у культурно прийнятій формі. Вони освоюють не лише вміння контролювати свої емоції, але й свідомо користуються ними, повідомляючи оточуючих про свої переживання та впливаючи на їхнє ставлення [1].

Х. Голяк вказує на важливість дослідження індивідуально-психологічних чинників, що впливають на поведінку молодшого школяра в конфліктних ситуаціях. Зазначається, що мотиваційна, емоційна, вольова та когнітивна сфери грають ключову роль у формуванні характеру в таких обставинах. На даному етапі розвитку діти вивчають моральні норми та правила поведінки, а їхня емоційна

сфера формується під впливом нових вражень, сумнівів, здивувань та радощів від пізнання, що суттєво впливає на їхню конфліктну поведінку. Недостатність вольової регуляції може призвести до обмеженого контролю над власною поведінкою, що сприяє розвитку деструктивних форм у конфліктних ситуаціях. Когнітивне сприйняття конфлікту, уявлення про себе та опонента визначаються як важливий аспект конфліктної поведінки молодших школярів. Міжособистісні конфлікти можуть виникати також через розходження у самооцінці дитини та оцінці оточуючих, а також через особливості характеру, темпераменту та індивідуальні відмінності. У несприятливих умовах конфліктна поведінка може стати стійким особистісним утворенням і призвести до деструктивних проявів у молодшого школяра. [2].

Л. Матохнюк та І. Іванюк Виділяють три групи конфліктогенних ситуацій у процесі навчання молодших школярів, які впливають на їх психіку та спричиняють конфлікти: взаємини «учень – учитель», дискримінація та нерівні умови, взаємини між учнями: образи та агресивна поведінка між учнями можуть викликати конфлікти та залишати психічні наслідки, особливо в ситуаціях, коли діти ще не вміють ефективно висловлювати свої емоції [3].

Слід відзначити, що школярі використовують різноманітні стратегії вирішення конфліктів порівняно з дорослими. У молодших школярів, як правило, сприймання конфлікту відбувається через призму фізичних реакцій, таких як бійки або агресивні висловлення. Їхні реакції можуть включати гучні крики, звернення до дорослих, відхід від місця конфлікту, демонстрацію опору або твердження, що все сталося випадково. Також можливі символічні дії, такі як рукостискання.

Типовими стратегіями подолання міжособистісних конфліктів у дітей молодшого шкільного віку визначаємо:

1. Виправдовування або погодження на даний момент. Цей підхід може бути корисним для зменшення напруги в даний момент. Проте важливо враховувати, що це не завжди призводить до вирішення кореневих причин конфлікту, і проблема може повернутися у майбутньому.

2. Конфронтація. Цей метод може виявитися малопродуктивним, оскільки не сприяє врахуванню позицій іншої

сторони. Зате відсутність конфронтації може призвести до невіршених конфліктів.

3. Примус. Застосування примусу може мати негативні наслідки для відносин між дітьми, порушуючи довіру та викликаючи неприязнь

Отже, важливо, щоб вчителі та дорослі, які взаємодіють з дітьми, мали розуміння та навички виявлення та вирішення конфліктів, сприяючи позитивному розвитку міжособистісних відносин та управлінню конфліктами. Важливо також розуміти, що застосування цих стратегій може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків.

Список використаної літератури:

1. Яцишина А. М. Аналіз специфіки психологічного розвитку дітей 7-10 років. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. Т.2. С. 111–115.

2. Голяк Х. Індивідуально-психологічні чинники конфліктної поведінки у молодшому шкільному віці: теоретичний аспект. *Магістерський науковий вісник*. 2023. № 41. С. 11–15.

3. Матохнюк Л. О., Іванюк І. С., Психологічні особливості конфліктів в колективі молодших школярів та шляхи їх подолання. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі безперервної освіти», 29–30 жовтня 2021 р.* 2021. С. 136–143.

Боярин Лілія Володимирівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології,

Заріцька Олександра Олександрівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЖІНОК

Однією із актуальних проблем сьогодення є збереження психічного здоров'я та підтримання психологічного благополуччя жінок, незалежно від того яку роль у суспільстві вони займають. За останні десятиліття питання психологічного благополуччя все частіше стає предметом вивчення психологів. Це викликано гострою для психологічної науки та практики необхідністю у визначенні того, що саме є основою для внутрішньої рівноваги особистості, яким чином здійснюється регуляція поведінки та як можна допомогти людині у вирішенні питання благополуччя.

Вивчення проблеми психологічного благополуччя особистості традиційно пов'язують з іменами дослідників Н. Бредберн, К. Ріфф та ін., які вклали у розуміння даного феномену поняття щастя, задоволеності життям, позитивної емоційності, психологічного здоров'я і т.д.

Психологічне благополуччя означає повноцінне життя, яке приносить задоволення, а також розвиток і самореалізацію особистості. Саме поняття психологічного благополуччя було обґрунтовано американською дослідницею К. Ріфф. Її модель та міра психологічного благополуччя є найбільш широко використовуваним інструментом. Модель Ріфф включає шість структурних компонентів: 1) самоприйняття, яке стосується позитивного ставлення до себе та минулого досвіду, визнання та прийняття власних характеристик; 2) автономія, яка в основному стосується ступеня, до якого індивід самовизначається та незалежний від інших; 3) управління

середовищем, що стосується здатності людини поводитися з навколишнім середовищем і контролювати його, використовуючи переваги можливостей, які пропонує середовище, для задоволення своїх потреб і цінностей; 4) позитивні стосунки з іншими, що стосується справжніх, теплих і задовільних стосунків з іншими людьми та турботи про їх благополуччя; 5) ціль у житті, яка включає наявність цілей і завдань у житті та відчуття того, що життя має сенс; 6) особистісне зростання, яке стосується відчуття безперервної еволюції та зростання, а також відчуття, що людина розвиває власний потенціал [6].

Сьогодні для багатьох українських жінок кар'єра також набуває важливого значення, адже, це – можливість самореалізації, особистого зростання, можливість займатися улюбленою справою [5].

Становище жінки є яскравим віддзеркаленням становища суспільства в цілому. Від того, як почувається жінка в сім'ї, який вона має статус, наскільки вона незалежна економічно та захищена соціально, залежить і сьогодення, і майбутнє нашої країни. Тенденції сучасного поступу в різних сферах життєдіяльності незмінно ведуть до зміцнення становища жінок у суспільстві, їхньої ролі в економічному, політичному та соціальному житті, створюючи умови для самоактуалізації та реалізації потенціалу особистості.

Н. Гребінь та Ю. Лісень досліджували психологічне благополуччя жінок із різною формою зайнятості і підкреслюють важливість підтримання балансу між роботою та особистим життям. Окрім того, зауважують, що наявність будь-якої сфери професійної зайнятості у жінок позитивно відображається на їхній здатності контролювати події власного життя та знаходити можливості для реалізації поставлених цілей та впливає на задоволеність життям [3].

У контексті професійної діяльності вчені активно займаються операціоналізацією такого поняття, як професійне благополуччя. У своїх роботах українська дослідниця Н. Волинець розглядає психологічне благополуччя працюючої особистості по-перше, як глобальне, цілісне суб'єктивне рефлексивне переживання особистістю позитивності та значущості власного «Я-існування» в цілому та через призму її життєздійснення в середовищі професійної діяльності, що репрезентує інтегральну оцінку життя працюючої людини, позитивні

афекти стосовно виконуваної роботи, організаційного середовища та, як наслідок, життя в цілому, і, по-друге, як суб'єктивне переживання-проживання ситуативного досвіду в контексті професійної діяльності як гармонійне поєднання вкладених зусиль особистості для здійснення роботи, досягнутих цілей роботи та отриманої вигоди (винагороди, визнання, перспектив тощо) [1]. Окрім цього, вона зазначає, що психологічне благополуччя працюючої особистості є інтегральною характеристикою її життя, оскільки володіє механізмами перетікання, сегментації та компенсації. Це означає, що професійна діяльність має вплив на особистісний розвиток, соціальний статус особистості, її сімейне життя, може збалансовувати різні сфери життєдіяльності та дозволяє отримати задоволення від роботи за відсутності інших значущих сфер [2].

Проблема збереження психічного здоров'я та емоційного благополуччя турбувала людей з давніх часів. Однак, технічний прогрес, розвиток медицини та накопичення знань у галузі психології спричинили потребу введення окремої дефініції і ґрунтовного вивчення феномену «емоційне вигорання».

Першим описав емоційне вигорання Г. Фрейденбергер у статті «Staff Burn-out» у 1974 р. і, відповідно, він же став автором самого терміну. Стаття була написана на основі його спостережень й проживання власного досвіду «вигорання», який він описує як виснаження, погіршення психічного та фізичного самопочуття через втрату енергії в процесі перевантаження проблемами інших людей [6].

У 1970-х та 1980-х роках К. Маслач разом із колегами досліджували та описували явище емоційного вигорання. Результатом їхньої праці став МВІ (Maslach Burnout Inventory) – опитувальник для визначення рівня емоційного вигорання, який складається з 22 тверджень, що стосуються переживання емоцій, пов'язаних з діяльністю на роботі. Створення методики дозволяє побачити, що синдром емоційного вигорання є актуальним не лише серед працівників соціальних служб та сфери охорони здоров'я, а також спостерігається у вчителів, військових, тюремних працівників, менеджерів та широкого кола людей різноманітних спеціальностей.

Згідно з визначенням ВОЗ (2001), «синдром вигорання» (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне

виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі та втому, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою одержати тимчасове полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності (у багатьох випадках) та суїцидальної поведінки. Синдром розглядається як стрес-реакція на емоційно виснажливі умови роботи, відданість своїй роботі та знецінення відпочинку [4].

Отже, проблема емоційного вигорання у жінок постає особливо гостро в умовах військового стану в Україні. Стресові умови: небезпека своєму життю та життю близьких, дефіцит часу, конфлікти, відповідальність за результат тощо – сприяють підвищенню емоційної та фізичної напруженості, що в свою чергу призводить до емоційного вигорання. Варто зазначити, що емоційне вигорання сильно впливає на людину, підриваючи її фізичне та психічне здоров'я, а також бажання працювати, і є найнебезпечнішим на початку свого розвитку, оскільки особа, яка страждає від «вигорання» спочатку не усвідомлює його симптомів. Емоційне вигорання – надзвичайно виснажлива проблема психологічного благополуччя, яка впливає не тільки на якість життя тих, хто від нього страждає, їх міжособистісні відносини, але і на якість їх роботи. Ці аспекти є надзвичайно актуальними для жінок, метою яких є турбота про сім'ю і будівництво кар'єри. Внаслідок цього виникає необхідність знаходження способів подолання стресу, пошуку закономірностей успішної діяльності в складних умовах.

Список використаної літератури:

1. Волинець Н.В. Операціоналізація поняття «психологічне благополуччя працюючої особистості (працівника)». Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. 2018. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrn_2018_1_6.
2. Волинець Н.В. Структурні, рівневі та типологічні моделі психологічного благополуччя особистості. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2017. № 3(8). С. 21–42.].
3. Гребінь Н., Лісень Ю., Вісник Львівського університету.

Серія психологічні науки. 2021. Вип.10. С. 207–210.

4. Иванова Н. М. Синдром емоційного вигорання серед лікарів/2018 – URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/6659-sindrom-emotsiynogo-vigorannya-sered-likariv/>

5. Роль жінки у суспільстві. 2019. Електронний ресурс//Режим доступу/ URL:<https://khm.dcz.gov.ua/novyna/rol-zhinky-v-suspilstvi>

6. Freudenberger H. J. Staff Burn-Out / Herbert Freudenberger. // JOURNAL OF SOCIAL ISSUES. – 1974. – №1. – p. 159-165.

Братченко Анна Володимирівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 психологія,
освітня програма «Психологія»,

Бугайова Наталія Миколаївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології та соціології

НАСЛІДКИ СЕКСУАЛЬНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ У МЕДІЙНИХ КАМΠΑНИЯХ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі масова культура переповнена образами, які пропонують відповіді на запитання про ідентичність, соціальні ролі та сексуальність. З кожним днем людина занурюється в безмежний океан медійних контекстів, де сексуальні образи стають невід'ємною складовою культурного пейзажу. Поглиблюючи розуміння людини про себе та світ навколо, сучасна масова культура нерідко пропонує глибоко сексуалізовані контексти, які не лише рефлектують, а й формують її уявлення про сексуальність. У цьому контексті важливо розглянути вплив масової культури на уявлення людини про сексуальність та наслідки сексуальної об'єктивації стосовно чоловіків та жінок.

Сексуальна об'єктивація - це акт перетворення людини на об'єкт для сексуального призначення та експлуатації [5]. Часто феномен сексуальної об'єктивації полягає у зведенні особистості до

рівня сексуального об'єкта, що може трапитися з будь-якою людиною. Можна спостерігати, що тягар об'єктивації непропорційно лягає на певні типи людей. Зокрема, жінки схильні до більшої об'єктивації, ніж чоловіки, слабкі схильні до більшої об'єктивації, ніж сильні, а привабливі схильні до більшої об'єктивації, ніж менш привабливі.

Дослідження, які було проведено Сарою Жерве, показали, що люди краще розпізнають сексуалізовані жіночі, але не чоловічі, частини тіла, коли вони представлені ізольовано. Це свідчить про те, що жіноче тіло когнітивно фрагментоване на різні сексуальні компоненти. Робота С. Жерве демонструє, що на базовому когнітивному рівні, жінок розглядають як сексуальні об'єкти, а не як повноцінних людей. Дані її дослідження також вказують на те, що саме жінки відчують більший тягар сексуальної об'єктивації [3].

Прикладом ставлення до жінок як до сексуальних об'єктів є сексуальні домагання, які мають різні прояви, такі як сексуальний примус або небажана сексуальна увага. Дослідження показують, що підкреслена жіноча сексуальна об'єктивація збільшує схильність чоловіків до сексуальних домагань щодо жінок [4].

Існують дослідження, які припускають: якщо люди прагнуть пояснити непередбачувану і випадкову подію, таку як зґвалтування незнайомцем, то вони будуть менше звинувачувати гвалтівника, коли жертва зображена сексуально об'єктивізованою [6]. Результати показують, що сексуальна об'єктивація жертви зменшувала відчуття провини гвалтівника, але вона не впливала на оцінку провини жертви. Чоловіки учасники повідомляли у опитуванні про більшу вину жертви порівняно з учасниками-жінками.

Чи має сексуалізація подібний вплив на об'єктивацію чоловіків - наразі є дискусійним питанням у літературі. Деякі дослідження показують, що сексуалізовані чоловіки не піддаються сексуальній об'єктивації. Але є дослідження, які показали, що сексуалізовані чоловіки все ж об'єктивізуються, якщо вони зображені сексуалізованими. Було виявлено, що сексуалізовані чоловіки при сприйнятті реципієнтами були позбавлені розуму, порівняно з несексуалізованими чоловіками. Було також виявлено, що сексуально ідеалізовані чоловіки (великі плечі, вузька талія) оброблялися більше як об'єкти, ніж неідеалізовані чоловіки. Отже, можна сказати, що люди

більше об'єктивуються, коли їх представляють у сексуалізованому вигляді, що у контексті жінок, що у контексті чоловіків [1].

Можна спостерігати, що вплив сексуалізованих медіа є екзогенним фактором ризику інтерналізації сексуалізованих переконань про жінок, а також одним із шляхів до інтерналізації культурних ідеалів зовнішності [1]. Таким чином, це призводить до того, що навіть у країнах, де об'єктивація сексуалізованих об'єктів спостерігалася менше, у майбутньому може проявляти підвищення рівня сексуальної об'єктивації сексуалізованих чоловіків та жінок.

За останні десятиріччя спостерігається зростання тенденції до об'єктивізації чоловічої статури у засобах масової інформації, ніж це було поширено до цього. Агліата і Тантлефф-Данн продемонстрували, що чоловіки, які піддавалися впливу об'єктивізованої чоловічої телевізійної реклами, ставали більш депресивними і мали вищий рівень незадоволеності м'язами, ніж чоловіки, які переглядали нейтральну телевізійну рекламу [6]. Ми можемо бачити, що вплив сексуальної об'єктивації на чоловіків мають досить відмінні від жінок наслідки.

Усе це підкреслює важливість критичного осмислення медійних контекстів та розуміння їх впливу на сприйняття людиною сексуальності та гендерних ролей. Враховуючи зростаючу роль масових медіа в формуванні культурних уявлень, необхідно розробляти стратегії для зменшення негативного впливу сексуалізованих образів на суспільство.

Список використаної літератури:

1. Bigler R. S., Tomasetto C., McKenney S. Sexualization and youth : Concepts, theories, and models // International Journal of Behavioral Development. - 2019. - Vol. 43, no. 6. - P. 530-540 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1177/0165025419870611>
2. Gender and Media Representations : A Review of the Literature on Gender Stereotypes, Objectification and Sexualization / F. Santoniccolo et al. // International Journal of Environmental Research and Public Health. - 2023. - Vol. 20, no. 10. - P. 57-70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.3390/ijerph20105770>
3. Integrating Sexual Objectification With Object Versus Person Recognition / P. Bernard et al. // Psychological Science. - 2012. - Vol. 23,

no. 5. - P. 469-471 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1177/0956797611434748>

4. Loughnan S., Vaes J. Objectification : Seeing and treating people as things //British Journal of Social Psychology. - 2017. - Vol. 56, no. 2. - P. 213-216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1111/bjso.12205>

5. Papadaki, E. Sexual Objectification : From Kant to Contemporary Feminism // Contemp Polit Theory. – 2007. – P. 330-348 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300282>

6. The Exonerating Effect of Sexual Objectification : Sexual Objectification Decreases Rapist Blame in a Stranger Rape Context / P. Bernard et al. // Sex Roles. - 2015. - Vol. 72, no. 11-12. - P. 499-508 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1007/s1199-015-0482-0>

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи

ГЕНДЕРНІ РІЗНОВИДИ КОНФЛІКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

На думку деяких дослідників, гендерний конфлікт — це боротьба між сторонами, яка виникає внаслідок протиріччя в уявленнях про особистісні особливості та норми поведінки чоловіків і жінок, а також у випадку, коли індивід відмовляється або не може виконати такі уявлення чи вимоги. . Можна стверджувати, що будь-який гендерний конфлікт походить від гендерно-рольової диференціації та асиметричного статусу чоловіків і жінок у суспільстві. Таким чином, гендерний конфлікт відноситься до зіткнень між окремими особами або групами, причиною яких є проблеми або упередження, пов'язані зі статтю.

Однією з визначальних характеристик гендерних конфліктів є

їх соціальний характер; їх походження можна простежити до суспільних гендерних стереотипів. На відміну від інших конфліктів, гендерні конфлікти мають унікальні властивості, які відрізняють їх не лише з точки зору причини, але й за проявом. Багато теоретиків і ще більше західних практиків менеджменту вважають, що для ефективного управління організаціями деякі конфлікти можуть бути не просто корисними, але й бажаними. На відміну від інших, гендерні конфлікти ніколи не є бажаними чи корисними. Вони мають негативні наслідки, які є постійними і залежать від причини конфлікту та обставин: труднощі в діловій сфері, ускладнення в побуті, емоційний дискомфорт у колективі, психологічна неврівноваженість конфліктуючих сторін тощо [1].

Конфлікти, які не стосуються гендерних питань, дозволяють отримати різноманітні думки, надають додаткові дані, дозволяють розглянути кілька рішень тощо; вони стали основоположними принципами в житті будь-якої організації. І навпаки, гендерний конфлікт не веде до вирішення будь-якої проблеми, а скоріше ускладнює її вирішення. Це означає, що бажано запобігати гендерним конфліктам.. У зв'язку з цим вкрай важливо визначити першопричини гендерних упереджень, простежити розвиток гендерних уявлень у суспільстві та зрештою сформулювати заходи профілактики на основі отриманих даних. У науковій літературі є багато інформації про соціальні причини гендерних конфліктів; однак пояснення такого жорсткого, тривалого ставлення до гендерної різноманітності досі не були повністю розроблені. Дослідження мовних явищ може пролити світло на обговорювану проблему, оскільки національні ментальні моделі та закономірності їх еволюції знаходять своє відображення у вживанні мови. Я розпочну наш аналіз із дослідження ролі мови у формуванні та плеканні гендерних упереджень. Щоб думати про те, які заходи можна вжити для запобігання гендерним конфліктам, слід спочатку знати їх типи. Гендерні конфлікти, як правило, згадуються в наукових працях, які пропонують типології, засновані на соціальних або щоденних проблемах, учасниках конфлікту, психологічній природі тощо.

Розглянемо різновиди гендерних конфліктів, які можуть статися у військовій сфері діяльності. Поза межами нашої уваги

залишимо питання про сексуальні домагання, оскільки вони стосуються всіх галузей діяльності, а не тільки військової.

Перший із них ми б назвали конфліктом лідерства. Жінка стає вищою за рангом, і чоловіку важко прийняти цей факт, особливо, якщо він сам претендував на відповідне підвищення. Тут спрацьовують закоснілі стереотипи: жінка має приділяти увагу сім'ї, а не роботі. У неї нічого не вийде (вона нелогічна, не така розумна і т. ін.). Зауважимо, що в ситуаціях такого типу можуть поєднуватися ознаки конфлікту, власне гендерного, і конфлікту самоствердження чоловіка.

Другий ми назвемо конфліктом егоїстичної позиції («Жінка в принципі може бути начальником, проте не моя дружина»). Тут актуалізуються ті самі стереотипи, до яких додається бажання задовольнити власне Его.

Третій різновид може виникнути через гендерні упередження, до яких додається ефект самодостатнього авторитету. Чоловік відмовляється підкорятися жінці тільки тому, що вона жінка.

Четвертий різновид назвемо конфліктом апеляції до демократичних принципів. Він може виникнути у військовому колективі. У військовій діяльності до видів робіт, що потребують великих затрат фізичної сили, жінки не залучаються, при цьому посадова заробітна платня не відрізняється у чоловіків і жінок. Може виникнути питання: Чому при одній і тій самій заробітній платні чоловік виконує більше завдань?

П'ятий різновид може виникнути через комунікативні помилки, які допускає начальник стосовно підлеглих жінок, тому назвемо його конфліктом комунікативних помилок. Якщо будь-який із різновидів конфлікту вже почався, то способи його вирішення відповідають тим, що добре описані в науковій літературі (аналіз та оцінювання ситуації; вибір способу розв'язання конфлікту; формування плану розв'язання конфлікту; реалізація плану розв'язання конфлікту; оцінювання ефективності дій [2]). І все ж конфлікту краще не допустити, ніж потім його вирішувати. З метою запобігання конфліктам доцільно вжити низку комунікативних заходів. Передусім слід здійснювати моніторинг ситуацій, які можуть зумовити конфлікт. Щоб попередити конфлікт першого різновиду, ще до виникнення конфліктної ситуації бажано пояснити логіку наказів,

учинків, рішень і т. ін. Якщо йдеться про призначення жінки на керівну посаду, важливо пояснити особовому складу, чому на посаду призначається саме ця жінка. Пояснення має бути переконливим, аргументи слід ілюструвати прикладами з діяльності кандидата на посаду. Якщо в колективі є достойний кандидат на відповідну посаду із числа чоловіків, йому слід приділити особливу увагу. За можливості доцільно дати відповідальне завдання, яке б створило умови для його самоствердження. Запобігання конфліктам другого і третього різновидів вимагає індивідуальної роботи з особами, які виявляють ознаки егоїзму чи гендерної зухвалості. У разі, коли може виникнути конфлікт четвертого виду, необхідно пояснити, які форми діяльності жінок компенсують службове навантаження, що їм не під силу за фізичними даними. Іншими словами, усі дії командування мають бути прозорими і логічними. І все ж не слід обмежуватись лише поясненнями – необхідна постійна робота з особовим складом, спрямована на руйнування закоснілих гендерних стереотипів. Руйнування застарілих гендерних стереотипів вважаємо основним чинником, здатним запобігти гендерним конфліктам. На важливість виконання зазначеного завдання вказується і в документах Ради Європи [3]. У боротьбі із застарілими гендерними уявленнями наратив не повинен бути головним – розповідь із поясненням можна використати один-два рази, не більше. Натомість доцільно широко використовувати такі види комунікативної взаємодії, як обговорення кінофільмів, у яких показана успішна робота жінок як керівників колективу; перегляд і обговорення документальних кінофільмів відповідного змісту; зустрічі з жінками, які досягли успіхів у службовій чи службово-бойовій діяльності, з метою обговорення болісних злободенних проблем і т. ін. Прес-центри військових частин мають зіграти свою роль у зміні застарілих стереотипів. Вони повинні більше уваги у своїх меседжах приділити саме жінкам, поширюючи інформацію про їхні успіхи та ефективну діяльність. Зауважимо, що проблема запобігання гендерним конфліктам, руйнування гендерних стереотипів та гендерних міфів має розглядатися як одна з ключових цілей стратегічних комунікацій не тільки у військовій сфері, а й в Україні загалом.

В Україні слід знімати більше кінофільмів, у яких руйнуються

застарілі гендерні стереотипи і стверджуються нові. Владним структурам доцільно розробити програми підтримки жінок у військовій сфері, сфері бізнесу та інших. Жінки, які перебувають у відпустці у зв'язку з народженням дитини, мають відчуті соціальну підтримку, яка б допомагала їм не відставати від колег у професійній діяльності. Гендерні конфлікти можуть виникнути через помилки або гріхи в комунікації командирів із жінками (п'ятий тип) [4]. Оскільки в таких ситуаціях ініціаторами конфліктів стають жінки, військові командири повинні бути обізнаними з особливостями комунікативної взаємодії з ними. Запобігання гендерним конфліктам вимагає правильного ставлення командира до заохочень і покарань. По-перше, заохочення і покарання мають бути заслуженими; по-друге, їх не повинно бути забагато, при цьому різноманітних заохочень має бути більше, ніж покарань. Заохочувати доцільно за конкретні досягнення в будь-якій сфері, а не за особисті (інтелектуальні, моральні) якості. При покаранні не слід принижувати гідності жінки. Військовий командир має знати, що внаслідок високої емоційності суто жіночий колектив більше піддається загальному настрою. Тут сильніше розгортається будь-який конфлікт; обурення можуть викликати навіть дрібні зауваження, якщо вони не обґрунтовані.

Список використаної літератури:

1. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Під ред. Л.Гентош, О. Кісь. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 250 с.
2. Гендер для медій. Підручник. За ред. М. Маерчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. К.: Критика, 2017. 222 с
3. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: Юридична думка, 2010. – 352 с.
4. Щотка О. П. Гендерна психологія: навчальний посібник. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. – 358 с.

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Малишева Анастасія Сергіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Актуальність теми гендерних аспектів міжособистісних стосунків та сімейного життя очевидна в сучасному світі, де спостерігається поступове зміщення уявлень про гендерні ролі та сімейні цінності. Зростаюча свідомість про рівноправ'я та рівні можливості для чоловіків і жінок підкреслює важливість вивчення цієї теми як для науково-дослідницької спільноти, так і для суспільства в цілому.

Підвищення уваги до гендерних аспектів в сімейному житті відкриває широкий простір для дослідження соціальних, культурних та економічних вимірів цієї проблеми. Нові підходи до розуміння ролей чоловіків і жінок у сім'ї можуть допомогти побудувати більш гармонійні та здорові відносини між партнерами та сприяти створенню більш справедливого та свідомого суспільства. Мета роботи полягає у вивченні та аналізі гендерних аспектів міжособистісних стосунків та сімейного життя з метою розкриття їхнього впливу на сучасне суспільство і надання рекомендацій для побудови більш рівноправного та гармонійного оточення.

Важливо зазначити, що свідомість осіб, які перебувають під впливом гендерних стереотипів – культурно й соціально умовлених уявлень про характеристики, ознаки та норми поведінки чоловіків і жінок, відіграє ключову роль у формуванні чоловічого й жіночого стилів спілкування. Від самого народження взаємодія дитини з її оточенням змушує її адаптуватися до ролі чоловіка або жінки [1, с. 12].

Суспільні інститути, особливо ЗМІ і реклама, відіграють велику роль у формуванні гендерних стереотипів, які стають своєрідними моделями гендерної поведінки. У них стандартний образ чоловіка часто асоціюється з силою, достатком і благодійністю, тоді як жінка частіше уявляється як інфантильна, скромна, потребує допомоги та не самодостатня. При цьому гендерні стереотипи, що відображають нерівність між чоловіками та жінками, більш поширені серед чоловіків, ніж серед жінок. Згідно з дослідженням В. Бондаровської, 70% хлопців і лише 21% дівчат вважають, що домашнє господарство - справа жінки [2].

Дослідження свідчать, що гендерні відмінності між чоловіками та жінками виникають також через вплив соціальних та культурних факторів, які формуються в процесі сімейного виховання та культурних зразках. Психологи прийшли до висновку, що, незважаючи на те, що емоції та почуття у чоловіків і жінок однакові, вони виявляються по-різному через їхні гендерні ролі. Емоційність можна розглядати на різних рівнях, включаючи здатність до співчуття та її вираження, а також внутрішній досвід емоцій та їх вираження [3, с. 15].

Гендерні стереотипи, пов'язані зі статево-рольовими відносинами, вони створюють образ чоловіка як фізично стійкого, відповідального, активного та агресивного, тоді як жінка часто сприймається як ніжна, добра та милосердна. Однак, на щастя сучасне суспільство перебуває у процесі змін щодо традиційного розподілу ролей у сім'ї, рухаючись від патріархального типу до більш демократичного, хоча повне переосмислення традиційних гендерних ролей є складним процесом [3, с. 16].

Важливо відзначити, що сучасна молодь менше зацікавлена у вступі в шлюб у ранньому віці. Замість цього, тенденція відкладання одруження до віку після 25-30 років стає все більш поширеною. Молодь бажає розвивати кар'єру, накопичувати матеріальні блага, і просто не поспішає відмовлятися від свободи та власних амбіцій і мрій на користь сім'ї та дітей. І ця позиція може бути більш обдуманною та свідомою, тому що сучасна молодь усвідомлює, що створення сім'ї та виховання дітей це серйозна та відповідальна справа. І сучасна молодь хоче мати достатньо матеріальних ресурсів, щоб забезпечити дитині

комфортне дитинство і собі комфортне майбутнє. На відміну від попередніх поколінь, які не розуміли цього в достатній мірі, сучасна молодь докладає більше зусиль для того, щоб забезпечити стабільність і процвітання своєму майбутньому та своїй майбутній сім'ї [4, с. 193].

Таким чином, при аналізі гендерних аспектів міжособистісних стосунків та сімейного життя було виявлено, що соціальні та культурні фактори відіграють велику роль у формуванні стереотипів щодо ролей чоловіка та жінки. Але, попри всі застарілі стереотипи, традиційні уявлення про гендерні ролі поступово змінюються в сучасному суспільстві, де молодь все частіше відкладає вступ у шлюб на користь кар'єри, особистого розвитку та незалежності.

Сучасні дослідження підтверджують, що гендерні стереотипи стають менш притаманними молодому поколінню, яке більш свідомо ставиться до власних можливостей та бажань. Зміна у традиційному розподілі гендерних ролей у сім'ї свідчить про еволюцію суспільних уявлень про сімейні відносини та особисту автономію.

Рекомендації для сучасного суспільства включають підтримку рівних можливостей та прав для чоловіків і жінок у всіх сферах життя, а також створення умов для розвитку індивідуальних потенціалів та самореалізації. Необхідно працювати над усвідомленням та розумінням гендерних стереотипів, сприяти діалогу та взаєморозумінню між чоловіком та жінкою, щоб побудувати більш рівноправне та гармонійне суспільство.

Крім цього, важливо вдосконалювати законодавство та політики, спрямовані на захист прав жінок і чоловіків, зокрема у сферах сімейного права, працевлаштування та освіти. Необхідно створювати програми підтримки сімей, які б допомагали молодим парам у побудові стійких та гармонійних відносин, а також надавали підтримку у вирішенні різних сімейних питань. Запровадження гендерно чутливих підходів у всі сфери життя допоможе створити більш сприятливе середовище для розвитку кожної особи, незалежно від її статі. Таким чином, активна підтримка рівних можливостей та створення умов для самореалізації кожної людини є важливими кроками на шляху до більшого рівноправ'я та гармонії у сучасному суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Духно Т. П. Особистісні предиктори стосунків у подружній парі, 2023, 88 с.
2. Клименко М. А. Гендерні особливості встановлення міжособистісних стосунків у ранньому дорослому віці, 2021, 89 с.
3. Костю С. Й., Митрюк, В. Ю. *Вивчення гендерних особливостей готовності молоді до подружнього життя: Doctoral dissertation.* 2017.
4. Сергієні О. В., Іваненко Н. Л. Гендерні особливості очікувань подружжя від шлюбних відносин. In *The 8 th International scientific and practical conference «Science, innovations and education: problems and prospects»(March 9-11, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan.* 2022. 227 p. (p. 192).

Бровендер Олена Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,

Мамойко Ліка Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

У сучасних вітчизняних та західних гуманітарних дослідженнях використовується термін "гендер" для визначення статі як соціального концепту та явища, у відміню від виключно біологічного розуміння статі (sex). Проте в сучасній науці не існує єдиного тлумачення терміна "гендер". **Гендерна ідентичність** та **гендер** вважаються одними з найважливіших та фундаментальних аспектів особистості. У сучасному світі формування та вираження гендерної ідентичності стає особливо важливим у зв'язку з

поширенням гендерних стереотипів, наявністю дисгармонії у розвитку гендерної структури суспільства та потребою у формуванні толерантності до різних виявів гендерної репрезентації.

Поняття "**гендер**" можна визначити як систему цінностей, норм та характеристик чоловічої та жіночої поведінки, життя, мислення, ролей та способів синтезування особистістю під час соціалізації. Ця система формується суспільством та підтримується соціальними інститутами та визначає уявлення про жінку та чоловіка відповідно до їх статевої приналежності, що включає соціальні, політичні, економічні та культурні контексти і уявлення суспільства про гендерні ролі [4].

Складність визначення гендеру пояснюється тим, що він включає різноманітні характеристики, які впливають на його вираження: біологічна стать, статево-рольові стереотипи, статево-рольові норми та статево-рольова ідентичність. Важливу роль грають статево-рольові особливості, зокрема – специфіка соціальних ролей, особистісні якості осіб у суспільстві та їх поведінкові моделі, а також загальноприйняті уявлення – стереотипи та норми щодо статево-рольових відносин у спільноті чи соціокультурному середовищі [2].

Отже, розуміння понять "гендер" та "гендерна ідентичність" продовжує залишатися складним у науковому викладі, відкидаючи традиційне уявлення про розділення на стать та рольові характеристики.

Гендерна ідентичність переважно залежить від соціальних (історичних та географічних) чинників, а не від біологічної природи людини. У процесі розвитку гендерної ідентичності можна виділити кілька етапів:

- **Етап формування гендерної ідентичності:** розпочинається ще у внутріутробному періоді за думкою П. Лесгафта. Вчений вважає, що риси маскулінності та фемінності закладаються вже тоді, коли жінка чекає на дитину. У випадку небажаної вагітності або неспівпадання очікувань щодо статі дитини, це може призвести до розвитку гендерної дезідентичності.

- **Наступні етапи розвитку гендерної ідентичності** охоплюють вік немовляти, дошкільний вік, молодший шкільний та підлітковий. На

кожному з цих етапів гендерна ідентичність розвивається як компонент самосвідомості.

Існує кілька підходів до класифікації гендерної ідентичності: біполярний, андрогінний, мультиполярний. Мультиполярна модель гендерної ідентичності передбачає існування різноманітних типів гендерної ідентичності. Аналіз визначень гендерної ідентичності дозволяє визначити її основні складові - біологічну стать, маскуліність, фемінність та андрогінність як психологічні характеристики особистості.

У процесі формування ідентичності найбільш значущим є підлітковий вік, оскільки саме під час цього періоду відбувається остаточне визначення гендерної ідентичності. Цей етап має ключове значення у подальшому розвитку гендерної самосвідомості. Готову або сформовану гендерну ідентичність можна описати як стан особистості, яка, виходячи з власних рішень і висновків, знайшла стале визначення себе як представника чоловічої чи жіночої статі, повністю прийняла себе через гендерну поведінку, яка відповідає її біологічній статі.

Одним із ключових виявів зрілої гендерної ідентичності є присутність гетеросоціальності в особистості. У підлітків молодшої вікової категорії набуття гетеросоціальності відбувається ефективніше в одностатевих групах, тоді як у старших підлітків цей процес відбувається у різностатевих колективах. В одностатевих групах відбувається задоволення потреби у гомонізації, тобто прагнення до утворення однорідних за статевим складом груп. Ця потреба є домінуючою у молодшому віці підлітків. Іншим виявом зрілої гендерної ідентичності є відповідність біологічній статі та гендерної ролі.

Згідно з концепцією Е. Еріксона, гендерна субкультура підлітків, яка відображає соціокультурне середовище, грає важливу роль у формуванні гендерної ідентичності. Підліткова група однолітків виступає носієм гендерної субкультури, що сприяє трансформації гендерної культури суспільства, яку підлітки можуть усвідомити. У підліткових колективах механізм гендерної ідентифікації тісно пов'язаний з конформізмом та загальними особливостями комунікації між підлітками. Тут створюються умови для засвоєння гендерної ролі, коли гендерна поведінка диктується групою, до якої належить

підліток. Ідентичність з групою стає надзвичайно важливою для підлітка, який демонструє відданість прийнятим групою правилам і нормам. Тиск однолітків стає для підлітка невід'ємною частиною життя. Механізм гендерної ідентифікації в підліткових групах включає різноманітні фактори, включаючи схильність до наслідування подібних до себе осіб, що сприяє більш успішному засвоєнню гендерних ролей. Прагнення відповідати вимогам групи однолітків є природним для підлітків даного віку. Також до механізму гендерної ідентифікації в підліткових групах включається принцип "ми" і "вони", що сприяє відчуттю приналежності до власної статі і має велике значення для формування гендерної ідентичності. В групах однолітків статево-рольова поведінка стає одним з ключових критеріїв оцінки підлітка [3].

Н. Городнова, І. Романова та Н. Радіна вважають, що у старших дошкільників особливістю формування гендерної ідентичності є когнітивний дисонанс. Це означає, що діти мають когнітивну орієнтацію на маскуліність, але емоційно віддають перевагу фемінітності. Під впливом когнітивних установок маскуліно-орієнтованої культури, хлопчики та дівчатка формують схожі емоційні установки щодо статі, проте з різним значенням для особистісного розвитку та формування відносин між статями. Наприклад, у хлопчиків може виникати переконання "Хлопчики гірше дівчаток, і я поганий", тоді як у дівчаток - "Дівчатка краще хлопчиків, і я гарна"[3].

У підлітковому віці формування гендерної ідентичності відбувається через міжстатеві стосунки у різностатевих групах однолітків, де проводяться побачення та експериментується зі статевими взаєминами. Цей період, який називається періодом розмитої ідентичності, є часом пошуку, накопичення досвіду та експериментування для підлітків. У цей період важливою є можливість створення міжособистісних стосунків в групі однолітків, де не придушується статевий потяг, а навпаки, сприяється його педагогічно прийнятному задоволенню.

Гнучкість особистості у відповідь на зміни у гендерній культурі є важливою ознакою розвиненої гендерної ідентичності. Прогрес у суспільстві, зміна стереотипів щодо гендерних ролей і розширення можливостей для обрання професій впливають на

уявлення про гендер. Відповідність гендерної поведінки цим змінам може виявлятися у переході від традиційних маскулінних або фемінних ролей до андрогінних. Андрогінний гендерний тип, який виникає у контексті змін у суспільстві, дозволяє краще адаптуватися до соціального середовища. Таким чином, формування зрілої гендерної ідентичності передбачає прийняття андрогінного гендерного типу особистості.

Складність дослідження особливостей маскулінності/фемінності у підлітків, а також інших аспектів гендерної ідентичності особистості, походить з того, що традиційні уявлення про маскулінність/фемінність в сучасних умовах суттєво змінилися і продовжують змінюватися. Це створює значні виклики для підлітка, який намагається поєднати різні соціальні ролі, моделі поведінки та характеристики в своїй особистості. Підліток, який будує своє уявлення про світ та власний образ "Я", не обмежується лише прийняттям гендерних норм і ролей, але активно й самостійно розглядає та формує свою гендерну ідентичність.

Соціалізація означає усвідомлення соціальних норм, правил та особливостей поведінки, а також процес вступу в соціальне оточення. Гендерна соціалізація, у свою чергу, це процес, коли особистість вчиться гендерним ролям, суспільним очікуванням щодо цих ролей, а також розвивається відповідно до гендерних стандартів, формуючи психологічні риси, які відповідають цим ролям.

У сучасній соціальній психології відсутня одна загальна теорія гендерної соціалізації, існують кілька різних теорій, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Прихильники психоаналітичної теорії ідентифікації, яка базується на поглядах З. Фрейда, вважають, що дитина несвідомо ідентифікується з образом дорослої особи своєї статі, часто це може бути батько чи мати, і пізніше наслідує їхню поведінку [1]. Початок первинної гендерної соціалізації дитини насправді відбувається з моменту народження. Як тільки хтось (зазвичай медичний працівник або акушерка) оголошує: "Народився хлопчик!" або "Народилася дівчинка!", стартують соціальні процеси, які в подальшому впливатимуть на формування гендерної ідентичності дорослої особи.

Як можна побачити, короткий теоретичний огляд показує, що

гендерна проблематика є досить обширною і динамічно розвивається. Проте це лише початок великої наукової роботи з вивчення гендерної ідентичності та соціалізації. Гендерна соціалізація та розвиток гендерної ідентичності особистості – це складні й різноманітні процеси, які підпорядковані багатьом закономірностям, і в їхньому перебігу можуть виникати різні суперечності. Знання цих закономірностей може допомогти уникненню суперечностей у розвитку. Це не лише сприяє гармонійному розвитку гендерної сфери особистості, а й досягненню гармонії у самій особистості.

Список використаної літератури:

1. Городнова Н.М. Соціально психологічні чинники становлення статево рольової ідентифікації підлітків: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07/ Київський міський пед. ун т. ім. Б.Д. Грінченка, – Київ, – 2006. – 22 с.
2. Горностаї П.П. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С.132-156.
3. Левандовська М.Б. Криза гендерної ідентичності як психологічний феномен. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2007. № 3. С. 320–327.
4. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / упоряд. Скорик М.М. Київ : Київський інститут гендерних досліджень, 2004. 536 с.

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Решетняк Аліна Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ЖІНКА В ПОЛІТИЦІ ТА УПРАВЛІННІ: КЕЙС УКРАЇНИ

У сучасному світі рівноправ'я стало не лише ідеєю і суспільним гаслом, а важливою частиною демократичного суспільства.

Боротьба жінок за право навчатися, працювати та вільно жити в соціумі вже давно переросло в більш серйозний контекст. Сьогодні жінки прагнуть стати визначальними фігурами в політичних справах та вирішувати майбутнє свого народу. В Україні за останні роки відбувся прогрес у цьому питанні. Незважаючи на це, усе ще існують певні перешкоди для повноцінного включення жінок у сферу політики. Метою даної роботи є дослідження того, як змінювалося представництво жінок у владі незалежної України, як повномасштабна агресія Росії вплинула на цю сферу, з якими викликами жінки зіштовхуються у цьому питанні.

Україна отримала незалежність у 1991 році. Під час першого скликання Верховної Ради присутніми були лише 12 жінок (при тому, що це лише 2,5% від усього депутатського складу). З роками цей показник збільшувався: у 2012 році гендерний склад Верховної Ради України становив 432 чоловіка на 46 жінок (9,6% жінок) [3].

Закон про добровільну 30% гендерну квоту було схвалено у 2013 році. Однак на виборах у Парламент у 2014 році більшість партій не дотрималися нових норм: за їх виконанням тоді ще не слідкували, тому жодних санкцій не передбачалося. Цей факт трохи нівелюється тим, що в той час значну частину посад у місцевих органах влади обіймали жінки. Проте, їхні повноваження зазвичай були меншими, ніж у чоловіків. До прикладу, представництво жінок у сільських радах становило 51%, у той час як в обласних – лише 12% [3].

Реформа децентралізації позитивно вплинула на гендерну рівність у владних структурах. До 2016 року жінки становили приблизно 50% від депутатів місцевих органів, однак внаслідок місцевих виборів у 2020 році цей показник знизився до 36% [3]. Тоді на виборах балотувалося приблизно 140 тисяч кандидаток, майже 16 тисяч змогли зайти в місцеву політику. Якщо громади очолили 234 жінки, то меркою міста не стала жодна. Незважаючи на те, що гендерна квота діяла, вона не змогла зруйнувати упередження щодо жіночої статі і припинити дискримінацію. Громадська омбудсменка із захисту виборчих прав мережі «Опора» Марія Цип'яшук стверджує наступне: *«Якщо ми говоримо про ради обласного рівня, то мені особисто невідомо, що якусь із них очолила жінка після місцевих виборів. Тобто що більшим є спектр впливу й ухвалення рішень, то*

ймовірніша наявність скляної стелі попри якісь формальні нібито доступи для жінок. Адже чомусь жінки туди все одно не потрапляють. І я переконана, що причина не в небажанні самих жінок очолювати такі органи влади». Отже, збереглася тенденція до того, що у меншій громаді представленість жінок буде більшою. Міські ради очолили лише 9,3% жінок, селищні – 16,5%, а сільські – 21% [2].

Марія Цип'яшук також наголошує на тому, що одним із ризиків для кандидаток є тиск на них після голосування. Жінок можуть умовляти поступитися місцем іншому кандидату, застосовувати силу, погрози та маніпуляції. Зазвичай цей тиск породжений стереотипами про те, що місце жінки вдома, коло дітей та сімейного вогнища, а не на політичній арені. Цілком вірною є думка громадської омбудсменки: жінки мають перестати сприйматись у політиці як ексклюзив, як квота [2].

Кандидатка в депутати до Бориспільської міської ради Марина Добровольська є прикладом незламності української жінки. Вона військова, мати трьох дітей, будучи вагітною, балотувалася до міськради, однак не пройшла. Її відкрито принижували, вказували, що її місце на кухні, що, маючи дитину, вона взагалі не повинна далеко відходити від неї. Однак Добровольська стверджує, що маленька дитина аж ніяк не заважає їй вийти на військову службу. Вона успішно поєднує ці сфери, а депутатство не завадило б їй. Якраз навпаки, відсутність мандата ускладнює жінці життя. Вона не може допомагати людям, що до неї звертаються, і змушена діяти через посередників у владних структурах [2].

Якщо говорити про український уряд, то на подібні посади жінкам потрапити надзвичайно важко. Незважаючи на те, що Україна ще у 1980 році підписала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, протягом перших 25 років незалежності кількість осіб жіночої статі у Кабміні була не більше трьох, хоча по квоті передбачено набагато більше. Цей патріархальний устрій зруйнувала Юлія Тимошенко. У 2005 році вона стала першою жінкою, яка обіймала посаду прем'єр-міністра України, а у 2007 отримала її вдруге. Загальний стаж Тимошенко у політичній сфері перевищує 25 років, що є унікальним кейсом для української політики [3].

Жінок стали більше просувати в Кабмін після 2013 року. Вони

почали впроваджувати реформи, наприклад, медична реформа Уляни Супрун, освітня реформа Лілії Гриневич тощо [3].

Сьогоднішній стан гендерної рівності у політиці ускладнений російсько-українською війною. Справедливі демократичні вибори можуть відбутися лише після перемоги нашої держави. Однак підготовка до них має початися вже зараз, зокрема щодо забезпечення квоти на участь жінок у виборах (40%). У рамках 7 Українського Жіночого Конгресу у листопаді 2023 року було обговорено участь жінки в політиці. На думку голови правління ГО «Опора» Ольги Айвазовської, справжні вибори - це вибори, у яких беруть участь обидві статі. З цією позицією неможливо не погодитися, адже дійсно демократичні вибори передбачають і гендерну рівність також [5].

Віцеспікер Верховної Ради України Олександр Корнієнко стверджує, що по закінченню війни українські жінки отримають більше прав і можливостей для активної участі у політичному житті. Він переконаний, що у повоєнну Україну повернеться багато жінок із-за кордону, яких потрібно залучати до вирішення політичних проблем. До речі, Голова Центральної виборчої комісії Олег Діденко зазначив, що одним із повоєнних викликів може стати вимушена міграція жінок за кордон [5].

За період після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну відкату назад у питаннях гендерної рівності в нашій країні не сталося (у деяких сферах є покращення). Гендерні експерти боялися, що під час війни ця проблема буде не на часі і не настільки актуальною порівняно з іншими. Водночас, для українського суспільства все ще характерні стереотипи щодо жінок і чоловіків у політиці, прийнятті рішень, економіці та інших сферах. Жінкам важче зробити так, щоб їх почули та врахували їх думку. Натомість у таких сферах як охорона здоров'я, цифрові трансформації, зелений перехід тощо присутня гендерна нейтральність [1].

Чому питання гендерної рівності надзвичайно важливе для України саме сьогодні? Наша країна вже пройшла і продовжує проходити складний і тернистий шлях до Європейської інтеграції. Європейські гендерні стандарти передбачають рівність між жінками і чоловіками, що виражено в таких документах, як Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята Комітетом міністрів Ради

Європи 16 листопада 1988 року, Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики та громадського життя, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2003 року тощо. Якщо українська влада хоче долучитися до демократичного європейського суспільства, то повинна сприяти покращенню гендерної рівності в нашій країні [4, с.2].

Отже, представництво жінок у владних структурах завжди було предметом обговорень, стереотипів та упереджень. У цьому питанні ми можемо побачити певні покращення: якщо у 1991 році до складу Верховної Ради України входило лише 12 жінок, то після 2019 року ця цифра збільшилась у декілька разів (88 жінок). Особливі складнощі для просування жінок у владу складають наступні фактори: наявність дискримінації та упереджень щодо ролі жінки в суспільстві, недотримання гендерних квот та механізмів покарання за їх недотримання, виїзд жінок за кордон у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Окрім того, незважаючи на формальний доступ до влади, потрапити до важливих структур жінці важко. Прийняття важливих рішень у міських чи обласних радах особам жіночої статі не настільки вільно дозволяється, як головування в сільських радах. Для подальшого просування гендерної рівності в політиці необхідно, перш за все, сприяти зміні мислення людей щодо цього питання. Потрібно формувати сприятливе середовище для розвитку жіночого лідерства в усіх сферах, не лише в політичній. Для покращення становища жінок необхідна злагоджена робота громадських організацій, урядових структур, засобів масової інформації та суспільства в цілому.

Список використаної літератури:

1. Гендерна рівність в Україні: сучасні тенденції та нові виклики. *УКРІНФОРМ* : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3789622-genderna-rivnist-v-ukraini-sucasni-tendencii-ta-novi-vikliki.html>
2. Жінки в політиці: старі перешкоди та нова нормальність. *Zmina* : веб-сайт. URL: <https://zmina.info/articles/zhinky-v-polityczy-stari-pereshkody-ta-nova-normalnist/>

3. Жінки у політиці: як змінювалося їхнє представництво у владі незалежної України. *Radio Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhinky-u-vladi-henderna-kvota-nezalezhnist%CA%B9/31415103.html>

4. Ламах Е. Жінки-політики – про жінок в українській політиці : веб-сайт. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3cf35e86-4fef-4dd5-be43-d20796f70dc9/content>

5. Українські жінки у політиці: виклики та можливості нових повоєнних реалій. *Ukrainian Women's Congress* : веб-сайт. URL: <https://womenua.today/news/ukrayinski-zhinky-u-politytsi-vykyky-ta-mozhlyvosti-novyh-povoyennyh-realij/>

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Терк Дар'я Ігорівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Розглядається зміст і сутність гендерної рівності як складової загального принципу рівності. Досліджується співвідношення категорій «стать» і «гендер». Висвітлюються компоненти поняття «гендерна рівність» та його важливість для системи прав людини.

Ключові слова: стать, гендер, принцип рівності, гендерні відмінності, гендерна рівність, гендерна симетрія.

Постановка проблеми. Демократизація та гуманізація сучасного українського суспільства передбачає орієнтацію нашої держави на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, на їх природні засади, що є важливими для всього

світового співтовариства. Одним із найвагоміших загальнолюдських принципів є принцип рівності – визнання того, що всі люди мають бути рівними між собою незалежно від будь-яких особливостей.

Однією з таких особливостей людини є її стать. І те, що має бути цінністю і для людини, і для держави, іноді стає перешкодою до реалізації особою своїх прав. Ця особливість нерідко стає руйнівною у процесі реалізації принципу рівності основних прав та свобод людини.

Останнім часом у всіх сферах життєдіяльності людини зростає актуальність питань, пов'язаних із гендерною рівністю. Світовий процес формування конституційного законодавства характеризується декларуванням у ньому принципу рівних прав і можливостей. Конституційне закріплення рівності статей є характерним нарівні з такими особливостями, як національна і расова незалежність, мова, віросповідання, соціальне походження, політичні переконання та інше.

У сучасній юридичній науці право сприймається насамперед як сукупність прав людини. Права людини як суспільна цінність пройшли складний еволюційний шлях: від надання привілеїв окремим соціальним групам і станам до закріплення гаранту прав людини та громадянина і, як кінцевий результат, до визнання прав і свобод кожного індивіда у всьому світі. У цьому ракурсі категорія гендерної рівності є неабиякою цінністю для права та потребує комплексного наукового підходу для вирішення цієї проблеми.

Мета роботи передбачає виконання низки завдань, а саме – висвітлити зміст і сутність категорії «гендерна рівність» за допомогою характеристики понять «стать» і «гендер»; проаналізувати співвідношення загального принципу рівності та принципу гендерної рівності; дослідити важливість гендерної рівності у системі прав людини.

Деякі проблеми обраної нами теми наукової роботи знайшли своє відображення у працях Н. Аніщука, Н. Болотіної, О. Вороніної, Г. Даудової, О. Дашковської, Л. Грицяк, Ю. Івченко, Л. Кобелянської, К. Левченко, Т. Мельника, Н. Оніщенко, О. Рудневої.

Виклад основного матеріалу. Право (як природне, так і позитивне) своїм змістом і концепцією спрямовується на найвищу цінність – людину. Поняття «людина» є рівноцінним до понять «особистість», «індивідуальність», що характеризує насамперед те

особливе, специфічне, що відрізняє конкретну людину як індивіда та особистість від усіх інших, включаючи як природні, тілесні, так і психічні й соціальні властивості; як успадковані, так і набуті, вироблені у процесі людського розвитку. Тілесність – невід’ємна фундаментальна характеристика людини, найбільш конкретна та безпосередньо дана для неї реальність, що нерозривно пов’язана зі статтю. Стать – одна з найбільш складних та багатозначних наукових категорій. У широкому розумінні стать – це біологічні характеристики, котрі поділяють живі організми, в тому числі й людські істоти, на чоловічі та жіночі [1]. У вузькому розумінні – репродуктивні властивості та весь спектр статевого диморфізму, тобто відмінність анатомічних, фізіологічних, психічних і поведінкових ознак особин даного виду залежно від статі. При цьому одні статеві ознаки є контрастними, взаємовиключними, а інші – кількісними, такими, що допускають численні індивідуальні варіації [2].

Стать – це набір анатомо-біологічних особливостей людини, на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Даний термін застосовують лише стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками.

Терміни «стать» та «гендер» є суміжними поняттями, однак не тотожними. Майкл С. Кімел розв’язує дану проблему таким чином: «Стать стосується біологічного апарату, чоловічої й жіночої особин, тобто нашої хромосомної, хімічної та анатомічної будови. Гендер пов’язаний зі змістом, що його ми вкладаємо у відповідні відмінності в рамках культури. Стать – це самець і самиця; гендер – це маскуліність і фемініність: чоловічість і жіночість – те, що означає бути чоловіком чи жінкою. Біологічна стать має дуже незначну варіативність, тоді як гендер варіюється надзвичайно» [3].

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що, насамперед, визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі [4].

В найбільш загальному вигляді поняття гендер означає сукупність соціальних та культурних норм, котрі суспільство приписує виконувати людям в залежності від їх біологічної статі. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають, в результаті, психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок та чоловіків. Гендер конструюється суспільством як соціальні моделі чоловічності та жіночності, котрі визначають стан та роль жінок та чоловіків та суспільстві та його інститутах (сім'ї, політичній структурі, економіці, культурі, освіті та ін.) [1].

Н.В. Аніщук пояснює, що гендер – один із базових моментів соціальної стратифікації (соціальна стратифікація – факт соціальної нерівності у суспільстві, його розшарування, із чого виводиться соціальна структура суспільства). Поняття гендеру слід розглядати як складний соціокультурний процес у суспільстві. Це поняття розкриває соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальності, а також сімейні ролі та репродуктивну поведінку [3]. Таким чином, гендер стосується не лише чоловіків та жінок, а й взаємовідносин між ними, пояснює яким чином реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків, а також соціальне конструювання між ними. Сьогодні у відносинах між чоловіком та жінкою неабиякий вплив має соціальна стать – гендер.

У сучасних соціальних та гуманітарних дослідженнях гендер немає єдиного універсального визначення, як вкрай складний феномен, гендер являє собою сукупність та переплетення взаємовідносин і процесів у соціальному житті.

Отже, як філософська категорія, це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках чоловіка та жінки і є системою міжособистісної взаємодії, що створює, підтримує та відтворює уявлення про чоловіче і жіноче як категорії соціального порядку. З погляду права гендер – це впорядкована модель соціокультурних відносин, яка передбачає рівність соціальних та юридичних можливостей, що не залежать від статі особи [6].

Загальний принцип рівності являє собою принцип демократичної побудови суспільства. В «Сучасному філософському

словнику» за редакцією В. Кемерова рівність визначається як «поняття, що виражає відношення до взаємозамінності за визначеним критерієм» [7]. Словник із філософії права характеризує рівність як формальний принцип соціальних взаємовідносин, який відповідає критеріям розподільчої, зрівнюючої і відплатної справедливості та має соціальний, політичний, морально-етичний та правовий зміст. Відтак можна зробити висновок, що в будь-якому реальному історичному контексті немає такого єдиного поняття рівності, котре б охопило всю предметну чи понятійну сферу.

Категорія рівності у правовій площині передбачає рівну міру прав і обов'язків у всіх громадян, однаковий для усіх простір соціальної свободи. Поняття правової рівності містить також однаковий ступінь відповідальності осіб перед законом, що виключає їхні фактичні відмінності в соціальному стані, матеріальному стані тощо. Принцип формально-юридичної рівності виключає будь-які не обумовлені законом переваги, прерогативи, привілеї учасників правових конфліктів та судових розглядів [5].

Правовий принцип рівності означає відсутність будь-якої нерівності чи обмежень прав особи та громадянських свобод. Його реалізація передбачає існування справедливого суспільного устрою, в якому політико-правові реалії забезпечують максимальне дотримання прав особи. У правовому аспекті гендерна рівність функціонує як складова загального принципу рівності. Гендерна рівність є відмінною від інших структурних елементів принципу юридичної рівності, а саме рівності незалежно від віку, національності, раси, хоча й заснована на природно-правовій концепції. Конструкція гендерної рівності має розкриватися насамперед через категорію прав людини як універсального стандарту рівності. Права людини відбивають загальний і безумовний стандарт, єдиний для обох статей. Це досягнення цивілізації й культури суспільства знаходить свій прояв у міжнародних, конституційних та інших законодавчих нормативах, що закріплюють рівність політичних, громадянських, соціальних, економічних і культурних прав і свобод жінки й чоловіка. На базі вже існуючих політичних, економічних та соціальних прав виникає нове покоління прав, яке має гендерний вимір: права особи-жінки та права особи-чоловіка. Жінка й чоловік є рівними, але відмінними, і вони

рівноправні у своїй відмінності. Їхні відмінності – це особливості тієї чи іншої статі, що повинні бути враховані шляхом надання жінкам і чоловікам особливих груп прав і відповідних механізмів реалізації цих прав. Гендерні відмінності не є перешкодою для рівності, їхнє існування вимагає диференціації законодавства, відбиття їх у спеціальних нормах. Надання жінці особливих прав порівняно з чоловіком і навпаки – чоловікові порівняно з жінкою, повинно мати чітке й вагоме підґрунтя у вигляді об'єктивних соціальних і природних відмінностей.

Підсумовуючи викладене вище можна констатувати, що дотримання прав людини формується як певний правовий ідеал, основним засобом досягнення якого є загальні принципи права. Одним із основоположних принципів права є багатоаспектний принцип рівності, за допомогою якого відображається розвиток демократії у суспільстві. Складовою загального принципу рівності є незалежність від статі. Стать є природною константою, що виражає сукупність анатомо-фізіологічних властивостей, за якими людина визначається як жінка або чоловік. Рівність статей не означає їх біологічної ідентичності або ігнорування фізичних можливостей, психічних та психологічних характеристик. Відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя чоловіків і жінок, спричиняти дискримінацію. Права людини – чоловіка і жінки, як і рівність між ними, потребують постійного захисту, охорони і зміцнення.

Здійснений аналіз категорії «гендер» у ракурсі соціального формування над біологічною статтю, що формується під впливом соціокультурних чинників, традиційних поглядів на те, якою повинна бути жінка та яким має бути чоловік, дав змогу зробити висновок, що гендерна рівність – складова загального принципу рівності, яка охоплює: рівність прав, рівність можливостей, забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей, гендерна симетрія; визначає однаковий правовий статус особи в суспільстві, стверджує основні права особи-жінки та особи-чоловіка.

Сьогодні гендерна рівність є фундаментальною цінністю третього тисячоліття на рівні зі свободою, справедливістю, толерантністю.

Список використаної літератури:

1. Кімміел Майкл С. Гендероване суспільство: пер. з англ. / Майкл С Кімміел. – К.: Сфера, 2013. – 490 с.
2. Основи теорії гендеру: навч. посібник. – К.: «К.І.С.», 2014. – 481 с. 6.
3. Аніщук Н.В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія / Н.В. Аніщук.–Одеса: Юридична література, 2017. – 232 с.
4. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: Юридична думка, 2010. – 352 с.
5. Про рівні можливості для жінок та чоловіків: Закон Словенії, прийнятий національною асамблеєю Словенії 21 червня 2012 р. // Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К.: Логос, 2014. – С. 186–193.
6. Про суспільство гендерної рівності: Основний закон Японії, прийнятий 15 червня 1999 р. // Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К.: Логос, 2014. – С. 170–177. .
7. Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України / О. Руднева // Право України. – 2012. – № 4. – С. 104–108.
8. Філософія права: словник / В.А. Бачинін, В.С.Журавський, М.І. Панов. – К.: Ін Юре, 2013. – 408 с.

Бровендер Олена Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,

Федоровська Анна Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Поняття «ідентичність» - одне з відносно нових і одночасно

популярних понять у психології особистості, яке утвердилось завдяки роботам Еріка Еріксона. Еріксон звернув увагу на те, що підсумком підліткового віку стає більш-менш оформлене уявлення людини про себе як про цілісну особистість, у чомусь схожу на інших, у чомусь відмінну.

Гендерна ідентичність є складовою соціальної ідентичності особистості. Поняття соціальної ідентичності описує те, як інші люди визначають людину на

основі широких соціальних категорій або ознак, таких як стать, вік, професія або

етнічна належність. Це ті компоненти «Я» людини, які вона переживає на рівні усвідомлення приналежності до певної групи. Соціальна ідентичність - це результат процесу соціальної ідентифікації, що розуміється як процес визначення себе через членство в соціальній групі. Соціальна ідентифікація виконує важливі функції як на груповому, так і особистісному рівні: саме завдяки цьому процесу суспільство отримує можливість включити індивідів у систему соціальних зв'язків та стосунків, а особистість реалізує базову потребу приналежності до групи, яка забезпечує захист, можливість самореалізації, оцінки іншими і впливу на групу [4].

Гендерна ідентичність – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників/-ниць певної статі (або таким, що приписуються представникам/-цям певної статі суспільно – історично чи соціокультурною ситуацією).

У структурі гендерної ідентичності можна виділити три компоненти:

1. пізнавальний – усвідомлення приналежності до певної статі й опис себе за допомогою категорій мужності - жіночності. Це «Я - образ» чоловіка або жінки, усвідомлення ступеня типовості - нетиповості своїх якостей як представника-ці гендерної групи;

2. оціночний – припускає оцінку рис особистості та особливостей рольової поведінки шляхом співвіднесення їх з еталонними моделями маскулінності - фемінності;

3. поведінковий – саморепрезентація себе як представника/-ці гендерної групи, а також подолання криз ідентичності шляхом вибору

поведінки відповідно до особистісно значущих цілей і цінностей.

На думку Заграй Л.Д., гендерна ідентичність починає формуватися від народження дитини, коли на підставі будови його зовнішніх статевих ознак визначається його паспортна/цивільна підлога. В цей же час, починаючи з 2-х років дитина усвідомлює свою стать, але не здатна уособлюватись згідно своєї статі. У 3 - 4 роки вона вже може розрізнити стать навколишніх людей, найчастіше на вигляд за ознаками зовнішності та одягу. У 6- 7 років дитина остаточно усвідомлює незворотність гендерної приналежності, також відбувається різке посилення статевої диференціації поведінки та установок: хлопчиками та дівчатками обираються з власної ініціативи різні ігри, виявляються різні інтереси.

Найважливіший етап формування гендерної ідентичності – це підлітковий вік, у якому вона набуває основних елементів самосвідомості [5].

Компонентами гендерної ідентичності є:

- Емоційний – розширення сфери досвіду і поповнення внутрішнього досвіду;
- Когнітивний – особистісне пізнання навколишнього світу;
- Поведінковий – забезпечує взаємний зв'язок індивідів у соціальній групі, створює афективну спільність як особливе вживання, відчуття іншого.

Відповідно до властивих людині якостей виділяють три типи статевої ідентичності: чоловіча (властива чоловічому типу поведінки); жіноча (жіночі стратегії поведінки); андрогенна (відповідають як чоловічі, так і жіночі особливості поведінки).

Таким чином, гендерна ідентичність – це багатofункціональне, інтегративне і багатовимірне формування особистості, яке включає в себе емоційно-оціночну, когнітивну, поведінкову і особистісну складові, представлені у взаємній взаємодоповнюваності і кон'югації один з одним.

У гендерній ідентичності як психологічному явищі досить чітко підкреслюються соматичні характеристики, що складають основу для розвитку ідентичності індивіда як представника тієї чи іншої статі. Тут важливу роль відіграють особливості психологічних і поведінкових проявів людини як індикаторів чоловічого і жіночого

начала [1].

В інтерпретації процесу гендерної ідентифікації особистості важливою є специфіка структури статевої самосвідомості, що сутності соціально-психологічних механізмів соціалізації індивіда. Маскулінність і фемінність як статовідповідні особистісні характеристики представників чоловічої чи жіночої статі є базовими категоріями в аналізі гендерної ідентичності й особистісному розвитку індивіда. Гендерні орієнтації розглядаються важливим індикатором особистісного впливу гендеру, провідним вектором життєдіяльності зростаючої особистості. Гендерна ідентифікація - це процес особистісного самовизначення у сфері гендеру, залежно від гендерної соціалізації в традиційній чи егалітарній сім'ї. Статоворольова ідентичність при цьому постає як багаторівнева складно організована структура, що включає в себе основний (базовий) і периферичні комплекси характеристик.

Статоворольова ідентифікація як багатомірний та інтегративний психологічний процес відбувається впродовж виховання й соціалізації дитини, підлітка та юнака під впливом культурних чинників мікро-, мезо й макросередовища.

Психологічна модель демонструє такі принципи конструювання гендерної ідентичності: взаємозв'язок і взаємозумовленість соціальних і психологічних процесів на суспільному та індивідуальному рівнях статево - рольового самовизначення, диференціацію поведінки за ознакою статі, асиметричність; полярність-протиставлення, ієрархічність, андро-феміноцентризм або егалітарність, сексизм як упереджене і стереотипізоване ставлення; відкриту та «приховану» дискримінацію, гендерну стереотипізацію тощо [2].

Відповідно до концепції Е. Еріксона, гендерна субкультура молоді, як характеристика соціокультурного середовища, визначає формування гендерної ідентичності. Носієм гендерної субкультури є молодіжна група однолітків у тій трансформації гендерної культури суспільства, в якій вона здатна засвоюватись підлітками. У молодіжних групах механізм гендерної ідентифікації тісно пов'язаний з конформізмом та загальними особливостями спілкування молоді. Тут створюються такі умови засвоєння гендерної ролі, коли гендерна

поведінка диктується групою, до якої належить особа. Ідентичність з групою набуває виключно великого значення для молоді, яка тепер може виявити істинно релігійне поклоніння перед прийнятими групою правилами і нормами. Механізм гендерної ідентифікації в умовах молодіжної групи включає ряд факторів. По-перше, в таких групах до механізму гендерної ідентифікації включається принцип більшої схильності відповідати прикладові схожого на нас індивіда, ніж несхожого (Роберт Чалдіні), що є умовою більш ефективного засвоєння молоді відповідних гендерних ролей. Прагнення відповідати стандартам групи однолітків є природною формою поведінки індивіда цього віку.

Адаптованість особистості до трансформацій, що відбуваються в гендерній культурі суспільства, зокрема, у гендерних ролях, є ознакою зрілої гендерної ідентичності. Соціальний прогрес, демократизація стосунків між статями, стирання меж між «чоловічими» і «жіночими» професіями змінюють також нормативні уявлення про гендерні ролі. Відповідність гендерної поведінки цим змінам визначається як переорієнтація індивідів зі стереотипно-традиційних маскуліно-фемінних на андрогінні гендерні ролі. Андрогінний гендерний тип, який сформувався в умовах трансформації суспільства, є більш адаптованим до розумів соціального середовища. Отже, формування зрілої гендерної ідентичності означає формування андрогінного гендерного типу особистості. Однак завершення формування гендерної ідентичності відбувається лише в молодому віці. Особливе значення в юності має збільшення інтересу до сексуальної поведінки. Одним із важливих способів підтвердження гендерної ідентичності в цей період є уява й фантазії на сексуальні теми. Особливий аспект проблеми — диференціація сексуальних ролей, тобто нормативних для даної статі правил і зразків сексуальної поведінки. У традиційних суспільствах система гендерних ролей звичайно відрізняється твердістю й визначеністю, хоча вона аж ніяк не однакова в різних культурах. У сучасному суспільстві, у зв'язку з емансипацією жінок, кризою мужності, традиційна диференціація статевих ролей переживає радикальне ламання. Цей процес неоднаково протікає в різних соціально-економічних середовищах [3].

Список використаної літератури:

1. Бабчук О. Г., Венгеловська В. П. Гендерна ідентичність особистості. The 7th International scientific and practical conference “Innovative areas of solving problems of science and practice” (November 08–11, 2022) Oslo, Norway. International Science Group. 2022. С. 539-541.
2. Кікінеджи О.М. Психологічні аспекти гендерної соціалізації особистості в онтогенезі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Випуск 5. Том 1. с.68-73.
3. Чернівський В.А., Савицька А.Ю., Чернецький Ю.О. Гендерна соціалізація молоді як ознака гендерної ідентичності. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна, 2019, 18: с. 141-143.
4. Шлянчак С.О., Шлянчак А. В. Шлянчак. Сучасна проблематика гендерної психології та гендерної ідентичності в період статевої зрілості індивіда. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки 210, 2023. - 192-199.
5. Щотка О. П. Гендерна психологія: навчальний посібник. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. – 358 с.

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Чернічкіна Олександра Романівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

УЧАСТЬ ЖІНОК В ПОЛІТИЦІ ТА ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

Забезпечення гендерної рівності у політичній сфері виявляється однією з ключових складових гармонійного розвитку

суспільства. На міжнародному рівні це питання отримує велику увагу і відображається у різноманітних звітах та індексах, які визначають рівень гендерної рівності в країнах та світовій спільноті загалом.

Згідно зі звітом Програми розвитку ООН [1] та щорічним доповідям Світового економічного форуму про глобальний гендерний розрив, гендерна рівність у доступі до політичної влади визначається як ключовий індекс. Цей показник вказує на представництво жінок у прийнятті рішень та є важливим для оцінки гендерної рівності. Також, згаданий звіт акцентує на необхідності забезпечення рівних можливостей для жінок у політичній сфері як важливого аспекту суспільного розвитку.[2]

У цій статті розглянуто основні аспекти забезпечення рівних прав та можливостей для жінок у політиці на рівні ЄС та в Україні. Проаналізовано досвід країн ЄС та виокремлено перспективи для покращення ситуації з доступом жінок до владних ресурсів в українському суспільстві.

Згідно сучасних уявлень про гендер, ключовим є розрізнення між "статтю" і "гендером". Стать визначається фізіологічними характеристиками, а гендер відображає соціокультурні відмінності в ролях, поведінці та характеристиках між чоловіками і жінками, враховуючи вплив соціокультурного контексту.

Такий підхід підкреслює, що стереотипи про гендер можуть змінюватися для досягнення більшої рівності та справедливості.

Вивчення гендерної політики відомими науковцями, як в Україні, так і за її межами, сприяло розкриттю ключових принципів та ідей, що лежать в основі рівності чоловіків і жінок. Наприклад, дослідження А. Кобелянської зосереджено на аналізі міжнародних документів з питань гендерної рівності, що дозволило виявити основні принципи гендерної політики та сформулювати сучасну ідеологію рівності. З свого боку, Н. Грицяк розвинула ці принципи, визначивши спеціальні принципи державного управління гендерною політикою, а також розглянула проблематику кадрової політики з урахуванням гендерної рівності. [4]

Ситуація з представництвом жінок у парламентах країн Європейського Союзу демонструє значні відмінності. Перші місця за рівнем представництва жінок посідають Швеція, Фінляндія та Іспанія,

де жінки складають значну частину парламентського складу. У той же час, ситуація в країнах, таких як Угорщина, Чехія, Кіпр, Мальта, Румунія, Ірландія, Латвія та Словаччина, є менш задовільною з точки зору рівноправності участі жінок у політиці. [3]

У державах ЄС для сприяння гендерній рівності та забезпечення більшого представництва жінок у політиці застосовуються різні механізми, зокрема гендерні квоти. Ці квоти можуть бути закріплені у конституціях країн або встановлені через законодавство, визначаючи кількість місць для жінок у парламенті та інших виборчих органах. Наприклад, Бельгія, Португалія та інші країни включили такі квоти у свої конституції.

Цей підхід поширений у багатьох країнах ЄС, включаючи Австрію, Велику Британію, Грецію, Іспанію, Італію, Кіпр та допомагає забезпечити більшу рівність участі жінок та чоловіків у політичному житті країн ЄС.[5]

Станом на червень 2023 року, в українському парламенті жінкам належать місця в керівництві на різних рівнях. Один із прикладів - Катерина Матюха, яка обіймає посаду заступника голови Верховної Ради України. Також, Оксана Продан - голова Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності.

Ірина Геращенко, яка займає посаду першого заступника голови Верховної Ради України, Олена Кондратюк, що виконує обов'язки заступника голови Верховної Ради України.

Станом на 2023 рік, жіноче представництво на місцевому рівні в Україні складало близько 20-25 відсотків.

Комітет виборців України підрахував, які партії провели до міських рад найбільше жінок-депутаток :

У 2020 році найбільше жінок-депутаток увійшло до міських рад від таких партій, як "Слуга народу", "Європейська солідарність" та "Батьківщина".

На 2023 рік відсоток жінок у Верховній Раді України становить 26%, це позитивна тенденція та результат спільних зусиль багатьох організацій, рухів за рівні права чоловіків та жінок та самих депутаток.

Українське суспільство суперечливо ставиться до участі жінок у політиці. Багато чоловіків вважають, що політика - це лише для них,

що вказує на потребу в розвитку усвідомлення гендерної рівності. Проте, більшість населення вбачає у жінках потенціал для політичних змін, вимагаючи рівних можливостей участі для обох статей.

Україна зобов'язалася забезпечувати рівність чоловіків і жінок, ратифікувавши Конвенцію ООН про ліквідацію дискримінації проти жінок. Також визнані цілі розвитку тисячоліття ООН як ключові для гендерної рівності. Національні закони і програми, такі як Конституція, Кодекс про працю та закон про рівність, забезпечують захист прав жінок. Державна програма забезпечує рівні можливості для всіх громадян.

У 2015 році в Україні були вперше введені гендерні квоти на місцевих виборах. Хоча вони не досягли мінімуму у 30% представництва жінок у владних органах, вони привернули увагу до проблеми гендерної нерівності в політиці. Більшість країн Європейського Союзу прийняли законодавчі або добровільні партійні квоти, що допомагають жінкам подолати бар'єри у політиці та створюють шляхи для їхнього представництва.

Впровадження цих заходів може сприяти покращенню участі жінок у політиці та забезпеченню їхньої рівності з чоловіками в цій сфері. Давайте розглянемо їх детальніше:

1. Гендерна освіта в школах.
2. Розвиток гендерної освіти в університетах.
3. Запровадження партійних квот та створення жіночих фракцій.
4. Інформування громадян.
5. Залучення жінок у ЗМІ.
6. Лобіювання жіночими громадськими організаціями.
7. Ці заходи можуть сприяти створенню більш рівних умов для жінок у політичній сфері та підвищити рівень представництва жінок у прийнятті важливих політичних рішень.

Список використаної літератури:

1. Human Development Report, Gender index. – UNDP, [http : II hdr. Equality und. org. IenI Statistib](http://hdr.undp.org/en/statistics)
2. Global Gender Gap Index. [http: II report.weforum.org/globalgender-gap-report-2017/](http://report.weforum.org/globalgender-gap-report-2017/)

3. Index Mundi. <http://www.indexmundi.com/fact/indicators/Sa.CSN.PARL.JS>

4. Кобелянська Л. 50/50 : сучасне гендерне мислення : словник/ Л. Кобелянська, Т. Мельник. – К:р.І.С., 2005 с.280.

5. МарценюкТ. Гендерна політика Європейського Союзу :загальні принципи та найкращі практики. - Міжнародний центр перспективних досліджень 2015-с. 19-21.

Бровендер Олена Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, старша викладачка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Щербіна Софія Євгенівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівню,
спеціальності 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАНЬОМУ ДИТИНСТВІ

В нашому світі з дитинства виховують дівчат і хлопців, а не щасливих людей з своєю унікальною ідентичністю, що, на мою думку, є великою помилкою. Батьки, вихователі й навіть дитячі книжки – усі говорять про різницю між дітьми різною статтю і відповідно до цього вибудовують своє ставлення до них. Але чи дійсно існують риси характеру чи вподобання, які за замовчуванням йдуть у генетичному коді чи це лише нав'язані стереотипи? Саме ці питання зацікавили мене, тому я вирішила поділитися власними думками, попередньо дослідивши цю тему і різні точки зору [1].

Ще з самого народження дитини багато хто з батьків придбають немовляті речі блакитного чи рожевого кольору для підкреслення її гендеру, придбають відповідні іграшки з годом: будь-то ляльки для дівчат або машинки для хлопчиків. Батьки керуються стереотипами навіть у розмові з дитиною, нав'язуючи власні бачення

про ролі і поведінку. Наприклад, вони можуть підсилювати ідею, що хлопчики повинні бути сильними та не проявляти власні емоцій, а дівчатка - вразливими та чутливими, завжди думаючи про думку інших людей. Мабуть, майже кожен чув від дорослих людей, можливо від родичів, якісь упередження-застереження, які підкріплювались фразою «ти же хлопчик» або «ти же дівчинка».

На мою думку, на гендерну ідентичність дітей, а також і дорослих людей, впливають такі слова, як «мужність» і «жіночність». Вони мають взагалі протилежні значення:

Мужність - риса характеру людини, у якій поєднуються хоробрість, рішучість, витримка тощо.

Жіночність - сукупність рис, ознак, якостей, властивих, характерних для жінок на відміну від чоловіків.

Тобто можна зробити висновок, що «жіночність» - це про слабкість, сором'язливість і тому подібне, хоча всі ці перелічені характеристики не мають використовуватися для ознак однієї статі.

У сучасності набув популярності термін «pink boy», що використовується для відзначення дитини, яка виходить за межі традиційних стереотипів гендерної ідентичності, зокрема в контексті вибору кольорів, одягу, іграшок або інтересів. Деякі люди підтримують вільний вибір дітей і вважають, що кожна дитина має право обирати свої уподобання, але є й ті, що хвилюються про соціальне відхилення і руйнування гендерних ролей. Ситуація, коли дівчатко проявляє інтерес до "чоловічих" предметів або кольорів, зазвичай менше прихильно аналізується або обговорюється, оскільки в сучасному суспільстві прийнято більш позитивно сприймати, коли дівчатка "переходять" до традиційних "чоловічих" інтересів, ніж навпаки. [4].

Дитина тільки прийшла у наш світ і зовсім нічого про нього не знає, в неї є свій унікальний характер і є батьки, які розповідають їй про навколишні закони і оточення. У малому віці сприймаються усі слова батьків за правду, бо нікого ріднішого в дитини немає, вона ще не може критично мислити і аналізувати обставини, щоб зрозуміти, що дорослі також можуть помилятися в своїх судженнях. До того ж, діти спостерігають за поведінкою батьків і часто копіюють її, беручи за приклад. Уявімо, що батько і мати дівчинки розподіляють обов'язки

вдома відповідно до стереотипів про гендер. Мати виключно займається прибиранням, готуванням їжі та іншими домашніми справами, тоді як батько відповідає за автомобіль і ремонт у будинку. Таким чином, спостерігаючи, дівчинка будує уявлення про побут та гендерні ролі, які можуть навіть зашкодити їй у майбутньому.

Ще одним наслідком стереотипів є вибір професій чи розвиток інтересів. Наприклад, заохочуючи хлопчиків обирати кар'єру в технічних галузях, а дівчаток - у сферах, пов'язаних з вихованням, здоров'ям чи мистецтвом.

Цікавим явищем є «рожевий протест» серед дівчат, коли підлітки виступають проти традиційних гендерних стереотипів, які пов'язані зі споживанням рожевого кольору. Це проявляється як особистісна відмова від нав'язувань образу «стереотипної дівчинки», так і як збір підписів, участь у акціях протесту, тощо [3].

Гендерні стереотипи також сильно впливають на процес навчання дітей у навчальних закладах. Наприклад, існує розподіл предметів на «жіночі» і «чоловічі». На власному шкільному досвіді, ми, дівчата, готували або займалися рукоділлям, коли хлопці працювали з деревом і робили з нього від прикрас і до стільців. До того ж, важливо зауважити, що є розподіл дітей під час «статевої освіти», хоча, на мою думку, це навіть шкідливо, бо базова інформація про будову людських тіл приховується одне від одного. Це може призвести до незрозуміння фізичних будов організму протилежної статі, його функціонування, ненавмисному зашкодженні чи знущань.

Важливо зауважити, що у викладачів є сформовані очікування від дітей, але, залежно від статі, вони будуть різними. Такі упереджені вчителі вимагають від дівчат більшої концентрації, більшої підготовки, охайності і стриманості, коли хлопців вважають ексцентричними і непосидючими. Діти, які не відповідають стандартним гендерним очікуванням, можуть стати жертвами насильства та булінгу з боку своїх однолітків або викладачів, до того ж, це зайвий стрес, який впливає на здоров'я учнів. Повідомлення, які ми отримуємо через медіа, рекламу, телевізійні програми, іграшки та книги, можуть впливати на сприйняття дітьми гендерних ролей, стереотипів та норм, що існують у суспільстві. Рекламні повідомлення можуть показувати

дівчаток, які цікавляться макіяжем та модою, а хлопчиків - активними і героїчними, в телевізійних програмах і фільмах можуть бути представлені типові гендерні ролі. Можу зазначити, що шкідливими також є дитячі енциклопедії окремо для дівчат чи для хлопців, які просувають негативні нормативи і стереотипи про уподобання своєї статі, звички, характерні риси. Це може призвести до почуття неприйнятності себе у дітей, які не відповідають стандартним гендерним очікуванням, спричинити стрес, тривогу та низку інших негативних емоцій [1].

Висновуючи, формування гендерної ідентичності в ранньому дитинстві є складним процесом, що визначає спосіб, яким дитина сприймає себе у відповідності з гендерними ролями та стереотипами. У цьому процесі важливу роль відіграють батьки і ближче оточення, викладачі, ЗМІ і медіа, тощо. Збереження гендерної рівності в ранньому дитинстві сприяє створенню атмосфери відкритості та вільного розвитку, де кожна дитина має можливість обирати свої інтереси та розвивати свої здібності на основі власних уподобань і потреб. Це важливо для підтримки психологічного та емоційного благополуччя дітей, а також для створення умов для їхнього максимального самовираження.

Список використаної літератури:

1. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Під ред.Л. Гентош, О. Кісь. Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. 250 с.
2. Гендер для медій. Підручник. За ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. К.: Критика, 2017. 222 с
3. Основи теорії гендеру: навч. посіб. / ПРООН; Київ. ін-т гендер. досліджень; редкол : В.П. Агеева, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик; відп. ред. М.М. Скорик. – Київ: К.І.С., 2004. – 536 с.
4. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л.Р. Наливайко, І.О. Грицай. — Київ: Хай-Тек Прес, 2018. — 348 с.

Волженцева Ірина Вікторівна
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
д. психол. наук, проф., професорка
кафедри психології, професорка кафедри
психології і педагогіки дошкільної освіти

ВИКОРИСТАННЯ ГЕЛОТОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ПІДЛІТКІВ

На даному етапі міжособистісне спілкування - необхідна умова буття підлітків, повноцінне формування у них психічних функцій і властивостей, розвиток особистості в цілому. Міжособистісні стосунки підлітків в системі «людина - людина» - необхідний процес взаємодії, в якому розгортається взаєморозуміння, встановлюються ті чи інші взаємини.

Проблема міжособистісних стосунків розкривається в роботах Г.Абрамової, Н.Амрекулова, А.Бодалева, Л.Столяренко, Є.Рогова, Дж. Морено та ін.

У той же час, фактори, що впливають на розвиток міжособистісних стосунків, їх індивідуальна переносимість ще недостатньо вивчені. Дослідження цих питань є актуальною задачею педагогічної і вікової психології, оскільки від їхнього рішення багато в чому залежить ефективність взаємодії підлітків, а також представників різних вікових груп, що вчать.

На сучасному етапі *гелотологія* (від греч. gelos - сміх), яка досліджує вплив сміху на людський організм, заявила про себе як новий метод не тільки управління емоційним станом, а і як засіб розвитку мовлення, позбавлення від емоційних, особистісних, соціальних проблем, активізація міжособистісних стосунків.

Зародилася *гелотологія* в 70-х роках в Америці, її засновник Норман Казинс увійшов до історії як «людина, якій вдалося розсмішити смерть». «Сміх - це особливий спосіб дихання, вдих подовжується і стає глибшим, а видих, навпаки, коротшає і стає інтенсивнішим, так що легені повністю звільнюються від повітря. Кінцевий ефект сміху схожий з йогівською дихальною гімнастикою. Оптимізація дихання в процесі сміху різко покращує кровопостачання

органів і тканин, нормалізує артеріальний тиск, автоматично покращується самопочуття людини, його настрої» [1].

Саме раціонально-емоційно-поведінкова терапія (РЕПТ), підхід в психотерапії, створений Альбертом Еллісом в 1955 році, націлена на навчання клієнтів самодопомоги, раціональної поведінки в проблемних ситуаціях, використовуючи такі терапевтичні методи, як: дискусія (спростування) ірраціональних ідей; бібліотерапія (читання матеріалів, книг з самодопомоги); семантичні методи; емоційна установка на безумовне прийняття; поводитися так, як ніби клієнт вже мислить раціонально; гумористичні методи, які ґрунтуються на сатирично-гумористичних жанрах, таких як: усмішки, гостроти, гуморески, жарти, співомовки, спонтанний гумор та ін. [1].

Гумор як прийом використовується і в провокаційній терапії Ф. Фарреллі (приховано-агресивні жарти, провокації, абсурд, перевизначення); логотерапії В. Франкла (парадоксальна інтенція – терапія «від противного», відповідно до якої індивіда заохочують з відповідним гумором); у психоаналізі З. Фрейда (сміх як позбавлення від зайвої нервової енергії); у тілесно-орієнтованій психотерапії; іротерапії, бібліотерапії. Також застосування гумору має місце в різних техніках, таких як: йога-сміху (хасья-йога), лікарняна клоунада, клуби і кімнати сміху, лікування соматичних пацієнтів (вплив сміху на імунітет, біль, довголіття), клінічна психотерапія неврозів, сміхотерапія в педагогіці, гумор на робочому місці (тренінги у вигляді гумористичних практичних занять), ведення гумористичних щоденників, гумор в позитивній і популярній психології.

На думку Р. Мартіна, одним із механізмів регулювання емоцій виступає саме гумор, який може викликати посилення позитивних відчуттів, послаблювати ступінь прояву негативних відчуттів, допомагаючи індивіду успішно долати тривогу, напруження, гнів, стрес [1].

Гумор дає можливість проявитися емоціям, які повідомляють, попереджають, інформують, підказують про щось погане чи хороше. Він допомагає людині побачити і відкрити для себе різні безглуздість життя і життєвих ситуацій, що нормалізує самопочуття (фізичне і емоційне), направляє до вищого рівня вирішення проблеми, збільшує пізнавальний потенціал, духовно збагачує [5].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних психологів дозволив розглянути феномен гумору багатоаспектно, комплексно, поліфункціонально, з урахуванням міжнаукових, міждисциплінарних підходів й представити загальну комплексну структуру впливу гумору на життєдіяльність особистості, яка включає психологічний, психолінгвістичний, медичний, фізіологічний, психолого-педагогічний, ігровий, діагностичний аспекти [1].

Так, *психологічний аспект* використання гумору розкривається в питаннях набутті навичок міжособистісної комунікації (поліпшення взаємин у групі, міжособистісних стосунків, корекція антисоціальних моделей поведінки, запобігання конфліктів і примирення сторін; визнання наявності розбіжностей близьких людей; об'єднання при спільній діяльності); емоційної сфери (подолання тривожності, підвищеної агресивності, невротичних розладів; звільнення глибоко репресованих емоцій гніву, страху сорому; сприяє духовному збагаченню); в дослідженні індивідуально-особистісних особливостей (розвиток особистісного потенціалу, здібностей до самопізнання і самореалізації, властивостей темпераменту (*у сангвініків теплий гумор, меланхоліки схильні до теплої іронії, холерикам ближче сатира, флегматикам - сарказм, уїдлива іронія*)); адаптаційного аспекту (активізація адаптаційних функцій особистості (*допомога пережити катастрофи, стихійні лиха, втрату рідних або близьких*)), перемикання, інтенсивність реагування; мовленнєвої сфери (виразне вимовляння, емоційна побудова звукової сторони мовлення) (В. Шейнов, D. Keltner, L. Capps, A.Kring, R.Young, E. A. Heerey) [3].

У межах *психолінгвістичного аспекту* можливості гумору необхідні в разі розвитку імпресивного мовлення (співрозмовник краще сприймає і розуміє зміст текстів або зверненого до нього в спілкуванні); при висловлюванні думок (допомагає зрозуміти сутність розмови); при передачі інформації «між рядків», з підтекстом (прихований вплив на слухачів, зручна форма повідомлення інформації непрямо, а за допомогою натяків) (M. Mulkay) [4].

Психолого-педагогічний аспект використання гумору відображається в двох напрямках: розвивальному і регулювальному. Так, в розвивальному – це питання становлення творчих здібностей, підвищення інтелектуальної сфери, розвитку культури мовлення,

творчого потенціалу, духовного збагачення, в регулювальному - в процесі *навчання* - гумор дуже важливий прийом в арсеналі викладачів, учителів, як педагогічна підтримка, підвищення їхнього іміджу, сприяє засвоєнню і запам'ятовуванню матеріалу, оптимізує пізнавальну активність учнів до теми, що вивчається. Нерідко *кепкування* як агресивна форма гумору *використовуються при переконанні однією людиною іншої, для примусу до тих або інших дій* (Н. Р. Салимов) [1].

Ігровий аспект використання гумору припускає гру з невідповідностями і одночасно передає різні сенси; особливо корисний в ситуаціях, де серйозний, прямий спосіб обговорення може посилити наявні протиріччя. Ігрова поведінка - це вивільнення надлишкової психічної енергії, викликане інтелектуальним і естетичним подивом, це спонукання до жарту, веселості, є необхідною умовою наявності позитивних емоцій, чуттєвості (сентиментальності) [1].

Таким чином, теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми використання гумору у психотерапевтичній практиці показав багатогранність, поліфункціональність цього явища і можливість його використання у розвитку міжособистісних стосунків підлітків. Запропоновано авторській підхід з опорою на дихотомічний принцип відбору методів регуляції емоційної сфери у психотерапії (безпосередні й опосередковані), в якому виокремлено гумор (гелотологія) як безпосередній метод регуляції, який позитивно впливає на життєдіяльність людини [1]. Сутність методу гелотологія та його психолінгвосинонімічний зв'язок зі сміхотерапією, гуморотерапією також підкреслює велике практичне значення цього феномену в психотерапії - системі лікувального впливу на психіку і через психіку на організм людини для позбавлення від різних проблем (емоційних, особистісних, соціальних і т. п.).

Виокремлено гумористичні засоби впливу на особистість, міжособистісні стосунки, які ґрунтуються на сатирично-гумористичних жанрах, таких як: усмішки, гостроти, спонтанний гумор, гуморески, жарти, співомовки та ін. Сутність феномену «гумор» охарактеризовано в рамках різних видів психотерапії, таких як раціонально-емоційно-поведінкова, психоаналіз, тілесно-орієнтована психотерапія, а також розкрито використання гумору в

різних техніках, таких як йога-сміху, лікарняна клоунада та ін. Різноманітний досвід застосування гумору дослідниками з різних галузей знань дав цілісне уявлення щодо його широких, комплексних, багатограних можливостей позитивного ефекту не тільки в організації поведінки людини, задоволенні її певних потреб, розвитку міжособистісних стосунків, а також і в діагностиці творчого потенціалу особистості для подальшого його розвитку.

Перспективами подальших досліджень є розробка програми розвитку міжособистісних стосунків підлітків засобами гелотології з урахуванням статевих відмінностей.

Список використаної літератури:

1. Волженцева І.В. Використання гумору як багатоаспектного явища в психотерапії *Multidisciplinary Scientific Journal*, «PARADIGM OF KNOWLEGE». Muscat, 2019. №4 (36). С.50-69.
2. *Хочете бути здоровим? Тоді посміхайтесь і смійтеся!* [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.casualife.kiev.ua/index.php?name=News&op=article&sid=4730.
3. Keltner D., Capps L., Kring A. M., Young R. C, Heerey E. A. Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*. 2001. 127 (2). P. 229-248.
4. Mulkay M. *On humor: Its nature and its place in modern society*. NewYork: Basil Blackwell. 1988.
5. Fredrickson B. L. (2001) The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*. 2001. 55(3). P. 218–226.

Волощенко Інна Сергіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Бохонкова Юлія Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри психології та соціології

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасних реаліях дедалі більше набирає обертів процес інтеграції сучасної людини у віртуальний простір. Інтернет-середовище в процесі інформаційного обміну, спілкування з віртуальними співрозмовниками впливає на формування ціннісно-смісловної сфери та спрямованості особистості [2].

У працях вітчизняних і зарубіжних учених розглядаються різні аспекти інтернет-активності: від позитивних можливостей використання інтернет-ресурсів у різних сферах життєдіяльності до певних ризиків, пов'язаних із втратою відчуття реальності, інтернет-адикцією, втягненням у спільноти з екстремістською спрямованістю тощо [3].

Для того, щоб говорити про особливості інтернет-залежності тієї чи іншої категорії громадян, необхідно відштовхуватися від визначення цього поняття.

Як показують різні дослідження, інтернет-залежність впливає на багато характеристик особистості його активних користувачів. Інтернет-залежність – нав'язливе прагнення використовувати інтернет і надмірне користування ним, проведення великої кількості часу в мережі [1]. Досліджуючи проблему залежності від інтернету, К. Янг виділила такі три стадії залежності від інтернету: на першій стадії відбувається знайомство і зацікавленість мережею та її новими можливостями; на другій стадії інтернет починає заміщати значущі сфери життя людини; на третій стадії вже можна говорити про виникнення інтернет-адикції [4]. Незважаючи на актуальність

вивчення інтернет-залежності, багато її аспектів є невивченими.

З метою вивчення особливостей вираження та розвитку інтернет-залежності серед студентської молоді було проведено емпіричне дослідження. Як діагностичний інструментарій використовувалася авторська анкета. За вибірку було взято 65 студентів віком від 17 до 23 років (31 чоловік і 34 жінки). Усі респонденти мали доступ до інтернету і були активними його користувачами. Опитування респондентів відбувалося дистанційно, з використанням сервісу Google Forms.

На запитання про час, проведений у мережі, 96% опитаних стверджують, що користуються інтернетом щодня, 4% кілька разів на тиждень або ж рідше. При цьому середній час на день, витрачений на інтернет, відрізняється.

Понад половина респондентів зазначають, що понад 6 годин на добу перебувають онлайн, 27% осіб – 4-5 години, 18% – близько 2-3 годин, і тільки 2% опитаних користуються інтернетом менше 1 години на день. Гендерних відмінностей у цих показниках виявлено не було. При цьому, і юнаки, і дівчата зазначили, що готові пожертвувати часом, навчальними справами і телебаченням, заради добре (з користю і з розвагою) проведеного вечора в інтернеті. На запитання «Скільки Ви могли б протриматися без гаджетів та інтернету?», більшість (65% респондентів), відповіли «1 день» або ж «2 дні» (25%). У цьому разі кількість проведеного часу не співвідноситься з його якістю. Більше половини опитаних вказали на те, що часто помічають, що проводять час в інтернеті безцільно. Наприклад, перевіряють по кілька разів порожню пошту, оновлюють стрічку новин у соціальній мережі тощо [4].

Крім того, що опитані респонденти зазначають, що інтернет містить величезну кількість інформації, він також являє собою найширшу зону комунікації людей. Але при цьому мотиви використання різноманітних можливостей всесвітньої мережі можуть відрізнитися залежно від потреб, цінностей, особистісної спрямованості користувачів, а також статі.

Загалом і для юнаків, і для дівчат характерне використання інтернету для пошуку інформації, отримання нових знань. Характеристики цих знань можуть мати різні оцінки залежно від

цікавості користувача та спрямованості пізнавального інтересу. Нові можливості обслуговування, різноманітна гіпертекстова інформація, нові люди, ідеї та думки, візуальні та слухові образи (медіа) можуть бути предметом підвищеної уваги в мережі. До того ж більше половини випробовуваних зазначили, що використовують інтернет у навчальних цілях [4].

Для всієї вибірки користувачів характерні високі показники комунікативного мотиву. Він характеризується пошуком нових знайомств, людей із близькими інтересами, обміном думками, набуттям нового кола друзів та однодумців. Цей показник пов'язаний із природною для студентської молоді потребою в обміні знаннями, думками, емоціями з іншими.

Найбільші відмінності було виявлено в ігровому мотиві (фэмп. = 3,185; $p \leq 0,01$), юнаки більшою мірою, ніж дівчата, використовують інтернет для онлайн-ігор. Також дівчата зазначили, що більшою мірою розміщують власний контент, ніж юнаки (фэмп. = 3.131; $p \leq 0,01$), що свідчить про більшу потребу дівчат презентувати себе і продукти своєї діяльності в онлайн-просторі.

Ще однією цікавою особливістю використання інтернету юнаками стало відвідування порно-сайтів. 37% юнаків і 11% дівчат вказали серед мотивів звернення до інтернету – перегляд порно (фэмп. = 2.320; $p \leq 0,01$). При цьому, юнаків приваблює у використанні інтернету більшою мірою анонімність, дівчат же корисність і доступність [4].

Гендерні відмінності були виявлені в оформленні самих акаунтів. Юнаки більшою мірою, ніж дівчата, схильні на місце аватара, ставити фото незнайомої людини/тварини/предмета, або ж взагалі утримуються від цього. Якщо своє фото все-таки публікують, то віддають перевагу спільним фотографіям з іншими людьми. Більшість же дівчат зазначили, що як аватар у соціальних мережах використовують своє реальне фото.

Що стосується інформації про себе, то дівчата схильні більшою мірою вказувати про себе дані, які повністю відповідають реальності, ніж юнаки (фэмп. = 1.632; $p \leq 0,05$). Натомість юнаки зазначили, що в їхніх профілях може міститися частина вигаданої інформації, або ж просто вона вказана вибірково.

Другий аспект – відмінності в особливостях комунікації у віртуальному просторі. Загалом, для всієї вибірки характерним є використання інтернету для зв'язку з людьми, які перебувають на відстані, отримання підтримки однодумців і заняття вільного часу.

Значущі відмінності були отримані в порівнянні кількості віртуальних друзів. Близько 60% дівчат зазначили, що у списку їхніх друзів налічується понад 100 осіб, 50-100 осіб – 15% і менше 50 – 25%. Понад 100 друзів налічується у 40% юнаків, від 50 до 100 – у 18%, 30-50 – у 30% і менше ніж 30 – у 22% користувачів.

Фейкові сторінки в соціальних мережах мають 30% дівчат і 10% юнаків. На запитання щодо мотивів їхнього створення, найчастішими були відповіді «для анонімного спілкування», «з розважальною метою», «для стеження за людьми» і «запасний варіант, у разі блокування основного акаунта» [4].

У цьому випадку ми можемо говорити про кілька різних мотивів: розважальний (наприклад, заняття «тролінгом» (написанням провокаційних повідомлень і коментарів з метою розлютити співрозмовника, нахамити йому)); як спосіб захистити своє особисте життя та персональну інформацію (дослідження довели, що під час перегляду соціальних мереж виробляється гормон дофамін, який відповідає за зміну настрою, а використовуючи другий обліковий запис, користувач може відчувати почуття захищеності та задоволення); для отримання необхідної інформації, залишаючись при цьому невідомим.

Таким чином, на основі аналізу результатів дослідження можна зробити кілька попередніх висновків. Інтернет є безумовним робочим інструментом і колосальним джерелом інформації для сучасної студентської молоді, у мотиваційній структурі якого найважливішим є діловий, пізнавальний і комунікативний мотиви. У використанні інтернету найбільш привабливим для молодих людей є анонімність і доступність. Щодо гендерних особливостей, то найбільші відмінності було виявлено в царині самопрезентації через соціальні мережі, публікації власного контенту та використанні онлайн ігор. Отже, цілком правомірно говорити про наявність на сучасному етапі статевих відмінностей у сфері комп'ютерних технологій та інтернет-залежності, тк як студенти більшу частину свого часу

проводять в Інтернеті.

Список використаної літератури:

1. Герасименко О.І. Гендерні особливості ризику прояви інтернет-залежності у студентської молоді / О.І. Герасименко, М.Р. Колесник // Гендер. Екологія. Здоров'я : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Харків, 2019. – С. 61–65.

2. Левченко В.О. Явище Інтернет-залежності у студентів / В.О. Левченко // Актуальні проблеми психології в закладах освіти. – 2019. – № 9. – С. 281-286.

3. Лукашук С.Ю. Інтернет-ресурси як чинник інтернет-залежності студентів-медиків / С.Ю. Лукашук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – Херсон, 2021. – №2. – С. 90-96.

4. Проценко М.В. Психологічний аналіз інтенет-залежності сучасної молоді в залежності від гендерних відмінностей / М.В. Проценко // Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів II Міжнарод. наук.-практ. конф. (28-29 квітня 2022 р., м. Полтава). – Полтава, 2022. – С. 188-191.

Волченко Лариса Петрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцент кафедри психології та соціології,

Одинець Вікторія Олексіївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

**ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ НА
ГЕНДЕРНОМУ РІВНІ**

Натепер, наша життєдіяльність значно залежать від дії соціально-психологічних впливів, під які ми потрапляємо, перебуваючи в інформаційному суспільстві. Саме впливи виступають основними засобами передачі індивіду соціальних цінностей та норм

суспільства, посідають визначальне місце у процесі його соціалізації. Ствердно, ефективність соціалізації, в першу чергу, залежить від тих соціально-психологічних впливів, під які індивід потрапляє з дитинства.

Як відомо, у соціальній психології виокремлюється кілька видів соціально-психологічних впливів. По-перше, це соціально-психологічний вплив у спеціально або штучно створеному середовищі. Наприклад, такий вплив втілюється у різних формах організаційної роботи. Наразі ми маємо значну кількість як позитивних, так і негативних прикладів продукування такого впливу (дитячі садки, заклади освіти, але й «Джонстаун», місця позбавлення волі тощо) [3].

По-друге – соціально-психологічний вплив у середовищі, створеному засобами масової інформації. Радіо, телебачення, електронні соціальні мережі – все це засоби такого впливу, які в умовах глобалізації світу несуть у собі «колективне навантаження». Таке середовище позбавлене індивідуалізації та разом із цим впливає на кожного окремо, де б він не знаходився. Особливо актуалізуються телебачення та Інтернет-середовище, які, на думку дослідників, володіють особливим потенціалом впливу як на свідоме, так і підсвідоме особистості [1].

Проте, виникає запитання щодо соціально-психологічних впливів, які стосуються гендерних екстраполяцій, тобто впливів на рівні статево-рольового позиціонування індивідів.

У деяких дослідження [2] зазначається, що дія соціально-психологічних впливів виявляє більшу ефективність у фемінних групах, ніж маскулінних. Зазначається, що жінки, які, наприклад, спостерігають за подіями на телеекрані або в Інтернеті сильніше ототожнюють себе зі співучасниками подій на відміну від чоловіків. Якщо у чоловіків превалує раціональна логіка, то у жінок своєрідна емоційна психологіка. Переконаливість з'являється на підставі того, що рефлекторно спрацьовує дивовижний для здорового глузду принцип: «Я бачила – отже, це правда!». Проте, те ж саме виникає й у чоловіків, які мають виражені фемінні якості.

Як на нашу думку, така різниця, переважно, зумовлена функціонуванням феномену емпатії, який розглядається як «спроможність індивіда до рефлексії відчуттів іншого» [1, с. 73].

Підвищений рівень емпатії якісно спроможний змінити ставлення як жінок, так і чоловіків до тих впливів, під які вони потрапляють.

Разом із цим, якщо така диференціація має місце, то індивіди з розвинутою емпатією виявляються підвищено вразливими до соціально-психологічних впливів, які буквально пронизують інформаційне суспільство та можуть нести різне деструктивне навантаження.

Підставами для таких констатацій виступають результати моніторингу інфопростору соціальних мереж, де можна спостерігати справжні баталії дописувачів, фоловерів та просто користувачів. За нашими суб'єктивними оцінками у індивідів, які відкликаються на будь-яку інформацію, значно розвиненіми виступають саме емпатичні прояви, а більшу частку таких інформаційних реципієнтів складають жінки та чуйні чоловіки.

Таким чином, розгляд проблеми соціально-психологічних впливів, якими наповнений сучасний простір нашого існування, виявляє достатньо актуальний науковий та практичний інтерес. А, розгляд цього питання у площині гендерних екстраполяцій заслуговує на особливу увагу, оскільки пов'язаний з інформаційною безпекою індивідів, взагалі, та попередження розповсюдження інфомедії, зокрема.

Список використаної літератури:

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі: навчальний посібник. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021. 100 с.
2. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: монографія. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 343 с.
3. Татенко В. Соціальна психологія впливу: монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.

Воронова Ольга Юрївна
Мукачівський державний університет,
к. психол. н., доц., доцентка кафедри психології
Барчій Магдаліна Степанівна
Мукачівський державний університет,
старша викладачка кафедри психології

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ САМООЦІНКИ ЮНАКІВ

В умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства актуальним є дослідження біологічної та соціальної детермінації статі задля вирівнювання можливостей самореалізації жінок і чоловіків, що потребує суттєвої перебудови їхнього соціокультурного простору. Виявлення психологічних детермінант гендерного самовизначення особистості, необхідність вивчення внутрішніх механізмів її ототожнення з певними взірцями статево-рольової поведінки, утвердження демократичних цінностей як детермінанти культивування паритетності статей є стратегічним напрямом соціалізації молоді та забезпечення національного механізму державної гендерної політики[2].

У сучасних наукових дослідженнях визнається, що належність до певної статі є важливим параметром оцінки особистістю самої себе й оточуючих. Саме в юнацькому віці завершується формування гендерної ідентичності, юнак приймає себе як представника певної статі і на основі цього формує ставлення до себе, будує свою поведінку, здійснює життєве та професійне самовизначення. На становлення гендерної ідентичності суттєво впливає процес гендерно-рольової соціалізації, який детермінований гендерними стереотипами, що панують у сучасному суспільстві. Під впливом гендерної соціалізації в особистості формуються уявлення про гендерні ролі, які вона повинна виконувати, щоб відповідати соціальним взірцям маскулінності та фемінінності. Гендерна роль формується в процесі нерозривної взаємодії біологічного та соціокультурного чинників і зумовлює специфіку поведінки особистості, її сприймання та оцінка самого себе та оточуючих.

В юнацькому періоді розвиток самооцінки спрямований на підсилення процесів диференціації та інтеграції у становленні її змісту

та специфічних характеристик, її дієвості як механізму довільної психічної регуляції. Самооцінка юнаків набуває виразного інтеріоризованого характеру, спираючись на вже наявні внутрішні еталони. В юнацькому віці оцінкові еталони, визначаючись ідеалом, в якому виступають різні види оцінок, що надаються юнакові ровесниками та батьками, вчителями, в плані «Я» спрямовуються на пошуки відповіді на питання, якою є особистість в очах оточуючих, наскільки вона відрізняється від інших і наскільки схожа чи наближена до свого ідеалу[3].

При аналізі гендерних особливостей самоствавлення та самооцінки юнаків необхідно враховувати їх взаємозв'язок із соціально-психологічними чинниками, а саме: ступінь сформованості гендерної ідентичності; залежність ставлення до себе від соціально детермінованих гендерних стереотипів; відповідність самоствавлення та самооцінки гендерним ролям особистості; залежність ступеня вираження самоприйняття від типу гендерної поведінки особистості (домінування маскулітності, фемінітності чи андрогінності)[1].

В сучасних наукових дослідженнях виявлено, що у юнаків чоловічої статі інколи прослідковується тенденція до неадекватно позитивного самоствавлення. Тобто, частина хлопців схильна виділяти у власній особистості лише позитивні характеристики, орієнтуватись лише на ті оцінки оточуючих, які підтримують позитивний образ власного «Я». В даному випадку недоліки характеру ними не усвідомлюються, недостатньо аналізуються, що перешкоджає самовдосконаленню, самовихованню. Дуже часто самоповага та аутосимпатія не узгоджені між собою, що може призвести до появи внутрішньо-особистісних конфліктів, що якраз і перешкоджає систематизації уявлень про себе.

Варто підкреслити, що як серед дівчат, так і серед хлопців є особи з неадекватним критичним самоствавленням. Такі юнаки характеризуються недостатнім рівнем розвитку рефлексії, їх гендерна самосвідомість сформована недостатньо, зміст уявлень про власне «Я», в тому числі і «Я-статеве» досить обмежене, у них спостерігається тенденція до негативної оцінки себе, своїх індивідуальних особливостей.

Більшості юнаків притаманне адекватне самоствавлення з

елементами критичності, що вказує на наявність таких особливостей, як розгорнута й узгоджена система уявлень про себе, орієнтація не лише на позитивні, але й на негативні та амбівалентні характеристики, що виділяються як самою особистістю, так і референтним оточенням. Це дає змогу особистості усвідомити свої недоліки та знайти шляхи та способи їх виправлення.

Аналізуючи гендерне підґрунтя виявлених особливостей, можна стверджувати, що неадекватно завищене самоставлення хлопців пов'язане з впливом гендерних стереотипів, згідно з якими чоловіки повинні володіти такими якостями, як активність, сила, самостійність, агресивність, демонстративність, наполегливість, домінантність, незалежність, потреба в досягненні успіху в різних сферах життєдіяльності. Прагнення відповідати зразкам маскуліності може зумовлювати перебільшення власних успіхів, активності та домінантності. Відповідно до гендерно-рольових очікувань соціуму, до юнаків часто висуваються непромірно високі вимоги. Якщо хлопець-юнак не в змозі відповідати стереотипним уявленням про поведінку «справжнього» чоловіка, яку йому пропонують як взірець оточуючі, чи та, яка сформувалась у його власній свідомості, тоді активізуються компенсаторні механізми, внаслідок дії яких його самооцінка стає завищеною, а самоставлення – неадекватним [1].

У дівчат позитивна оцінка себе пов'язана не стільки з наявністю соціально бажаних рис, скільки зі позитивним ставленням до себе в цілому. До того ж, суспільство висуває до дівчат не такі жорсткі вимоги, як до хлопців, оскільки гендерні стереотипи жіночності полягають в наявності таких рис, як експресивність, дружелюбність, слабкість, покірність, турботливість, схильність до концентрації на почуттях, емпатійність.

Таким чином, юнакам із неадекватно критичним самоставленням притаманна невідповідність поведінки стереотипізованим гендерним ролям, що важко переживається особистістю та призводить до негативної оцінки себе в цілому. Слід зазначити, що дана особливість є більш вираженою у хлопців, ніж у дівчат. Юнаки, поведінка яких не вписується в рамки поняття «маскуліність», набагато важче це переживають, ніж дівчата, яким притаманні маскуліні риси. І навпаки - дівчата з рисами андрогінності

зазвичай є краще соціально адаптованими та самореалізованими [2].

Гендерні стереотипи відіграють значний вплив на формування самооцінки юнаків. Невідповідність поведінки юнака гендерним ролям та очікуванням може призвести до негативної оцінки їх оточуючими, до невдоволення собою і зниження рівня самоприйняття, що, в свою чергу, призводить до формування неадекватно критичного самоставлення та самооцінки. Іншим варіантом зміни самоставлення є завищення самооцінки та формування неадекватного позитивного самоставлення, що виступає компенсаторним механізмом, спрямованим на природне для всіх людей прагнення до збереження позитивного самоставлення.

Впровадження соціально значущих цінностей та одночасне розширення соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей у практичній діяльності старшокласників, набуття досвіду різних типів міжособистісних та міжгрупових взаємин, вільних від гендерних стереотипів, формування вмінь свідомого вибору життєвих стратегій, опертя на досвід розвитку психолого-педагогічної думки вітчизняних та зарубіжних науковців слугують гарантією соціального та психологічного благополуччя юнаків з врахуванням можливостей самореалізації особистості в усіх сферах життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Камінська О. В. Гендерні особливості формування самоставлення в юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / О.В. Камінська О. В. ; Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К. , 2008. – 22 с.

2. Кікінежді О. Психологічні детермінанти гендерного самовизначення особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства / О. Кікінежді // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2017. – Вип. 1 . – С. 58–67

3. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. посіб./ О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Гарькавець Сергій Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології

ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВИМІРІВ СОЦІАЛЬНО - НОРМАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Серед науковців існують різні думки відносно чинників і умов, якими зумовлена кількісна різниця соціально-нормативних проявів у представників із різних гендерних груп. Одні вчені пояснюють її з позиції чистоти феміністичних проявів, інші – вважають, що підґрунтям «нормативності» виступають прояви почуття провини, сорому та відповідальності.

У минулому столітті закордонні дослідники (О. Поллак, Д. Белл та ін.) стверджували, що такі фемінні риси як підвищена емоційність та здатність до емпатії значно послаблюють мотивацію щодо скоєння антисоціальних вчинків. Проте, той же О. Поллак також зазначав, що наше доброзичливе ставлення до жінки та сам характер її ролі у суспільстві дозволяють їй користуватися привілеями своєї статі у злочинних цілях і вчиняти протизаконні діяння, мало турбуючись про можливе їхнє розкриття та переслідуванні у судовому порядку. Його думку підтримували й інші дослідники, які зазначали, що соціальна анормативність жінок може бути так само масштабною, як і чоловіча. Різниця може полягати тільки у тому, у якій спосіб вчиняються ті або інші протиправні вчинки.

З часом було з'ясовано, що на протиправну діяльність індивіда значно впливає його соціальний статус і роль, яку від відіграє у суспільстві. Соціально-економічне, правове, професійне, родинне, сексуальне положення суттєво визначають розміри та характер соціально-нормативної активності особистості взагалі, а жінок зокрема. Як свідчать результати кроскультурних досліджень, тенденція до значної розбіжності у інтенсивності анормативних проявів чоловіків і жінок існують у тих країнах, де жінка залишається у суворо підлеглому становищі, та навпаки, найменші розходження спостерігаються там, де соціальна емансипація жінок досягла порівняно високого рівня. Наприклад, таке становище можна

спостерігати у США, Великій Британії, Франції, Німеччині, Норвегії [1].

Значна кількість як зарубіжних (А. Фройд, Р. Дрейкурс, П. Муссен, М. Хофма та ін.), так й вітчизняних психологів (О. Зелінський, О. Землянська, Н. Крейдун та ін.) у поясненнях причин жіночої делінквентності схиляються до того, що вона може бути зумовлена такими чинниками, як недостатність емоційного спілкування, дефіцит любові та взаєморозуміння, що переживалися у ранньому дитинстві.

А. Фройд, яка розглядала типи та етапи соціальної дезадаптації дітей, одна з перших звернула свою увагу на важливу роль емоційних чинників у їхньому житті. Дослідниця стверджувала, що якщо у житті дитини виникає дефіцит любові, деструктивні збудники виявляються ізольованими та проявляються більш незалежно, у різний спосіб, від надмірно вираженої агресивності до безпорадного руйнування, а остання найбільш часто й виступає джерелом кримінальної поведінки індивідуума.

На підставі зазначеного можливо припустити, що цілий ряд невдач і розчарувань, які були пережиті жінками у ранньому дитинстві, виступають одною з головних причин негативної емоційної окраски міжособистісних відносин з оточуючими. Це виступає й загальною умовою формування негативного ставлення до навколишньої дійсності, прояву ворожості, ненависті та агресії, скоєння анормативних вчинків.

Проте виявлення відмінностей у продукуванні соціально-нормативної поведінки чоловіками і жінками має певні труднощі, на які неодноразово вказували фахівці. Це різні очікування та стандарти щодо стереотипізації поведінки чоловіків і жінок, наявність традиційних соціальних ролей, тиск соціальної ситуації і протидія йому тощо.

Разом із цим, якщо розглядати зазначені аспекти як чинники, а соціальні ситуації як умови прояву соціально-нормативної поведінки особистості, буде доцільним спробувати виявити мотиви, за яких і відбувається дотримання соціальних норм. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що серед таких мотивів дослідники переважно виокремлюють нормативну упевненість (інтерналізацію соціальних

норм), звичку так вчиняти, орієнтацію на інших (інформаційний або нормативний конформізм), страх осуду іншими (соціальний контроль морального приниження), страх бути позбавленим волі (соціальний контроль правового покарання), особиста користь тощо [1].

Отже, жінки володіють більшим соціально-нормативним включенням, більшою відповідальністю (орієнтація на інших, моральний контроль), на відміну від чоловіків, і це може стримувати їхні деструктивні потяги. У значній кількості чоловіків переважає соціальний контроль, що знижає інтрапсихічні складові запобігання анормативним вчинкам. До речі, дослідники зазначають, що у правопорушників переважають саме мотиви бути викритим і покараним, що й утримують їх певною мірою від скоєння злочинів [2].

Ствердно, нормативна впевненість (інтерналізовані соціальні норми) та соціальний контроль виступають найбільш релевантними чинниками, що істотно впливають на прояви соціально-нормативної поведінки особистості. При цьому жінки, переважно, продукують соціально-нормативну поведінку на підставі нормовпевненості та соціального контролю, який має моральний вимір, а чоловіки – нормовпевненості та соціального контролю, який передбачає свідомий примус або покарання. Загальним для жінок і чоловіків є те, що психологічні аспекти їхньої взаємодії зі своїм близьким оточенням (переважно батьками) у ранньому дитинстві, відіграють значущу роль у подальшій побудові соціально-нормативних відносин з оточуючими, що виступає однією із головних умов їхнього подальшого просоціального розвитку та здійснення суб'єктивних життєвих проєктів.

Список використаної літератури:

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативна активність індивіда та її психологічні референти: монографія. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 156 с.
2. Третьяченко В. В., Гарькавець С. О, Коломійцев О. А. Психологія правослухняної та протиправної поведінки особистості в умовах трансформації українського суспільства: монографія. Луганськ: Знання, 2008. 344 с.

Гарькавець Сергій Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології,
Дрожанова Анастасія Олексіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНИХ РЕЛЕВАНТНОСТЕЙ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В умовах сучасних суспільних трансформацій, які вже кілька років відбуваються в Україні, помітно зростають тенденції щодо посилення ролі феномену «слава» в уявленнях юнаків і дівчат. Оскільки цей феномен пов'язаний з проявами знаменитості та відомості людини, зі збільшенням її соціальної ресурсності (фінансовий та економічний успіх, високий соціальний статус тощо), то цілком зрозумілим стає й прагнення до нього. Натепер, цей феномен перетворився на засіб самоствердження індивідів та їхнього просування на ринку самолюбства, де все можна продавати та купувати. Слава все більше виступає не як мета, а як засіб набуття індивідами особливого положення та значення серед інших людей, у соціальних групах та суспільстві в цілому, а подекуди стає сенсом життя для окремих з них.

Емпіричні студії щодо вивчення феномену «слава» показали, що це феномен, який поєднує у собі величне та ганебне, популярність та забуття, повагу та зневагу. Тобто, слава володіє аверсно-реверсними проявами, що роблять її достатньо рухливим феноменом у часі та соціальному просторі. Тому, з одного боку ми маємо власно прояви слави, а з іншого прояви марнославства, пихатості тощо.

Варто зазначити, що все більше підлітків та юнаків, які спостерігають за персонажами з високим рольовим статусом, що підкреслює їхнє суспільне визнання та матеріальний успіх, прагнуть бути схожими на такі соціальні моделі. Достатньо подивитися соціальні мережі (наприклад, TikTok або YouTube), щоб у цьому

переконатися.

Отже, феномен «слава» можна розуміти як інструмент самоствердження індивідів, що викликає у них позитивні емоції, підвищує їхню самооцінку та мотивує на певні вчинки. При цьому, це феномен багатогранний та неоднозначний, а його розуміння може пояснити різноманітні людські прояви, у тому числі й щодо прогнозування спрямованість їхньої активності у континуумі позитивних і негативних вимірів.

У деяких емпіричних студіях вже досліджувалися інсталяції феномену «слава» у гендерних вимірах [1; 2]. У дослідженнях було з'ясовано, що переважна більшість дівчат та юнаків позитивно сприймає феномен «слава», вважають його більш залежним від впливу зовнішніх чинників (вдача, втручання інших, допомога зовні тощо), ніж від особистісних якостей індивідів (впливу внутрішніх чинників) та пов'язує цей феномен більше з минулим, ніж теперішнім. Такі результати мали позитивну кореляцію з загальним екстернальним та інтернальним локусами контролю.

Було з'ясовано, що дівчата та юнаки з внутрішнім локусом контролю значно не переймаються прагненням набутти популярність, на відміну від екстернальних однолітків. При цьому, індивіди з екстернальним локусом контролю зазвичай особливо не переймаються методами та засобами, які вони використовують на шляху просовування до слави. Проте, дівчата та юнаки з інтернальним локусом контролю не полишені амбіцій щодо прославлення власної персони, але методи та засоби, які вони обирають, зазвичай виявляють свою імпліцитність.

Ствердно, як дівчата, так й юнаки найбільш актуальним соціальним простором існування, у якому натепер можна здобути славу, визначають простір Інтернету або простір соціальних мереж. Розвиток інформаційних технологій призводять до того, що слава, фінансовий успіх та інші індивідуалістичні цінності все більше стають релевантними для наслідування молоддю, а комунітарні цінності продовжують втрачати свою привабливість. Вплив яскравих зразків способу життя, що супроводжується величезним успіхом, багатством і визнання часто сприймається дівчатами та юнаками як нормативний та вартий для наслідування. Він значно випереджає всі інші соціальні

сфери, у яких молодь може здобути суспільного визнання. Проте, такі прагнення посилюють віктимні вразливості індивідів, оскільки спілкування молоді у соціальних мережах часто супроводжується кібербулінгом, кіберсталкінгом та іншими деструктивними проявами.

Ствердно, дівчата на відміну від юнаків більше страждають на утискання у сучасних соціальних мережах, й тому мають менші шанси на здобуття визнання. Проте, якщо відомість та популярність наздоганяють дівчину, вона стає популярною зі значною амплітудою. Відомі юнаки за цим показником значно можуть відставати, про що свідчать чати популярності в соціальних мережах.

Отже, проблема гендерних релевантностей сучасних суспільних трансформацій має нові вектори розвитку, що пов'язані з розбудовою інформаційного суспільства, у якому, натепер, значне місце посідає феномен «слава» та його складові.

Список використаної літератури:

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Емпірико-психологічні виміри феномену «Слава» // Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 1(57). Т. 1. С. 28-39.

2. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Психологічні особливості ставлення дівчат та юнаків до феномену «Слава» // Габітус. Науковий журна. Вип. 41. Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 213-216.

Гарькавець Сергій Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології,
Ліпський Анатолій Вікторович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ТРАВМІВНОГО ДОСВІДУ У ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ

Віктимізацію особистості зазвичай розглядають як процес перетворення потенційної жертви у реальну, кінцевий та сукупний результат втрати індивідом первинної істотності або того, чим він володів до того, як перетворився на жертву, або у вузькому сенсі (жертва злочину), або в широкому (жертва природньої, техногенної або суспільної катастрофи) [1].

При цьому, цей процес може бути зумовлений різними факторами (індивідуальними, соціальними, природними тощо), а також такими, що включають травмівний досвід індивіда. Останній визначається, як досвід, що набутий на підставі отриманої психічної травми та практики її подолання [1; 5].

Поряд з цим, ми розуміємо психологічну травму як шкоду, що заподіяна психічному здоров'ю людини внаслідок впливу несприятливих чинників навколишнього середовища, гострих і тяжких обставин життя, що порушують відчуття її безпеки. Все це супроводжуються емоційним потрясінням або тривалим стресом, що впливає на психіку людини, створює загрози для її біологічного існування.

Разом із цим, травматичній досвід має гендерні особливості прояву, що у практичній площині зумовлюють наявні інтраперсональні екстраполяції. Наприклад, жінки, які пережили сексуальне насильство, можуть відчувати себе менш цінними та більш вразливими. Чоловіки, які пережили насильство, можуть стати більш агресивними або

замкнутими. Існують також гендерні фактори, які роблять людей більш схильними до віктимізації. Наприклад, жінки частіше стають жертвами сексуального насильства, а чоловіки частіше стають жертвами фізичного насильства. Ці відмінності можуть бути обумовлені соціальними та культурними нормами, які диктують, як люди повинні поводитися [2].

Ствердно, реалізована віктимність має серйозні наслідки для психічного та фізичного здоров'я особистості. Вона може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, тривоги, депресії та інших проблем з психічним здоров'ям.

Разом із цим, власно травмівний досвід індивіда є одним із ключових факторів, який може збільшувати його віктимну вразливість. А гендерні чинники можуть відігравати важливу роль у тому, хто саме стає жертвою та до яких наслідків це може приводити.

Іншим аспектом сприйняття індивідуальної віктимізації можуть бути гендерні стереотипи. Вони можуть впливати на те, як люди сприймаються потенційними злочинцями. Наприклад, жінки, які одягаються відверто або поводяться зухвало, можуть частіше ставати мішенями для сексуального насильства, згідно із застарілими, стереотипними уявленнями про жіночу скромність [3]. Особливо вразливими стають ті індивіди, які пережили психологічну травму (наприклад, у дитинстві), оскільки можуть стикатися з негативною реакцією з боку оточення, яке «блукає у стереотипах минулого». Цей процес має відношення до вторинної віктимізації [6].

Разом із цим, оскільки гендерні прояви відіграють суттєву роль у формуванні вразливості людини до насильства, то зрозумівши гендерні особливості процесу віктимізації індивіда, можна ефективніше запобігати їй та допомагати, як жінкам, так й чоловікам оптимально здолати її наслідки [4].

Існують стратегії подолання індивідуальної віктимізації, що враховують гендерні особливості, серед яких: самозахист та обізнаність задля мінімізації ризику стати жертвою; розвиток механізмів подолання задля використання конструктивних способів додання стресу; допомога та підтримки друзів, родини або психологічна допомога та підтримка [6].

Таким чином, розуміння індивідуальної віктимізації особистості у гендерному вимірі є важливим кроком на шляху запобігання загальним віктимогенним викликам і створення безпечного гендерно-зумовленого соціального середовища. Поряд із цим, врахування набутого травмивного досвіду особистості, яка реалізувала власну віктимогенну вразливість може стати корисною емпіричною базою для побудови дієвих психологічних програм щодо запобігання віктимізації індивідів із різних гендерних груп.

Список використаної літератури:

1. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
2. Renzetti C. Violence Against Women. Sage Publications, 2019. 576 p.
3. Daly K. & McGowan M. K. Gender and Crime. Sage Publications, 2019. 520 p.
4. Johnson M. P. & Frieze S. C. Intimate Partner Violence: A Gender-Relational Approach. Sage Publications, 2019. 416 p.
5. Bermann S. G. The Gendered Experience of Victimization. Sage Publications, 2016. 424 p.
6. Turner S. C. & Cronin L. M. Sexual Assault: A Public Health Perspective. Sage Publications, 2019. 464 p.

Глікіна Ірина Маратівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Лосієвська Ольга Геннадіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професорка кафедри психології та соціології,
керівниця Університетського центру медіації

ГЕНДЕРНА РІВНОПРАВНІСТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Розглянемо спочатку термін «гендерна рівність», що це таке. Всім відоме таке поняття як рівні права, можливості та обов'язки для чоловіків та жінок. Жінки щоб якимось чином врівноважити свою особистість створили свій напрям фемінізм. Цей напрям підтримали більшість жінок різних країн Європи та Америки.

Так склалося історично, що жінок усі сприймали як обслуговуючий персонал для чоловіків. Зародилося це ще у первісно-суспільному ладі, коли чоловіки притаскували до печери-домівки тушку мамонта. На цьому їх місія була закінчена. Розділення на куски, зняття шкіри тощо, все це вважалось діяльністю жінки. Вона розділяла цю тушку на куски та відповідним чином робила, щоб зберегти на декілька діб та потім поступово протягом часу готувати їжу. Стосовно шкіри жінки шили одягу як чоловіку, так і відповідно й собі.

З часом розвиток суспільства поступово змінювався. Вже не треба було займатись полюванням. Почали розвиватись більш творча діяльність, але ставлення до жінки не змінювалось. Вона постійно залишалась позаду чоловіків та як обслуговуючий персонал [3]. Кожна жінка мала за мету побороти цю нерівність, але поодиноці їй це не вдавалось.

Аж у 80-х роках жінки створили напрям стосовно їх рівноправності з чоловіками, який і на зараз має назву фемінізм. Жінки вимагали навіть на рівні законодавства свої права й можливості, а також збирались відстоювати їх. Вони змогли добитись того, що

практично у всіх країнах ввели конвенцію по захисту прав жінок та ліквідацію всіх форм дискримінації над жінками. Була надана можливість жінкам отримати шкільну й навіть вищу освіту, а також мати право на роботу за освітою та приймати власні рішення щодо особистості життя [6].

Відмічено було тоді, що жінки у вирішенні деяких питань знаходяться на рівні з чоловіками, а у деяких питаннях навіть краще за них. Але це був тільки початок показати, що вміють жінки та що вони достойні бути на рівні з чоловіками у різних сферах діяльності [2].

Країни Європи підтримали цю конвенцію, але кожна країна сприйняла це по-своєму. Наприклад, у Швеції тоді жінкам дали змогу працювати як і чоловіки, навіть на тих же самих умовах. Що стосується плати за трудову діяльність, то жінкам надавали менш, ніж чоловікам, але об'єм роботи у них був однаковий. Це сприйняття гендерної рівності тривало дуже довго, і тільки після 2000-х років жінки змогли навіть зайняти високі пости у суспільній діяльності й економіці як у освітній діяльності, навіть прем'єр-міністра [5].

У сучасному світі більшість особистостей співпадають з поняттями стать і гендер, тільки невеликий відсоток особистостей, які ще не змогли зорієнтуватись у своїх почуттях та вирішити хто їм ближче життя чоловіка або жінки. Зараз ми розглядаємо сутність тих особистостей, які чітко знають й розуміють хто вони: чоловіки або жінки.

Щодо психологічного стану жінки та чоловіки також відрізняються. Розглянемо основні моменти цієї різниці (табл. 1) [4].

Таблиця 1

Психологічні риси чоловіків та жінок

Жінки			Чоловіки
<ul style="list-style-type: none"> • Більш емоційні • Залежність від зовнішнього оточення • Відчувають емоцію сорому • Схильні до істерії й депресії 			<ul style="list-style-type: none"> • Більш вольові • Незалежні від зовнішнього оточення • Відчувають емоцію провини • Схильні до параної

Що стосується характерних рис між чоловіками й жінками

вони теж існують. Розглянемо основні з них у таблиці 2 [1].

Таблиця 2

Основні риси характеру чоловіка та жінки

Проява рис у жінок	Рис характеру	Проява рис у чоловіків
Низька	Самооцінка	Висока
Низька	Домінантність	Висока
Висока	Чутливість	Низька
Низька	Довірливість	Висока
Низька	Практичність	Висока
Висока	Тривожність	Низька
Висока	Консерватизм	Низька
Низький	Самоконтроль	Високий
Висока	Напруженість	Низька
Висока	Стресостійкість	Низька

Більшість цих рис характеру створились з історичних часів, коли чоловік вважався робітником, видобувачем, а жінки – зберігачем, керівником побуту. Зараз же сучасна жінка постійно навчається й підвищує свої soft-skills, які їй вважаються заниженими для отримання тієї чи іншої посади. Ця наполегливість до навчання та бажання йти далі за межі побуту допомогла жінці доказати свою значимість. Як бачимо, що дуже довго триває цей процес щодо гендерної рівності жінок і чоловіків. Країни Європи та Америки підтримали цю конвенцію. Але щодо країн Азії й Африки, там завжди до рівноправності відносились негативно, посилаючи при цьому на історично сформовані релігійні постави. Там буде дуже важко впровадити гендерну рівність, тому що вважають чоловіка як «центр всесвіту», а жінка позаду нього. Тому вони так звикли й змінювати свої звички просто не хочуть. Для тих країн буде в нагоді тільки принцип «клін кліном». Систему подібну до європейської конвенції там ніколи не приймуть. Але все це стосується політики кожної країни окремо.

Але поглянемо на ті країни, де цю конвенцію прийняли та почали потроху втілювати у життя. Погляд не тільки з чоловічої точки зору, а й з жіночої завжди надає цікавості й прийняття логічних рішень щодо розвитку бізнесу чи економіки країни. З психологічної точки зору чоловіки практично завжди приймають рішення різко й

спонтанно, а жіноча точка зору несе з собою огляд всієї ситуації вцілому з можливістю вирішення декількома варіантами. Тому, що жіночий розум повинен перевірити усі можливі шляхи розвитку та обрати найкорисніший. На даний час жінки хоча і вибороли гендерну рівність у деяких країнах, але у більшості вона перебігає з деякими обмеженнями до їх статі. У більшості сфер діяльності поки, що існує гендерна нерівність, Наприклад, важкі хімічні, металургійні, будівельні й подібної складності промисловості реально повинні поступово втілення жінок у процес. У всіх інших сферах це можливо втілювати й при цьому не обмежувати навіть за віком. Зараз у більшості сфер ще існує ця гендерна нерівність за віком. За цією нерівністю виявляється:

чоловіки до 25 років → жінки до 25 років → чоловіки 25-40 років → → чоловіки після 40 років → жінки 25-40 років → жінки після 40 років

В даному випадку чомусь вважають, що чоловіки чи жінки до 25 років краще вивчають нове ніж жінки після 25 й 40 років. Зараз тільки чоловіки й жінки старшого покоління сприймаються практично на одному рівні, яким важко знайти роботу за своєю спеціальністю. У своєму віці вони повинні змінювати свої знання й навички та набирати нові hard-skills згідно відповідної сфери діяльності. Так чому ж у суспільстві вважають, що молодь краще зможе адаптуватись до нового чим старше покоління? Це питання, яке необхідно ввести до гендерної політики. Кожна людина поки вона сама відчуває, що може працювати за спеціальністю повинна це робити у будь якій сфері діяльності та у будь-якій країні.

Якщо у країні будуть ставитись рівноправно як до чоловіків, так і до жінок, то у цієї країни завжди є шанс бути вище за розвитком економіки. Таким чином задіяність усього працюючого населення у всіх сферах діяльності розвитку країни дає шанс на прийняття чітких логічних рішень й вирішення інших питань щодо прогнозованого розвитку країни. Для вирішення питань завжди краще розглянути декілька варіантів рішення, спрогнозувати перспективність й інші напрямки та прийняти той варіант, який буде найскоріший до перспективного розвитку чи то бізнесу чи то економіки країни.

Список використаної літератури:

1. Відмінності між чоловічою і жіночою психологією, 2022.
<https://www.sens.lviv.ua/vidminnosti-mizh-cholovichoyu-i-zhinochoyu-psyhologiyeyu/>
2. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В.П.Кравець, Т.В. Говорун, О.М.Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В.П. Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
3. Камінська Н.В., Чернявський С.С., Перунова О.С. Засади розуміння гендеру та гендерної рівності [Текст] : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020, 20 с.
4. Козлов Н.І. Чоловіче і жіноче: основні відмінності, 2015
http://psychologis.com.ua/muzhskoe_i_zhenskoe_dvoe_zn_osnovnye_otli_chiya.htm
5. Права жінок та гендерна рівність, 2023.
<https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/kvinnors-rattigheter-och-jamstalldhet.html#:~:text=%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D1%94%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8,%D0%B7%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8E%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%83%20%D1%96%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9>
6. Пушкарьова Наталія Від “жіночих студій” до “гендерних досліджень”, від історичної фемінології до гендерної історії // Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. – Львів:ВНТЛ-Класіка, 2003. – С. 15-21

Гончарова Дар'я Олександрівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Гарькавець Сергій Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ У ГЕНДЕРНИХ КООРДИНАТАХ ЇЇ ІСНУВАННЯ

Дослідження взаємозв'язку між розвитком емоційного інтелекту особистості та її гендерною ідентичністю, в останні роки, набули вираженої актуальності. Як ми вважаємо, це зумовлено тим, що існуючі релевантні відмінності щодо способів сприйняття та вираження емоцій, а також особливостей емоційного реагування та регулювання в умовах зростання інформаційних викликів, набувають особливого сенсу. Крім того, розуміння наявних відмінностей має певне значення для психологічної науки та практики, особливо в контексті психологічного консультування, розвитку міжособистісних відносин, розвитку навичок соціальної адаптації та набуття психологічного благополуччя.

Разом із цим, вивчення впливу гендерних особливостей на розвиток емоційної сфери особистості є актуальним щодо соціокультурних тенденцій. У сучасному суспільстві стереотипи стосовно гендерних ролей та очікування щодо вираження емоцій можуть впливати на індивідуальний розвиток та соціальну адаптацію індивідів. Дослідження в цій області дозволяє краще зрозуміти, які саме чинники, пов'язані з гендером, впливають на емоційний розвиток, і як це може відобразитися на ментальному здоров'ї та соціально-психологічному добробуті особистості.

Вперше термін «емоційний інтелект» було запропоновано у 1990 р. американськими дослідниками Дж. Майером і П. Селовеєм [2]. Проте, починаючи ще з епохи Античності, філософи розглядали

проблему взаємозв'язку розуму та почуттів.

Емоційний інтелект (з англ. *emotional intelligence, EI*) – здатність людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію, бажання інших людей та свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою розв'язання практичних задач [2, с. 36-37]. Поняття емоційного інтелекту виникло як реакція на нездатність традиційних тестів інтелекту передбачити успішність особистості у професійній діяльності та соціальній взаємодії.

Варто зазначити, що емоційну сферу особистості досліджувало багато як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. П. Селовей, Дж. Майєр, Д. Гоулман виокремили структурні компоненти емоційного інтелекту, а у працях Е. Носенко, Т. С. Попової, А. Г. Четверик-Бурчак було розглянуто різноманітні підходи до вивчення структури емоційного інтелекту [5].

У наукових дослідженнях Є. О. Іванової представлено результати, які показують, що підлітки, в яких погано розвинені компоненти емоційного інтелекту мають труднощі порівняно з тими, у яких ці показники вище [4]. Також, в дослідженнях прояву булінгу був виявлений гендерний аспект. Дослідження українських науковців доказують, що у дівчат вище рівень емоційного інтелекту, ніж у хлопців. Аналіз проблематики показують, що більша кількість випадків булінгу серед підлітків спостерігається серед представників чоловічої статі ніж у підлітків жіночої статі [1].

Дж. Мейєр і П. Селовей, провівши опитування подружжя, з'ясували, що ті пари, де обоє мали високий емоційний інтелект, були найбільш щасливими, а ті, які мали низький емоційний інтелект, були найбільш нещасливими, а там, де емоційний інтелект був високим у одного з подружжя – займали середню позицію «щасливості» [5].

Абсолютна статево-рольова фіксованість є патологією, тому що людина може виявляти чоловічі та жіночі сторони у галузі професії, інтересів, почуттів, думок. Позитивний взаємозв'язок андрогінності та емоційного інтелекту виявлений у сучасних дослідженнях. З'ясовано, що андрогенні індивіди на відміну від індивідів з маскулініними та фемінними характеристиками виявляють більшу емоційну флексібільність. В андрогенних індивідів існує

поєднання виражених здібностей до розпізнавання та самоконтролю емоцій [3].

У наукових дослідженнях зроблена спроба розмежувати біологічні та соціальні підстави розвитку емоційного інтелекту. Так, дослідники в якості біологічних передумов називають: спадкові задатки емоційної здібності як ступеня успішності адаптації емоційного відгуку на стимул до обставин, правопівкульний тип мислення, екстраверсію. В якості соціальних: емоційну сферу, тобто інтерес до внутрішнього світу людини (у тому числі і до свого власного), схильність до психологічного аналізу поведінки, цінності, що приписуються емоційним переживанням. В якості факторів, що визначають розвиток емоційного інтелекту, називаються особливості емоційності, когнітивні здібності, уявлення про емоції.

Отже, вплив гендеру на розвиток емоційного інтелекту є складним і залежить від численних чинників, таких як соціальна та культурна сприйнятність виразу емоцій, стереотипи гендерних ролей, особистісні характеристики та наявність суб'єктивного досвіду. Хоча деякі дослідження вказують на можливість більшої емоційної виразності у жінок, важливо враховувати індивідуальні відмінності та контекст, у якому формується розвиток емоційного інтелекту кожного індивіду.

Список використаної літератури:

1. Борщевська А. В. Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Медицина. 2014. № 6. С. 48-52.
2. Гарькавець С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.
3. Зарицька В. В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій // Теорія і практика сучасної психології. 2010. Вип. 1. С. 17-22.
4. Іванова Є. О. Розвиток і психодіагностика емоційного інтелекту в підлітковому віці // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. №. 22. С. 97-103.
5. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції: [монографія]. К. : Вища школа, 2003. 126 с.

Дуднік Уляна Сергіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Гарькавець Сергій Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ГЕНДЕРНИМИ ВІДМІННОСТЯМИ ТА КОГНІТИВНИМИ ПРОЦЕСАМИ ОСОБИСТОСТІ

Гендерні відмінності в когнітивних процесах розглядаються як різниці у сприйнятті, обробці та реакції на інформацію між чоловіками та жінками. Ця область вивчення охоплює широкий спектр аспектів, включаючи увагу, пам'ять, мислення та прийняття рішень, і визначається в рамках психології та інших соціальних наук. Розуміння гендерних відмінностей в когнітивних процесах особистості є ключовим для розвитку більш ефективних методів навчання та психологічних інтервенцій [1].

Аналіз теоретичних аспектів, пов'язаних із гендерними відмінностями в когнітивних процесах, включає ретельний огляд та систематизацію різних теорій та концепцій, що пояснюють виявлені відмінності. Однією з центральних складових цього аналізу є розгляд біологічних підходів. Перш за все, дослідження гормонального впливу свідчить про те, що різниця в рівнях гормонів, таких як тестостерон і естроген, може впливати на різні аспекти когнітивної діяльності. Наприклад, деякі дослідження показують, що рівень тестостерону може мати релевантний вплив на рівень агресивності та впевненості індивіда у прийнятті рішень.

Важливо враховувати структурні відмінності у мозку, оскільки деякі дослідження в нейробиології свідчать про різницю у мозковій активності та структурі між чоловіками та жінками. Наприклад, деякі області мозку можуть бути більш активними чи мають інші геометричні параметри у чоловіків порівняно з жінками, що може

впливати на їхні когнітивні здібності [2].

Соціальні впливи також варто ретельно аналізувати. Наприклад, процеси соціалізації та виховання формують індивідуальні рольові очікування та стереотипи, що стосуються кожної статі. Жінкам традиційно відводиться більш активна роль у сімейному житті та догляді за дітьми, що може впливати на розвиток їхніх когнітивних навичок.

Крім того, культурні стереотипи варто враховувати у зв'язку з гендерними відмінностями в когнітивних процесах. У різних культурах існують різні способи сприйняття гендерних ролей та соціальних очікувань, що може впливати на розвиток когнітивних навичок та стратегій у кожної статі. Аналіз цих теоретичних аспектів дозволяє краще зрозуміти глибинні причини гендерних відмінностей у когнітивних процесах та їхній взаємозв'язок із біологічними, соціальними та культурними чинниками [3].

Емпіричний аналіз гендерних відмінностей у когнітивних процесах є важливим етапом в дослідженнях поло-рольових характеристик індивідів. Для цього застосовуються різні методи, спрямовані на аналіз та визначення відмінностей у сприйнятті, обробці та реагуванні на інформацію між чоловіками та жінками. Експериментальні підходи, такі як контрольовані експерименти, дозволяють докладно вивчити певні аспекти когнітивних функцій у представників із різних статей.

Аналіз отриманих результатів є ключовим етапом у розумінні гендерних відмінностей у когнітивних процесах. Висновки досліджень можуть свідчити про наявність або відсутність гендерних відмінностей, а також про їхній характер та масштаб. Ці висновки можуть бути корисними для подальшого розвитку наукових теорій та стратегій навчання, а також для формулювання ефективних політичних стратегій у сфері гендерної рівності [4].

Вивчення гендерних відмінностей у когнітивних процесах зазнало великого прогресу в останні роки. Огляд ключових висновків вказує на те, що гендерні відмінності у когнітивних процесах існують, але їхній характер та масштаб можуть бути складними та контекстуальними. Наприклад, деякі дослідження, показують, що чоловіки та жінки можуть мати різні стратегії прийняття рішень через

вплив гендерних стереотипів [5].

Таким чином, перспективи подальших наукових студій пов'язані з розвитком нових методів дослідження, врахування більш широкого спектру гендерних і культурних контекстів, а також пошуком нових аспектів когнітивних функцій, що сприяють глибшому розумінню гендерних відмінностей у когнітивних процесах особистості, та їхнього впливу на тенденції розвитку соціокультурного середовища.

Список використаної літератури:

1. Hyde, J. S. The Gender Similarities Hypothesis. *American Psychologist*. 2005. Vol. 60(6), P. 581-592.
2. Halpern, D. F. *Sex Differences in Cognitive Abilities* (3rd ed.). Psychology Press. 2000. 343 p.
3. Eagly, A. H., & Wood, W. Social Role Theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of Theories of Social Psychology*. 2012. Vol. 2. P. 458-476.
4. Spelke, E. S. Sex Differences in Intrinsic Aptitude for Mathematics and Science? *American Psychologist*. 2005. Vol. 60 (9). P. 958.
5. Lippa R. A., Collaer M. L., & Peters M. Sex Differences in Mental Rotation and Line Angle Judgments Are Positively Associated with Gender Equality and Economic Development Across 53 Nations. *Archives of Sexual Behavior*. 2010. Vol. 39(4). P. 990-997.

Желєзняк Світлана Ростиславівна
Ніжинський державний університет
ім. М. Гоголя, асистентка кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи,
тренерка Національної тренерської
мережі ГО "Ла Страда-Україна"

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Гендерні особливості впливають на сприйняття психологічної допомоги як інструменту розв'язання психологічних проблем, проявляючись у відмінностях у сприйнятті, виявленні та реагуванні на психічні труднощі. Стаття сприяє формуванню різних стереотипів щодо ролі та функцій психологічної допомоги в житті чоловіків і жінок, що може впливати на їхнє прагнення звертатися за підтримкою та типи проблем, які вони можуть усвідомлювати.

Підходи до надання психологічної допомоги повинні враховувати гендерні відмінності у сприйнятті емоцій, вираженні потреб та впливу соціокультурних норм на реакції на допомогу [2]. Чоловіки та жінки можуть виявляти різні психологічні потреби під час отримання психологічної допомоги, врахування яких є важливим для ефективності та задоволення від процесу консультування.

Розуміння гендерних відмінностей у психологічній допомозі допомагає психологам створювати інклюзивні та адаптивні підходи, спрямовані на задоволення потреб різних гендерних груп у сфері психічного здоров'я. Створення безпечного та сприйнятливого середовища для отримання психологічної допомоги, де враховуються гендерні відмінності, сприяє підвищенню доступності та ефективності психотерапевтичного процесу для усіх клієнтів.

Гендерні відмінності виявляють суттєвий вплив на процес психологічного консультування, узгоджуючи індивідуальні потреби та специфіку психологічних труднощів у відповідності зі статевою ідентичністю та соціокультурними уявленнями. Розуміння гендерних відмінностей допомагає психологам створювати ефективні підходи до роботи з клієнтами, враховуючи їхні індивідуальні потреби, сприйняття та вираження емоцій.

Психологи повинні урахувати гендерні стереотипи та ролеві очікування, які можуть впливати на сприйняття та взаємодію із клієнтами під час консультування [1]. Створення довірчого та сприйнятливого середовища для вільного висловлення емоцій та потреб є ключовим аспектом роботи психолога, особливо при роботі з різними гендерними групами.

Розвиток гендерно-чутливих підходів до психологічного консультування сприяє підвищенню якості та ефективності процесу підтримки психічного здоров'я, а також забезпеченню більш емпатичного та інклюзивного ставлення до клієнтів. Врахування гендерних особливостей у психологічному консультуванні сприяє покращенню результатів та задоволенню клієнтів від процесу терапії, спонукаючи до більш глибокого розуміння індивідуальних потреб та досвіду кожного клієнта.

Гендерні відмінності є значущим фактором у визначенні успішності активного вислуховування, враховуючи різницю у сприйнятті та інтерпретації інформації між чоловіками та жінками. Специфіка когнітивних процесів, що відображає гендерну ідентичність, може впливати на здатність до уважного та ефективного слухання, у тому числі на здатність до усвідомлення та розуміння інших точок зору.

Соціокультурні норми та стереотипи стосовно ролей чоловіків і жінок можуть впливати на їхнє уявлення про ефективне вислуховування, включаючи рівень емпатії, толерантності та спроможності до співчуття. Розуміння гендерних відмінностей допомагає підвищити якість міжособистісних взаємодій та комунікаційних навичок, сприяючи побудові взаєморозуміння та зміцненню міжособистісних стосунків.

Підвищення усвідомленості психологічних різниць між гендерними групами сприяє розробці та впровадженню індивідуалізованих стратегій активного вислуховування, адаптованих до потреб та особливостей чоловіків та жінок. Врахування гендерних особливостей у навчальних та професійних програмах із активного вислуховування сприяє підвищенню ефективності комунікаційних процесів та досягненню кращих результатів у міжособистісних взаємодіях.

Гендерно зумовлене насильство є складним і мультифакторним явищем, що вимагає комплексного психологічного підходу для підтримки осіб, які постраждали від будь-яких форм домашнього насильства та гендерного зумовленого насильства за ознакою статі, та протидії насильству. Психологічна допомога в контексті гендерно зумовленого насильства спрямована на відновлення психічного здоров'я, зняття травматичних наслідків та підтримку в процесі зміни життєвого контексту жертв.

Розуміння гендерних аспектів насильства дозволяє психологам створити індивідуалізовані програми психотерапії та підтримки, враховуючи специфіку та потреби жертв різних гендерних груп [1]. Психологічна реабілітація осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства включає у себе емоційну підтримку, розвиток стратегій копіngu та відновлення втрачених навичок для забезпечення їхнього фізичного та психічного благополуччя.

Професійні психологи мають важливе завдання у виявленні та діагностиці випадків гендерно зумовленого насильства, а також у наданні безпечного та підтримуючого середовища для клієнтів у процесі отримання допомоги. Підвищення гендерної чутливості серед фахівців психологічної допомоги є важливим кроком у поліпшенні якості та ефективності підтримки осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства і сприяє їхньому процесу зцілення та відновлення.

Розвиток ефективних методів надання допомоги особам, які постраждали від гендерно зумовленого насильства є важливим завданням для забезпечення їхнього психологічного та фізичного благополуччя. Індивідуалізований психологічний підхід із врахуванням специфічних потреб та досвіду кожної особи, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, є ключовим елементом ефективної підтримки.

Використання когнітивно-поведінкових та травматичних терапевтичних підходів сприяє відновленню психічного здоров'я осіб, які постраждали від будь-яких форм домашнього насильства та гендерно зумовленого насильства за ознакою статі, і зменшенню наслідків травми, завданої гендерно зумовленим насильством. Групові та індивідуальні сесії підтримки та терапії надають можливість особам,

які постраждали від гендерно зумовленого насильства знайти підтримку та взаєморозуміння серед однодумців та спільноти.

Залучення мультисистемних підходів, що включають співпрацю з іншими професійними групами, такими як правозахисні організації, медичні працівники та соціальні служби, допомагає створити інтегровану систему підтримки для осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства. Підвищення гендерної чутливості серед фахівців, що надають допомогу, сприяє створенню безпечного та емпатичного середовища для осіб, які постраждали від гендерно зумовленого насильства та підвищує ефективність підтримки.

Розуміння та врахування гендерних особливостей є важливим аспектом психологічної практики, що сприяє індивідуалізації та ефективності психотерапевтичного процесу. Урахування гендерних відмінностей допомагає психологам краще розуміти клієнтів, їхні внутрішні переживання, стосунки та способи вирішення проблем.

Врахування гендерних аспектів сприяє створенню більш адаптивних та інклюзивних підходів до психологічної допомоги, що відповідають унікальним потребам кожного клієнта. Глибоке розуміння гендерних стереотипів та ролей допомагає психологам уникати упереджених підходів та надмірних узагальнень при роботі з клієнтами.

Врахування гендерних особливостей сприяє покращенню якості міжособистісних взаємодій та побудові довірчих стосунків між психологом та клієнтом. Підвищення усвідомленості щодо гендерних відмінностей у психологічній практиці сприяє підвищенню ефективності та розширенню можливостей для покращення психічного благополуччя клієнтів.

Список використаної літератури:

1. Bem S. L. The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality / S. L. Bem. – New Haven : Yale University Press, 1993.
2. Gilligan C. In a different voice: Psychological theory and women's development / C. Gilligan. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1982.

Жигаренко Ігор Євгенович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології,
Завацька Наталія Євгенівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри практичної психології
та соціальної роботи,
Сотнікова Катерина Костянтинівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

СТАТЕВОРОЛЬВІ СТЕРЕОТИПИ У ФОРМУВАННІ ЖІНОЧНОСТІ В ПЕРІОД ЮНОСТІ

За останні роки відбувається стрімка трансформація гендерних стереотипів, зокрема, у напрямку розширення «жіночого простору» в сучасному українському соціумі, що зумовлює невпинне зростання уваги науковців до вивчення питань статусу жінки в світі, прав та відмінностей жіночої поведінки від чоловічої.

У суспільстві посилюється інтерес до проблеми взаємин статей у зв'язку з соціальним прогресом і демократизацією відносин статей. Стирання кордонів між «чоловічими» і «жіночими» професіями, спільне навчання і робота змінюють і нормативні уявлення про чоловічих і жіночих статевоїх ролях, нівелюють багато, що здавалися раніше «природними», відмінності.

Дослідження вказують на великий внесок дитячої літератури, телебачення й розмовної мови в стереотипне сприйняття чоловіків і жінок. Певну роль у розвитку статево-типових навичок і якостей мають і дитячі іграшки, які формують гендерні переваги у самому ранньому дитинстві. М. Крайг вважає, що навіть дійсно існуючі розходження між чоловіками й жінками виявляються досить незначними й піддаються зміні в ході навчання, при зміні життєвого укладу й соціальних очікувань [4].

Останнім часом корінні зміни уявлень про «жіночі» та

«чоловічі» якості, що відбуваються досить швидко, викликають у багатьох людей адаптивну напругу, що супроводжується психологічним дискомфортом. Чоловіки і жінки звинувачують один одного у втраті рис, які традиційно характеризували кожен статтю, між ними виникають розбіжності щодо того, які якості повинні характеризувати чоловіків і жінок на сучасному етапі розвитку нашого суспільства.

Проблема жіночності та її поведінкового вираження по суті міждисциплінарна; сучасне розуміння жіночності різноманітне, багатоаспектне, не має чітко окреслених меж: від патріархально-традиційного розуміння, пов'язаного із залежністю, слабкістю, смиренням, до активно-агресивного, що включає установки на ініціативність, домінування, силу.

У дослідженнях багатьох вчених представлені канони традиційної, істинної жіночності, визначені ознаки, риси, властивості справжньої жіночності з погляду традиційності підходу до її визначення. Основними характеристиками істинної, традиційної жіночності є наступні: привабливість, акуратність, охайність, м'якість, доброта, поступливість ніжність, скромність, терплячість, покірність, слухняність, ввічливість, довірливість, соціальна пасивність; вміння: гладити, прати, готувати, доглядати за собою, виховувати дітей; в плані соціального статусу - бути «берегинею домашнього вогнища» і тощо.

До показників сучасної жіночності відносять такі: твердість, рішучість, стійкість, цілеспрямованість, самостійність, незалежність, рівність у відносинах з протилежною статтю, соціальна активність, вміння відстоювати власну думку, освіченість, «впровадження» в усі сфери діяльності. При аналізі даних показників видно їхню суперечливість, іноді протилежність. Поняття жіночність і жінка аж ніяк не ідентичні.

Жіночність не може бути детермінована тільки біологічною статтю, в її вираженні значимі психологічні, соціально-психологічні та соціальні позиції жінки (і чоловіки), це продукт історичних, культурних і суспільних інститутів. Дослідники відзначають їх суперечливий характер, пов'язаний зі збереженням вираженого традиціоналізму і патріархату при розвитку системних

модернізаційних процесів.

Юнацький вік є досить складним періодом становлення особистості. Актуальним є пошук сенсу життя, свого місця у цьому світі. Виникає потреба у інтелектуальному та соціальному розвитку. Виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізація життєвих планів). Одним із ключових моментів даного періоду є формування самосвідомості, молоді люди самовизначаються в системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлюють особисту соціальну відповідальність. Нових якостей набуває юнацька дружба, а дружба з особою протилежної статі переростає в закоханість [5].

Перебудова особистості у період юності, відбувається під впливом змін соціальної ситуації розвитку. Це може бути вступ до вищого навчального закладу, початок трудової діяльності тощо. В цьому віці людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватись у професійній діяльності [2].

Становлення ідентичності в тому числі і статевої на даному етапі тісно пов'язане з рефлексією, детермінованою передусім когнітивними новоутвореннями, зміною соціальних стосунків, потребою подолання внутрішніх конфліктів. З її допомогою відбувається реалізація потреби в самоусвідомленні, зумовленої суперечностями між уявленнями про себе, що існують в ранній юності, прагненнями самоствердження, незалежності, пошуку реалістичного погляду на світ і себе [1].

Гендерна роль, як освоювана особистістю зовнішня даність, повинна бути органічно вбудована, прийнята в суб'єктивне, у структуру особистості. Головною суб'єктивною характеристикою соціального статусу з позицій гендерного підходу є соціальні очікування самого себе й інших, пов'язані з гендерними стереотипами стандартизованими уявленнями про моделі поведінки й риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче». Гендерні стереотипи задають траєкторії життєвого шляху й стандарти способу життя [2].

Гендерна соціалізація людини починається з моменту її народження під впливом людей і середовища, що оточують її. Батьки (родина), один з основних факторів, що соціалізують, виховують різностатевих дітей відповідно до нормативних уявлень про маскуліність й фемінність. Виховання якостей особистості відбувається завдяки засвоєнню традиційних зразків статоворольової ідентифікації, налагодженому механізму соціалізації як у родині, так і в школі. У результаті, надалі, з'являється страх придбати (для чоловіків) і втратити (для жінок) жіночність [1].

У родині статоворольові зразки жорстко фіксуються стереотипами чоловічої й жіночої поведінки й нормативним є те, що реальна поведінка особистості повинна відповідати стереотипу. Звідси можна зробити висновок про те, що, особистість яка не впоралася із цим завданням, може очікувати надалі проблеми, пов'язані із психологічною дезадаптацією. Однак у теперішній час соціологічні й психологічні дослідження свідчать про те, що однозначний уклін на маскуліність або фемінність (нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок) у моделях поведінки обмежує емоційний і інтелектуальний розвиток чоловіків і жінок. Обидві статі рівною мірою здатні бути й честолюбними, і відданими, і самостійними, і ніжними, і рішучими, і чуйними. Це сполучення людських якостей і утворить те що в сучасній психологічній літературі називають андрогінною особистістю [4].

Андрогінія - сполучення в індивіді маскулічних і фемінних якостей. Андрогінна особистість вбирає в себе все краще з обох гендерних ролей. Концепція андрогінії запропонована С. Бем [5]. Андрогінна особистість має багатий набір статоворольової поведінки й гнучко використовує її залежно від соціальних ситуацій, що динамічно змінюються. Андрогінія припускає, що особистість як у ході виховання, так і потім у подальшому житті має більший репертуар поведінки, не випробує напруги й кризи в ситуаціях, де варто прийняти на себе роль іншої статі. Особливо важливим у формуванні гендерної ідентичності підлітків є вплив однолітків [5].

Традиційні гендерні ролі стримують розвиток особистості і реалізацію наявного потенціалу. Ця ідея стала поштовхом до розробки С. Бем концепції андрогінії, за якою людина, незалежно від своєї

біологічної статі, може бути наділена як рисами маскулінності, так і фемінінності, поєднуючи в собі як традиційно жіночі, так і традиційно чоловічі якості. Це дає змогу виділити маскулінну, фемінінну, андрогінну моделі гендерних ролей (С. Бем, Дж. Плек). Статеворолева поведінка молоді поєднує в собі елементи жіночності і мужності. Будь-який індивід має ці елементи [5].

Гендерні ролі - це прояв диференціації діяльності, статусів, прав та обов'язків індивідів залежно від статі. Це різновид соціальних ролей; смороду нормативні, відображають певні очікування суспільства й проявляються в поведінці. На рівні культури смороду існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскулінності й фемінінності [3; 4].

Маскулінна гендерна роль приписує чоловікам бути доміантними, агресивними, орієнтованими на кар'єру, більш успішними в технічних науках. Від чоловіків також очікують, що смороду тамуватимуть свої емоції й почуття. Жінки, навпаки, мають бути слабкими, залежними, м'якими, успішнішими в гуманітарних науках, а також більш емоційними. Вважається, що жінки прагнуть до створення сім'ї та обмежуватися домогосподарством і піклуванням про батьківщину [1].

Однак, оскільки індивідові будь-якої статі властиве наявність гормонів обох статей, ці розходження не є чимось зовсім протилежним. Незважаючи на те, що результати досліджень не підтверджують існування сильних статевих розходжень в емпатії й емоційності, загальноприйняті стереотипи відповідають протилежній точці зору. Довгий час учені вважали, що чоловік психологічно більше здоровий, якщо він відповідає традиційним уявленням про мужність. Тепер все більшого поширення одержує точка зору, що чоловіча гендерна роль може бути джерелом тривоги й напруги через те, що деякі її аспекти дисфункціональні й суперечливі [2; 4].

Дослідженнями доведено, що сам факт вираження емоції людиною й спосіб, якою вона це робить, сильно залежить від стереотипних уявлення, які пропонують гендерам відповідну поведінку. Статеворольові стереотипи можуть впливати на поведінку щодо своєї й протилежної статі. Статева сегрегація в питаннях розподілу соціальних ролей і вибору друзів сприяє тому, що

представник іншої статі сприймається як щось протилежне. Підкреслення гендерних розходжень вносить вклад у формування упередженого відношення до свого гендеру й упередженого до іншого й провокує виникнення конфліктів.

Статеворольові стереотипи суспільства визначають стиль поведінки чоловіків (хлопчиків) і жінок (дівчаток) і відображають зразки, орієнтуючись на які, люди реагують на представників кожної статі. Формування індивідуальних статоворольових стереотипів відбувається у процесі соціалізації дитини через засвоєння суспільного досвіду. Основну роль у ній відіграють статоворольові уявлення. Вони безпосередньо впливають на формування статевих ролей і статевої ідентичності, виступаючи когнітивною структурною частиною цих елементів психологічної статі. На основі статоворольових уявлень (стереотипів), засвоєння статевих ролей (ідентичностей) формується статева самосвідомість індивіда - усвідомлення себе чоловіком чи жінкою і необхідності виконання відповідних соціальних ролей. Переважно чоловічий стиль поведінки і спілкування характеризується як більш активний, змагальний, предметно-інструментальний, а жіночий - як експресивний, залежний, пасивний, емпатійний.

У нашій країні, як відзначають дослідники, з одного боку, статеві ролі дещо зрушені в бік фемінізації чоловіків, з іншого - відбувається деяке стирання відмінностей між статями, обумовлене одним видом одягу, рівними можливостями у професійній освіті та інші.

Теорія гендерних схем, розроблена С. Бем, містить деякі риси теорії когнітивного розвитку. З позицій цієї теорії, засвоєння й прийняття установок, пов'язаних з виконанням певної гендерної ролі, здійснюється в процесі первинної соціалізації. Передбачається, що статева диференціація і типізація є результатом гендерно-схематизованої переробки інформації, пов'язаної з поняттями «чоловіче» і «жіноче». Орієнтуючись на дорослих, дитина навчається вибирати з усіх можливих визначень "Я" тільки ті, які застосовні до його статі. Сприймаючи нову інформацію (включаючи і нове знання про себе), дитина кодує і організовує її відповідно до заданих ззовні гендерних схем, тобто домінуючих культурних уявлень про мужність і жіночність та ролей чоловіка і жінки в суспільстві. Таким чином, і

самооцінка дитини, і її поведінка в істотній мірі визначаються змістовним компонентом гендерної схеми [5].

Відмінності між жінками і чоловіками, можливо, пояснювати тим, що вони описують себе відповідно до очікувань суспільства від їх гендерних ролей, тобто підтвержені впливу статевих стереотипів, що панують у суспільстві. В цілому можна зазначити, статеві стереотипи – це стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру, відповідні поняттям «чоловіче» і «жіноче». Статеві стереотипи доцільно розглядати з двох позицій: у чоловічій та жіночій самосвідомості, з одного боку, і в колективній суспільній свідомості - з іншого. Ряд досліджень статевих стереотипів дозволяє зробити два важливі висновки. Перший з них полягає в тому, що статеві стереотипи сильніше расових. Другий - що статеві стереотипи досить сильні, і члени групи, щодо яких ці стереотипи діють, приймають ці стереотипи.

Список використаної літератури:

1. Горностаї П.П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації. Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). К.: ПЦ «Фоліант» 2003. С. 5 - 21.
2. Городнова Н.М. Гендерні особливості батьківсько-дитячих стосунків. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. № 3. С. 5 - 9
3. Мінігалієва М.Р. Гендерні проблеми дорослості: цінності, способи розуміння себе і світу, моделі спілкування. Психологія зрілості і старіння. К.: Просвіта, 2001. С. 142.
4. Сьмьордова К.В. Вплив агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності підлітків. *Соціально-педагогічні аспекти збереження та зміцнення здоров'я дітей та молоді в Україні: матеріали Всеукраїнської студ. наук.-практ. конф. (12-13 квітня 2017 року)*. Мелітополь, 2017. С. 70 - 76.
5. Bem S. Sex role adaptability – one consequence of psychological androgyny. *J. of Pers. and Soc. Psychol.* 1975. №31. – P. 634 - 643.

Завацька Наталія Євгенівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри практичної психології
та соціальної роботи,

Каськов Ігор Олегович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Шутальов Олександр Олексійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЯХ СОЦІОНОМІЧНОГО ТИПУ

Вивчення структури професійної діяльності в сучасній науці посідає чільне місце в ряді наукових напрямків психології. Як відомо, у психології зв'язок особистості з виробленою нею діяльністю широко досліджувався та знайшов вираження у структурованому діяльнісному підході, згідно якому між суб'єктом та його діяльністю відбувається взаємовплив.

У психології діяльність розглядається як одна з провідних категорій, що є джерелом рушійних сил розвитку особистості, та як складова життєвої стратегії особистості [1-6]. Діяльність розглядається як специфічно-людський спосіб ставлення до світу, у ході якого людина відтворює і творчо перетворює природу, роблячи тим самим себе діяльним суб'єктом, а засвоєвані нею явища природи – об'єктом своєї діяльності. На відміну від наведеного розуміння діяльності філософами, психологи розглядають діяльність як феномен, що характеризує функцію індивіда в процесі його взаємодії з навколишнім світом. Разом із тим, наразі в науковій літературі поняття діяльності трактується різнобічно.

Враховуючи, що активність передбачає наявність певної

потреби, як збудника активності, можна сказати, що вченим у якості основних компонентів діяльності виокремлені потреби та цілі. Дотримується цієї точки зору й Г. Костюк, який розглядає діяльність як найважливішу форму вияву активного ставлення людини до оточуючої дійсності. Отже, найчастіше під діяльністю розуміють певну форму вияву активності людини, що спрямовується її потребами і мотивами. Крім цього, до основних психологічних характеристик діяльності відносять активність, усвідомленість, цілеспрямованість, наочність і системність побудови.

Разом із цим, як показує аналіз наукової літератури, структура діяльності може зазнавати істотні зміни залежно від умов, видів і форм її реалізації.

Психологічному аналізу професійної діяльності приділялася значна увага в багатьох науково-прикладних напрямках психологічної науки, зокрема в психології праці, інженерній психології, психології управління.

Розробка принципів і методів психологічного аналізу професійної діяльності проводилася у рамках двох основних напрямках. Завдання першого полягало в описі і психофізіологічному аналізі різних професій для професійного відбору і профконсультації; професійного втомлення і професійного навчання; раціоналізації робочого місця, реконструкції і проектування професій.

При дослідженні професійної діяльності слід зупинитися на визначенні поняття «професія» у науковій літературі. Одним із поширених визначень професії є: «діяльність, за допомогою якої певна особа бере участь у житті суспільства, як спосіб, що служить головним джерелом матеріальних засобів для існування, а також як те, що має визнаватися за професією особистісною самосвідомістю даної особистості».

За рівнем і характером необхідної кваліфікації всі професії розподіляють на чотири кваліфікаційні категорії: висококваліфікована, кваліфікована, малокваліфікована і некваліфікована праця.

Існує класифікація, в якій всі професії розподіляються за переважними професійними цінностями: цінності спілкування; інтелектуальна активність; практико-технічна активність; художня активність; соматична активність; матеріальна (економічна)

активність.

Соціономічні (ті, що допомагають) професії (від лат. *society* – суспільство) – це професії, які в процесі діяльності ґрунтуються на спілкуванні типу «людина–людина». Людина або група людей для представників соціономічних спеціальностей є не соціальним середовищем виробничої сфери, а предметом професійної діяльності. Згідно з таким твердженням, соціономічні професії асоціюються з вивченням і поясненням соціальних стосунків, соціального розвитку суспільства, впливом на соціальні процеси на різних рівнях соціальної взаємодії. Саме тому доречним вбачається визначення, що соціономічні професії – це професії, що вирішують професійні завдання, пов’язані з соціальними стосунками в суспільстві, зміст яких зосереджено на їх розвитку, регуляції, дослідженні соціальних закономірностей і тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених і прийнятих у суспільстві форм культури й традицій на всіх рівнях соціальної взаємодії ... психолог, педагог, соціальний педагог, соціальний працівник, журналіст, політолог, соціолог, юридичні професії.

Критеріями групи соціономічних професій є: мета діяльності (виховання, управління, контроль, оцінювання, обслуговування); засоби діяльності (невербальні і вербальні форми, безпосередні та опосередковані контакти); умови праці (соціально-психологічні, режимно-гігієнічні й техніко-економічні), а також функції, які здійснюються працівником. Професійна діяльність фахівців соціономічних професій – це діяльність, під час якої професійні компетенції усвідомлено використовуються фахівцем (при безпосередній взаємодії з людиною, яка звернулася по допомогу), з метою надання фізичної, соціальної та психологічної допомоги тому, хто її потребує, для поліпшення якості його життєдіяльності.

У результаті аналізу специфіки соціального об’єкта й предмета діяльності, а також відмінностей у здійснюваних людиною функціях підтверджено, що клас соціономічних професій є неоднорідним і містить різні типи професій, що висувають до людини різні психологічні вимоги. Наприклад, специфічні особливості професії психолога полягають у тому, що до його особистості висуваються певні вимоги, оскільки рівень і якість професійної майстерності,

успішність професійної діяльності психолога переважно визначаються не лише рівнем володіння психологічними знаннями, а й залежать від особливостей розвитку його особистості. Психологи відрізняються схильністю до емпатії, щирі та емоційні у спілкуванні, уміють поєднувати прямотинність і тактовність. Серед цінностей називають активне життя, життєву мудрість та досвід, цікаву роботу, постійний розвиток і творчість. Важливим мотивом вибору професії психолога є прагнення до самовдосконалення, самореалізації. Значну роль відіграє можливість розв'язати за допомогою професії особисті проблеми. Рішення про вибір професії приймається самостійно та без сумнівів. Планується робота за фахом.

Виділяються такі основні типи особистості і типи професійного середовища: реалістичний тип (техніка, чоловічі професії); інтелектуальний тип; соціальний; конвенційний (знакові системи, що вимагають структурованості); підприємницький; артистичний.

Провідним мотивом вибору професії педагога є прагнення до нового й невідомого. Майбутнім педагогам властива обережність, розважливість та консервативність. Педагогічна діяльність – це діяльність специфічна, головною особливістю якої є те, що основним предметом праці тут є особистість іншої людини. Тому педагогічна професія належить до широкого класу професій соціономічного типу. Проте педагогічна діяльність відрізняється своєю специфічністю навіть і всередині цього виду професій, тому що в центрі цієї діяльності особистість, яка лише формується. А ця особистість особливо чутлива до різних соціальних впливів, зокрема, і до професійно-педагогічних.

Відзначимо, що діяльність «педагогів» визначається особливостями предмету праці (статевіковими та індивідуально-типологічними характеристиками особистості) й особливостями мети праці: виховання, навчання, професійна підготовка фахівців у системі навчальних закладів. Робота припускає тісну взаємодію з об'єктом діяльності. Тому до особистості працівника даного класу висуваються певні вимоги. Зокрема, наявність педагогічних і організаторських здібностей, уміння володіти увагою слухачів, здатністю логічно і дохідливо висловлювати матеріал тощо.

За своїми психологічними ознаками професії другого («продавці») та третього («контролери») класу схожі за метою праці, зокрема торгове і соціально-побутове обслуговування, задоволення матеріальних потреб і запитів людей. Спілкування працівника з об'єктом професійної діяльності обмежено службовими інструкціями, стереотипізовано і має в основному інформаційний характер. Тому від працівника не вимагається глибокого і всебічного проникнення в глибинні особистісні відмінності, інтереси, світогляд іншої людини. Однак висуваються значні вимоги до емоційної стійкості й вольової сфери (уміння володіти собою).

Для представників четвертого класу («медики») – предметом праці є не просто інша людина, а індивід з відхиленнями у стані здоров'я. Отже, предметом професійної діяльності є певне захворювання, а об'єктом праці виступає людина.

Особливостями змісту трудової діяльності «культпрацівників» є задоволення духовних запитів людини, організація відпочинку і дозвілля. Як і у попередньому випадку, процес пізнання іншої особистості в професіях даного класу відходить на другий план. Тут успіх трудової діяльності в значній мірі залежить від професіоналізму працівника, його такту й ініціативності у встановленні ділових контактів з читачами, туристами, людьми, які перебувають в будинку відпочинку або пансіонаті, учасниками ділової зустрічі.

Найбільш значущими для «юристів» є уміння розпізнавати причини відхилення в соціальній поведінці людини й ухвалення відповідних рішень стосовно її долі. Працівнику недостатньо лише зовнішньої реєстрації (сприйняття) поведінки, вчинку людини. Необхідне проникнення в сутність даної особистості, індивідуальний підхід, що вимагає значної розумової напруженості. Ступінь повноти і правильності сприйняття мотивів поведінки людини залежить від розуміння того, наскільки внутрішня сутність людини прямо і безпосередньо виявляється в її діях і вчинках.

За зазначеною вище типологією «педагогів», «юристів» і «медиків» можна віднести до першої групи, до другої групи – «продавців», «контролерів», «культпрацівників».

У свою чергу, серед професій першої групи, відповідно до мети праці і з погляду особливостей впливу на особистість, можна

виділити дві підгрупи, а саме: професії, спрямовані на розвиток особистості, і професії, спрямовані на відновлення функцій організму і психіки. Тобто, можна вважати, що до першої групи належать «педагоги» та «юристи», а до другої – «медики». Серед професій другої підгрупи, відповідно до мети праці, виокремлюють професії, спрямовані на задоволення матеріальних потреб і запитів та забезпечення руху продуктів праці, і професії, спрямовані на задоволення потреб в організації дозвілля і отриманні інформації. Якщо розглядати ці професії з погляду безпосередньої й опосередкованої дії на особистість, то можна вважати, що, діяльність «педагогів» і «юристів» припускає глибоке проникнення в особистість людини, діяльність «медиків» і «культпрацівників» впливає на особистість опосередковано, а діяльність «продавців» і «контролерів» не має особливого розвиваючого впливу на особистість.

Основними психологічними вимогами до соціономічних професій, спрямованих на розвиток особистості виокремлюють: прагнення до спілкування; уміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми; стійке добре самопочуття при роботі з людьми; доброзичливість, чуйність; витримка; уміння управляти емоціями; здатність аналізувати поведінку оточуючих і свою власну, розуміти наміри і настрої інших людей, здатність розбиратися у взаємостосунках людей, уміння злагоджувати розбіжності між ними, організовувати їх взаємодію; здатність у думках ставити себе на місце іншої людини, уміння слухати, враховувати думки іншої людини; здатність володіти мовою, мімікою, жестами; розвинута мова, здатність знаходити спільну мову з різними людьми; уміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність; знання психології людей.

На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що до основних складових професійної діяльності представників соціономічних професій належать: професійна компетентність, яка включає соціальну компетентність, здатність розпізнавати емоції й управляти ними, психологічна культура; професійна мотивація. Проведений аналіз чинників самовизначення особистості в професіях соціономічного типу дозволив визначити соціально-психологічну обумовленість цього процесу, що включає його показники і систему

внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних) умов, які їх артикуюють. До них належать: особливості процесу вибору професії (час початку процесу професійного самовизначення, джерела отримання інформації про обрану професію, впевненість/невпевненість в правильності її вибору); уявлення про обрану професію (її затребуваність в сьогоденні і майбутньому; динаміку престижності; інформованість про місце роботи; образ професіонала даної професії, особистісні якості, якими він має володіти, а також самооцінка ступеня відповідності обраному фаху); професійні наміри і плани.

Список використаної літератури:

1. Бондарчук О.І. Професійна деформація особистості керівників загальноосвітніх навчальних закладів у процесі їх соціалізації. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка НАПН України* / За ред. С.Д. Максименка. Т. X. Ч. 1. К., 2008. С. 27 – 33.

2. Борисюк А.С. Дослідження професійної спрямованості та копінгу студентської молоді соціономічних професій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. № 3(32). Северодонецьк: Вид-во «Ноулідж», 2013. С. 43 – 49.

3. Бочелюк В.Й. та ін. Соціально-психологічні аспекти саморозуміння особистості в професійному спілкуванні. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. № 3(41). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 26 – 33.

4. Браніцька Т.Р. Загальна характеристика фахівця соціономічної професії. *Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 25 – 28.

5. Буркова Л.В. Визначення класу соціономічних професій. *Практична психологія та соціальна робота*. № 7. 2010. С. 68 – 73.

6. Венгер Г.С. Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. № 1(39). Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 36 – 45.

Завацький Вадим Юрійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професор кафедри психології та соціології,

Тоба Маріанна Василівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професорка кафедри практичної психології
та соціальної роботи,

Царенок Віталій Олександрович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СІМЕЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

На сучасному етапі розвитку психологічної науки існує безліч підходів до проблеми діагностики станів соціальної дезадаптації особистості [3]. Зокрема, проблема диференціації ступеня соціальної адаптації гостро виникає при розробці програм психологічної діагностики, психопрофілактики і психокорекції адаптаційних розладів особистості [2]. Розглядаючи питання про диференціацію ступеня соціальної адаптації, слід підкреслити, що вибір критеріїв багато в чому визначається теоретичною концепцією адаптації, в рамках якої ця оцінка здійснюється. Так, найчастіше використовується лише критерій включення індивіда в процес суспільних відносин, що, на нашу думку, не є надійним показником при визначенні ефективності і стійкості адаптації [1; 2]. Хоча відчуття задоволеності, що суб'єктивно переживається індивідом, характером цих відносин і в міру можливості об'єктивно реєстровані зовнішні прояви такої задоволеності, поза сумнівом, є найважливішими критеріями оцінки ефективності адаптації. Проте доцільним є погляд на адаптацію як на системний процес. У зв'язку з цим необхідно контролювати протікання процесу адаптації і його результат у всіх значущих сферах життя індивіда і на всіх рівнях.

Аналіз підходів до проблем адаптації, дезадаптації та

реадаптації людини підкреслює неоднозначність, багатofакторність та багатомірність цих процесів. Узагальнення досліджень представників різних психологічних шкіл показало, що існують певні розходження в їх уявленнях про процес соціальної реадаптації особистості.

Практичний досвід роботи, а також проведені автором дослідження переконливо свідчать про необхідність залучення для оцінки ефективності адаптації і інших критеріїв, відповідних соціальній і психологічній природі адаптації і адаптаційних розладів. Проведене дослідження та контент-аналіз літератури по проблемі адаптації дозволили виділити основні і найбільш діагностичні критерії оцінки ефективності адаптації.

З метою більш повного аналізу даної проблеми необхідно відзначити, що провідним в структурі адаптації є психологічний аспект, який опосередкує характер і особливості протікання адаптації на інших рівнях; визначальна роль в оцінці ефективності адаптації як системного процесу належить власне психологічним критеріям.

Отже, всі чинники, вплив яких досліджувався, можна розділити на соціальні та психологічні. Серед соціальних та психологічних чинників, у свою чергу, можна виділити три групи чинників, кожна з яких характеризує такі сторони життєдіяльності досліджуваних:

1. Мікросоціальні умови, у тому числі:

- 1.1. Пов'язані з матеріально-побутовим станом.

- 1.2. Пов'язані з взаємодією із мікро соціальним оточенням у родині.

- 1.3. Пов'язані з взаємодією із мікро соціальним оточенням поза родиною.

2. Поведінка, включаючи:

- 2.1. Зміст повсякденної поведінки.

- 2.2. Психологічні (соціально-психологічні) параметри поведінки.

3. Інші соціальні та психологічні чинники (ціннісні орієнтації, локалізація та інтенсивність психотравмуючих ситуацій, наявність психопатологічних синдромів).

Аналіз даних структурованого інтерв'ю, документів, експертних оцінок, які надавалися соціальними працівниками,

працівниками служби зайнятості, інспекторами кримінально-виконавчої інспекції (включаючи визначення ступеню соціальної адаптованості реальної поведінки і наявності задоволеності своїми соціальними умовами), лікарями (для досліджуваних, які знаходяться у стадії ремісії від психотропних речовин, включаючи постановку діагнозу і визначення наявності психічної патології), членами сім'ї дозволили нам провести диференціацію ступеня соціальної адаптації досліджуваних та виділити: ступінь соціальної адаптованості, ступінь часткової соціальної адаптації, тотальний та деструктивний ступінь соціальної дезадаптації досліджуваних.

Зокрема, на основі експертних оцінок визначалися такі параметри ступеня соціальної адаптації досліджуваних, як соціальна активність, висока інтеграція з середовищем, широке коло спілкування, наявність позитивних міжособистісних контактів, міжособистісні відносини з оточуючими, побудовані на основі взаємоповаги.

На основі аналізу документів визначалися соціальний статус, професійна самореалізація, соматичне благополуччя досліджуваних. Дані структурованої бесіди дозволяли визначити, що соціально адаптовані досліджувані характеризують себе переважно емоційно-позитивними установкам, а також надали можливість співставити суб'єктивне бачення досліджуваних і тих параметрів, які були визначені експертами: самостійність у прийнятті рішень, відстоювання своєї думки, достатньо високі комунікативні навички, відносна стабільність емоційної сфери, адекватність афективних реакцій. По вибірці таких досліджуваних виявилось 155 (29,7%) осіб.

В разі невідповідності зазначеним параметрам, досліджувані були розподілені на три ступеня соціальної адаптації (дезадаптації).

Досліджувані 125 (23,9%) з частковою соціальною дезадаптацією характеризуються середнім рівнем інтегруючої та диференціюючої рефлексивності. Когнітивні установки, спрямовані на себе носять емоційно-нейтральний, рідше позитивний зміст. Їх відрізняє емоційний дискомфорт, низький ступінь задоволення відносинами з оточуючими, своїм соціальним статусом, основними формами своєї діяльності, ступенем реалізації основних потреб, рівнем самореалізації. Частими для таких досліджуваних є прояви комплексу

вищості, демонстративної поведінки. У зовнішній поведінці, у співпраці є елементи демонстративності, часто суперництва.

Досліджуваних 178 (34,1%) з тотальним ступенем соціальної дезадаптації відрізняє невисокий рівень інтегруючої рефлексивності, при цьому диференціююча складність образу “Я” відзначається переважно негативним або нейтральним змістом.

Досліджувані малоконтактні, пасивні, безініціативні. Крім того, вони характеризуються несформованим самоконтролем поведінки, схильністю до агресії, високим ступенем конформності та надмірною орієнтованістю на норми поведінки свого мікро соціального середовища. Їм притаманний низький ступінь самосприйняття, неадекватна або слабо диференційована, нестійка самооцінка та рівень домагань. Виражені невротизація та депресивний настрій.

Деструктивний ступінь соціальної дезадаптації 64 (12,3%) досліджуваних означає низький ступінь інтеграції (навіть до дезінтеграції) з середовищем, низький соціальний статус, відсутність глибоких особистісних контактів, обмежене коло спілкування, соціальну пасивність, замкнутість, низькі працездатність та успішність діяльності (іноді – до дезорганізації діяльності), недостатні комунікативні навички, використання неадаптивних патернів поведінки (конфліктність, агресивність).

Відзначається циклотимність, знижена емоційна стійкість, неадекватність афективних реакцій, частіше – домінування депресивного емоційного фону.

Співставлення зазначеного ступеня соціальної адаптації (дезадаптації) з категоріями досліджуваних осіб (військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку, колишніх учасників бойових дій, осіб, які знаходяться у стадії ремісії від алкоголю чи наркотиків, осіб, які повернулися з місць позбавлення волі) дало можливість визначити розподіл кількості досліджуваних відповідно до ступеню соціальної адаптації.

Соціально адаптовані досліджувані та досліджувані з частковою соціальною адаптацією представлені ідентичними групами досліджуваних – чоловіками, звільненими у запас або у відставку, учасниками бойових дій та досліджуваними, які знаходяться у стадії

ремисії щодо вживання алкоголю. Різницю у ступеню соціальної адаптації цих досліджуваних ми пов'язуємо з різним рівнем їх адаптаційного потенціалу – високим або середнім рівнем у соціально адаптованих осіб та середнім або низьким – у частково адаптованих. Найбільш представлений у вибірці тотальний ступінь соціальної дезадаптації, який виявили всі групи досліджуваних, окрім чоловіків, звільнених у запас або у відставку (що, на нашу думку, пов'язано з їх високим адаптаційним потенціалом та меншою кількістю тих адаптаційно несприятливих чинників, які впливають на інші групи дезадаптантів). Деструктивний ступінь соціальної дезадаптації – у осіб, які повернулися з місць позбавлення волі та осіб, які позбавилися наркотичної залежності і знаходяться у стадії ремисії. Ми вважаємо, що ці дані пов'язані як з низьким (можливо, дуже низьким) адаптаційним потенціалом досліджуваних, так і з вираженим негативним впливом адаптаційно несприятливих чинників. Отримані дані щодо ступеня соціальної адаптації враховувалися при диференціації психокорекційних заходів в системі реадаптації досліджуваних.

Результати емпіричного вивчення дають підставу вважати, що факторами ризику щодо соціальної дезадаптації осіб зрілого віку є низький ступінь інтеграції (аж до дезінтеграції) індивіда з середовищем; низький соціальний і соціометричний статус, низький рівень емоційної експансивності; залежність, конформність; відсутність глибоких особистісних контактів, обмежене коло спілкування та невміння забезпечити свої основні потреби, а також соціальна пасивність, замкнутість, низькі працездатність і успішність діяльності (іноді – до дезорганізації), відсутність професійного зростання.

Провідним в структурі адаптації є психологічний аспект, який опосередкує характер і особливості протікання адаптації на інших рівнях. Власне психологічним критеріям належить визначальна роль в оцінці ефективності адаптації як системного процесу. До таких критеріїв належить емоційний комфорт, високий ступінь задоволеності відносинами з оточуючими, соціальним статусом, основними формами діяльності, реалізацією основних потреб, самореалізацією, а також низький рівень ситуативної і особистісної тривожності, самоприйняття, адекватні самооцінка і рівень домагань, мінімальне

розведення Я-реального і Я-ідеального, самооцінки і рівня домагань, відсутність тенденцій до невротизації та депресія, відчуття включення в діяльність групи.

Проведена диференціація ступеня соціальної адаптації обстежуваних дозволила виділити соціально адаптованих досліджуваних, серед яких найбільша кількість чоловіків, звільнених у запас або у відставку, ступінь часткової соціальної адаптації, представлений колишніми учасниками бойових дій, тотальний ступінь соціальної адаптації та деструктивний ступінь соціальної адаптації, які найбільш представлені досліджуваними, які повернулися з місць позбавлення волі, та досліджуваними, які мають в анамнезі узалежнення від психотропних речовин.

Таким чином, емпіричне дослідження виявило, що чинниками соціальної дезадаптації осіб зрілого віку в разі різкої зміни їх життєвої ситуації є: низький ступінь інтеграції до свого мікро соціального середовища (відсутність глибоких міжособистісних контактів, обмежене коло спілкування); соціальна пасивність, низький соціальний статус; відсутність професійних досягнень та низький рівень продуктивної діяльності взагалі.

Отримані дані щодо ступеня соціальної адаптації слід враховувати при диференціації психопрофілактичних та психокорекційних заходів в системі реадаптації досліджуваних. Крім того, системне і цілісне осмислення процесу реадаптації особистості має принципове значення для теорії й практики соціальної роботи, яка спрямована на підтримку, розвиток особистості, реадаптацію індивідуальної та соціальної суб'єктності особи.

Список використаної літератури:

1. Грись А. М. Деформація соціальної ідентичності як критерій дезадаптації особистості. *Проблеми заг. та пед. психол.: Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка.* К., 2017. Т. IX. Ч. 7. С. 7–15.

2. Чумак Н. Й. Основні цінності соціальної роботи та можливості їх практичного застосування. *Безпека. Здоров'я. Реабілітація: зб. наук. праць за матеріалами III Міжнар. наук.-метод. конф.* Вип. III. 2015. С. 253–258.

3. Щербина Л. Ф. *Методологія психологічної допомоги. Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка.* К.: Міленіум, 2017. Т. IX. Ч. 7. С. 317–329.

Завацький Юрій Анатолійович

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф,
професор кафедри здоров'я людини
та фізичного виховання,

Федоров Андрій Юрійович

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Коваленко Валерій Олександрович

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Кісільов Олександр Андрійович

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я У ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В ГЕНДЕРНОМУ ВЕКТОРІ

На сучасному етапі розбудови системи вищої освіти виникла потреба суспільства в працівниках нового типу – освіченої, компетентної, творчої особистості, яка має вміння швидко і оперативно реагувати на зміни в професійному середовищі та самостійно навчатися протягом усього життя. Сутність підготовки фахівця полягає у формуванні у нього системи знань і якостей особистості, необхідних для виконання різних функцій професійної діяльності. Адже професійний розвиток (зокрема саморозвиток) тісно

пов'язаний з особистісним розвитком. У цьому контексті актуальною є проблема створення умов для професійного саморозвитку майбутніх фахівців. Навчання і самовдосконалення справжнього професіонала – майстра своєї справи триває протягом усього життя. Воно не обмежується рамками навчального закладу чи займаною посадою. Реалії кожного дня і виклики майбутніх змін ставлять кожного із нас перед необхідністю їх передбачення і відповідної підготовки. Саморозвиток детермінується соціально-економічними чинниками, психофізіологічним потенціалом людини, цілеспрямованістю і, в першу чергу, характером та змістом праці. Зумовлюючими силами саморозвитку є професійнотрудові, матеріальні, соціально-статусні й духовні потреби. Зміст саморозвитку є цілісним комплексом процесів і засобів поступу особистості, задоволенням її пізнавальних і духовних потреб, розкриттям і вдосконаленням природних задатків та здібностей (В. Ковальчук).

Проблема професійного здоров'я як цінності, його ролі в професійному середовищі привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Перші прояви інтересу до питань забезпечення здоров'я працівників зустрічаються у роботах американського інженера Ф. Тейлора, засновника наукової організації праці. Його концепція економічної людини виділяє здоров'я серед десяти важливих характеристик спеціаліста. У концепції адміністративного управління серед визначених автором якостей ідеального менеджера якість «здоров'я і фізична витривалість» займає перше місце. Цікавість викликають, на наш погляд, останні дослідження російських науковців, які визначають професійне здоров'я як базову цінність у системі професійних цінностей особистості. Зокрема, в рамках психолого-акмеологічної концепції професійне здоров'я фахівця, його цінність розглядається як важливий ресурс успішної професійної діяльності, основний показник професіоналізму спеціаліста з цієї проблеми дає підстави для висновку, що суттєвою характеристикою саморозвитку є свідома якісна самозміна самого себе, яка є головним внутрішнім механізмом індивідуально-особистісного розвитку. Якісним показником процесу становлення суб'єктності людини є її цілеспрямований саморозвиток. Професійна підготовка спеціалістів здійснюється за різноманітними організаційними формами, моделями,

системами і програмами, більшість із яких можна класифікувати за тривалістю, кількістю учасників та особливостями їх взаємодії, зв'язком із практичною діяльністю (В. Ковальчук).

Професійне здоров'я є значущою умовою становлення професіоналізму й професійної компетентності фахівця економічної галузі. Це складний і багатовимірний феномен, який інтегрує численні взаємодії людини з професійним середовищем, займає важливе місце в системі ціннісних орієнтацій професіонала. Професійна діяльність висуває до здоров'я людини підвищені вимоги (витривалість, працездатність, емоційна стійкість та ін.), тому здатність фахівця управляти своїм здоров'ям (як фізичним, так і психічним), бути психологічно готовим до реалізації такої здатності (соціальне здоров'я), сьогодні все частіше розглядається як показник професіоналізму, а невміння керувати собою, навпаки, – як одне з потенційних обмежень у діяльності працівника. Умови сьогодення декларують розуміння того, що в динамічному й інформаційно-насиченому середовищі лише здорова людина може успішно вирішувати професійні завдання, а сам феномен професійного здоров'я розглядається дослідниками як вагомий ресурс повноцінної й професійно-спроможної особистості. Ставлення до професійного здоров'я визначається системою індивідуальних, вибіркових зв'язків особистості з різними явищами оточуючої дійсності, зі ставленням до професійної діяльності, які сприяють або, навпаки, загрожують професійному здоров'ю спеціаліста, а також певною оцінкою індивідом свого фізичного й психічного стану [1-4]. Таким чином, професійне здоров'я стає однією з основоположних цінностей фахівця, інтегративним показником розвитку психологічної компетентності в ставленні до здоров'я.

Сучасний етап реформування економіки і освіти України дав можливість виокремити економічну освіту, як і фахове економічне виховання у самостійний освітній напрям. Прогрес практично всіх галузей людської діяльності залежить зараз від людей, які цілісно сприймають навколишній світ та творчо освоюють дійсність, можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів. Отже, на перший план у державній політиці виходить проблема компетентності фахівця, у контекст якої входить пошук шляхів

навчання і виховання гармонійної особистості, стимулювання творчої праці. Сьогодні, коли відбувається постійне ускладнення технічного оснащення виробництва, суспільство стає перед необхідністю вдосконалювати освіту і неперервно підвищувати кваліфікацію працівників різних галузей виробництва. Підвищення кваліфікації здійснюється у процесі навчання і самоосвіти дорослого населення, а також опанування суміжних спеціальностей у зв'язку з потребами науковотехнічного прогресу. Досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання у напрямку створення умов для підготовки та формування компетентного фахівця, зокрема і менеджера економіки [1]. Стає зрозумілим що освіта має забезпечити підготовку молоді до праці в умовах нових економічних відносин з врахуванням кризових ситуацій, які час від часу спостерігаються в світовій економіці. Тому відбувається переосмислення ролі економічного навчання та виховання, коли громадяни України мають досягнути суті економічних перетворень, щоб забезпечити економічне зростання держави та гарантувати її розвиток у майбутньому. Економічні успіхи розвинутих країн світу базуються на державній підтримці розвитку підприємництва та малого бізнесу. При цьому освіта тут загалом орієнтується на підприємництво і бізнес. Цей досвід доцільно широко використовувати в Україні, а систему підготовки вітчизняних менеджерів, підприємців розглядати як необхідну умову економічного розвитку нашої країни у найближчі роки [2].

Сьогодні основними вимогами до фахівців економічної галузі є високий рівень економічної освіченості, загальної ерудиції, інформаційно-аналітичної, моральної, духовної, політичної, етичної та психологічної культур, володіння вміннями ділового спілкування та ефективне здійснення управлінських функцій на підприємствах і в організаціях. Пріоритетна роль у реалізації окреслених завдань належить вищій економічній освіті, що зумовлює необхідність її переосмислення, зокрема вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх економістів. Звідси цілком закономірним є виникнення потреби в обґрунтуванні сутності та особливостей професійної діяльності економіста, можливості якої є необхідною

умовою повноцінного особистісного розвитку. Разом з тим усвідомлення професійної діяльності як особистісно-значущої цінності позитивно впливає на результативність виробничого процесу та створює передумови для формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів – одного з атрибутів становлення висококваліфікованого фахівця.

Професійна діяльність як поняття є продуктом соціогенезу та інституціоналізації; відображає певну інтелектуальну константу особистості та наданий їй статус, що втілюється у виконання відповідних функцій та завдань. Професійна діяльність фахівців економічної галузі є суспільно значущою, динамічною та диференційованою. Вона визначається високим рівнем економічної освіченості, розвитку етичної культури, професійно важливих особистісних якостей та загальнолюдських цінностей, ґрунтовною підготовкою до виконання планово-економічних, організаційно-управлінських, аналітичних, дослідницьких завдань у середовищах підприємств і організацій. За таких умов основою підготовки майбутніх фахівців економічної галузі у вищих навчальних закладах має стати забезпечення нерозривного зв'язку між професіоналізмом і загальною культурою майбутніх спеціалістів. Науковий аналіз феномену «професійне здоров'я» не обмежується фізіологічними й психофізіологічними рамками. Професійне здоров'я фахівця визначають як складний феномен, який містить новітні смисли й значення в структурі професійної діяльності людини. Розуміння місця професійного здоров'я в системі ціннісних орієнтацій професіонала, його значущості в структурі професійної аксіосфери особистості, визначення його залежності від певних факторів професійного середовища, розвиток здорового образу життя у професійній діяльності є важливою складовою формування культури професійного здоров'я спеціаліста. Культура професійного здоров'я виявляється в єдності мотиваційно-ціннісних та емоційно-вольових здоров'язберігаючих установок, знань і умінь конструювання, підтримки та укріплення професійного здоров'я спеціаліста, що забезпечує продуктивне здійснення професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Горобець С. М. Теоретичні моделі компетенцій майбутніх

фахівців. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Я. Франка*. 2005. Вип. 25. С. 156-158.

2. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 264 с.

3. Романовський О.О. Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах /Автореф. дис. док. пед. наук. К., 2003. 40 с.

4. Романовський О.О., Романовська Ю.Ю. Феномен підприємництва і роль вищої школи в підготовці підприємців. *Вища школа*. 2002. №1. С. 49-59.

Захаревич Юлія Миколаївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,

Бохонкова Юлія Олександрівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри психології та соціології

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У ФОРМУВАННІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У кожної другої людини в світі незалежно від її віку є залежність від чого небудь. Проте мало хто замислюється, що це може привести до серйозних наслідків і кардинально вплинути на їх життя і майбутнє. Проблема залежної (адиктивної) поведінки неодноразово виступала предметом дослідження фахівців із багатьох галузей знань.

В психології поняття «адикція» – це форма розладу, яка тягне за собою деструктивну поведінку; це нав'язливе, патологічно сильне бажання здійснювати дії, що призводять до певного психічного стану, найчастіше до розслаблення, задоволення, заспокоєння. Від звички цей

стан відрізняється саме силою потреби, неможливістю займатися якою-небудь іншою справою до задоволення бажання, постійними думками про об'єкт залежності, неусвідомлюваним вчиненням якихось дій для досягнення мети. Таким чином, адиктивна поведінка – це поведінка людини, яка характеризується прагненням до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через прийом різноманітних хімічних речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності для розвитку та підтримання інтенсивних емоцій. В результаті цього людина існує у «віртуальному» світі. Така людина не тільки не може вирішувати свої проблеми, але перестає особистісно розвиватися, а інколи навіть деградує. Ця поведінка зумовлюється залежністю від різноманітних хибних пристрастей [1].

Порушення у поведінці дитини можуть наставати в різні вікові періоди. Жодний вік від них не застрахований, але найбільш вразливим вважається підлітковий період. Сучасний підліток перебуває у динамічному суспільстві, в умовах постійних змін як особистісного характеру, так і в багатьох сферах суспільного життя, в ситуаціях мінливості звичних стереотипів. Підлітка тривожать та лякають зміни, які відбуваються з ним, у цьому віці формуються такі якості, як прагнення пізнати себе, бажання самоствердитися, формуються моральні переконання. Всі ці причини сприяють втраті почуття безпеки у деяких підлітків, виникає прагнення відходу від реалій. Таким чином, прагнучи здобути ілюзію безпеки, ще несформована особистість намагається штучним шляхом змінити свій психічний стан, піддається адиктивній поведінці. Адиктивна особистість підлітка шукає і реалізує свій універсальний засіб виживання – відхід від проблем. Серед основних факторів, що можуть впливати на розвиток залежності у підлітків також виділяють наступні: конфлікти в сімейному мікросоціальному середовищі, гіперопіка; низький культурний рівень сім'ї і, як наслідок, недостатній культурний та освітній рівні особистості; деструктивні відносини між членами родини, педагогічна занедбаність; відсутність контролю батьків над поведінкою дітей; стрес, незайнятість, відсутність пізнавальних інтересів; прихований комплекс неповноцінності і зовнішній прояв переваги [3].

У психолого-педагогічній науці виділяють такі форми

адиктивної поведінки підлітків: хімічні адикції (наркоманія, алкоголізм, токсикоманія); нехімічні адикції (ігрова залежність (геймблінг, лудоманія, ігроманія), інтернет-адикція, технологічні залежності (телевізійна, комп'ютерна, залежність від гаджетів), адикція стосунків (любівні, сексуальні адикції, адикції уникнення), спортивна адикція (адикція вправ), адикція до витрачання грошей (шопоголізм, шопоманія), порушення харчової поведінки (переїдання, голодування, відмова від їжі) тощо) [4].

На непростий підлітковий вік припадає також остаточне визначення статевих та гендерних засад поведінки, усвідомлення ролей чоловіків і жінок у суспільстві, що і складає сутність поняття "гендер". Якщо стать завдається природно, то гендер конструюється соціально та зумовлений культурою суспільства у конкретний історичний період і породжує багато стереотипів. Будь-які гендерні стереотипи – це погано, тому що вони обмежують. У суспільній думці функціонує чимало заскорузлих статевих поглядів, які дезорієнтують, у першу чергу, молоду людину в виборі власної моделі поведінки. Нині їх великими тиражами поширюють ЗМІ, включно з дитячою періодикою, а також батьками, школою, системою усталених традицій і соціальних ролей. Таким чином однією з причин розбіжностей у формах прояву адиктивної поведінки підлітків може бути гендер як жорстка регламентація поведінки особистості відповідно до її статі [5].

Виходячи з них, хлопець повинен бути сильним, незалежним, активним, агресивним, самодостатнім, орієнтованим на індивідуальні досягнення. Дівчина – ніжною, тактовною, терплячою, слабкою, залежною, емоційною, орієнтованою на родину. Тому можна вказати на статеву вибірковість залежної поведінки. Так, харчова адикція більш властива дівчатам, гемблінг та вживання алкоголю і наркотиків – хлопцям. Переважання харчової залежності у дівчат-підлітків пояснюється, насамперед, через гендерні стереотипи щодо стандартів жіночої зовнішності, примарні «90-60-90», а гемблінг юнаків можна пов'язати з гендерними стереотипами щодо «справжнього чоловіка», що зумовлюють змагальний характер його дій задля досягнення першості в усьому, як того вимагають соціальні приписи [5].

Однак відповідно до опитування ESPAD, дівчата дещо раніше за хлопців, вперше пробують алкоголь. За дослідженням, у молодшій

віковій групі частка хлопців, які принаймні один раз вживали алкоголь, становить 79,1 %, а серед дівчат – 86,6 %. Є різниця також в уподобаннях алкогольних напоїв: дівчата надають перевагу здебільшого вину та шампанському, хлопці – пиву.

Мотиви вживання алкоголю юнаками та дівчатами також відрізняються. На першому місці в юнаків стоять гедоністичні мотиви, тобто бажання отримати фізичне та психологічне задоволення від дії алкоголю, а в дівчат - псевдокультурні мотиви, тобто вплив соціального мікросередовища. Друге місце для юнаків посідають мотиви позбавлення нудьги, апатії, «порожнечі», бажання підвищити ефективність поведінки, а для дівчат - підкорення впливу окремих осіб або референтної групи, наслідування і аж потім - гедоністичні мотиви. У дівчат в подальшому, якщо це не припиняється алкогольна адикція розвивається швидше, ніж у представників чоловічої статі. Це пов'язано з особливостями метаболічних процесів жіночого організму [3].

Паління, наркоманія, азартні ігри, ігроманія більше поширені серед хлопців, натомість у соцмережах більше «залипають» дівчата. Це пов'язано з потребою самоствердитися, отримати схвалення соціуму і в цьому питанні більш вразливими є дівчата, адже вони чутливіші до соціальних порівнянь як у житті, так і в інтернеті. Коли вони бачать, що їхній контент вподобали в інтернеті, вони хочуть більше часу приділяти соціальним мережам. Якщо їхні дописи збирають менше вподобань, дівчата починають відчувати необґрунтовану тривожність, вважаючи, що вони недостатньо хороші. Тому залежність від смартфонів у осіб жіночої статі набагато вища, ніж у юнаків, деякі з них настільки прив'язуються до свого гаджету, що відчувають тривогу розлуки, коли не мають до нього доступу. Підлітки, які надмірно користуються смартфонами через меншу кількість спілкування віч-на-віч мають відчуття відчуженості, соціальні стосунки не приносять задоволення.

Хлопці з адиктивною поведінкою частіше демонструють недостатній контроль поведінки, низьку тривожність, а дівчата – надмірний контроль і високу тривожність. Через це симптоми депресії частіше діагностують серед дівчат, ніж хлопців, особливо у підлітковому віці [3; 5].

Особливо слід звернути увагу на такий вид залежності, який став наразі дуже розповсюджений серед сучасних підлітків, це надмірне захоплення японською анімацією – аніме. Секрет впливу аніме – у сильних емоціях, які передаються графічно: великі очі, контрастні яскраві картинки, швидка зміна кадрів. Наприклад, сцени насилля в аніме промальовані більш чітко графічно, ніж в бойовиках. Ці сильні емоції – фантазійний світ суперможливостей, супер-ідеї спасіння людства – так захоплюють молодь, що реальний світ виглядає у їх сприйнятті нецікавим, нудним, сірим. Негативний вплив аніме буде мати місце, коли дитина не має інших захоплень, її психіка знаходиться в стресі та у важких емоційних переживаннях. Для дівчат світ аніме привабливий вродливими героями, нереально ідеальними, якими вони хотіли би бути в реальному житті, тому серед них багато зараз таких, що наслідують цю культуру і привносять елементи образів цих героїв у своє життя. Хлопцям подобаються дуже цікаві та нетипові сюжети з супергероями, які втілюють ті якості, яких їм не вистачає в собі у реальному житті, дають змогу прожити їх життя, радіти та сумувати разом з ними.

Тому зараз в нашому буремному сьогоденні відзначається стійка тенденція до інтенсивного зростання рівня адиктивної поведінки в юнацькому середовищі, на що треба звернути увагу з метою ранньої профілактики, яка включає як виявлення осіб, які зловживають без залежності – з вираженою адиктивною поведінкою, так і запобігання розвитку власне залежності. Гендерний аспект також повинен враховуватися при наданні медико-соціальної та психологічної допомоги особистості.

Відповідно до видів профілактики адиктивної поведінки у підлітків визначають такі форми і методи профілактики: інструктаж та консультування, лекції та практикум для вчителів із методики антинаркогенного виховання, розроблення і проведення в ході навчального процесу занять із предметів, які торкаються сутності та впливу психоактивних речовин, лекції для батьків щодо видів психоактивних речовин, їх сутності та причин уживання, практикум для учителів щодо особливостей освіти і виховання учнів з акцентуаціями характеру, повідомлення психолога для батьків про особливості вікової психології періоду раннього юнацтва, психологічні

тренінги спілкування, формування впевненості в собі та вміння виходу зі стресових ситуацій, а також масові розважальні заходи як умова змістовного проведення дозвілля [2].

Отже, явище залежності складне і ще до кінця не вивчене, але занадто розповсюджене у підлітковому середовищі. Приділяти увагу потрібно не тільки вкрай важким формам цього явища. Великої уваги вимагають до себе ті, чий відхід від реальності поки що не знайшов свого яскравого вираження, хто тільки починає засвоювати адиктивні патерни у важких зіткненнях з вимогами середовища, хто потенційно може виявитись притягнутим у різні види адиктивної реакції [4]. Гендерні відмінності впливають на мотиви і розвиток залежностей у підлітків, але насамперед не варто забувати, що це поки що діти і саме необхідне їм зараз це любов, розуміння і підтримка батьків і близького оточення.

Список використаної літератури:

1. Кошова І. В. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник / І. В. Кошова, О. Д. Кресан. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. – 226 с.

2. Лютий В. П. Профілактика соціально-прийнятих видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської, молоді: збірник наукових праць. Вип. 16, книга 2. / Лютий В. П. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – С. 222–231.

3. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. – К. : ВПУ «Київський університет», 2002. – 308 с.

4. Пушкар В. А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія» / В. А. Пушкар. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. – 84 с.

5. Чудаєва Н. В. Девіантна поведінка підлітків: гендерні аспекти / Проблеми загальної психології та педагогіки / Н. В. Чудаєва // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України [Електронний ресурс]. – 2012. – Т. XI, Ч. 6. – С. 312 – 316.

Кирпенко Тетяна Михайлівна
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, к. психол. н., старший науковий
співробітник лабораторії екологічної психології

ЗВ'ЯЗОК МІЖ НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ ТА ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ: ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодення характеризується невизначеністю середовища, як стихійні лиха, зміна клімату, численні збройні конфлікти. Актуальним питанням є дослідження зв'язку між психічним здоров'ям та невизначеністю. У напружених ситуаціях психологічно здорові люди займають активну позицію у пошуках рішень у подоланні стресу. Нездорові люди намагаються уникнути проблем або просто шукають допомоги. Вони часто почуваються винними і незадоволені своїм поведінкою. Погіршення психічного здоров'я характеризується дратівливістю, самоізоляцією від соціуму, швидкою втомлюваністю, частими хворобами, неухважністю, підвищеною чутливістю до критики, тощо.

У різних дослідженнях було досліджено низку психічних і психосоціальних наслідків щодо невизначеності. Найбільш часто досліджуваними психічними та психосоціальними наслідками, що виникали в ситуації невизначеності були депресія (23%), тривога (19%), психологічний дистрес (15%), посттравматичний стресовий стрес (10%) і стрес (10%). Однак, більшість праць присвячених зв'язку між невизначеністю та психічним здоров'ям виявила значну неоднорідність у вимірюваннях невизначеності та психічного здоров'я. Проте більшість досліджень (79%) повідомили про позитивний зв'язок між невизначеністю та проблемами психічного здоров'я.

Невизначеність викликає стрес і тривогу. Часто її використовують як синонім слова «ризик». Визначення невизначеності різняться і включають стан, що має місце, коли очікування походять від «відомих, але не визначених» подій. При цьому ми маємо змогу передбачати результат цих подій. На відміну від них є «невідомі та невизначені» події, коли ми не маємо чіткого уявлення про те, яким буде результат події, коли деталі ситуації неоднозначні, складні, непередбачувані або ймовірні; коли інформація недоступна або

суперечлива; і коли люди відчувають невпевненість у власному стані знань або стані знань загалом.

Дослідження з різних дисциплін показали, що невизначеність – це досвід, пов'язаний із погіршенням психічного здоров'я в різних групах населення. Деякі дослідження виявили, що невизначеність позитивно пов'язана з більш високим рівнем проблем психічного здоров'я у зв'язку з різними станами, такими як депресія, тривожні розлади (Tarhani et al., 2020) та посттравматичний стресовий розлад.

Найбільш часто досліджуваними психічними та психосоціальними наслідками були депресія (23%), тривога (19%), психологічний дистрес (15%), посттравматичний стресовий стрес (10%) і стрес (10%). Більшість досліджень пов'язано з вивченням невизначеності щодо власної безпеки, про здоров'я близьких, щодо прогнозу відносно власної хвороби тощо. Тобто більшість досліджень зосереджені на особистісному рівні. При цьому деякі дані експериментів вказують на позитивний вплив невизначеності. Важливою прогалиною досліджень є те, як впливає стан психічного здоров'я

Більшість досліджень була зосереджена на медичних умовах, пов'язаних із хворобами пацієнтів. Це невизначеність у зв'язку з перебігом хвороби, прогнозами, тривалістю життя, тощо.

Умови катастроф або конфліктів пов'язані з особистісною невизначеністю, як-от майбутнє, засоби до існування та безпека себе, членів сім'ї та друзів. Інша пов'язана зі структурними та макрорівневими проблемами, такими як незахищеність роботи, житло, безпека та майбутнє своєї країни.

Хоча вимірювання цих досліджень були неоднорідними, вони переважно були розроблені в Сполучених Штатах (87%). Більшість вимірювань походять із областей психології (45%) або психіатрії (26%). Значна більшість досліджень виявила позитивний зв'язок між вищим рівнем невизначеності та найгіршими наслідками психічного здоров'я (79%). Однак деякі дослідження (15%) повідомили про неоднозначні результати: аналіз певних результатів психічного здоров'я дає позитивні асоціації з рівнями невизначеності, тоді як аналіз інших результатів психічного здоров'я в тому самому дослідженні привів до негативних або незначущих асоціацій з рівнями

невизначеності. Крім того, невелика кількість досліджень (6%) повідомила про незначущий статистичний зв'язок між невизначеністю та психічним здоров'ям.

Невизначеність є однією з визначальних характеристик світу, в якому ми живемо, і, як показує поточний огляд, тісно пов'язана з психічним здоров'ям людей і громад. Оскільки невизначеність, ймовірно, супроводжуватиме людство в деяких з найбільших проблем майбутнього, краще розуміння того, як вона впливає на психічне здоров'я та що можна зробити для подолання її наслідків, є важливим пріоритетом дослідження.

Список використаної літератури:

1. Кирпенко Т.М. Проблема здоров'я та здорового способу життя в сучасних психологічних дослідженнях / Т.М. Кирпенко // Актуальні проблеми психології : Збірник наук. праць Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – Том VII. Екологічна психологія. – Вип. 46. – С. 57–66.

2. Ryff C.D. Psychological well-being in adult life. // *Current Directions in Psychological Science*, 1995. - 4, — P. 99—104

Клак Віталій Олександрович
Український державний університет
ім. М. Драгоманова, к. психол. н.,
старший викладач кафедри дошкільної освіти

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

На сьогоднішньому етапі у закладах дошкільної освіти головним завданням є формування міжособистісних стосунків у дітей старшого дошкільного віку, так як у даному віковому періоді життя відбувається підготовка дитини до школи, розвиток нової поведінки й нових психологічних механізмів діяльності. В співпраці, спільній діяльності у дітей старшого дошкільного віку починають формуватися

комунікативна компетентність, соціальна взаємодія, які призводять до виникнення дитячого співтовариства, що розвиває міжособистісні стосунки, взаємні симпатії і прихильність.

Проблему міжособистісних стосунків розглядали такі вчені, як І. Бех, О.Бодалев, Н.Волкова, О. Газман, Н. Крилова, О. Лідерс Н. Михайлова, Н. Пригова, Г. Строева та ін. Так, Н.Волкова розглядає «міжособистісні стосунки як унікальну соціальну систему, в центрі якої знаходиться сама людина зі своїми потребами і мотивами, домінуючими індивідуальними особливостями, соціальними якостями» [4, с. 115]. О.Бодалев підкреслює, що саме «міжособистісні стосунки обумовлюють становище людини в колективі, його емоційне благополуччя або неблагополуччя в даній групі» [1, с. 52].

Але ж важливу роль у формуванні соціального статусу дошкільника має оцінка вихователя, його психолого-педагогічний супровід у розвитку міжособистісних стосунків дітей старшого шкільного віку, коли встановлюються контакти між дітьми під час спільної діяльності.

І. Бех, О. Газман, Н. Пригова акцентують увагу на важливість виховання, психолого-педагогічний супровід у розвиток міжособистісних стосунків дітей.

Дану точку зору підтримує Н. Крилова, яка підкреслює, що психолого-педагогічний супровід «ототожнюється з методами і формами виховання, такою позицією педагогів як "вільне спілкування", "товариські взаємини дорослого і дитини", "їх внутрішній настрій" [6].

Н.Волкова міжособистісні стосунки «розглядає як унікальну соціальну систему, в центрі якої знаходиться сама дитина зі своїми потребами і мотивами, домінуючими індивідуальними особливостями, соціальними якостями» [4, с. 115].

У створенні сприятливих умов психолого-педагогічного супроводу необхідно добре знати дитину, її потенційні можливості, рівень розвитку.

Т.В. Лаврентьєва підкреслює, що у процесі психолого-педагогічного супроводу необхідно включати такі завдання:

➤ «систематичне вивчення психолого-педагогічного статусу дитини і динаміки його психічного розвитку;

➤ створення соціальне - психологічних умов для розвитку особистості дитини;

➤ створення соціальне - психологічних умов для надання допомоги дітям, у яких є проблеми в міжособистісних стосунках у колективі, в психічному розвитку» (наводиться за: [6]).

Безумовно, необхідно враховувати, що психолого-педагогічний супровід розвитку міжособистісних стосунків дошкільників є цілісна, системно організована діяльність, в процесі якої створюються психолого-педагогічні умови для психічного розвитку дитини.

Психолого-педагогічний супровід, як система професійної діяльності психолога в розвитку міжособистісних стосунків, орієнтовано на підтримку дошкільника, становлення його особистісного зростання, створення у групі добрих, позитивних взаємовідносин.

Так, Н.Є. Мойсеюк розкриває психолого-педагогічний супровід як: «метод, що забезпечує створення умов прийняття суб'єктом оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору» [5, с. 214].

Психолого-педагогічний супровід з точки зору В. Базної «особлива сфера діяльності педагога, яка спрямована на залучення дитини до соціально-культурних і моральних цінностей на які він спирається в процесі самореалізації та саморозвитку» (наводиться за: [6]).

З точки зору С. О. Бадери, «провідною метою педагогічного супроводу є організація взаємопов'язаної діяльності фахівців (педагогів, соціальних педагогів, психологів, фахівців соціальної сфери та інших спеціалістів) на основі інтеграції виховного потенціалу освітніх установ і соціального середовища» [2, с. 24].

Іншу сторону психолого-педагогічного супроводу подає І.Д.Бех, який розкриває цей феномен, як «допомогу дитині в її особистісному зростанні; установку на розуміння дитини, на відкрите спілкування з нею» [3, с. 114].

Л.І. Божович підкреслює, що *зовнішні обставини впливають* на міжособистісні стосунки в колективі, автор підкреслює, «на *товариські взаємовідносини впливають такі зовнішні обставини, як*

територіальна близькість контактів, спільна ігрова, навчальна, творча діяльності». Також автор підкреслює, що після закінчення спільної гри, роботи, відносини, які були зав'язані в процесі – припиняються, що підкреслює вплив зовнішніх обставин (*ставлення вихователя, батьків, місце проживання, успішність, тощо*) (наводиться за: [6]).

В реалізації психолого-педагогічного супроводу розвитку міжособистісних стосунків дітей старшого шкільного віку бажано включати різні види арт-терапії, наприклад, казкотерапію, музикотерапію, ігротерапію, а також бесіди та інші методи впливу.

Безумовно, *ігрова терапія* позитивно впливає на міжособистісні стосунки дошкільників, сприяє позитивним відносинам між учасниками, встановлює позитивний емоційний контакт між дітьми і дорослими, знімає напруженість, тривогу, страх, підвищує самооцінку дитини, дозволяє відчувати себе в різних ситуаціях, розширює можливості дитини до спілкування, збільшує діапазон дій з предметами, спонукає до швидкого пристосування до нової ситуації.

Основними психологічними механізмами розвивальної дії гри є:

1. *«Моделювання системи соціальних відносин в наочно-діючій формі в особливих ігрових умовах, проходження їх дитиною і орієнтування у цих відносинах.*

2. *Зміна позиції дитини у напрямку подолання пізнавального і особистісного егоцентризму і послідовної орієнтації, завдяки чому відбувається усвідомлення особистого «Я» у грі і підвищується міра соціальної компетентності і здібності до розв'язання проблемних ситуацій.*

3. *Формування (разом з ігровими) реальних відносин як рівноправних партнерських відносин співпраці і кооперації між дитиною і однолітком, які забезпечують можливість позитивного особистісного розвитку.*

4. *Організація поетапного відробітку у грі нових, більш адекватних способів орієнтування дитини у проблемних ситуаціях, їх інтеріоризація та засвоєння. Організація орієнтування дитини на виділення емоційних станів, які вона переживає і забезпечити їх усвідомлення завдяки вербалізації і рішення проблемної ситуації, формування нових її значень.*

5. *Формування здібності дитини до довільної регуляції діяльності* на основі підпорядкування системі правил, регулюючих виконання ролі та правил, а також поведінка в ігровій кімнаті» [6].

Основними функціями психолога/вихователя щодо психолого-педагогічного супроводу розвитку міжособистісних стосунків проведення ігрових занять є:

1. Створення позитивної атмосфери прийняття дитини інформації.
2. Емоційне співпереживання дитині.
3. Вербалізація її переживань, почуттів у зрозумілій дитині формі.
4. Забезпечення умов у процесі ігрових занять для актуалізації переживань дитиною почуттів досягнення особистої гідності і самоповаги.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід виступає як особливий процес *підтримки і допомоги дитині* у вирішенні завдань культурного, міжособистісного розвитку, уявлень про добро і зло, морального виховання і соціалізації, оцінки вчинків однолітків, власної поведінки. З іншої сторони, діти можуть звертатися до психолога/вихователя з метою врегулювання правил гри, взаємовідносин з однолітками, що впливає на становлення дитячого колективу, взаємовідносини в ньому, формування позитивних якостей між його членами, на клімат та настрої дітей, прояв їхньої чутливості, піклування про іншого, допомогу один одному, доброзичливе відношення до оточуючих людей.

Перспективами подальших досліджень є розробка програми психолого-педагогічного супроводу розвитку міжособистісних стосунків дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії.

Список використаної літератури:

1. Бодалів О.О. Особа і спілкування: Вибр. психол. тв. К.: Академвидав, 2005. 326 с.
2. Бадер С. О. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодшого школяра: Змістовний аспект // Науковий вісник Ужгородського університету. 2016. №1. С. 23–25.

3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. К.: Либідь, 2003. 208 с.

4. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Альма-матер, 2007. 616 с.

5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник. 5-те видання, доповнене і перероблене. К., 2007. 656 с.

6. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей та ін.; за заг. ред. В. Кузя. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.

Коденкова Владислава Андріївна
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,
здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 «Психологія»,
освітня програма «Психологія»

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДИТИНИ В СИТУАЦІЇ ВТРАТИ ОДНОГО З БАТЬКІВ

Ще на початку 2023 року в Україні зафіксували майже 6 500 дітей, які під час повномасштабної війни залишилися без батьківського піклування з різних причин (батьки зникли безвісти, залишилися на окупованій території чи перебувають в полоні). З них 1 233 дитини втратили одного або обох батьків. Втрата когось із рідних може по-різному впливати на дітей: від проявів пригніченого стану та відстороненості до агресії та імпульсивності.

Психологічний стан та психічне здоров'я під час військових дій є вкрай важливим. Багато людей переживають виснаження, спустошення, втому, відчувають тривогу й паніку. Психологи сформулювали корисні поради, як опанувати себе в критичних умовах, як допомогти близьким та підтримувати здоровий психічний стан в критичних умовах.

Зараз багато страхів, пов'язані саме з війною, коли страшно

втратити саме батьків. Для дитини взагалі насправді дуже важливо, щоб поруч був стабільний дорослий, який захищає. Якщо поруч нестабільний дорослий або дорослих немає, немає їх якийсь час, або дорослі не знають, як себе поводити, що робити – ось це величезна травма.

Переживання горя, пов'язаного з втратою, є універсальним досвідом людини, усвідомлюючи який вона стає здатною розуміти і переживати втрати інших людей. На жаль, життя без втрат неможливе [3]. У питанні про стадії горя фахівці теж обережні в судженнях, супроводжуючи їх різноманітними застереженнями. Часто підкреслюється, що в кожному конкретному випадку кількість стадій, порядок їхнього слідування, тривалість і прояви можуть помітно відрізнятися. До цього можна додати, що межі між стадіями частіше бувають стертими, що просування вперед може змінюватися відкатом назад, що в той самий час у пального можна спостерігати елементи різних стадій [1].

Про смерть близької людини варто говорити акуратно, без будь-яких подробиць і в тій парадигмі, в яку вірять самі батьки. Комусь легше приймати смерть через релігію, комусь через теорії про душу, комусь через любов і пам'ять. Важливо дати зрозуміти дитині, що смерть – це щось, чого не варто боятися. Незважаючи на те, що людини більше немає в реальності, вона все одно залишається в нашій пам'яті.

Перш ніж надавати першу психологічну допомогу, необхідно переконатись, що у дитини відсутня первинна реакція на травматичну подію – гострий емоційний шок, коли спостерігається загальне психічне напруження, мобілізація психофізіологічних резервів з переважанням почуття відчаю та страху при загостреному сприйнятті та одночасному зниженні критичної оцінки ситуації. Гострий емоційний шок – це перша реакція на травматичну подію. Він може виявлятися у вигляді збудження, гальмування або чергування цих двох станів. Загальна риса всіх варіантів шокового стану – ослаблена реакція на зовнішні подразники. Коли відбувається травматична подія, організм дитини ніби «готується» до інтенсивного реагування, вмикаючи «сигнал тривоги».

При тривозі виділяються гормони, необхідні для швидкого та

сильного реагування на ситуацію (адреналін, норадреналін, кортизон), виділяються й знеболюючі речовини, що притупляє, а іноді й зовсім відключає чутливість тіла, – така реакція зменшує страждання, оберігає від больового шоку.

Неконтрольоване тремтіння тіла (воно може тривати кілька годин), може бути свого роду розрядкою, таким чином організм звільняється від напруження. Втома може проявлятися відчуттям пригнічення, бажанням плакати. На цьому етапі у дитини можуть спостерігатися наступні реакції: марення, галюцинації, апатія, ступор, рухове збудження, агресія, страх, істерика, нервові тремтіння, плач. Екстрена психологічна допомога спрямована на виведення дитини з гострих стресових реакцій та надається в перші години після травматичної події.

Для надання допомоги дитині можна використовувати модель екстреної психологічної допомоги Dr. Moshe Farchi «Six Cs» [2]. В основу цієї моделі покладено шість принципів. Communication (комунікація): встановити контакт, Commitment (зобов'язання): запевнити дитину, що ви разом із нею і не залишите її; Challenge (стимуляція): заохочення до ефективних дій; Cognition (когніція): розуміння, усвідомлення дій; Continuity (безперервність): допомога дитині відновити безперервність подій, розуміння того, що сталося; Control (контроль): надання можливості дитині ухвалювати прості рішення.

Динаміка переживання травматичної події дитиною – процес індивідуальний, який не має строгої послідовності. Єдине, що можна констатувати, – основним наслідком травматичної події на цьому етапі є руйнування базової потреби дитини в безпеці. Перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги дитині, котра страждає чи чогось потребує. Така допомога надається впродовж першої доби після травми.

Сьогодні поняття «перша психологічна допомога» частіше використовують, щоб описати заходи, які здійснюють фахівці або ті, хто пройшов спеціальну підготовку, чи люди, які опинилися поруч із дитиною, котра щойно пережила травматичну подію, чи в момент прояву в дитини гострого стану. Прагнення повернути час назад, потужний гнів, сльози безпорадності, жах від усвідомлення власної

197е директивн, моління про симпатію та підтримку є тими важкими переживаннями, які проявляться та мають бути виражені дитиною або її батьками, проте з часом спочатку їх слід розпізнати. Для деяких дітей вкрай складно виразити власне горе, оскільки в родині не підтримується обговорення почуттів. У роботі з дітьми супровід носить переривчастий характер, що потрібно врахувати в організації роботи психолога закладу рекреації. Надається перевага 197е директивним методам екзистенційно-гуманістичної психології та арт-психотерапії.

Таким чином, дослідження окреслило основні технології, що сприятимуть успішному здійсненню психологічної підтримки дітей, які переживають батьківську втрату. Перспективи наукових досліджень убачаємо в подальшому вивченні деструктивних проявів гострого горя у дітей й можливостей їх психокорекції.

Список використаної літератури:

1. Власенко І. А., Вінник Н. Д. Переживання втрати: специфіка, конфлікт, трансценденція, подолання. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3. С. 33-37.

2. Wang L., Norman I., Xiao T., Li Y., Leamy M. Psychological First Aid Training: A Scoping Review of Its Application, Outcomes and Implementation. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094594> (дата звернення 25.03.2024 р.)

3. Joshi P. T., & O'Donnell D. A. Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 275-292. <https://doi.org/10.1023/B:CCFP.0000006294.88201.68> (дата звернення 04.04.2024 р.).

Науковий керівник: **Ольга Літвінова**, к. психол. н., доцент, завідувачка кафедри психології, педагогіки та філософії, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Сутність запобігання гендерно зумовленому насильству полягає передусім у профілактичних діях, спрямованих на забезпечення рівних правових можливостей жінок і чоловіків у всьому різноманітті їхньої діяльності. Із 25 листопада по 10 грудня в десятках країн світу триває акція «16 днів активізму проти гендерно зумовленого насильства» — проблеми, від якої потерпають тисячі людей. Однак що це таке і яке саме насильство можна називати цим складним словом? Наприклад, чи насильство чоловіка щодо жінки завжди є гендерно зумовленим? Або ж домагання до жінок у публічних місцях? Або чи є гендерно зумовленим насильство матері щодо дитини, а доньки — щодо батька?

Гендерно зумовлене насильство — це те, яке вчиняється щодо людини через її приналежність до певної статі. Згідно з Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, до гендерно зумовленого насильства належать:

- фізичне насильство;
- психологічне;
- сексуальне;
- економічне;
- домашнє;
- переслідування;
- згвалтування;
- сексуальне домагання;
- примусова стерилізація;
- примусовий аборт;
- примусовий шлюб;
- злочини в ім'я так званої честі;
- насильство в інституційному середовищі;

— насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях;

— торгівля людьми;

— гендерна дискримінація.

За даними правозахисної організації «Ла Страда», гендерно зумовлене насильство — це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, жертвами якого найчастіше стають жінки. «Насильство щодо жінок є найпоширенішою причиною смерті та інвалідності серед жінок репродуктивного віку. Воно не завжди позбавляє життя, але майже завжди підриває здоров'я, порушує безпеку та незалежність постраждалих. При цьому гендерно зумовлене насильство часто приховується через звинувачення жертви та безкарність злочинців. Як наслідок — набуває системного характеру. Однією з найголовніших його причин є гендерна нерівність у суспільстві, де чоловіки зловживають своєю владою щодо жінок», — переконані в організації.

З метою впровадження принципів гендерної рівності в навчальних закладах необхідно здійснювати наступні заходи:

- проводити дослідження психолого - соціальних аспектів гендерного виховання учнів у загальноосвітніх закладах та стану гендерного насильства у молодіжному середовищі;

- проводити у загальноосвітніх навчальних закладах уроки гендерної рівності;

- забезпечити обговорення питань гендерної рівності на заходах, які проводяться для лідерів учнівського самоврядування;

- проводити позакласну роботу з дітьми та учнівською молоддю з питань формування гендерної культури та гендерного виховання організовувати та проводити конкурс дитячих малюнків на гендерну тематику серед учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів.

До підготовки та проведення уроків (занять) гендерної грамотності доцільно залучити Соціально-психологічний центр, представників органів державної влади та самоврядування, батьківських комітетів, дослідників, науковців, представників громадських організацій, які мають відповідний досвід тощо. Незалежно від того, з учнями яких класів проводитиметься урок (заняття) гендерної грамотності, педагог має володіти базовою

інформацією, пов'язаною з питаннями рівності жінок і чоловіків, а також спиратися на законодавчі акти з питань забезпечення рівності громадян жіночої та чоловічої статей. Ключовими в контексті уроку є чотири поняття: «гендер», «гендерна рівність», «гендерна рівноправність», «гендерна поведінка».

У змісті уроку можуть бути висвітлені найрізноманітніші питання суспільства: взаємини в сім'ї чи на роботі, між людьми різних націй, культур чи релігій, проблеми ВІЛ-інфікованих чи людей з обмеженими можливостями, формування здорового способу життя, запобігання наркоманії, алкоголізму, торгівлі людьми; пригнічення та насильства в його різноманітних проявах.

Пригніченими називають людей або групи, які в певному аспекті – статевому, расовому, національному, соціальному, культурному, політичному, економічному, сексуальному позбавлені свого права на діалог і повагу до себе, на існування у людському суспільстві на рівноправних засадах тощо.

Форму проведення даного уроку педагог добирає, дотримуючись принципу оптимального добору форм, методів, засобів та прийомів роботи (година спілкування, зустріч, просвітницький (психологічний тренінг, конкурсно-ігрова програма, гра-експрес, рольова гра, вікторина, колективна творча справа (КТС) (жива газета, свято-презентація, усний журнал та інше), колективне ігрове спілкування, турнір знавців, колаж, виставка творчих робіт, конкурс-інсценізація, форум-театр, агітаційні дійства, музичні феєрії, інтелектуальна гра).

Проведення Уроку гендерної рівності в інтерактивній формі може бути ефективним засобом подолання гендерних стереотипів а також формування й утвердження гендерної культури.

Орієнтовна тематика уроків (занять) гендерної грамотності : «Абетка рівності», «Ми – різні, ми – рівні», «Толерантність врятує світ», «Я – хлопчик, я – дівчинка», «Права та обов'язки кожного з нас», «Небезпечні гендерні стереотипи», «Я захищаю себе від гендерної дискримінації», «Я відстоюю свою позицію», «Я + Ти + Ми» і т.п.

Питання запобігання та протидії домашньому насильству є не приватною, а суспільною проблемою, і держава має докладати зусиль,

щоб реакція на кожен випадок насильства була швидкою, всебічною й кваліфікованою, починаючи з національного рівня й до найменшої громади.

Список використаної літератури:

1. Абетка рівності: Методичні рекомендації / Автор тексту: Павло Полянський. – Київ: Програма розвитку ООН в Україні, Представництво Європейської Комісії в Україні, 2007. – 13 с.
2. Декларація ООН про викорінювання насилля щодо жінок http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506
3. Корсак В.В. Гендерна тема в освітній сфері // Управління школою (Основа). – 2004. – №7. – С. 16-20.
4. Методичні рекомендації щодо проведення уроку гендерної грамотності в загальноосвітніх навчальних закладах // Освіта України. – Вересень, 2007. – №66. – С. 5-7.

Роксолана КОЛІСНИК

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Одним з найважливіших результатів сучасної освіти вважається особистісний розвиток, важливою частиною якого стає готовність до самостійного поповнення знань, до освоєння нових видів діяльності протягом усього життя.

В даний час у навчальній діяльності пріоритетним є створення проблемних ситуацій на уроці, що в свою чергу передбачає спосіб активної взаємодії учня з проблемно-представленим змістом навчання. Школяр звертається до об'єктивних протиріч наукового знання та способів їх вирішення, вчиться мислити творчо та засвоювати знання. Зміна провідної діяльності підлітків передбачає самостійну роботу. Саме тому однією з актуальних проблем педагогіки та психології є

активізація та розвиток пізнавальної та творчої активності підлітків, зокрема в закладах позашкільної освіти.

Знаємо, що самоствердження через творчість в підлітковому віці відбувається в рамках інтимно-особистісної взаємодії з однолітками. І саме тут, в осередку однолітків, у повній мірі переживається зміст ролі дорослої особистості. Рефлексуєючи щодо себе та своїх однолітків підліток таким чином робить поступ в напрямку самоусвідомлення, задається питанням «хто я?». Підлітковий максималізм щодо свого Я та можливості його реалізації постійно перебувають у конфронтації, яка тягне за собою кризу ідентичності. Саморефлексія розкриває перед підлітком глибину власної недосконалості, що призводить до кризи власного Я. Тому творча самореалізація в цьому віці пов'язана напряму з виразом фізичного Я. Тому для реалізації підліток вибирає таку творчу активність, яка є досить непростюю. Це породжує бажання здолати усі складнощі та водночас заявити про себе, таким чином творчо самоствердитись [1].

Що ж слід розуміти під категоріями «пізнавальна активність» та «творча активність»? Якщо розглядати таких педагогів, як Я. Коменський, К. Ушинський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, то вони визначали пізнавальну активність як природне прагнення учня до пізнання. Такі вчені як Л. Клименко розглядав пізнавальну активність у тісному зв'язку з таким поняттям, як самостійність. Він визначав поняття «пізнавальна активність» через самостійну діяльність з добування потрібної інформації, відокремлення проблем та пошуку шляху їх вирішення [2].

Вплив творчості у процесі виховання обумовлюється наступним: творчість дає можливість сформуванню вміння розв'язувати нові завдання, долати різноманітні труднощі, орієнтуватись у нових умовах, будить та стимулює формування інтересу до діяльності, позаяк завжди вона пов'язана з новими відкриттями, віднайдення раніше невідомого. Творчість є складним процесом в інтелектуальному розумінні, саме тому навчання в умовах творчості гарантує надалі успішну діяльність за менш проблематичних умов, а відтак спрямованість на раціоналізацію власної роботи, підвищення її ефективності та якості [5].

Поняття «творча активність» вчені розглядають як здатність

особистості самостійно й ініціативно ставити завдання, переносити знання, навички та вміння з однієї галузі в іншу, при цьому творча активність проявляється в різних видах діяльності. Творчість стимулює допитливість, пізнавальний інтерес, формує мислення, дослідницьку активність, віднайдення оригінальних рішень, можливість прогнозування. Також творчість здатна формувати оцінювими функції психіки, що є основою для естетичних, моральних, інтелектуальних еталонів побудови планів, образів, поведінкових стратегій, власної діяльності, світосприймання тощо. Все це впливає на здатність приймати рішення в грі, навчанні, праці чи повсякденній діяльності.

Український вчений, дослідник феномену творчості, В. Моляко стверджує, що сформованість творчих стратегій є важливим індикатором інтелектуальної вихованості людини. Однією з форм виховання, які він пропонує, є участь у роботі творчих гуртків та секцій (до інших форм творчого виховання він відносить систематичне розв'язання різних творчих завдань через спеціальний творчий тренінг та максимальне введення в життя естетики, починаючи від побутової охайності, завершуючи засвоєнням надбань світової культури) [3].

Процес активізації та розвитку пізнавальної та творчої активності підлітків є систематична безперервна взаємодія педагога та школярів, що супроводжується наростанням мотивації та самостійності. Така робота може проводитися як у навчальній, так і в позаурочній діяльності. Адже творчу особистість підлітка створить лише той педагог, який буде своєю педагогічною діяльністю на творчих засадах. Не дарма ще В. Сухомлинський писав, що справжній вчитель не здатний жити без творчості, в основі якої лежить вихованість та висока майстерність [4].

Отже, розглядаючи навчальну діяльність як «перший майданчик» для активізації та розвитку пізнавальної та творчої активності можна сказати, що предметом пізнавального інтересу для підлітків є нові знання про світ. Тому продуманий і добре відібраний з урахуванням всіх особливостей даної категорії учнів навчальний матеріал, який буде новим і змушує їх дивуватися, буде найважливішою ланкою формування пізнавального інтересу до вчення.

Для розвитку пізнавальної активності учнів на уроках

необхідно, перш за все, надати навчальний матеріал у цікавому для підлітків вигляді, а саме мультимедійному чи інтерактивному:

- презентації (ілюстрація матеріалу, а також можливість самостійного вивчення учнями матеріалів до уроку);
- інтерактивні програми, тести;
- графічні демонстраційні матеріали (плакати, стенди, роздаткові матеріали тощо);
- відео або мультиплікаційні фільми;
- інформаційно-освітні та інтернет ресурси.

Також одним з найважливіших аспектів розвитку пізнавальної та творчої активності є взаємодія вчителя та учнів, активна участь у роботі кожного учня. Таку роботу можна організувати, обговорюючи теми, що вивчаються, на простих життєвих прикладах або навіть ситуацій з життєвого досвіду учнів, щоб кожен міг включитися в обговорення. Використання в роботі з учнями ігрових технологій, проектної, науково-дослідної та пошукової діяльності все це насамперед допомагає зацікавити підлітків у засвоєнні пропонованого навчального матеріалу та залучити їх до різноманітної творчої діяльності.

Особливо цікавим для учнів буде реалізація всіх запропонованих вище методів у позаурочній діяльності, так як вона передбачає широкий вибір тем для роботи, прояв індивідуальності й самостійності (науково-дослідна та пошукова діяльність), а також поглиблення своїх знань та розширення їх (пошукова та проектна діяльність).

Таким чином, позаурочна робота з учнями:

1. більш повно розкриває їх творчий потенціал, розвиває спочатку закладені в них здібності.
2. сприяє розвитку різних компетентностей: інтелектуальних, творчих, комунікативних, удосконалюватись, набувати соціального досвіду.
3. дає можливість дитині бути суб'єктом своєї діяльності та розвивати індивідуальний пізнавальний досвід.
4. поряд з інтелектуальною сферою розвивати емоційно-вольову та соціально-комунікативну сфери.
5. дає можливість дітям подивитися на світ багатогранно [5].

Розвиток пізнавальної та творчої активності робить для підлітків процес навчання та участь у позаурочній діяльності захоплюючим, цікавим, дає можливість кожному учневі висловитися та виявити свою самостійність. А коли учень зацікавлений і сам робить кроки до пізнання, навчання перестає бути нудним і не веде до навантаження учнів, а отже, процес навчання стає більш ефективним.

Список використаної літератури:

1. Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія / В. О. Моляко та ін. ; за ред. В. О. Моляко. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 194 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712092>

2. Просандєєва Л.Є. Творчість як засіб саморегуляції особистості в період дорослішання. Psychological journal. (2018). № 6(16). 155-166. 10.31108/1.2018.6.16.11.

3. Стимулювання творчого сприймання інформації / В. О. Моляко та ін. ; за ред. В. О. Моляко. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 72 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712862>

4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. К.: Радянська школа, 1988. 310с.

5. Творча діяльність в ускладнених умовах / [Моляко В.О., Коваленко А.Б., Семиченко В.А., Третяк Т.М. та ін.]; за загальною ред. В.О.Моляко. К. : Освіта України, 2007. 308 с.

Колісник Роксолана Ярославівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Новацький Володимир Романович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Лавренчук Олександр Васильович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Наразі як на теоретичному, так і на практичному рівнях актуальною залишається проблема виховання молодого покоління. Складна соціально-політична ситуація у країні призвели до помітних деформацій у процесі становлення особистості, зокрема, підліткового віку. Помітними стають егоїстичні тенденції підлітків, слабо розвинені моральні цінності та почуття, деформація моральної мотивації тощо. Криза, спричинена соціально-психологічними чинниками, породжує ненормативні форми поведінки. Ця проблема потребує посиленої уваги щодо питання супроводження та регуляції становлення особистості підліткового віку.

У сучасних умовах життєдіяльності прискорюються темпи психічного та соціального дозрівання підлітків. Це призводить до зміни соціально-психологічних характеристик школярів, які забезпечують особистісне самоствердження, розвиток почуття дорослості, потребу у спілкуванні, формування світогляду. Внутрішня позиція підлітка, його прагнення отримати статус дорослого водночас детермінує виникнення негативізму у ставленні до вимог дорослих, що призводить до труднощів міжособистісної взаємодії з ними.

Загальновизнаним є той факт, що підлітковий вік – це період, основний зміст в якого представлений низкою суперечностей. Їх вияв набуває критичного характеру, що ї зумовлює ставлення до підлітків як до осіб, які важко піддаються зовнішньому впливові, не завжди адекватно реагують на ситуативні чинники життя, зазнають труднощів у міжособистісних контактах. Йдеться про труднощі перехідного періоду розвитку, який на відміну від юнацького віку, все ж тяжіє до дитинства. Також про відсутність достатнього досвіду дорослої поведінки і перенесення у теперішнє патернів минулого [1].

Не зважаючи на зазначене, підліток у цей час усвідомлює власну індивідуальність, поступово змінюється його ставлення до оточуючих та світу загалом, та й до себе зокрема, відбувається перебудова мотиваційно-потребнісної сфери, поведінки. Прагнення віднайти своє місце у світі дорослих і однолітків поєднується у цьому віці з підвищенням вимог оточуючих до самого підлітка. Тому підліткові важливо навчитися узгоджувати свої потреби з експектаціями інших людей та правилами та нормами загальновизнаних суспільного буття. Реалізація зазначеного є важливим, водночас складним завданням для підлітка. Суперечливість його позиції щодо себе, навколишніх, суспільних вимог стає причиною виникнення суперечностей, які накладаються на серйозні зміни, які викликані й фізіологічними реакціями пубертатного періоду, і суто психологічними чинниками особистісного і соціального становлення у цей час. Загострення суперечностей зумовлює афективні стани та переживання, зміну поведінки школярів, їх взаємин з дорослими та однолітками [3].

Цей нелегкий стрибок з дитинства у дорослість супроводжується активним розвитком самосвідомості. Цікавість викликають особистісні якості, власна самооцінка, виникає потреба в оцінці та порівнянні себе з іншими, з'являється самоаналіз почуттів та переживань. Вимоги до себе підвищуються, виникає потреба у самовихованні, подоланні негативних рис та розвитку позитивних якостей. Проте невеликий життєвий досвід та несформований життєвий світогляд породжують суперечності між потребою самовиховання та невмінням його реалізації [4].

Кризовість підліткового віку більшою мірою полягає у тому, що виникає новий рівень самосвідомості, ознакою якої є здатність підлітка до самопізнання та самоствердження себе як особистості з притаманними лише їй властивостями. Процес особистісного становлення спонукає його до самовираження, самореалізації та самовиховання. Відтак, депривація потреб особистісного характеру, на думку вітчизняних вчених, становить основу кризи підліткового віку.

Підлітковий вік – це період проектування зрілої людини у суперечливому світі дорослих. Негативний досвід підлітка у стосунках з однолітками та дорослими чинить несприятливий вагомий вплив на процес особистісного становлення. У канву негативного досвіду щільно лягають і соціально-економічні реалії, зокрема, низькі заробітні плати батьків, безробіття, корупція, політичні події на сході країни. Таким чином загострюється суб'єктивна (ненормативна) криза процесу становлення особистості як внутрішньоособистісний конфлікт, конфлікт з соціальним оточенням. А звідси – комплекс неповноцінності, меншовартості тощо.

У зв'язку зі складністю перехідних змін, в науковій літературі зустрічаються різні погляди щодо характеру перебігу підліткової кризи: а) пояснення усього підліткового віку як безперервної кризи тривалої в часі; б) бачення феномену кризи як часу нетривалих змін; в) пояснення кризи як суперечності виховних впливів; г) твердження, що криза є закономірністю та необхідністю на етапі психічного розвитку.

Відомо, що у підлітковому віці спілкування є провідною діяльністю, без якого неможливий нормативний розвиток особистості. Таке спілкування дає можливість подивитися на себе очима співрозмовника, таким чином формує відповідні оптимальні взаємини, самореалізується без особливих моральних зусиль. Нерідко підліток шукає найлегші шляхи досягнення мети. Саме тому цілком вбачається можливість впливу на становлення підлітка у процесі спільної діяльності з дорослим [8]. Він критично оцінює слова та вчинки інших, постійно аналізує поведінку та соціальну позицію.

Соціальна ситуація розвитку має наступний вигляд: «підліток – дорослий» (формується соціальна зрілість, визначаються особливості кризового етапу дорослішання); «підліток – ровесник» (визначаються зміни у соціальних стосунках з ровесниками, робляться спроби щодо досягнення нового статусу, відбувається самоствердження, накопичується власний досвід міжособистісної взаємодії, збільшується значення неформальних груп).

Крім самовизначення, важливими новоутвореннями раннього підліткового віку є формування внутрішньої Я-концепції, світогляду. Численні дослідження відзначають, що характерними особливостями цього етапу онтогенезу є бурхливий ріст самосвідомості, інтерес до аналізу морально-психологічних якостей іншої людини, зміна оцінок ставлення до оточуючих і різкий стрибок у розвитку та самооцінці.

Дорослішання об'єднує два процеси – індивідуалізацію і соціалізацію. Їх переплетення створює особливу внутрішню позицію підлітка, яка особливо актуально представлена в різних контекстах соціального розвитку. У період кризи соціалізація підлітків протікає важко не лише для них самих, але й для дорослих, що з ними контактують. Адже зростають вимоги до соціальної та моральної зрілості, а це часто густо призводить до розгубленості школярів у суспільстві загалом. Особливістю соціальної ситуації формування підлітка позначається входженням у нову для нього систему взаємостосунків та засвоєння нових соціальних функцій. Таким чином формується інша позиція школяра-підлітка, проте головною зміною в даній ситуації є засвоєння та опанування новими властивостями, що допоможуть у подальшому в особистісному зростанні.

Отже, важливим для дорослих є те, щоб підліткова криза не стала причиною формування девіацій, які протягнуться у наступний віковий період раннього юнацтва.

Підліток, який тікає у самотність, не спричиняє стільки клопотів, як його «хворобливі» ровесники. Навпаки, він стає для дорослих «комфортним», таким, що не завдає зайвих клопотів, на вигляд спокійним, розважливим, начитаним. Але згодом така стратегія обернеться негативним боком для дитини, погіршаться стосунки з однолітками та знайомими, зростатиме залежність від

батьків, вони не вмітуть створювати сім'ю, не будуть здатні робити собі кар'єру, навіть з власними дітьми спілкуватися буде складно. Можливими є навіть психічні розлади, суспільна дезадаптація та залежності [2].

Протилежна стратегія поведінки – втеча в активність – пояснюється «самозреченням» підлітка. Це і навчання у школі, участь у позашкільних гуртках, спортивних секціях, недільних школах і т.ін. Батьки, звичайно, таким підлітком можуть гордитися, проте варто приділити увагу емоційному стану підлітка, щоб уникнути емоційних зривів та перевантаження психіки. Такі школярі теж можуть страждати від депресій, перевтоми та спроб суїциду. Дорослий з подібною стратегією поведінки страждатиме гіпертонією, професійним вигоранням, сім'я та діти матимуть дефіцит уваги.

У соціальній ситуації розвитку підлітка значне місце посідає сім'я. Однак засвоєні раніше норми і правила тепер випробовуються в процесі власної активності, а інтроєктовані цінності переосмислюються (або приймаються беззаперечно), починають набувати особистісного забарвлення і спрямовуються на формування інших зразків поведінки та цінностей у взаєминах з оточуючими. Така стратегія дозволяє включити школяра у суспільно корисну роботу, завдяки якій зростає сфера світосприйняття [3].

За умови довіри спілкування підлітка з дорослими набуває позитивного змісту. Проте підлітки щиріші у спілкуванні з однолітками, бо впевнені, що ті їх розуміють краще. Підліток не хоче чути прямих вказівок до дій, втручання у їхні справи та особистісний світ. Вони потребують підтримки й тактовності, що й породжує довіру. Позиція дорослого повинна коригуватися щодо дитини, яка стоїть на шляху переходу в дорослість.

Важливість соціально-психологічного аналізу становлення особистості підлітка зумовлена тим, що саме в цей час відбуваються якісні внутрішні перетворення, закладаються особистісні та життєві цінності. Почуття дорослості, яке закладається у підлітковому віці, потребує від дорослих відповідних змін, які колись мали вигляд «дорослий – дитина», а зараз – «дорослий – дорослий».

Беручи до уваги всі вищезгадані властивості підліткового віку, можна стверджувати, що генеза особистості підлітка відбувається за безпосередньої участі та впливу середовища, яке і виховує, і формує. Завдяки взаємодії з дорослими та однолітками підліток має змогу побачити себе збоку, порівняти власні можливості, приміряти різні соціальні ролі, сформувати та удосконалити себе. Включені у різні види суспільно корисної роботи підлітки розширюють сферу свого спілкування, мають можливість засвоїти соціальні цінності та сформувати власні моральні якості. Формування провідних потреб підлітків відбувається з урахуванням змін в особистісному і соціальному розвитку відповідно до вікових особливостей. Кризовість розвитку та основні суперечності підліткового віку при адекватній оцінці дорослими стають орієнтиром для підтримки прагнення школярів до особистісного самоствердження, самовизначення, які становлять сутність основних психологічних новоутворень віку, а відтак, стимулюють розвиток самосвідомості й самооцінки.

Список використаної літератури:

1. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. 512 с.
2. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
3. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправ. Суми: Університетська книга, 2010. 352 с.
4. Татенко В. Вчинок як вища форма душевно-духовної творчості людини. *Психолог*. 2008. № 37. С.3-4.

Корнієнко Інокентій Олексійович
Мукачівський державний університет,
д. психол. н., проф., професор кафедри психології

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА В ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ: РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Дослідження зв'язку між гендерною соціалізацією, ідентичністю та копінг-поведінкою є актуальним та важливим напрямком у сучасній психології та суміжних науках. Ця проблематика торкається фундаментальних питань щодо ролі гендеру у формуванні людської поведінки, особливостей подолання життєвих викликів та забезпечення психологічного благополуччя.

Гендерна соціалізація, яка відбувається з раннього дитинства, закладає підґрунтя для засвоєння певних гендерних норм, стереотипів та очікувань. Ці норми диктують, яка поведінка вважається прийнятною та бажаною для чоловіків і жінок, включаючи способи реагування на стрес та подолання складних ситуацій. Гендерна ідентичність, тобто внутрішнє відчуття приналежності до певної статі, також може відігравати роль у виборі копінг-стратегій [1].

Дослідження цього зв'язку є важливим з кількох причин. По-перше, воно дозволяє краще зрозуміти психологічні процеси та механізми, що лежать в основі копінг-поведінки, і те, як гендерні чинники можуть її формувати. По-друге, такі знання мають практичне значення для розробки ефективних психологічних втручань та програм, спрямованих на зміцнення психічного здоров'я та підвищення стресостійкості як чоловіків, так і жінок.

Крім того, вивчення гендерних аспектів копінг-поведінки також допомагає виявити потенційні гендерні упередження та нерівності, що можуть негативно впливати на психологічне благополуччя окремих груп населення. Це відкриває шлях до подолання шкідливих гендерних стереотипів та просування більш інклюзивних і гнучких підходів до психологічної допомоги.

Нарешті, ця проблематика безпосередньо пов'язана з ширшими питаннями гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок та чоловіків у суспільстві. Розуміння впливу

гендерних норм на психологічні процеси та поведінку є важливим кроком у подоланні гендерної нерівності та створенні більш справедливого та рівноправного суспільства.

Отже, дослідження зв'язку між гендерною соціалізацією, ідентичністю та копінг-поведінкою є актуальною та багатогранною проблематикою, що має теоретичне та практичне значення для різних галузей знань та напрямків діяльності, пов'язаних із забезпеченням психологічного благополуччя та рівних можливостей для всіх.

Чи існує зв'язок між гендерною соціалізацією, ідентичністю та копінг-поведінкою? Гендерні норми та очікування, що формуються в процесі соціалізації, можуть впливати на те, які копінг-стратегії вважаються більш прийнятними та заохочуються для чоловіків і жінок. Крім того, гендерна ідентичність, яка включає в себе усвідомлення своєї статі та відповідні внутрішні переконання та почуття, також може відігравати роль у виборі копінг-стратегій.

Дослідження показують, що жінки частіше використовують копінг-стратегії, орієнтовані на емоції, такі як вербалізація почуттів, пошук емоційної підтримки та позитивна переоцінка ситуації. Ці стратегії пов'язані з традиційними гендерними нормами, які заохочують емоційну експресивність у жінок. З іншого боку, чоловіки частіше демонструють копінг-стратегії, орієнтовані на проблему, такі як активне вирішення проблем, планування та використання інструментальної підтримки [1]. Це може бути пов'язано з соціалізацією, яка підкреслює стримування емоцій і раціональний підхід у чоловіків.

Результати дослідження Меган Келлі та ін. [2] демонструють, що жінки повідомляють про значно більше субклінічних симптомів депресії та тривоги, ніж чоловіки. Крім того, результати показали, що взаємодія між біологічною статтю та певними видами емоційно-орієнтованих копінг-стилів, включаючи позитивну переоцінку та самозвинувачення, пов'язана з переживанням субклінічних рівнів депресії та тривоги. По-перше, жінки, які повідомляли про нижчі рівні позитивної переоцінки, також мали вищі бали за шкалою депресії, хоча подібний ефект не спостерігався у чоловіків. Крім того, жінки, які повідомляли про вищі рівні самозвинувачення, також визнавали вищі рівні тривожності як риси особистості, що не було актуально для

чоловіків.

Результати цього дослідження [2] продемонстрували, що стать є модератором взаємозв'язку між використанням емоційно-орієнтованих копінг-стилів та рівнями субклінічної депресії і тривоги. Відсутність позитивної переоцінки у жінок була пов'язана з вищими рівнями депресії. Крім того, жінки, які більше використовували самозвинувачення, повідомляли про вищі рівні тривоги, ніж чоловіки з подібними рівнями самозвинувачення. Такі закономірності не були виявлені у чоловіків, оскільки використання позитивної переоцінки та самозвинувачення не мало значного зв'язку з їхніми повідомленнями про симптоми депресії та тривоги. Таким чином, нижчі рівні позитивної переоцінки та вищі рівні самозвинувачення можуть бути факторами ризику для розвитку та переживання негативного афекту у жінок і можуть сприяти вищій поширеності депресії та тривоги в жіночій популяції.

Однак також важливо відзначити, що гендерні відмінності в копінг-стратегіях не є абсолютними. Люди з більш андрогінною або гендерно-негнучкою ідентичністю можуть використовувати як проблемно-орієнтовані, так і емоційно-орієнтовані стратегії подолання стресу незалежно від їхньої статі.

Крім того, культурний контекст також може впливати на зв'язок між гендером і копінг-поведінкою. У деяких культурах більш жорсткі гендерні норми можуть обмежувати вибір копінг-стратегій для чоловіків і жінок, тоді як в інших культурах цей зв'язок може бути слабшим.

Отже, розуміння ролі гендерної соціалізації та ідентичності в копінг-поведінці є важливим для розробки ефективних інтервенцій та програм, спрямованих на підтримку психічного здоров'я як чоловіків, так і жінок. Крім того, це підкреслює необхідність враховувати індивідуальні відмінності та культурний контекст у процесі надання психологічної допомоги.

Гендерні стереотипи та очікування можуть впливати не лише на вибір копінг-стратегій, але й на сприйняття їх ефективності. Наприклад, якщо чоловіки сприймають прояв емоцій як ознаку слабкості, вони можуть уникати емоційно-орієнтованих стратегій, таких як пошук емоційної підтримки, навіть якщо ці стратегії могли б

бути корисними.

Крім того, травматичний досвід, пов'язаний з порушенням гендерних норм або ідентичності, може вплинути на вибір копінг-стратегій. Наприклад, жертви гендерно-зумовленого насильства можуть використовувати уникнення або емоційну стриманість як захисні механізми.

Важливо також враховувати інтерсекційний підхід, який визнає, що гендер взаємодіє з іншими аспектами ідентичності, такими як раса, етнічність, клас, вік та сексуальна орієнтація, формуючи різноманітний досвід копіngu. Так, жінки з меншин можуть стикатися з додатковими бар'єрами в доступі до ресурсів та підтримки, що впливає на їхні копінг-стратегії.

Отже, зв'язок між гендерною соціалізацією, ідентичністю та копінг-поведінкою є складним і динамічним. Він залежить від конкретного контексту, культури, досвіду та перетину різних аспектів ідентичності. Розуміння цих нюансів має важливе значення для надання більш індивідуалізованої та культурно-чутливої психологічної допомоги та розробки ефективних програм зміцнення психічного здоров'я.

Важливо враховувати зв'язок між гендерною соціалізацією, ідентичністю та копінг-поведінкою з кількох причин:

Ефективність психологічних інтервенцій. Розуміння того, як гендерні норми та ідентичність впливають на вибір копінг-стратегій, дозволяє розробляти більш ефективні психологічні втручання та програми.

Попередження негативних наслідків. Якщо люди обмежені гендерними стереотипами у виборі копінг-стратегій, вони можуть застосовувати неадаптивні або шкідливі способи подолання стресу. Наприклад, чоловіки можуть вдаватися до зловживання алкоголем або іншими речовинами замість пошуку емоційної підтримки.

Подолання гендерної нерівності. Усвідомлення впливу гендерних норм на психологічне благополуччя може сприяти подоланню гендерної нерівності та просуванню гендерної рівності.

Індивідуалізована допомога. Врахування зв'язку між гендером і копінгом дозволяє надавати більш індивідуалізовану психологічну допомогу. Замість застосування універсального підходу, психологи

можуть пристосовувати свої методи до конкретних потреб та ідентичності клієнтів.

Культурна відповідність. Дослідження зв'язку між гендером і копінгом також підкреслює важливість культурної відповідності в наданні психологічних послуг.

Таким чином, врахування гендерних аспектів копінг-поведінки є критично важливим для забезпечення ефективної, етичної та культурно-чутливої психологічної практики, яка сприяє покращенню психічного здоров'я та благополуччя.

Список використаної літератури:

1. Корнієнко І.О. Психологія опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості: монографія / І.О. Корнієнко. – Мукачево: РВУ МДУ, 2017. – 465с.
2. Kelly M.M. Sex differences in the use of coping strategies: predictors of anxiety and depressive symptoms. Kelly M.M, Tyrka A.R, Price L.H, Carpenter L.L. *Depress Anxiety*. – 2008. – 25(10):839-46. doi: 10.1002/da.20341.

Костю Світлана Йосипівна

Мукачівський державний університет,
к. психол.н., доц., доцентка кафедри психології,

Алмаші Світлана Іванівна

Мукачівський державний університет,
старша викладачка кафедри психології

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО – МЕХАНІЗМИ ПРИГНІЧЕННЯ, АКТИВІЗМУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Історія гендерної теорії бере свій початок з часів Античності (4-5 ст. до н. е.). Класична соціологія та інші соціальні теорії містять доволі небагато згадок про соціальні відмінності між чоловіками та жінками.

У сучасному світі все частіше постає питання про рівність між чоловіком та жінкою як фундамент побудови стабільного

громадянського суспільства. Не випадково початок ХХІ ст. у міжнародній та вітчизняній науці характеризується підвищеною зацікавленістю до поняття «гендер» та активізацією гендерних досліджень.

Психологічні дослідження В. Носкова та А. Котельник щодо спрямованості особистості залежно від статі свідчать, що ціннісні орієнтації підлітків перебувають під впливом їх характерних гендерних ролей. Серед термінальних цінностей хлопці обирають здоров'я, матеріальне забезпечення, цікаву роботу, кохання, вірних друзів, що підтверджує традиційно життєве призначення чоловіків як справжніх працівників. Для дівчат важливими є кохання, здоров'я, матеріально забезпечене життя, вірні друзі, активність. Необхідно звернути увагу на цінність «цікавої роботи» і «здоров'я» у представників чоловічої статі. Дівчата переважно акцентують увагу на такій цінності, як кохання, що пояснюється більш ранньою статевою зрілістю, а також вихованням у них зорієнтованості на сім'ю.

Більш ґрунтовні та чіткі ідеї стосовно соціальної норми, в якості рівноправності чоловіків і жінок у суспільстві, почали просувати представники соціалістичної та марксистської філософії такі як, А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, К. Маркс і Ф. Енгельс.

Дюркгейм вважав, що існує більше відмінностей між «статевими ролями», ніж лише еволюційно затверджені біологічно функціональні ознаки, та розглядав перехід до органічної солідарності між жінкою та чоловіком. Він пояснював це тим, що із розвитком та ускладненням суспільства, з'явилася більш чітка різниця між духовним та фізичним жінки та чоловіка. Дюркгейм розглядав сексуальну різницю як фундаментальну для подружнього зв'язку, роблячи чоловіків і жінок залежними один від одного у взаємодоповнюючих стосунках, в яких «одна з статей піклується про афективні функції, а інша про інтелектуальні».

Георг Зіммель також поділяв загальне уявлення про те, що відмінності між чоловіками та жінками є природними. Він вважав даністю те, що чоловіки орієнтовані на публічний світ, а жінки на приватну побутову сферу, адже це відображає природні чоловічі та жіночі схильності, проте він чітко усвідомлював дисбаланс влади між жінками та чоловіками. В ті часи чоловіча стать не тільки вважалась

відносно вищою за жіночу, але й це сприймалось як загальна людська норма [1].

Зв'язок між гендерно зумовленим насильством і технологіями не є чимось новим. П'єса 1938 року "Газове світло" – яскрава ілюстрація технологічно полегшеного насильства вікторіанського чоловіка, який маніпулював побутовими газовими ліхтарями, що спалахували і гасли в неочікуваний час, щоб змусити дружину засумніватися у власній адекватності.

Термін "газлайтинг" зараз широко використовується для позначення психологічного насильства, коли кривдник використовує неправдиву або спотворену інформацію, щоб змусити жертву сумніватися у власних спогадах і судженнях.

Для порівняння, лише відносно недавно було визнано складність гендерно зумовленого насильства та цифрових форм технологій як механізмів пригнічення, активізму та відновлення.

Мільйони людей по всьому світу зіткнулися з ізоляцією, самотністю та страхом через пандемію COVID-19 та обмеження у повсякденному житті через війну. Для жертв гендерного насильства ця ізоляція та страх посилюються через використання кривдниками зловживань, у тому числі за допомогою цифрових технологій, для подальшого посилення контролю та спостереження, чому ненавмисно сприяли вказівки залишатися вдома [3].

Водночас, національні локдауни ще більше ускладнили жертвам і постраждалим від гендерного насильства втечу та отримання підтримки.

Однак безпрецедентний масштаб змін також прискорив прогрес у розробці та впровадженні інноваційних заходів реагування на підтримку постраждалих від гендерно зумовленого насильства та їхніх сімей.

Цифрові технології, навіть якщо вони пов'язані з новими формами маскулітності, часто концептуалізуються як чоловіча сфера, що вимагає "раціонального" мислення і технічних знань [5]. Хоча питання, пов'язані з гендером і технологіями, є складними і піддаються соціальним і суспільним змінам, цей перетин викликає занепокоєння з приводу того, що цифрові технології можуть бути використані як інструмент для гендерного насильства.

Цифрові технології як сприяють, так і перешкоджають нашій приватній та публічній соціальній взаємодії. Починаючи від особистих та інтимних стосунків з партнерами, родиною, друзями, однолітками, колегами до спілкування та взаємодії з соціальними інституціями та державною інфраструктурою, часто у спосіб, який багато хто з нас не до кінця усвідомлює, цифрові технології несуть непоправимий відбиток.

Як стверджує Нуртє Маррес, чия робота досліджує перетин інновацій, суспільного життя та повсякденного середовища: "Цифрові технології відіграють фундаментальну роль у широкому спектрі суспільних змін – від

трансформації держави загального добробуту до способу перемоги на виборах і того, як ми відчуваємо себе" [4].

На жаль, сьогодні цифрові технології використовуються для здійснення таких форм гендерного насильства, які ще десять років тому здавалися малоймовірними. Оскільки нові форми технологій з'являються і стають частиною структури повсякденного життя, вони також пропонують кривдникам дедалі більше способів переслідувати, ізолювати та контролювати своїх жертв. Злочинці використовують технології "розумного дому" для дистанційного контролю фізичного оточення жінок за допомогою підключених до Інтернету замків, динаміків, термостатів та освітлення; створюючи нову модель поведінки, яка полягає в переслідуванні, спостереженні, спантеличенні та, зрештою, залякуванні.

Водночас, цифрові технології також використовуються для надання підтримки особам, які пережили травму [2]. Хоча такі втручання можна критикувати за відстороненість і віддаленість, для декого вони є доступним засобом підтримки, який не залежить від необхідності догляду за дітьми та роботи. Проте, доступ до цифрових технологій розподілений нерівномірно і може залежати від таких обставин, як місце проживання, доступність цифрової інфраструктури, доступ до цифрових пристроїв, інвалідність та цифрова грамотність.

Таким чином, проблеми доступу можуть загострювати владні відносини, притаманні багатьом формам гендерного насильства. У світі, насиченому цифровими технологіями, гендерне насильство стає більш складною проблемою через нові механізми його здійснення та

поширення.

Список використаної літератури:

1. Campbell K. E., Chafetz J. S. Handbook of the Sociology of Gender. *Contemporary Sociology*. 2000. Т. 29, № 6. С. 822. URL: <https://doi.org/10.2307/2654092> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Gloor D., Meier H. Does online counselling provide better access to victim services? Insights and reflections from a swiss pilot evaluation. *Journal of Gender-Based Violence*. 2020. Т. 4, № 1. С. 123–131. URL: <https://doi.org/10.1332/239868020x15794803790621> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Mittal S., Singh T. Gender-Based Violence During COVID-19 Pandemic: A Mini-Review. *Frontiers in Global Women's Health*. 2020. Т. 1. URL: <https://doi.org/10.3389/fgwh.2020.00004> (дата звернення: 21.03.2024).
4. Marres N. Digital Sociology: The Reinvention of Social Research. Polity Press, 2017. 232 с.
5. Oldenzil R., Cockburn C. Machinery of Dominance: Women, Men, and Technical Know-How. *Technology and Culture*. 1992. Т. 33, № 1. С. 151. URL: <https://doi.org/10.2307/3105818>.

Літвінова Ольга Володимирівна

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, к. психол. н., доц.,
завідувачка кафедри психології, педагогіки та філософії,

Сухорук Оксана Олегівна

Кременчуцький національний університет
ім. М. Остроградського, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальність 053 Психологія

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ

Ситуація в Україні з 2014 року, особливо останні два роки, які відзначилися повномасштабною війною з Росією, створила нові

виклики для всього українського суспільства. Ці жахливі події об'єднали багатьох людей спільним досвідом опору ворогу та переживанням загальної трагедії. Війна зачепила всі аспекти життя нашого суспільства: люди змушені залишати свої домівки, втрачають рідних, житло, роботу, вступають до Збройних Сил України та живуть в умовах постійної загрози ракетних атак та повітряних тривог.

Під натиском цих обставин опинилися українські жінки. Багато з них вступили у лави Збройних Сил або добровольчих батальйонів та беруть активну участь у бойових діях та оборонних операціях. Інші активно долучаються до волонтерської діяльності та роботи з громадськістю, організують доставку гуманітарної допомоги. Разом з цим виконують роль матерів та доглядають за членами сім'ї, які цього потребують.

Ці ролі можуть переплітатися і змінюватися в залежності від діяльності жінок у родині, громадському житті, на фронті, а також під дією дилем й перешкод, які постають перед ними у повсякденні під час війни. Внесок українських жінок у життя країни в цей складний час неможливо переоцінити.

Гендерні ролі – один з видів соціальних ролей, набір очікуваних зразків поведінки для чоловіків і жінок. Наявні дослідження спонукають зробити висновок про те, що на їх формування та розвиток у людини впливають закріплені в суспільстві та культурі уявлення про зміст та специфіку гендерних ролей. Під впливом історичного розвитку суспільства поняття «гендерні ролі» піддається змінам.

«Жіноча історія» пройшла кілька етапів, пережила перетворення – від історій видатних жінок, які часто мали публіцистично-феміністичний характер, до постановки складних питань жіночої психології. Так, з часом з'явилися спеціальні дослідження біографічного характеру, але історія жінки обмежувалася описами стосунків видатних політиків з жінками. У 60–70-х роках ХХ ст. жіноча тема набрала нових рис у межах нової соціальної історії, прихильники якої вважали, що вивчення минулого має опиратися на інформацію про становище і вклад двох статей у духовну, культурну і господарську сфери. Тобто важливим ставало дослідження чоловічої й жіночої природи як соціокультурної, а не біологічної сутності.

На початку ХХ ст. жіночі студії в Україні щойно розпочиналися. Тоді вони спиралися на ідеї українського фемінізму, що їх пропагували Н. Кобринська, О. Кобилянська, У. Кравченко, Г. Барвінок, О. Пчілка, С. Русова, Х. Алчевська, Л. Українка. У той час, коли новостворені жіночі організації («Марійське товариство пань», «Дружина княгині Ольги») намагалися вирішувати соціальні питання, представлені чоловіками наукові кола розгортали дискусію щодо емансипації жінок. Тоді не було такого громадсько-політичного угруповання чи об'єднання, яке би не висловило ставлення до «жіночого питання». Біля джерел формування ідеології українського жіночого руху були І. Франко, М. Павлик, М. Драгоманов, О. Терлецький, М. Грушевський, П. Грабовський, Б. Грінченко, які не тільки спрямовували жіночий рух, а й займалися розробкою його концептуальних завдань, прагнучи включити українок у національний проект.

Засновник сучасного українознавства П. Кононенко наполягає на закономірності рівноправного статусу жінки не тільки в родині, а й у державі та називає славетних українських жінок, яких шанували не менше, ніж аналогічної діяльності чоловіків: княгиня Ольга, донька Ярослава Мудрого Лина – регіна Франції, дружина султана Роксолана, Бондарівна, Маруся Чурай, Леся Українка, Марія Заньковецька, Соломія Крушельницька та десятки інших талановитих жінок, зокрема дружини гетьманів і полковників, засновниці бібліотек, братств, освітніх закладів.

Щодо міжособистісних стосунків в українському подружжі, то на думку Г. Ващенко, взаємна повага гідності особи в подружжі є визначальною ознакою української шлюбної традиції. Науковець переконаний, що повага українця до гідності особи стала однією з головних причин катастрофи німецького війська в Україні під час Другої світової війни, оскільки селянин ще міг стерпіти, якщо в нього забирали збіжжя чи худобу, але не міг знести, якщо його або його дружину ображали биттям.

Духовний аристократизм як усвідомлення гідності своєї особи формував психологію української жінки століттями. На цій підставі створювався ґрунт для поважного становища жінки не тільки в родині, а й у суспільстві.

В українській мові на граматично-семантичному рівні віддзеркалено рівноправність жінки і чоловіка у шлюбному житті як членів подружжя. Це пояснюється тим, що слово «дружина» в українській мові може бути і чоловічого, і жіночого роду, оскільки вживається на позначення як одруженої жінки стосовно свого чоловіка, так і одруженого чоловіка стосовно своєї жінки.

Слово «дружина» в українській мові має ще одне семантичне значення. За часів Київської Русі дружиною називали збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством. Між дружиною і князем існувала взаємозалежність – військо було опорою князя і безпосередньо залежало від нього. Цей семантичний зв'язок обох значень слова «дружина» зберігся в українському шлюбі.

Участь жінок у військових конфліктах відзначається глибокими коріннями, що налічують багато століть. За весь період історії, вони виконували різноманітні ролі – від медичного обслуговування до пілотування бойових літаків, від шпигування до снайперування. Проте, значущість їхнього внеску у військові конфлікти часто недооцінювалася або залишалася непоміченою. Інтеграція жінок у військове середовище може сприяти формуванню більш збалансованих, адаптивних та ефективних військових структур.

Повсякдення українок під час війни характеризується широким спектром досвідів, уявлень про себе і людей навколо. Для жінок війна стала потрясінням, водночас вона відкрила можливості для самореалізації.

Жінки, які обирають військову кар'єру, зіткнуться з гендерними упередженнями. Військова служба, зокрема участь у бойових діях, часто асоціюється з чоловіками та маскуліністю, що відображається у гендерних уявленнях, які присутні в суспільстві. Ці уявлення можуть впливати на сприйняття ролі жінок у військових конфліктах і на їх власний військовий досвід.

Під час війни жінки зазнають низки нових життєвих випробувань, таких як бомбардування, переселення та страх перед смертю. Вони вимушені адаптуватися до цих обставин і приймати рішення згідно свого характеру, досвіду та умінь. Поведінка жінок може коливатися від паніки до спокою, залежно від ситуації.

Важливою складовою їхнього життя стає відчуття часу, яке пов'язує з конкретними подіями, місцями та людьми. Особливе значення набуває їхній дім, де вони стають основними захисницями. Після мобілізації чоловіків жінкам довелося прийняти нові сфери відповідальності: головування в сім'ї, забезпечення її всім необхідним, виробництво й суспільну працю (допомога військовим і цивільним). Крім того, жінкам доводилося будувати власну стратегію виживання у прифронтових регіонах, нерідко в умовах зруйнованого домашнього господарства, примусового виселення або біженства.

Війна вимагає від жінок бути діяльними. Активність жінок важлива як

для самих жінок, так і для суспільства загалом. Більшості жінкам робота дає можливість позбутися тривожних думок, зосередитися на порятунку себе й родини. Для деякої активність способом самореалізуватися, спростувати громадську думку про «довгий волос, а короткий розум», звільнитися від традиційних обмежень, сформувані власні життєві наміри.

Про воєнні конфлікти традиційно пишуть чоловіки про чоловіків і для чоловіків. У чоловічих текстах здебільшого немає місця для таких тем, як повсякденність, війна і жінка. Д. Мордовець наголошує: «шапка Мономаха завжди є важкою». Тому українська жінка не тільки користується соціальною свободою, самостійністю й панівним статусом у суспільстві та родині, які високо цінує, але й бере на себе відповідальність за це.

В одному з листів (Львів, 26 грудня 1878 р.) І. Франко формулює свій ідеал дружини, узгоджений практично з теоретичною моделлю щасливого подружжя. Це «жінка-чоловік» – мисляча, розумна, чесна, має власні переконання, до того ж любляча, сердечна, щира. Вона має займатися літературною працею, оскільки, по-перше, це спільний інтерес, по-друге, ця праця дає свободу, розвиває свободу особи – дає заробіток, повагу, незалежність.

В основі концепції С. Бем лежить поняття «андрогінії», згідно з яким людина, незалежно від її біологічної статі, може поєднувати в собі традиційно чоловічі та жіночі якості. Це дозволяє людям вільно переходити від традиційно жіночих занять до традиційно чоловічих і навпаки. Згодом Дж. Плек у своїх роботах розвивав ідею

фрагментарності гендерних ролей, яка ґрунтується на тому, що немає єдиної ролі чоловіка або жінки.

В кризові періоди життєдіяльності суспільства, зокрема під час війн, жінки руйнують безліч упереджень. Обставини війни змусили багатьох жінок подивитися на власні можливості з іншого боку, а громадськість осучаснити уявлення щодо розуміння гендерних ролей та підвищити свідомість суспільства про виклики, з якими зіштовхуються жінки під час війни.

Зважаючи на це важливо розглядати можливості забезпечення психологічної підтримки для жінок, що переживають війну, зокрема, програми реабілітації та консультування для тих, хто зазнав травматичного досвіду. Жінки повинні бути активно залучені до прийняття рішень, які стосуються відновлення після війни та забезпечення їхніх прав та потреб у цьому процесі. Важливо розширювати розуміння гендерних ролей та підвищувати свідомість суспільства про виклики, з якими зіштовхуються жінки під час війни, щоб забезпечити їхню підтримку та захист. Проведення подальших досліджень щодо психологічних наслідків війни для жінок допоможе краще зрозуміти їхні потреби та розробити ефективніші стратегії підтримки.

Список використаної літератури:

1. Горбань Р. А. Статус і роль дружини (жінки) в особовому бутті українського подружжя (філософський, етнорелігійний і етнопонаціональний аспекти). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. Т. 11. № 2. 2019. С. 3-14.
2. Кононенко П. П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів. Київ: М-во освіти і науки України, НДІУ, 2005. 679 с.
3. Липа Ю. І. Українська жінка. URL: <http://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-zhinka.html> (дата звернення 26.03.2024).
4. Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Луганська: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2010. 236 с.

Лосієвська Ольга Геннадіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професорка кафедри психології та соціології,
керівниця Університетського центру медіації

Бережна Олена Сергіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053Психологія,
освітня програма «Психологія»

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГОСПРОМОЖНОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ КОЛЕКТИВІ

У контексті глобалізації та зростаючої важливості комунікативних навичок, ефективна взаємодія в професійних колективах стає ключовим фактором успіху будь-якої організації. Діалогоспроможність, визначена як здатність індивідів до плідного спілкування, обміну думками та досягнення консенсусу, відіграє вирішальну роль у цьому процесі. Ця здатність забезпечує не лише ефективність робочих процесів, але й сприяє створенню позитивного робочого середовища, що, у свою чергу, впливає на задоволеність працею та продуктивність співробітників.

Водночас, в умовах гендерної різноманітності професійних колективів, гендерні особливості індивідів набувають особливої актуальності, оскільки вони можуть впливати на стиль комунікації, підходи до вирішення задач та взаєморозуміння між членами команди. Розуміння цього впливу є важливим для розробки стратегій з підвищення ефективності діалогоспроможності та загальної продуктивності колективу.

Розуміння впливу гендерних особливостей на формування діалогоспроможності у професійних колективах вимагає залучення теоретичних основ гендерних студій та комунікативної психології. Гендер визначається не лише як біологічна характеристика, але й як комплекс соціальних, психологічних та культурних ролей, що формують очікування та поведінку індивідів у суспільстві [1]. Водночас, діалогоспроможність виходить за межі здатності до

простого обміну інформацією, включаючи здатність до емпатії, відкритості, адаптації та критичного мислення в процесі комунікації [2].

Значний внесок у вивчення впливу гендерних особливостей на комунікацію зробила Дебора Таннен, яка ідентифікувала відмінності у способах спілкування чоловіків та жінок, вказуючи на "перехресні культурні" комунікаційні патерни, що впливають на взаєморозуміння [3]. Ці відмінності мають глибокі корені в соціалізації гендерних ролей і впливають на ефективність діалогу в професійних налаштуваннях.

Гендерне конструювання спілкування включає розуміння того, як соціальні очікування щодо "чоловічих" та "жіночих" ролей формують стилі та стратегії спілкування. Це розуміння сприяє аналізу комунікативних бар'єрів, що виникають в професійних колективах, і шляхів їх подолання. Юдіт Батлер у своїх роботах наголошує на "виконанні" гендеру через повсякденні практики, включаючи мову та спілкування, що має безпосередній вплив на професійні взаємини [4].

Культурні аспекти гендерної комунікації також відіграють важливу роль у формуванні діалогоспроможності. Як показує дослідження Юлії Вуд, гендерні ролі та очікування значно варіюються залежно від культурного контексту, що вимагає від професійних колективів адаптації та гнучкості у комунікаційних стратегіях [5].

Сандра Бем у своїй роботі "Ленс гендера: як гендерні стереотипи впливають на наше сприйняття і поведінку" (Bem, 1993) розвиває ідею про те, що індивіди використовують гендер як первинну категорію для класифікації та інтерпретації поведінки інших людей. Це особливо актуально в професійних середовищах, де гендерні очікування можуть накладати обмеження на сприйняття компетентності, стилі лідерства та комунікативні стратегії [6].

Її концепція "гендерної схематизації" підкреслює, як гендерні стереотипи впливають на самосприйняття та взаємодію індивідів, в тому числі у професійних налаштуваннях. Гендерні схеми впливають на те, як люди інтерпретують інформацію, оцінюють свої власні та чужі дії, а також на вибір мовних і немовних засобів комунікації.

Гендерні відмінності у стилях спілкування можуть як сприяти, так і перешкоджати процесу діалогу в колективі. Взаємодія між емпатійними та завдань-орієнтованими підходами може створити

більш гармонійне робоче середовище, якщо вона правильно управляється. Гендерні особливості впливають на стратегії вирішення конфліктів в професійних колективах, де жінки частіше вдаються до переговорів і пошуку компромісів, а чоловіки — до конкурентних чи уникнення стратегій. Результати опрацьованих досліджень підтверджують теорію Сандри Бем про гендерні схеми, демонструючи, що гендерні стереотипи впливають на очікування від комунікативної поведінки співробітників, що може призводити до непорозумінь і конфліктів.

Організаціям необхідно сприяти розвитку гендерної компетентності серед своїх співробітників для підвищення розуміння та поваги до різних стилів комунікації. Впровадження тренінгів, спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації та вирішення конфліктів, враховуючи гендерні відмінності. Важливо розробити та впровадити інклюзивні політики, що сприяють рівності та враховують гендерні особливості в усіх аспектах робочого процесу, включаючи вирішення конфліктів, оцінку продуктивності та кар'єрне зростання.

Сприяє створенню відкритого діалогу між співробітниками різних гендерів для обговорення та вирішення потенційних проблем, пов'язаних з гендерною дискримінацією та нерівністю, що сприятиме підвищенню загальної діалогоспроможності в колективі.

Враховання гендерних особливостей в комунікаційних процесах є ключовим для створення ефективної та згуртованої робочої атмосфери. Подолання гендерних стереотипів та розвиток діалогоспроможності в професійних колективах вимагає свідомих зусиль як з боку керівництва, так і від кожного співробітника. Сприяння інклюзивності та рівності у професійних середовищах не лише покращить міжособистісні відносини між співробітниками, але й значно підвищить продуктивність та інноваційний потенціал організацій.

Список використаної літератури:

1. Гончарук Т.О. "Гендер та культура: українські реалії". Львів: Літопис, 2020.
2. Бандурка А.М., Коваленко В.В. (ред.). "Соціальна психологія". Київ: Академвидав, 2018. -

3. Таннен, Дебора. "Ти просто не розумієш: Жінки та чоловіки в розмові". New York: William Morrow and Company, 1990.
4. Judith Butler. "Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity". New York: Routledge, 1990.
5. Вуд Юлія Т. "Гендерні життя: Комунікація, гендер та культура". Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2012.
6. Бем Сандра Л. "Ленси гендера: Трансформування дебатів про сексуальну нерівність". New Haven: Yale University Press, 1993.

Лосієвська Ольга Геннадіївна,
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професорка кафедри психології та соціології,
керівниця Університетського центру медіації
Маслова Тетяна Миколаївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ ТА УПРАВЛІННІ

Завжди образ жінки займав важливе місце в культурі будь-яких поколінь. Їх обожнювали як берегинь сім'ї, дружин, матерів. Одні вчені розглядали образ жінки тільки з точки зору служіння роду, її призначення бачили в образі матері, не враховуючи її суспільних потреб до саморозвитку. Проте, протягом віків жінки доводили цей погляд на призначення жінки хибним. Цікавим в цьому напрямку є досвід українських жінок. Велика княгиня Ольга уособлює в собі яскравий приклад державного діяча. Громадська діяльність цієї відомої в усьому світі української жінки вийшла далеко за межі просто матері та дружини, вона приймала активну участь у справах держави та мала значний вплив на визначення її вектору розвитку. Інша відома українка Роксолана, яка опинилася у гаремі Султана Сулеймана, змогла пройти шлях від рабині до вірної супутниці великого Падішаха, ставши його дружиною та надійним другом та соратником, що впливала на

політику наймогутнішої на той час в світі держави. Навіть прийнявши іншу релігію, щоб вижити в тих умовах, що опинилась, вона не забувала рідну культуру та сприяла її розвитку навіть на чужині.

Різноманітні приклади участі жінок в політичній, державній, військовій, суспільній, соціальній діяльності в різні часи та в різних частинах світу говорять про здатність жінки управляти світовими процесами як глобального розвитку, так і розвитку держав та окремих територій.

Патріархальний уклад суспільства майже завжди визначав домінуючий статус чоловіка в державних справах. Проте, жінка завжди була поряд з відомими чоловіками, допомагаючи їм та впливаючи на державні справи. Проте, були такі жінки, що позиціонували себе як окремі громадські діячі. Ще в античні часи єгипетська цариця Клеопатра VII Філопатор, в середньовіччя орлеанська діва Жанна д'Арк, а також китайська політична діячка та воєначальниця Фу Хао визначили історичний шлях розвитку своїх держав, досягнувши на ньому значних успіхів, враховуючи власні особисті якості, талант та харизму. Вони впливали не тільки на політику, але й на культурний розвиток своїх держав.

Президентка Філіппін Корасон Акіно була при владі шість років, проте, змогла провести конституційну, аграрну та судову реформи в своїй країні. Вона була визнана журналом «The Time» однією з найвпливовіших жінок XX-го сторіччя.

Президентка Фінляндії Тарья Халонен була дуже популярна в своїй державі. Вона відстоювала права людини, зокрема права жінки в умовах глобалізаційних процесів. За версією журналу Forbes стала однією з найвпливовіших жінок XXI сторіччя.

Президентка Ліберії Елен Джонсон Серліф, яка стала першою жінкою-президентом в Африці, керувала країною 12 років. Вона мала колосальні здібності переговорника, розумілася в політиці, економіці, відстоювала права жінок. Вона є лауреатом Нобелівської премії «За ненасильницьку боротьбу за безпеку жінок і за права жінок на повноправну участь в побудові світу».

Президентка Чилі Вероніка Мішель Бачелет керувала країною впродовж 4-х років. Спочатку вона була міністром оборони країни, ставши першою жінкою на цій посаді в Латинській Америці. На

президентській посаді провела реформу в сфері соціального забезпечення, були збільшені пенсії, жінкам почали виплачувати допомогу на дитину, знизився рівень бідності, збільшилась кількість робочих місць, опікувалась правами людини. Під час її президентства жінки активно приймали участь в державній діяльності: міністерства оборони, економіки, охорони здоров'я, культури в її уряді очолили жінки. Жінка також очолила президентську адміністрацію.

Президентка Литви Даля Грибаускайте є одним з найпопулярніших політиків країни. За часів її президентства Литва позбулася повної енергетичної залежності від Росії. Завжди активно підтримувала Україну. Її називали великою президенткою малої країни.

Першою президенткою Косово, після набуття ним незалежності, стала Атифете Яхьягу. Свою професійну кар'єру вона починала з посади патрульного поліцейського. Вона була наймолодшою жінкою президентом з усіх правителів світу.

Президентка Бразилії Ділма Русеф теж була першою жінкою на цій посаді в країні. Вона була прибічницею збройної боротьби проти військової диктатури. На своєму життєвому шляху до президентства їй довелось пройти через арешти, підпільну діяльність, тюрму та катування.

Велика англійська жінка-політик Маргарет Тетчер - керівник уряду Великої Британії. Недарма її називають «залізною леді». Її уряд відрізнявся чіткою ієрархією, великою відповідальністю, підзвітністю та підконтрольністю. За часів роботи уряду Маргарет Тетчер було відповідними законами було обмежено діяльність профспілок.

Беназір Бхутто стала першою в світі жінкою, яка обіймала посаду прем'єр-міністра Ісламської Республіки Пакистан. В свій уряд Беназір ввела четвертину жінок, що було дуже прогресивним для мусульманської країни. Провела політичну та соціальну реформи, відновила профспілки та студентські спілки, а також свободу для друку. За її правління безкоштовними стали освіта та охорона здоров'я.

Індіра Ганді очолювала уряд Індії протягом десяти років, вона стала першою та поки що єдиною жінкою, яка займала цю посаду в Індії. Першою кинула виклик існуючому ладу Індії, який існував

сторіччями, та поділяв людей на касты. Індіра Ганді сама вийшла заміж за чоловіка, який був з біднішої касты. Вона здійснила націоналізацію банків, провела земельну реформу, давши людям можливість використовувати землю для власних потреб. Тоді вперше був подоланий голод в країні, люди могли забезпечити не тільки власні потреби, а й реалізувати надлишки, отримуючи прибуток. Індія почала навіть експортувати зерно в інші країни. Як кажуть, Індіра Ганді завдала країні напрямку розвитку.

Ангела Меркель стала першою жінкою на посаді Федерального канцлера Німеччини, її фактично вважали лідером Європейського Союзу, яка визначала не тільки його політику, а мала вплив і на політику інших держав. Вона стала наймолодшим канцлером Федеративної Республіки Німеччини та найвпливовішою жінкою у світі.

Америка є найбільш демократичною країною світу. Тут немає проблем з участю жінок в суспільному житті. Найбільш відомими американськими жінками-політиками, що мали успіх в політиці, є державні секретарі Гіллари Клінтон, Мадлен Олбрайт, Кондоліза Райс.

Сьогодні жінки активно приймають участь у політичному житті держави. Вони досягають значних успіхів в своїй діяльності, знаходячись за кермом влади. Проте, досягнувши вищих щаблів управління, їм необхідно прикладати дуже багато зусиль, щоб доводити, що вони здатні бути успішними на таких посадах. Проте, існує думка, що жінкам, які обіймають в посади в вищому ешелоні управління необхідно виявляти дійсно чоловічі риси характеру, такі як жорстокість, волю, наполегливість, щоб втриматись на посаді.

Майже в усіх державах світу при владі є жінки. Ухвалення гендерних квот, зокрема закріплених різними нормативно-правовими актами, дозволяє жінкам ставати політичними та державними діячами, приймати активну участь в розбудові своєї держави.

Принцип рівності прав жінок та чоловіків закріплено і в Конституції України. В Україні гарантується рівність прав і свобод усім громадянам та забороняється обмеження за ознакою статі. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та

винагороді за неї [1, ст. 24].

В нашій країні протягом 30 років незалежності збільшилась кількість жінок в представницьких органах влади - Верховній Раді України та місцевих радах, що свідчить про важливий крок до гендерної рівності в політичній сфері. Сьогодні жінки очолюють різні міністерства в нашій країні, знаходяться на керівних посадах в Уряді, проводять реформи, беручи на себе відповідальність за наслідки та подальший вектор розвитку держави. Юлія Тимошенко, яка стала першою жінкою - Прем'єр-Міністром України, міністерки Уляна Супрун, Марина Лазебна, Лілія Гриневич, Ірина Верещук – найвідоміші жінки-політики України.

Отже, активізація участі жінок у політиці вважається надзвичайно важливим розвитку суспільства через наступні фактори: це говорить про рівні права жінок в суспільстві, жінка має свій погляд на політичні події, її бачення відрізняється від чоловічого, а поради можуть бути корисними для процесів державотворення; багато жінок мають належну освіту, риси характеру, погляди, амбіції та бажання змінювати свою країну на краще; участь жінок у представницьких та виконавчих органах влади має позитивні результати для розвитку як окремих територій, так і усєї держави в цілому; досвід показує, що найбільш продуктивними та цікавими є напрацювання жінок в сфері освіти, культури, охорони здоров'я, особливо материнства та дитинства, та соціального захисту населення. Гарні результати мають жінки і в управлінні сферою фінансів .

Таким чином, участь жінки в політиці є потребою не тільки вчорашнього суспільства, її присутність в державотворенні з часом стає актуальнішою та результативнішою, і ця тенденція має продовжуватися в майбутньому.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4320>

Мальнєв Андрій Сергійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівню, спеціальності 053Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Лосієвська Ольга Геннадіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, д. психол. н., проф.,
професорка кафедри психології та соціології,
керівниця Університетського центру медіації

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

У сучасному світі, професійна самореалізація є однією з найважливіших складових успішного життя. Люди різних статей мають різні уявлення про те, що є задоволенням у професійній сфері та які вимоги вони пред'являють до своєї діяльності. Сучасний світ вимагає від нас активності, гнучкості та здатності до самореалізації у різних сферах життя та спілкування.

Гендер - це складне поняття, що описує соціальні аспекти відносин між чоловіками та жінками, які формуються на основі культурних, історичних та соціальних впливів, а не лише біологічних відмінностей. Термін "гендер" був введений психоаналітиком Робертом Столером для того, щоб окремо виділити соціально-конструйовані ролі та характеристики чоловіків і жінок, відокремлені від їхнього біологічного статевого визначення.

Такі терміни, як "чоловічий" і "жіночий", розглядаються як соціально-психологічні атрибути, оскільки вони відображають не лише біологічні відмінності між чоловіками і жінками, але і соціальні ролі, стереотипи та очікування, що формуються в суспільстві.

У сучасному світі виявлено, що жінки частіше зазнають викликів у професійній самореалізації порівняно з чоловіками. Це пов'язано з наявністю соціальних стереотипів, що ускладнюють можливості жінок поєднувати сімейне життя з професійною кар'єрою. Чоловіки і жінки часто мають різні підходи до роботи та вирішення проблем. Наприклад, жінки, як правило, більш наполегливі у

досягненні цілей та здатні до співпраці та взаєморозуміння, в той час як чоловіки можуть бути більш організованими та спрямованими на успіхи у професійній сфері. Крім того, чоловіки частіше отримують вищу оцінку за свою роботу та оплачуються вище, ніж жінки за аналогічну працю, що впливає на їхні можливості та ставлення до професійної діяльності. Такі стереотипи та різниці у сприйнятті роботи можуть збільшувати нерівність між чоловіками і жінками у сфері зайнятості та кар'єрного розвитку.

Для жінок робота часто є не лише засобом заробітку, але й шляхом до самостійності та виходу з домашнього середовища. Оцінка їхньої праці та взаємодія з колегами відіграють важливу роль у їхньому професійному житті. Похвала та підтримка стимулюють їхню трудову активність, тоді як негативна оцінка може вплинути на їхню мотивацію. Жінки часто надають перевагу роботі, де панують доброзичливі та підтримуючі відносини, навіть якщо заробітна плата залишає бажати кращого.

Гендерні аспекти професійної самореалізації охоплюють такі важливі показники, як задоволеність від праці, власне суб'єктивне благополуччя та мотивація до досягнення успіху. Це вказує на те, що професійна самореалізація є складним та багаторівневим процесом, який дозволяє особистості реалізувати свій професійний потенціал у власній сфері діяльності [2].

Сфера обслуговування в сучасних реаліях є дуже розповсюдженою і важливою галуззю економіки. Вона включає широкий спектр діяльності, від готельно-ресторанного бізнесу до охорони здоров'я, освіти, туризму, торгівлі, телекомунікацій, фінансів, тощо та є невід'ємною частиною сучасного економічного та соціального життя, а її значення постійно зростає у контексті розвитку суспільства та технологій.

Керівна посада в сфері обслуговування з психологічної точки зору характеризується кількома особливостями:

1. Міжособистісні взаємини.
2. Емоційна інтелігентність.
3. Управління стресом.
4. Комунікаційні навички.
5. Стратегічне мислення.

Керівну посаду в сфері обслуговування, як і більшість керівних посад у світі, частіше займають чоловіки. Проте результативними на цій посаді можуть бути люди бідь якої статі і вибір кандидата в керівники сфери обслуговування не повинно базуватися на гендерних стереотипах.

Нажаль, гендерні упередження все ще існують і також стосуються керівників у сфері обслуговування.

Деякі з цих упереджень включають:

1. Статеві стереотипи. Упередження про те, що жінки не можуть ефективно керувати командою, особливо в сферах, де домінують чоловіки. Це може призводити до недооцінки компетентності жінок як керівників.

2. Погляди на роль. Деякі люди можуть вважати, що жінки повинні мати більш активну роль у сім'ї та догляд за дітьми, що робить важким побудову кар'єри в сфері керівництва.

3. Страх перед ризиком. Жінки часто стикаються з упередженням, що вони менше схильні до прийняття ризикованих рішень, що може ускладнити їхню роботу як керівників у сферах, де потрібно приймати важливі стратегічні рішення.

4. Соціальне сприйняття. Він про те, що рішення, прийняті жінкою-керівником, можуть бути менш авторитетними або менш ефективними, порівняно з рішеннями, прийнятими чоловіком-керівником.

Ці упередження можуть стати перешкодою для жінок, які прагнуть досягти високих позицій у сфері керівництва, і можуть вимагати додаткових зусиль для подолання цих стереотипів та упереджень [3].

Проте не слід недооцінювати сильні якості жінок, які вони можуть реалізувати на посаді керівників сфери обслуговування, ефективно управляти та досягати успіху в цій галузі.

Зважаючи на все вище зазначене, можемо зробити висновок, що результативність керівника сфери обслуговування залежить від його або її професійних навичок, особистісних якостей, досвіду роботи, комунікаційних здібностей, емоційної інтелігентності, стратегічного мислення та багатьох інших факторів, а не від статі.

Кожна людина, незалежно від гендерних особливостей, може

бути успішним керівником у сфері обслуговування, якщо вона має відповідні навички і властивості. Здібності і результативність керівника визначаються його чи її вмінням ефективно спілкуватися зі співробітниками та клієнтами, управляти командою, розв'язувати конфлікти, приймати стратегічні рішення і досягати поставлених цілей.

Список використаної літератури:

1. Дашковська О.Р. Принцип гендерної рівності: поняття, витоки і роль на сучасному етапі розвитку суспільства. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. с. 20-23.
2. Литвинчук О.В. Вплив гендерних стереотипів на формування ідентичності жінки. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. №16. С. 61-65.
3. Магдюк Л.Б. Гендерні стереотипи. Вплив гендерних стереотипів на представлення жінок і чоловіків на ринку праці./ Журнал «Маркетинг в Україні», № 5-6, 2011.
4. Чуйко О.М., Куравська Н.В. Гендер і кар'єра: навчальний посібник/ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка». Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2019, 372 с.

Мельничук Вікторія Олексіївна
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
PhD, завідувачка сектору соціально-педагогічної
роботи відділу психологічного супроводу
та соціально-педагогічної роботи

ПРОФІЛАКТИКА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Профілактика гендерно зумовленого насильства у закладах загальної середньої освіти є нагальною проблемою, вимагаючи уваги та дієвих заходів. Забезпечення безпеки та захисту прав здобувачів освіти у закладах освіти є ключовим завданням для формування гармонійного суспільства. Дієві стратегії та програми, спрямовані на попередження гендерно зумовленого насильства, відіграють критичну

роль у створенні безпечного та сприятливого середовища для навчання та розвитку кожної особистості.

Гендерно зумовлене насильство є однією з найбільш складних та серйозних проблем сучасного суспільства, яка стає особливо актуальною у контексті закладів освіти. Профілактика гендерно зумовленого насильства в закладах загальної середньої освіти має величезне значення, оскільки саме тут формуються цінності, ставлення та підходи до взаємин між статями, що може суттєво впливати на подальше життя учнів та учениць, їхню поведінку в майбутньому.

Важливо розуміти, що гендерно зумовлене насильство не обмежується лише фізичними проявами, а охоплює широкий спектр форм – від психологічного та емоційного тиску до сексуальних домагань та знущань. Існує низка чинників, які сприяють насильству, серед яких стереотипні уявлення про гендерні ролі, культурні норми, відсутність освіти та усвідомленості щодо проблеми тощо.

У Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція) прописані види гендерно зумовленого насильства, зокрема: домашнє насильство, у тому числі, психологічне насильство, фізичне насильство, економічне насильство, сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування, переслідування, примусовий шлюб, каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт та примусова стерилізація, сексуальне домагання, пособництво або підбурювання та замах, неприйнятні виправдання злочинів, у тому числі злочини, учинені в ім'я так званої «честі».

Домашнє насильство включає в себе фізичне, психологічне, сексуальне та економічне окремо або всі разом узяті. Це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Переслідування або сталкінг можуть включати фізичні переслідування, телефонні дзвінки, повідомлення або листи в соціальних мережах, надсилання небажаних подарунків і пошкодження майна. Зазвичай це повторюване явище, яке викликає у жертви відчуття постійного переслідування, занепокоєння, страху та тривоги.

Насильство в інституційному середовищі – це насильство, яке відбувається в державних установах, підприємствах, закладах освіти та інших інституційних середовищах, де відбуваються взаємодії між людьми. Це також сексуальні домагання на робочому місці, акушерське насильство під час пологів, дискримінація в медичній допомозі, зловживання владою та насильство з боку поліції, а також переслідування та сексуальне насильство під час навчання з боку вчителів та учнів.

Каліцтво жіночих геніталій є жорстоким порушенням прав людини, яке продовжує практикуватися в деяких культурах у різних частинах світу. Клітор і статеві губи видаляються, або майже повністю зшиваються, в результаті чого дівчина не може відчувати сексуальне задоволення.

Злочини в ім'я так званої «честі» – це вид насильства, якому піддаються жінки в деяких релігійних громадах у всьому світі, коли вони роблять щось «нечисте»: зайнялися сексом до шлюбу, пережили зґвалтування, зрадили чоловіка чи навіть забажали розлучення. За це їх можуть побити камінням, побити, зачинити вдома, заборонити спілкуватися з людьми і навіть зґвалтувати та вбити.

Насильство під час війни, конфлікту та постконфліктних ситуацій Зґвалтування є поширеною зброєю на війні, особливо жінок і дітей. Навіть під час воєн, гуманітарних криз і надзвичайних ситуацій можуть виникати випадки сексуальної експлуатації та насильства з боку гуманітарних працівників, які допомагають постраждалим.

Примусова стерилізація – це медична процедура, яка призводить до безпліддя та вважається необхідною умовою для трансгендерних людей отримати певні права, як правило, юридичне визнання статі.

Примусовий аборт або вагітність є формою репродуктивного примусу до жінки, коли вагітність переривається проти волі жінки або

без її явної згоди. Примусова вагітність визначається як практика примусу жінки або дівчини до вагітності або збереження вагітності проти її волі, часто як частина примусового шлюбу.

Примусовий шлюб – це шлюб, у якому одна або обидві сторони одружені без їхньої добровільної згоди.

Головними причинами гендерно зумовленого насильства у закладах освіти є глибоко закріплені в суспільстві гендерні стереотипи, культурні норми та атмосфера, яка не завжди сприяє розвитку рівних взаємин між учнями та ученицями. Для успішної профілактики такого насильства необхідно розглядати його не лише як ізольований випадок, а як частину системної проблеми, яка вимагає комплексного підходу.

Одним з ключових напрямів профілактики гендерно зумовленого насильства у закладах освіти є гендерна, сексуальна освіта. Вона передбачає включення до навчальних програм тем, які сприяють розумінню та усвідомленню гендерних ролей, рівності та взаємодії між статями. Це можуть бути спеціальні уроки, тренінги, групові дискусії, де здобувачі освіти отримують знання та навички щодо запобігання гендерно зумовленому насильству та виявлення його ознак.

Другим важливим аспектом є створення безпечного та підтримуючого середовища в закладах освіти. Для цього необхідно розробляти та впроваджувати політику нульової толерантності до будь-яких проявів насильства, забезпечувати психологічну підтримку для постраждалих від гендерно зумовленого насильства, а також розробляти механізми звернення за допомогою та звітування про випадки насильства. Важливо, щоб учні/учениці та персонал закладу освіти відчували себе в безпеці та знали, що їхні права будуть захищені.

Третім аспектом є активна робота з батьками та громадськістю. Батьки важливі партнери в процесі профілактики гендерно зумовленого насильства, тому важливо залучати їх до роботи з учнями/ученицями та вирішення проблем, які можуть виникати в закладі освіти. Також необхідно проводити інформаційні кампанії серед громадськості з метою підвищення усвідомленості щодо проблеми гендерно зумовленого насильства та сприяння активному

втручання у разі його виявлення.

Отже, важливо враховувати культурні, соціальні та етнічні особливості кожного закладу освіти та спільноти, а також постійно аналізувати та оновлювати програми та стратегії для вирішення цієї проблеми. Тільки за умови спільних зусиль учасників освітнього процесу можна досягти значного прогресу в цій сфері та створити безпечне та сприятливе середовище для розвитку кожної особистості.

Таким чином, гендерно зумовлене насильство порушує права та свободи людини, психологічно та фізично травмує її, впливаючи на майбутнє життя та ставлення до себе та інших. Ефективна профілактика цього явища вимагає комплексного підходу, який включає гендерну, сексуальну освіту, створення безпечного середовища в закладах освіти, співпрацю з батьками та громадськістю.

Список використаної літератури:

1. І. Бабій, Л. Красильникова, І. Савіч та ін. Гендерна освіта: теорія та практика. Київ: Освіта. 2016.
2. М. Кравчук, О. Лазоренко, Л. Мельничук. Гендерна освіта в Україні: виклики, можливості, перспективи. Київ: Либідь. 2018.
3. М. Литвин, І. Ковальчук, О. Петрова та ін. Профілактика гендерно зумовленого насильства в освітніх закладах. 2020.
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> . Дата звернення (03.04.2024).
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> . Дата звернення (03.04.2024).
6. Які є види гендерно зумовленого насильства? URL: <https://spacemag.com.ua/lifestyle/yaki-ye-vydy-genderno-zumovlenogo-nasylstva/> . Дата звернення (03.04.2024).

Москаленко Валентина Володимирівна
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
д. філос. н., проф., головна наукова співробітниця
лабораторії загальної психології та історії психології

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФУНКЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Переживання людиною своєї позиції “Я” по відношенню до певних еталонів статі характеризується як *гендерна ідентичність особистості*. Ввійти у суспільство індивід може лише за умови набуття гендерної ідентичності, а саме: відносячи себе до чоловічої або жіночої статі і намагаючись переконати в цьому оточуючих. Завдяки механізму ідентифікації у людини з раннього дитинства формуються маскуліні або фемініні риси. Повноцінна особистість як у психологічному, так і в соціальному плані може відбутись за умови відповідності між біологічною статтю та гендерною ідентичністю. Гендерна ідентичність – це форма самосвідомості, що формуються в процесі соціалізації через механізм взаємодії людини зі світом (іншими людьми, групами) на підлітковій стадії онтогенезу. Гендерна ідентичність конструюється через систему статево-рольової соціалізації як процес засвоєння особистістю стандартів, зразків поведінки, правил, цінностей, норм, вимог, очікувань, адресованих суспільством людям чоловічої й жіночої статі протягом входження особистості в соціально-культурне середовище. Функції статево-рольової соціалізації полягають в тім, щоб сформуванню гендерну ідентичність відповідно зі соціальними нормами та цінностями культури, зокрема й гендерної культури суспільства, яка складає таку надіндивідну загальнообов’язкову внегенетично задану програму, що наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям відносно прийнятих для даного суспільства “зразків” поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою означає, зовсім не володіння певними природними якостями, а виконання певної соціальної ролі. Саме тому поняття «гендерна ідентичність» вживається, по-перше, як позначення соціальної статі, по-друге, як очікування того, яким повинні бути чоловік і жінка. Поняття «гендерна ідентичність», як і поняття

«гендер» запроваджено необхідністю подолання поглядів на різні статеві риси і ролі як вияв «природних якостей». На відміну від біологічної статі гендерну ідентичність можна розглядати як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, сімейній ролі, репродуктивній поведінці тощо.

Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану за ознакою статі соціальну структуру. Втілюючи в своїх діях очікування, які пов'язані з їх гендерним статусом, індивіди конституують гендерні відмінності і одночасно зумовлені ними системи панування і володарювання.

Сучасна гендерна культура є складовою системи суспільства, зокрема й його стратифікації, зокрема й гендерної. Гендерна стратифікація – це певним чином структуровані відносини між гендерними групами, що визначають їх соціальні ролі та статуси й пов'язані з ними індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади. Особливості гендерної стратифікації суспільства на будь-якому етапі його культурно-історичного розвитку значною мірою визначається закономірностями соціалізації особистості та гендерною ідентичністю як її результатом.

Гендерна ідентичність має декілька аспектів, а саме: 1) адаптаційна статева ідентичність – це усвідомлення особистістю співвідношення своєї реальної поведінки з поведінкою інших чоловіків і жінок; 2) цільова концепція “Я” – це набір індивідуальних установок чоловіка або жінки на те, якими вони повинні бути; 3) персональна ідентичність – це особистісне співвідношення себе з іншими людьми; 4) его-ідентичність – це глибинне психологічне ядро усвідомлення того, що саме означає для себе особистість як представник певної статі.

Головним механізмом формування гендерної ідентичності є *ідентифікація*, завдяки якій з раннього дитинства у людини починають формуватись статеві риси особистості і поведінкові стереотипи, статеворольова ідентичність і ціннісні орієнтації.

Аналізу механізму гендерної ідентифікації приділяється багато уваги психологами різних напрямів дослідження. Кожна з окремих теорій відображає якусь одну сторону складного процесу ідентифікації. Співвідношення різних сторін ідентифікації на різних етапах розвитку

індивіда неоднакове. В ранньому дитинстві домінують емоційні зв'язки і відносини, потім до емоційних підключаються когнітивні, процеси навчання і тренування – на більш пізніх стадіях.

У психологічній літературі виділяються декілька етапів формування гендерної ідентичності. Перший етап – це первинна статева ідентичність, в результаті якої дитина дізнається, що існує дві статі; вона включає себе в одну з цих двох категорій; на основі самовизначення дитина керує своєю поведінкою, вибираючи нові форми поведінки. Механізм ідентифікації на цьому етапі забезпечує передачу “особистого” досвіду опосередковано – через особистий приклад, наслідування, навіювання. Простором, в якому відбувається соціалізація дитини на цьому етапі, переважно, є коло сімейного спілкування, з якого вибираються «зразки» наслідування. Джерелом формування психічних статевих відмінностей і статевої поведінки є, перед усім, люди, що несуть в собі ті властивості, які для індивіда є бажаними і цінними формами. Для дітей раннього віку цими людьми є батьки. Проте раніше або пізніше настає час, коли зразок втрачає суб'єктивне значення. Дезактуалізація “зразку” знаменує завершення певного етапу в розвитку особистості, її піднесення на нову ступінь, коли складаються нові відносини, нові мотиви, що заставляє ставити нові цілі і шукати нові ідеали. Наступає новий етап розвитку особистості, зокрема, її становлення ідентичності. Це етап соціалізації, коли коло осіб, з яких вибирається зразок-об'єкт ідентифікації, розширюється: до батьків приєднуються однолітки, діти більш старшого віку, інші дорослі. В це коло можуть попадати не тільки реальні люди, але й літературні герої. В психологічній літературі цей етап розвитку ідентичності особистості пов'язують з підлітковою стадією соціалізації.

Значний внесок у створення моделі формування гендерної ідентичності цього етапу розвитку особистості зробив Ерік Еріксон, який вперше застосував поняття «ідентичність», пов'язавши його смисл з тією формою ідентичності, яка формується під впливом багатьох соціальних груп, в які включається індивід у підлітковому періоді життєдіяльності. Цей етап, або пубертатний період, є етапом статевого дозрівання, коли відбувається становлення не тільки зрілої гендерної ідентичності, але й сексуальної ролі. Проблеми, які виникають перед індивідом протягом пубертатного періоду, дуже важливі і гострі, бо

лише з гендерною зрілістю встановлюється різка відмінність чоловічого і жіночого характеру – протилежність, що завдає великого впливу на весь склад життя людини. Такі якості особистості, як жіночність і мужність (фемінність і маскуліність) є дуже важливими для нормальної життєдіяльності людини. Від їх вирішення залежить подальший напрямок соціалізації особистості.

Процес статевої ідентифікації не припиняється протягом всього життя людини, однак цей процес має свої особливості не тільки на кожному віковому етапі індивіда, але й на кожному культурно-історичному етапі суспільства. В сучасному суспільстві становлення гендерної ідентичності особистості відбувається в умовах, коли стандарти, норми, соціальні структури, що визначають гендерну культуру суспільства, змінюються дуже стрімко. Традиційні статевої ідентифікації стереотипи здійснюють менший вплив на гендерну ідентифікацію особистості. З'являється новий погляд на гендерну роль чоловіка і жінки, що суттєво впливає на гендерну стратифікацію суспільства. Нові соціальні очікування і вимоги, що пред'являються до гендерної ролі, детермінують нові статево-рольові якості людини, що вимагає змін в самому процесі гендерної соціалізації.

Нарикаєва Дар'я Борисівна

ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ

Сучасні тенденції формування і розвитку особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності відзначаються певними особливостями: постійними змінами й ускладненням змісту відомчої освіти, підвищенням рівня освітніх стандартів; актуалізацією питань національно-патріотичного виховання; вирішенням складних професійно-педагогічних проблем,

які вимагають об'єднання знань, практичних умінь і навичок із суміжних наук – права, психології, економіки, педагогіки, соціології тощо; широким упровадженням інформаційних технологій у навчально-виховний процес; врахуванням фізично-прикладної підготовки як необхідної компоненти такої освіти тощо. Тому організація освітнього процесу в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути такою, щоб випускники могли не лише адаптуватись у швидкозмінному професійно-орієнтованому середовищі, й були здатними до перетворення цього середовища, володіли не лише загальними та спеціальними знаннями, а й вміли застосовувати їх у професійній діяльності, розвивалися як соціально орієнтовані особистості, професіонали вищого розряду, були правоохоронцями не лише за освітою, а й за покликом серця. Професійну підготовку працівників органів внутрішніх справ визначають як організований, безперервний і цілеспрямований процес з оволодіння знаннями, спеціальними вміннями і навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань [5]. Сьогодні можна спостерігати певне відставання можливостей правоохоронної системи від іноді завищених соціальних запитів щодо її функціонування.

Національна поліція України являє собою новий державний правоохоронний орган. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. (остання редакція від 01.01.2024) метою її діяльності є реалізація державної політики у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства; захист об'єктів права власності; протидія злочинності; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Національна поліція України побудована за зразком поліції передових західноєвропейських країн. Працівники української поліції виконують службові завдання в тісній взаємодії з населенням, діють на основі неухильного дотримання законності, прав людини та громадянина.

Професійна підготовка особи, яку держава уповноважує застосовувати до громадян, які допустили протиправний вчинок, силу (заходи фізичного впливу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю), має свою специфіку. Особливо це стосується юридичної складової

професійної підготовки поліцейських, оскільки їх діяльність суворо регламентована правовими нормами. Через виконання широкого кола повноважень до поліцейських висуваються підвищені вимоги: не лише знати й уміти застосовувати норми права, а й мати спеціальну правову освіту, бути висококваліфікованим працівником із високим рівнем правосвідомості та правової культури. Юридично-психологічна освіченість поліцейського формує професійну дисципліну, відповідальність, почуття обов'язку. Вона допомагає в розвитку активної життєвої позиції особового складу поліції. Кожному працівникові поліції потрібно вселяти готовність і вміння сприймати нову соціальну інформацію, переробляти, перевіряти, узагальнювати, робити критичні висновки, здатність приймати рішення та домагатися їх виконання тощо. Окрім того, юридично-психологічна освіченість сприяє формуванню моральної готовності поліцейського до виконання службових обов'язків, які регулюються, захищаються, стимулюються нормами права. Постійний аналіз норм права, спрямований на виявлення їх соціальної цінності, морального змісту, та зіставлення з ними різних життєвих ситуацій виховують в особового складу Національної поліції уміння конкретно мислити, глибоко оцінювати соціальну дійсність.

Змістом юридично-психологічної складової професійної підготовки поліцейських є набуття професійних правових цінностей, формування серйозного ставлення до правоохоронної діяльності, усвідомлення себе як правоохоронця, оцінка власних професійних здібностей крізь призму таких правових вимог, як принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму, добросовісності, законності та формування ставлення до себе як до професіонала.

Можна виокремити такі напрямки юридично-психологічного забезпечення підготовки та професійної діяльності працівників поліції:

1 - оптимізація правової та психологічної складових процесу формування професійної ідентичності в нових працівників;

2 - мобілізація психологічних ресурсів усіх працівників щодо виконання професійної діяльності в умовах трансформаційного суспільства;

3 - вдосконалення системи інформаційного забезпечення реформування

4- психолого-правова оцінка, корекція, супровід та організаційний консалтинг поточної професійної діяльності поліцейських.

На даний момент в Україні, щоб стати, наприклад, патрульним поліцейським, потрібно зібрати необхідні документи, пройти етапи вступу і піврічне оплачуване навчання. Насправді, такий короткий термін навчання унеможливорює якісне усвідомлення людиною того, що за служба на неї чекає. Слухач (той, хто навчається на поліцейського, але ще не склав остаточний іспит) на момент навчання знаходиться в «рожевих окулярах» і з великим бажанням змінити існуючу реальність на краще, але часто очікування не співпадають з реальністю і може наступити розчарування, а далі — в залежності від характеру та психологічних особливостей людини: професійна деформація, емоційне вигорання чи навіть звільнення. Тому під час підготовки майбутніх поліцейських слід звернути увагу на психологічну підготовку, зокрема, зосередитись на виконанні вправ, які підвищують стресостійкість й емоційну стабільність, що далі стане в нагоді під час професійного виконання покладених на поліцейських завдань. Що ж стосується учнів, які закінчили середню школу та вирішили пов'язати своє життя з правоохоронними органами – до моменту отримання вищої освіти за певним фахом у такого поліцейського має сформуватися наступний набір особистісних ознак:

- певний рівень інтелектуального розвитку;
- необхідний для роботи поліцейського рівень розвитку почуття відповідальності;
- наявність навичок та такого обсягу знань, які формують здатність до прийняття самостійних рішень у нетипових ситуаціях;
- особиста гідність, яка визначається рівнем дисциплінованості.

Тож завданням як науковців, так і працівників вищих навчальних закладів є здійснення теоретичних розробок та практичне впровадження заходів, які сприятимуть формуванню в молодій особистості якостей, які притаманні особистості поліцейського. Під час отримання знань і професійних навичок правоохоронця, під впливом низки факторів (вплив особистого прикладу поведінки офіцерів, науково-педагогічного складу, осіб, які мають визнаний

авторитет для особистості, тощо) відбувається формування на відповідному рівні тих якостей, які складають фундамент та основу особистості поліцейського.

Список використаної літератури:

1.Бортник С.М. Професійна підготовка поліцейського в Україні: зміст та завдання. Харків : Особистість, суспільство, закон. 2021. 192–195 с.

2.Когут О. О., Суюсанов Л. І., Лиля М. В. Професійно-психологічна підготовка поліцейського. Кривий Ріг: Літерія, 2021. 380 с.

3.Клименко І.В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських: монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.

4.Швець Д.В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні : монографія. Харків : Майдан, 2018. 365 с.

5.https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/06_12_2019/pdf/1.pdf

6.<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3e3d05b6-11a6-4d29-bc53-94215b396963/content>

Науковий керівник: **Боярин Лілія Володимирівна**, к. психол. н., доц., доцент кафедри психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Настенко Людмила Михайлівна

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія, освітня програма «Психологія»

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Умови військового конфлікту мають вплив на всіх громадян України, незалежно від того, чи перебували вони в зоні бойових дій, чи ні. Війна призводить до психологічних травм, зокрема серед дітей та

сімей, які опинилися у складних обставинах через військові дії. Важливо забезпечити психологічну та соціальну підтримку для цих родин і дітей, які пережили насильство та змушені були покинути свої домівки. Ця ситуація спричинила значне переміщення громадян, які, маючи на меті забезпечення безпеки, були змушені покинути свої домівки. Це викликало формування нової категорії населення – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою вважається громадянин України, який постійно проживає в країні та був змушений або власноруч залишив своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру [1].

Поняття «адаптація» у психології виникло на основі фізіології і загалом означає стрімке прагнення організму до досягнення рівноваги з зовнішнім середовищем. За визначенням Я. Сікори, адаптація – це процес взаємодії середовища та особистості на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному), що забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на змінювані умови середовища [5]. Згідно з Ю. Ждановичем, адаптація в новому освітньому середовищі означає процес фізичного та психологічного звикання дитини до нових соціальних умов, що існують в рамках навчального закладу [3].

Адаптація представляє собою системну реакцію організму та психіки на тривалий та багаторазовий вплив середовища, що має за наслідок досягнення балансу між організмом і середовищем. Це динамічне, постійно змінюване явище, що має свої стадії та рівні, при цьому дезадаптація (порушення адаптації) виступає як неминучий елемент процесу. Дезадаптація, незалежно від патологічності, є процесом адаптації до нових умов життя та, відповідно, відвиканням від старих. Стан дезадаптованості супроводжується тимчасовими порушеннями психологічної рівноваги та виникненням специфічних емоційних станів, таких як страх, стрес, тривога, фрустрація, дискомфорт тощо.

Особливе значення процес адаптації набуває у дітей підліткового віку, які стають вимушеними переселенцями. Вони мусять навчитися вступати у взаємодію з новими однолітками,

встановлювати нові соціальні зв'язки та пристосовуватися до життя в новій групі.

Соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених дітей підліткового віку має свої особливості, оскільки цей період життя є ключовим для формування самоідентифікації, соціальних умінь і навиків:

- внутрішньо переміщені підлітки часто переживають травматичні події, такі як втрата рідних, руйнування домівок або військові дії. Ці досвіди можуть вплинути на їхнє емоційне благополуччя та спричинити стрес та тривогу;

- підлітки, які були внутрішньо переміщені, можуть втратити звичайне соціальне середовище та підтримку родини та друзів. Це може призвести до почуття відчуження та самотності;

- умови, в яких живуть внутрішньо переміщені підлітки, часто є нестабільними та небезпечними, що може створювати постійний стрес та відчуття небезпеки;

- внутрішньо переміщені підлітки можуть мати обмежений доступ до освіти через зміну місця проживання або відсутність достатніх ресурсів;

- підлітки, які були внутрішньо переміщені через конфлікт або кризу, можуть потребувати психологічної підтримки та консультування для подолання емоційних труднощів;

- важливим аспектом адаптації є здатність внутрішньо переміщених підлітків інтегруватися з новим соціальним середовищем та знайти підтримку та позитивні взаємодії з оточуючими.

Розуміння цих особливостей може допомогти розробити ефективні підходи до підтримки соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених підлітків під час війни.

Для сприяння соціально-психологічній адаптації внутрішньо переміщених підлітків під час війни можливі наступні заходи:

- дітям потрібна емоційна та практична підтримка з боку дорослих. Це може включати в себе слухання їхніх емоцій, надання безпеки та забезпечення основних потреб;

- доступ до якісної освіти допоможе дітям отримати навички, необхідні для майбутнього успіху. Це також може сприяти їх соціальній інтеграції та адаптації [4];

- забезпечення безпеки та стабільності є важливим фактором в адаптації підлітків. Забезпечення захисту від насильства та невідповідних умов допоможе їм відчувати себе більш безпечними й упевненими;

- врахування потреб, інтересів і особливостей кожної дитини допоможе власнику забезпечити підтримку та ресурси, необхідні для їх адаптації;

- психологічна підтримка та консультування можуть бути корисними для дітей під час адаптації. Вони можуть допомогти дітям виробити ефективні механізми стресу та працювати над побудовою позитивної ідентичності.

Ці заходи можуть сприяти соціально-психологічній адаптації внутрішньо переміщених підлітків під час війни. Важливо враховувати, що процес адаптації може бути індивідуальним і залежати від конкретних умов та потреб кожної дитини.

Отже, соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених дітей підліткового віку під час війни є складним та багатограним процесом, що вимагає уваги і підтримки з боку суспільства та фахівців. Для успішної адаптації внутрішньо переміщеним підліткам необхідно включення їх у суспільні процеси, включаючи навчання, культурні заходи та соціальні події, також врахування психологічних потреб та емоційної стабільності дітей є ключовим аспектом успішної адаптації.

Таким чином, ефективна соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених дітей підліткового віку під час війни потребує комплексного підходу та системних заходів з боку суспільства, уряду та фахівців з різних галузей.

Список використаної літератури:

1. Закон України. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Дем'яненко М. Внутрішньо переміщені особи України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. Україна: події, факти, коментарі. 2018. №3. С. 34–43.

3. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. С. 204-213.

4. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.

5. Сікора Я. Б. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип. 2 (51). С. 135-139.

6. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 8. С.434–446.

Науковий керівник: **Боярин Лілія Володимирівна**, к. психол. н., доц., доцент кафедри психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Немятченко Ірина Володимирівна
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія, освітня програма «Психологія»,

Боярин Лілія Володимирівна
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», к. психол. н., доц., доцентка кафедри психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТРИВОГИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Виникнення і закріплення тривожності у дітей часто пов'язане з невдоволенням їх вікових потреб, що може призвести до психічних розладів та впливати на хід психічного розвитку [2]. Такі розлади проявляються у підвищеній тривозі, занепокоєнні, невпевненості та

емоційній нестабільності, що може вимагати психотерапевтичного втручання.

У зв'язку з цим, прикладні експериментальні дослідження у сфері психолого-педагогічної науки та практики, спрямовані на подолання негативних явищ, що супроводжують особистісний розвиток дітей, набувають особливого значення. Розуміння факторів, що впливають на тривожний стан у дітей підліткового віку, та ефективних методик психологічної підтримки і корекції може сприяти створенню сприятливих умов для їхнього гармонійного розвитку та адаптації.

Тривога є складним явищем, що має багато аспектів і може бути розглянута з різних точок зору. Психологи часто розглядають тривогу як емоційний стан, пов'язаний з очікуванням негативних подій або загроз. Психіатри розглядають тривогу як симптом різних психічних розладів, таких як генералізований тривожний розлад, панічний розлад або соціальний тривожний розлад. Фізіологи досліджують фізіологічні прояви тривоги – такі як зміни в роботі серця, дихання та інші. Важливо враховувати цю багатогранність під час вивчення та розуміння тривоги.

Тривога – це емоційний стан, який характеризується відчуттям невизначеної загрози або небезпеки, страхом, напруженням та неспокоєм. Це нормальна реакція на стресові ситуації або зміни в навколишньому середовищі. Тривога може бути корисною, якщо вона мотивує особу діяти в ситуаціях небезпеки, але в той же час вона може перетворитися на проблему, якщо стає надмірною або перешкоджає повсякденному функціонуванню.

Поняття та визначення тривоги надають можливість розуміти психологічні особливості дитини-підлітка. Підлітковий вік супроводжується інтенсивним емоційним розвитком, і тривога може бути одним з досить поширених психологічних станів серед дітей цього віку [5]. Підлітковий період є важливим етапом у житті кожної особи, який супроводжується інтенсивним фізичним, емоційним і соціальним розвитком. Фізіологічні зміни, такі як інтенсивне зростання тіла та активна робота органів внутрішньої секреції, можуть викликати різноманітні фізичні та емоційні реакції. Підлітки часто відчують незграбність і соромлення через індивідуальні відмінності

у фізичному розвитку. У той же час, цей період є часом пошуку власної ідентичності та цінностей, формування моральних принципів і статевого стосунку. Важливо забезпечити підліткам підтримку та розуміння під час цього складного переходу від дитинства до дорослості. В цей період дитина зазнає значних змін у своєму житті, таких як вимоги шкільної навчальної програми, соціальні взаємодії з однолітками та батьками, а також внутрішні пошуки своєї ідентичності. Ці фактори можуть стати причиною тривоги у підлітків.

Тривога у підлітковому віці може виявлятися у формі страхів, неспокою, переживань щодо успіху у навчанні та соціальної приналежності. Деякі діти можуть відчувати тривогу перед виступами у громадських місцях або перед зустріччю з новими людьми. Розуміння поняття тривоги дозволяє батькам, вчителям та психологам більш ефективно підтримувати підлітків у подоланні цих емоційних труднощів та розвитку стратегій управління стресом.

У дітей підліткового віку існує ряд факторів, які можуть сприяти появі тривожного стану [1]:

- шкільне середовище: вимоги шкільної програми, стандарти успішності, відношення з вчителями та однолітками можуть стати джерелом стресу для дитини;

- сімейне середовище: конфлікти вдома, недостатня підтримка з боку батьків, розлучення або інші сімейні труднощі можуть впливати на емоційний стан дитини;

- соціальні відносини: проблеми зі стосунками з однолітками, відчуття відокремленості або відчуття неуспішності в соціальній сфері можуть призвести до тривоги;

- персональні характеристики: індивідуальні особливості дитини, такі як перфекціонізм, низька самооцінка або висока чутливість до стресу, можуть зробити її більш схильною до тривоги;

- здоров'я: проблеми з фізичним здоров'ям, хронічні захворювання або недостатня фізична активність також можуть впливати на емоційний стан дитини і сприяти тривозі.

Ці фактори взаємодіють між собою і можуть посилювати вплив один одного, спричиняючи тривожність у дітей підліткового віку.

Шкільні роки – найважливіший етап у житті людини,

протягом якого формується особистість, дитина психічно розвивається та, часто, в цей період всі емоційні події супроводжуються тривогою [4].

Емоційні прояви та сильні переживання з'являються в складних моментах взаємодії дитини з оточуючим середовищем, у так званих «критичних періодах». Науковці вважають, що дітям цього віку властиві певні психологічні особливості, які спричиняють виникнення тривожності. Тому, саме в підлітковому віці тривожність може закріпитися як властивість особистості.

У дітей підліткового віку прояв тривоги має свої особливості:

1. Діти цього віку починають більш усвідомлено сприймати та аналізувати свої емоції. Тому вони можуть розуміти, що відбувається з ними, але можуть бути не в змозі зрозуміти чи керувати своїми емоціями так ефективно, як дорослі.

2. У цьому віці діти починають більш чутливо реагувати на оцінку оточуючих, особливо своїх однолітків. Страх бути осудженим або викликати критику може призвести до тривожних станів.

3. У період підліткового віку діти активно вивчають соціальні навички та взаємодію з однолітками. Проблеми в цій сфері, такі як відчуття відхилення або неприйнятності, можуть призвести до тривожності.

4. Діти в цьому віці починають активно досліджувати своє місце у світі та шукати свою ідентичність. Неузгодженість між тим, як вони бачать себе та як їх бачать інші, може викликати тривожність.

5. У період підліткового віку відбувається інтенсивний статевий розвиток, що може викликати тривожність через незрозумілі зміни у власному тілі та почуттях.

6. Вимоги шкільної програми та відношення до успіху у навчанні можуть стати джерелом тривоги, особливо якщо дитина відчуває недоліки у певних предметах або не відповідає очікуванням вчителів чи батьків.

Вищепераховані особливості можуть впливати на те, як тривога проявляється та розвивається у дітей підліткового віку [3].

Отже, психологічні особливості перебігу тривоги у дітей підліткового віку виявляються у підвищеній тривозі, занепокоєнні, невпевненості та емоційній нестабільності. Ці прояви можуть

виникати під час адаптації до шкільного середовища та супроводжувати різні етапи особистісного розвитку. Розуміння науковим середовищем цих особливостей є важливим для розробки ефективних методик психологічної підтримки та корекції, спрямованих на створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей підліткового віку.

Список використаної літератури:

1. Вереніч Н. Особливості тривожності сучасних підлітків // Психолог. 2017. № 23-24. С. 41-42.
2. Іванова, Т.В. Тривога як психологічний феномен/ Т.В. Іванова, І. Зимогляд// Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 23-24 квітня 2015 року. Суми: СумДУ, 2015. С. 237-239.
3. Калюжна Є.М. Психолого-педагогічні чинники тривожності у підлітків. Динаміка наукових досліджень-2005: Матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. 20-30 червня 2005 р., Дніпропетровськ, Т. 47, С. 20-22
4. Прихожан А.М. Тривожність у дітей та підлітків: психологічна природа та вікова динаміка. Київ. 2016. 304 с.
5. Царькова О.В. Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності. Актуальні проблеми психології. 2019. Т. 7. Вип. 38. С. 479-491.

Омелянюк Сергій Миколайович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., докторант кафедри
практичної психології та соціальної роботи,
Антоненко Олександр Михайлович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

РЕЗУЛЬТАТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕННЯХ МОЛОДІ ПРО ДОВІРУ

Як відомо, соціальні уявлення є ментальним утворенням, куди входять різні форми знань і поглядів, що дозволяють взаємодіяти з іншими індивідами чи групою, будувати комунікацію й відносини всередині групи.

Сучасне суспільство все більше схильне до процесів глобалізації, що виявляються у поступових змінах соціальної взаємодії у суспільстві.

Результати трансформації суспільних відносин відображаються у соціальних уявленнях молоді про поняття, цінності, соціальні явища. Їх формування зумовлено впливом культурних, історичних, політичних чинників, у зв'язку з чим вважаємо актуальним дослідження культурних відмінностей у соціальних уявленнях молоді, що може сприяти уточненню наукового знання про соціальні уявлення, формулювання рекомендацій та способів встановлення, розвитку, збереження та відновлення довірчих відносин, зокрема, між представниками різних культур [1-3].

У практичній діяльності психолога та представників суміжних професій виникають ситуації, коли необхідно оцінити рівень довіри у відносинах із клієнтами, партнерами, колегами. Для того, щоб розробляти відповідні методи оцінки, необхідно досліджувати розуміння та сприйняття цього терміну у суспільній свідомості.

Особливої актуальності набувають дослідження відмінностей у соціальних уявленнях про довіру у представників різних демографічних та культурних груп. Розширення та доповнення знань про окреслену проблему дозволить забезпечити умови для формування молодіжної політики, що сприяє побудові довірчих відносин у навчальних закладах, професійній сфері тощо.

У психологічній науці вивченням формування та зміни

соціальних уявлень займалися С. Московичі, І. Попович, М. Семіліт та ін. Особливо важливим є дослідження уявлень особистості про поняття, що лежать в основі формування структури відносин у суспільстві. Одним із таких феноменів є довіра. Історико-філософський напрям вивчення довіри пов'язані з іменами Ф. Аквінського, Р. Гегеля, І. Канта, Р. Лейбніца, Д. Локка та ін. Цей феномен є предметом досліджень у різних галузях фундаментальних та прикладних наук: філософії, психології, соціології, економіки, історії, політології. У роботах дослідників має місце глибокий аналіз довіри та суміжних понять. Окрема увага приділяється проблемі співвідношення довіри та недовіри, процесу формування недовіри, зокрема у роботах К. Джонес, Дж. Девіс, Р.С. Майер, Д. Дж. Макалістер. Актуальність дослідження довіри, довірчих відносин постійно зростає саме з погляду на формування соціальних уявлень в онто- та соціогенезі.

Так, проблема формування базової довіри протягом першого року життя висвітлена у роботах Е. Еріксона. Рівень базової довіри стає основою подальшого особистісного розвитку, адаптації людини у суспільстві, встановлення близьких відносин. Вченими розкрито особливості формування довіри у процесі дорослішання та роль довіри у становленні особистості у підлітковому періоді, у подоланні даної вікової кризи. Процес самопізнання, формування відносин із навколишнім світом, формування цінностей і цілей, світогляду особливо інтенсивно відбувається у юнацькому та ранньому дорослому віці, коли вирішується завдання самовизначення та формування соціальних уявлень молоді. У зв'язку з цим вивчення соціальних уявлень молоді про довіру є актуальним завданням, вирішення якого може сприяти не тільки накопиченню наукових знань, а й пошуку ефективних способів встановлення, розвитку, збереження та відновлення довірчих відносин у цій соціально-демографічній групі і у сучасному суспільстві загалом.

Довіра є основою формування як окремої особистості, так й впливає на міжособистісні, міжгрупові і соціальні процеси у суспільстві. Багато дослідників звертають увагу на культурні та історичні передумови розуміння довіри у суспільстві та вивчають крос-культурні особливості довірчих відносин (Дж. Коулмен, М. Сасаки, Ф. Фукуяма та ін.).

Теоретичний аналіз літератури показав, що феномен довіри є актуальним і поширеним предметом досліджень, проте на даний момент не існує комплексних робіт щодо соціальних уявлень про довіру у молоді, які охоплюють крос-культурний та соціально-демографічний контекст їх формування.

Важливим вбачається виявлення загальних та специфічних особливостей у соціальних уявленнях про довіру у молоді залежно від соціально-демографічних характеристик, виділення чинників формування соціальних уявлень молоді про довіру, типів ставлення до довіри, що виявляються у стратегіях поведінки молоді у довірчій ситуації.

Емпіричним шляхом встановлено взаємозв'язок між суб'єктивною оцінкою рівня довіри, ставленням до довіри, критеріями довіри та особистісними особливостями. Показані відмінності у зв'язках у групі юнаків та респондентів раннього дорослого віку. У юнацькому віці особистісна тривожність негативно корелює з рівнем довіри у дружбі, а у респондентів раннього дорослого віку негативно корелює з довірою у конкурентних і ділових відносинах, з оцінкою власної довірчої привабливості та рівнем довіри до себе. Рівень особистісної тривожності впливає на рівень довіри до себе і оцінку своєї довірчої привабливості. Також виявлено негативну кореляцію між екстернальним локусом контролю та рівнем довіри у відносинах з батьками. Виявлено позитивну кореляцію між оцінкою власної довірчої привабливості та рівнем довіри до себе, що свідчить про інтеріоризацію оцінки власної довірчої привабливості та проєктування рівня довіри до себе на інших.

У результаті кореляційного аналізу шкальних оцінок рівня довіри виявлено наявність зв'язку між довірою до себе та довірою до інших та світу на етапі формування цих відносин у молоді. Уявлення про те, що високий рівень довіри притаманний щасливій людині, пов'язаний із самооцінкою рівня довіри до інших. У юнацькому віці не було виявлено кореляційних зв'язків ставлення до довіри та довіри до себе, а у респондентів раннього дорослого віку з'являється позитивний зв'язок між цими категоріями. Внаслідок кореляційного аналізу результатів, отриманих серед юнаків, не було виявлено зв'язку між самооцінкою рівня довіри та компонентами довіри. В результаті кореляційного аналізу результатів у респондентів раннього дорослого віку виявлено негативну кореляцію самооцінки рівня довіри у близьких відносинах та значимість аналізу недоліків об'єкта довіри, позитивну кореляцію між негативним уявленням про наслідки довірливості та схильністю звертати увагу на недоліки об'єкта довіри, негативний зв'язок зі значимістю довіри до себе та у відносинах з колегами та однокурсниками.

Виділено три групи факторів, які утворили систему внутрішніх зв'язків по відношенню до довіри: прагнення до довіри, аналіз ситуації довіри, втеча від довіри. Відповідно, виявлено типи

респондентів, які по-різному сприймають довіру як феномен, довірчі ситуації, об'єкт довіри, а саме відкритий, аналізуючий, ізолюючий.

Описано якісні відмінності виявлених факторів у різних вікових підгрупах. Відкритий тип у юнацькому віці виявляє прагнення до довірчих відносин з однолітками та собою, а у респондентів раннього дорослого віку також виявлено прагнення до довірчих відносин з батьками. Респонденти раннього дорослого віку з інтернальним локусом контролю при позитивних уявленнях про довіру стають аналізуючими, а при негативних уявленнях про довіру уникають довірчих відносин. Втеча від довіри у юнацькому віці супроводжується високим рівнем довіри до батьків, а респондент раннього дорослого віку, що ізолюється, виявляє довіру, якщо високо оцінює рівень єдності з об'єктом.

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури з вивчення соціальних уявлень про довіру показав високу актуальність та значимість даного дослідження, а також дозволив виділити як перспективний напрямок вивчення соціально-демографічних та крос-культурних особливостей формування соціальних уявлень молоді.

У структурі соціальних уявлень молоді про довіру виділяються три аспекти: емоційний аспект, який становлять почуття та емоції, що виникають у процесі довірчої взаємодії; когнітивний аспект соціальних уявлень про довіру, що проявляється у сукупності суджень про об'єкт та ситуацію довіри, досвід довірчої взаємодії; конативний аспект є найбільш складним утворенням, виявляється у готовності до сприйняття отриманої від партнера інформації як істинної, саморозкриття та делегування.

Виділено загальні та специфічні особливості соціальних уявлень про довіру у представників різних культур. Виявлено універсальну структуру соціальних уявлень молоді з різних країн, що включає емоційний, когнітивний та конативний аспекти. При цьому співвідношення частоти згадування структурних елементів відрізняється у чоловіків та жінок із України та Америки.

В результаті аналізу соціальних уявлень про довіру у юнаків та осіб, які перебувають на етапі ранньої дорослості, виявлено структурні відмінності. У юнацькому віці найбільш важливими є емоції та дії, пов'язані з поняттям довіри (емотивний та конативний аспекти). У ранньому дорослому віці більше значення мають переконання, оцінка власного досвіду та побудова очікувань від результатів довіри (когнітивний аспект). Дослідження образу «довірливої людини» у повсякденній свідомості молоді також показало наявність відмінностей за віком: в уявленнях молоді раннього

дорослого віку «довірлива людина» пов'язана з позитивними оцінками і очікуваннями частіше, ніж у уявленнях юнаків.

В результаті аналізу відмінностей у структурі соціальних уявлень про довіру у юнаків та молоді раннього дорослого віку було введено та обгрунтовано поняття, що описують джерела формування рівня довіри у конкретній ситуації: експліцитна довіра, що виникає на основі оцінки зовнішніх обставин, поведінки об'єкта, досвіду взаємодії з ним, спирається на зовнішні прояви об'єкта, і імпліцитна довіра, заснована на емоційному стані та когнітивних уявленнях суб'єкта. Процес зміни соціальних уявлень про довіру, що характеризується поступовим переходом з експліцитної довіри до імпліцитної у процесі дорослішання, отримав назву інтеріоризації довіри.

У дослідженні було вивчено ставлення до довіри та виміряно суб'єктивну оцінку рівня довіри у відносинах до себе, інших, власної довірчої привабливості (уявлення суб'єкта про те, наскільки він сам є надійним об'єктом довіри). Виявлено та описано позитивні зв'язки між ставленням до довіри, оцінкою власної довірчої привабливості та рівнем довіри до себе, що свідчить про інтеріоризацію оцінки власної довірчої привабливості та проектування рівня довіри до себе на інших. Суб'єктивний рівень довіри до себе та до однолітків пов'язані. Зв'язок між суб'єктивним рівнем довіри до себе та до батьків спостерігається лише на етапі ранньої дорослості. Довіра у відносинах з однокласниками, однокурсниками та колегами пов'язана зі значимістю відчуття єдності з об'єктом довіри. Здатність бачити недоліки об'єкта пов'язана з негативним ставленням до довіри та низьким рівнем довіри у близьких відносинах.

У ході проведеного дослідження соціальних уявлень молоді про довіру аналізувалися особистісні якості, зв'язки суб'єктивної оцінки рівня довіри з особистісною тривожністю та локусом контролю. Було виявлено, що рівень особистісної тривожності впливає на довіру до себе і пов'язаний з довірою у відносинах з однолітками. Також виявлено, що при екстернальному локусі контролю довіра до батьків у осіб у віці ранньої дорослості нижча, ніж при інтернальному.

Виділено та описано фактори, які утворили систему зв'язків у соціальних уявленнях молоді про довіру: прагнення довіри, аналіз ситуації довіри, втеча від довіри. Відповідно, виділено типи ставлення до довіри: відкритий, аналізуючий та ізолюючий. При цьому виявлено якісні відмінності виявлених факторів у різних вікових групах респондентів.

Список використаної літератури:

1. Bauer M., Gaskell G. Social Representations Theory: A Progressive Research Programme for Social Psychology. *J. for the Theory of Social Behaviour*. 2008. Vol. 38, Issue 4. P. 335-353.
2. Huang, J., van den Brink, H. M., & Groot, W. College education and social trust: An evidence-based study on the causal mechanisms. *Social Indices Research*. 2011. Vol. 104. P. 287-310.
3. Putnam R.D. Social capital: measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*. 2001. Vol. 2, № 1. P. 41-51.

Османова Аліме Маметівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології та соціології

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Гендер, що визначається як складний соціокультурний конструкт, який відбиває відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим та жіночим, трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства.

Вперше термін «гендер» був ужитий американським психоаналітиком *Робертом Стіллер* в 1968 році. Гендер (англ. Gender, від лат. Genus "рід") - «соціальна» стать, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як це поведінка сприймається.

Онтогенез людини розкривається як послідовна зміна одного вікового етапу іншим і є однією з постійних характеристик кожного з них. Стать – це перша ознака, з якою індивід входить у «світ людей». Сам предмет дослідження – стать людини – своєю складністю і неоднозначністю завдячує мозаїці біологічних, соціальних та індивідуально-особистісних аспектів, у фокусі яких він опинився і які зумовлюють його внутрішні протиріччя [2].

Слід розмежувати поняття «стать» і «гендер». Гендер розглядається як конструкт, який включає в себе три характеристики: біологічна стать, статево-рольові стереотипи і так званий гендерний дисплей - різні прояви, обумовлені прийнятими нормами чоловічої та

жіночої поведінки і взаємодії, прийнятими в даному суспільстві. Гендер відображає одночасно процес і результат «вбудовування» індивіда в соціально та культурно обумовлену модель мужності або жіночності, прийняту в даному суспільстві на даному історичному етапі.

Першою проблемою існування системи стать-гендер розглянула антрополог Г. Рубін (G. Rubin). Г. Рубін намагалася розробити новий підхід до опису розрізнення статей, яке є очевидною формою організації при виникненні суспільства і культури [Хоф 2009]. Диференціація понять стать і гендер означала новий підхід до осмислення соціальних процесів.

Складність проблеми полягає у необхідності одночасного функціонування особистості в системі гендерних настанов та поза нею. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, статево-рольові настановлення є необхідною умовою збереження людства, а, з іншого, суспільство диктує такі вимоги до особистості чоловіка та жінки, що моделі виключно маскуліності чи фемінності стають недостатніми для "виживання" в соціумі. Образи маскуліності-фемінності формуються передовсім через включення в побутові стосунки родини, безпосереднє імітування і засвоєння досвіду виконання ролей батьком-матір'ю, через співвідношення своєї поведінки із статево-рольовими приписами. На образи маскуліності-фемінності оказують вплив гендерні стереотипи, це забарвлені, стійкі, прийняті образи чоловіків і жінок, що поширюються на всіх представників соціальних груп.

У рамках психологічної науки можна виділити три основні напрямки досліджень, пов'язаних з проблемами статі. *Перший*, так званий *гендерний*, базується на вивченні об'єктивних статевих відмінностей психіки і поведінки. Поняття «гендер» означає стать як соціальне явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю. Оскільки у психології досліджуються соціокультурні чинники формування статевих відмінностей, що повинно відобразитися і в науковому дослідницькому інструментарії, це дає підстави стверджувати, що для визначення відмінностей між чоловічими і жіночими рисами у психології краще віддавати перевагу поняттю «гендер». Отже, гендер – це соціально-психологічне поняття, яке визначає статус людини з погляду маскуліності або фемінності.

Маскулінність – сукупність ознак, які відрізняють чоловіка від жінки. Фемінність – це сукупність ознак, які відрізняють жінку від чоловіка.

Термін «гендер» був покликаний підкреслити не природну, а соціокультурну причину міжстатевих відмінностей. Гендер (gender) – специфічний набір культурних характеристик, які визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків, їх взаємовідношення між собою. Гендер, таким чином, відноситься не просто до жінок або чоловіків, а до відносин між ними і до способу соціального конструювання цих відносин, тобто до того, як суспільство «вибудовує» ці відносини і взаємодію статі в соціумі. Поняття «гендер» є аналітичним інструментом для розуміння соціальних процесів [3, с. 25].

Основним предметом досліджень *другого напрямку є суб'єктивні стереотипи маскулінності та фемінності в рамках тієї чи іншої етно- та соціокультури. Третя група досліджень присвячена становленню гендерної ідентичності та ідентифікації як одному з аспектів особистісного розвитку, що розуміється як єдність поведінки та самосвідомості індивіда, який зараховує себе до певної статі. На думку М. Боришевського, соціостатеві приписи та нормативи поведінки інтеріоризуються суб'єктом діяльності у процесі онтогенезу, набуваючи суб'єктивного осмислення, переживання гендерної ролі, яке проявляється в єдності поведінки і самосвідомості [1].*

Під *гендерною ідентичністю* розуміється прийняття людиною визначень мужності і жіночності, існуючих в рамках культури. У гендерній ідентичності як в одному з важливих елементів загальної Я-концепції особистості знаходять відображення структурно-динамічні характеристики та потреби особистості як провідної інтегративної інстанції, що прагне та забезпечує об'єднання, структурування та систематизацію всіх аспектів буття (середовища, діяльності, організму). На особливості формування гендерної ідентичності впливають природні та соціокультурні чинники.

Список використаної літератури:

1. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М. Боришевський. – Київ : Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Кікінежді О. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія / О. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга

Богдан, 2011. – 400 с.

3. Основи гендерного аналізу : конспект лекцій / укладач Ю. М. Савельєва. – Суми : Сумський державний університет, 2023. – 37 с.

Остапенко Ірина Василівна

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія, освітня програма «Психологія»

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ПІДЛІТКІВ

Проблематика девіантної поведінки внутрішньо переміщених підлітків набула особливої актуальності з початком повномасштабного військового вторгнення в Україну, коли багато сімей вимушені були покинути свої домівки і переміститися в більш безпечні міста нашої держави. Однак, варто зазначити, що ця проблема для України не є новою, адже вона увійшла в коло наукових інтересів вітчизняних психологів, психотерапевтів, соціальних працівників та педагогів ще в 2014 році, що також було обумовлено внутрішнім переміщенням великої кількості сімей з Луганської та Донецької областей в результаті початку збройного конфлікту.

Девіантна поведінка на сучасному етапі розвитку суспільства є одним із поширених негативних явищ, що виникає в умовах соціальної напруженості та потребує постійного наукового вивчення та психологічного супроводу [1, с. 86]. Психобіологічний аспект проблеми девіантної поведінки дітей та підлітків знайшов своє відображення у роботах А. Л. Гройсмана, В. А. Кашенко, А. Є. Личко, В. Ф. Матвєєва та ін., де в якості основи для диференціації показників цього явища висуваються нервовопсихічні патології, акцентуації характеру, різні фізичні та психічні недоліки дітей, спотворені психобіологічні потреби. Вивченням впливу вікових етапів особистості на характер труднощів у поведінці займалося багато

дослідників: А. С. Белкін, Л. С. Виготський, Л. М. Зюбін, О. І. Кочетов, В. М. Обухов, Х. Ремшмідт [3, с. 48].

Розглядаючи проблематику девіантної поведінки у внутрішньо переміщених підлітків, крім акцентування уваги на особливостях даного вікового періоду, варто також звернути увагу на проблему психологічних особливостей ВПО. Іншими словами, досліджувана проблематика має два важливих аспекти, що можуть впливати на формування у підлітка девіантної поведінки – по-перше: це особливості вікового етапу розвитку, а по-друге: вплив вимушеного переміщення.

Вимушене переселення негативно впливає на соціалізацію ВПО, спостерігається невідповідність раніше набутих стереотипів, цінностей, світоглядних позицій з очікуваннями місцевого населення, усталеними у західноукраїнському соціумі правилами та нормами. Реакція на пережитий страх, втрату житла, зміну оточення, руйнування планів на майбутнє тощо проявляється у девіантній поведінці. В силу вікових психофізичних особливостей найбільш акцентувані девіації виникають у поведінці підлітків [5, с. 186].

Дослідники вважають, що ознаки девіантної поведінки кожна людина виявляє в підлітковому віці, саме тоді, коли відбувається перебудова всього організму як на психологічному, так і на фізичному рівнях. Така зміна особистості підлітка може призводити також до соціальної дезадаптації [2, с. 171].

Аналітичний огляд наукових джерел дає підстави констатувати, що в зарубіжних соціопсихологічних дослідженнях причини девіантної поведінки розглядаються з різних позицій: як розрив між цілями суспільства та соціально прийнятими засобами досягнення цих цілей (Р. Мертон), як особливості будови тіла (В. Шелдон), як аномалія, тобто «відсутність регуляції», «безнормність» (Е. Дюркгейм). Вивченням причин і особливостей девіантної поведінки у психології займалися Е. Еріксон, Ч. Ломброзо та інші, які зробили вагомий внесок у дослідження цієї складної проблеми. Проблеми девіантної поведінки досліджували й українські науковці: Н. Максимова, М. Дмитрієв. Проте досі залишаються не до кінця дослідженими окремі аспекти девіантної поведінки молоді та шляхи подолання цього явища [2, с. 171-172].

Згідно з визначенням В. І. Курбатова, під девіантною поведінкою розуміють певний спосіб поведінки, мислення, дій людини, які відповідають у певному суспільстві нормам і цінностям. Звідси, девіантна поведінка – це відхилення від загальноприйнятих норм [4, с. 108].

Для діагностики особливостей девіантної поведінки використовується низка методів, серед яких слід відзначити насамперед спостереження. Як відомо, спостереження в психології полягає у фіксації проявів психічних явищ у поведінці на основі їхнього безпосереднього сприйняття. Також важливим методом дослідження девіантної поведінки особистості є такий різновид опитування, як вільне інтерв'ю або бесіда, який має на меті визначити ставлення респондента до певних проблем, його ціннісні орієнтири, з'ясувати факти з його біографії, плани на майбутнє тощо під час усного безпосереднього спілкування. Передбачає реєстрацію й аналіз відповідей на запитання, а також вивчення особливостей невербальної поведінки досліджуваних. Як правило, у бесіді виявляються можливі чинники, що спричинили девіантну поведінку особистості, насамперед, у її мікросоціальному оточенні (характер стосунків із батьками, з однолітками, з іншими людьми, ставлення до людей, до навчання, праці, успішність у навчанні, праці, самопочуття досліджуваного, його ставлення до себе, задоволеність життям) [4, с. 109-110].

Військові виклики провокують появу нових форм девіацій у дітей та підлітків. За даними О. Яцини на сьогодні в Україні вже 75% дітей зазнали травматизації психіки на тлі війни, тобто три чверті українських дітей демонструють симптоми травматизації психіки. Аналіз досвіду країн, які постраждали від збройних конфліктів (Пакистан, Афганістан, Балкани, Камбоджа, Чечня, Ірак, Ізраїль, Ліван, Палестина, Руанда, Шрі-Ланка, Сомалі та Уганда) дозволив дослідниці зробити висновок, що чим довше триває конфлікт, тим серйозніші негативні наслідки для психічного здоров'я. Діти та підлітки, які пережили війну характеризуються тривожністю, посттравматичними стресовими розладами, депресіями, дисоціативними розладами (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінковими

розладами (агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства) [5, с. 187].

Аналіз психологічних англійських досліджень дав підстави З. Мигаліні виокремити найбільш поширені прояви відхилень у девіантній поведінці підлітків: агресія, низька успішність, напружені стосунки з однолітками й учителями; відсутність інтересу до навчання і подальшої професійної діяльності. Будучи об'єктом прискіпливої уваги оточуючих підлітки, в силу певних чинників (наприклад: у місцевих підлітків поділ на «своїх» і «чужих» вже сформувався раніше, маргінальна стратегія адаптації тощо) не можуть порозумітись із оточуючими, стають об'єктом негативних стереотипів і нападок з боку місцевих, і як наслідок опиняються у ситуації соціальної ізоляції й ігнорування [5, с. 188].

Отже, на основі аналізу літературних джерел, ми можемо зробити висновок про те, що проблематика девіантної поведінки є актуальною сферою дослідження в психології. Крім того, варто зазначити, що дана тема є міждисциплінарною. А отже, вимагає відповідного підходу і глибокого аналізу багатьох аспектів, що можуть вплинути на формування девіантної поведінки у підлітковому віці (зовнішні умови і впливи, особливості вікового підліткового періоду, особистісні особливості особистості тощо). Крім того, дана проблематика є особливо важливою в сучасних умовах України, а отже, дослідження девіантної поведінки в підлітковому віці є перспективними і вимагають подальших теоретичних та практичних досліджень.

Список використаної літератури:

1. Грись А. М. Імпульсивність як чинник девіантної поведінки. Актуальні проблеми психології. *Психологія особистості*. 2019. Вип. 19 (11). С. 85-100.
2. Лелик Х. Психологічні особливості девіантної поведінки особистості підліткового віку. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2019. № 1. С. 171-178.
3. Островська-Бугайчук І. М. Причини формування девіантної поведінки підлітків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. Вип. 2. С. 48-52.

4. Рибалка С. Г. Етичні принципи роботи психолога з проявами девіацій у підлітків. *Тенденції розвитку сімейної психології в умовах війни та невизначеності: виклики, рішення, перспективи* : XVI Міжнар. наук. конф. I Всеукр. наук.-практ. конф., 24 червня 2022 р. Миколаїв, 2022. С.107-112.

5. Розлуцька Г. Вимушене переселення як чинник девіантної поведінки дітей і підлітків у полікультурному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 1 (52). С. 186-189.

Науковий керівник: **Боярин Лілія Володимирівна**, к. психол. н., доц., доцент кафедри психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Панов Микита Сергійович

КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
д. психол. н., проф., завідувач кафедри спеціальної освіти

СТАТЕВІ ДЕВІАЦІЇ

Гендерно-рольові ідентичність та поведінка особистості може виходити за межі суспільних, статистичних, а часом і клінічних норм. Можна говорити про такі порушення в сфері статевої і гендерної ролей, як статева девіація чи статева дисгармонія.

Статева девіація – це відхилення від нормативів статевої і гендерної ролей. Девіації статевої і гендерної ролей можуть бути як позитивними, так і негативними. Зміни характеру гендерних ролей, коли форми поведінки чоловіка та жінки, що були неприпустимими на попередніх історичних етапах, але вважаються традиційними на теперішньому, можна віднести до прогресивних. Інші девіації, не прогресивного характеру, розглядаються як дисгармонійні, інколи навіть як патологічні, хоча межі їх прийнятності суспільною думкою не залишаються сталими і змінюються в сторону більшої толерантності.

Рольові девіації можна проілюструвати прикладами так званої інверсії статевих і гендерних ролей, тобто зміною компонентів чоловічих та жіночих ролей на протилежні, заміною одних іншими – повною (транссексуалізм) і частковою (гомосексуалізм і трансвестизм). Гомосексуалізм вважається одним з найпоширеніших випадків таких девіацій.

Гомосексуальність (грец. *homos* – тотожний, подібний, *sexus* – стать) – сексуальний потяг до особи тотожної статі та сексуальний контакт з нею [4]. Сексуальний потяг, сексуальний контакт із особою своєї статі є провідним критерієм у психодіагностиці інверсії статевого потягу (лат. *inversio* – перевертання, перестановка) – спрямування сексуального потягу на тотожну стать, гомосексуалізм. Тому гомосексуалізм проявляється як інверсія спрямованості статевих почуттів, зміна об'єкта цих почуттів (замість представника протилежної статі об'єктом почуття стає людина тієї ж самої статі).

Гомосексуальна поведінка у більшості країн, як правило, не схвалюється, різним є лише ступінь неприйняття нетрадиційних сексуальних орієнтацій. Чоловіча гомосексуальність засуджується частіше, ніж жіноча. Законом карається перша тільки в деяких країнах, здебільшого за опозиційність релігійним канонам (Саудівська Аравія). Поступово ставлення до гомосексуалів стає терпимішим, а в багатьох західних країнах сприймається вже як норма. Не так відчутним у масовій свідомості є явище гомофобії. Гомофобія – почуття страху або відрази до гомосексуальних індивідів, упереджене ставлення до людини через її гомосексуальні орієнтації [3].

Гомофобія є складовою гетеросексизму – переконання у тому, що вищим і єдино правильним способом реалізації сексуальної функції є гетеросексуальні стосунки. Гетеросексизм базується на хибних стереотипах, міфах про людей з інверсією статевого потягу. Якщо дискримінація щодо раси проявляється в етнічних упередженнях, то гомофобія – в упередженнях щодо сексуальних орієнтацій.

Досить стійкі тенденції гомофобії в українському суспільстві більшою мірою стосуються геїв, ніж лесбійок. Це зумовлене меншим поширенням жіночого гомосексуалізму, а також розумінням того, що жінка-лесбійка здатна народити і виховати дитину, не будучи у шлюбі з чоловіком. Трансвестизм і транссексуалізм – це такі види гендерно-

рольових дисгармоній, які безпосередньо стосуються зміни статевої та гендерної ідентичності. Вони не обов'язково пов'язані з функціональними й органічними розладами статевої сфери. Свідченням того, наскільки важлива гендерна ідентифікація для психічного здоров'я людини, як важко переживається гендерна дисфорія (розлад), яка спонукає індивіда (чоловіка чи жінку) до хірургічної зміни статі, є транссексуалізм – відторгнення статі, тобто стійке переживання своєї належності до іншої статі.

Трансексуальні чоловіки люблять попліткувати у жіночому товаристві, а транссексуальні жінки сприймаються як «свій хлопець» серед чоловіків, мають з ними тотожні інтереси, теми для розмови, види дозвілля. Вони палять цигарки, полюбляють посидіти з кухлем пива, виявляють знаки уваги до жінок тощо. Гендерна ідентифікація транссексуалів характеризується такою роздвоєністю статі біологічної і статі психічної, яку можна охарактеризувати, як «свій серед чужих, чужий серед своїх» [1].

Трансексуалізм – це повне усвідомлення себе представником протилежної статі. Його вважають однією з найсерйозніших статеворольових девіацій. Навіть, якщо в людини немає ніяких біологічних змін (тобто з біологічного боку людина є цілком здоровою жінкою чи чоловіком), така інверсія статевої ідентичності дає підстави для хірургічної зміни біологічної статі. Статева ідентичність, яка належить до суто психологічної сфери, вважається важливішою, ніж біологічна стать, і людина свідомо йде на операцію, навіть ціною втрати можливості мати в майбутньому власних дітей. Прагнення фізично відповідати психологічній (статевій) ідентичності виявляється навіть сильнішим за материнський чи батьківський інстинкти.

Трансексуальні особистості – це індивіди з розладами статевої тотожності, які досягли віку статевої зрілості. Буквально транссексуал є людиною, яка перебуває у проміжному, перехідному стані на шляху до іншої статі. Спеціалісти ставлять діагноз транссексуалізм, якщо людина відчуває:

- 1) стійкий дискомфорт і невідповідність, пов'язані з власною статтю;
- 2) стійку стурбованість упродовж щонайменше двох років, пов'язану з бажанням позбутися власних первинних і вторинних

статевих ознак і набути ознак іншої статі [3].

Транссексуальні особистості не відрізняються від звичайних чоловіків і жінок інтелектом, здібностями до різних видів діяльності, уподобаннями, культурними інтересами. Однак, постійна боротьба зі своєю біологічною статтю, прагнення видати себе хоча б зовні за людину протилежної статі позначаються на характері людини, зумовлюють виникнення акцентуацій, невротичних реакцій. У дитинстві або в старші роки об'єктами їх кохання стають особи тієї ж статі (для транссексуальних чоловіків – чоловіки, для транссексуальних жінок – жінки), що викликає дистрес, оскільки зовні нагадує гомосексуальні орієнтації. Крім звинувачень у гомосексуалізмі, транссексуали мають проблеми і в здобутті освіти, професії, стосунках з родичами.

Розлад статевої ідентифікації підлітків або дорослих нетранссексуального типу (Трансвестизм) – це легша форма порушення гендерної ідентичності, що проявляється в прагненні грати роль протилежної статі, потребі перевдягатися, використовувати ім'я та запозичувати інші рольові атрибути протилежної статі, хоча це не супроводжується повним усвідомленням себе особою іншої статі.

Трансвестизм не слід плутати з проявами фемінності чоловіків чи маскулінності жінок, хоча трансвестити часто відповідають таким характеристикам. Існують перехідні, недевіантні прояви часткового запозичення гендерних ролей, які не призводять до значної гендернорольової інверсії. Вони часто бувають наслідками відповідного статевого та гендерного виховання, особливо у випадках, коли, наприклад, батьки хотіли мати хлопчика, а народилася дівчинка, чи навпаки. Такі прояви можна спостерігати при виборі професії, коли жінки свідомо обирають професійну діяльність, яка традиційно вважається чоловічою, й навпаки [2].

Оскільки найважливішими орієнтирами для гендерної ідентифікації є насамперед відповідні за статтю дитини дорослі – батько (мати), брат (сестра), дядько (тітка), їхня поведінка під час психокорекційної програми має бути яскравим прикладом виконання традиційної статевої ролі. Тому важливим принципом статевого виховання хлопчиків та дівчаток з кросгендерною ідентифікацією є статовитіпована поведінка оточуючих. Не менш важливою для

прийняття дитиною власної статевої ідентичності є увага оточення до її досягнень на шляху освоєння статево-типизованої поведінки, традиційних для її біологічної статі умінь та навичок. Крім того, дитина з проявами кросгендерної ідентичності має пройти спеціальну психокорекційну програму у фахівців-психологів чи психотерапевтів.

Ці та інші випадки порушень у сфері статевої та гендерних ролей неминуче призводять до багатьох статево- та гендерно-рольових конфліктів. Фактично кожна з таких девіацій можна трактувати як внутрішній статево-рольовий конфлікт (між суперечливими компонентами статевої ролей та статево-рольовою ідентичністю) і зовнішній гендерно-рольовий конфлікт (суперечність між гендерно-рольовою поведінкою та соціальними стереотипами й нормами). Такі проблеми потребують не лише специфічної допомоги сексолога чи сексопатолога. Рольові конфлікти потребують психологічної допомоги для їх розв'язання.

Отже, гендерна соціалізація та розвиток гендерної ідентичності особистості – це складні й різноманітні процеси, які підлягають багатьом закономірностям і на їх шляху виникають багато суперечностей, проблем, дисгармоній. Знання цих закономірностей має допомогти уникненню цих проблем і суперечностей розвитку. Це шлях не лише до гармонійності розвитку гендерної сфери людини, а й до гармонійності особистості загалом, до гармонійності її стосунків з особами протилежної статі і з соціальним світом загалом.

Список використаної літератури:

1. Бочелюк В. Й., Спицька Л. В. Психосексологія: навч. посіб. Запоріжжя: Просвіта, 2021. 352 с.
2. Гендерна психологія: навч. посіб. / О. В. Щотка. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 358 с.
3. Гупаловська В. А. Теорії та моделі сексуальності: чи є місце для духовності? *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія.* 2016. Вип. 3. С. 54–64.
4. Діденко С. В., Козлова О. С. Психологія сексуальності. Київ: Видавничий дім Альма-матер, 2009. 304 с.

Перепелиця Олена Євгенівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»,
Бугайова Наталія Миколаївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології та соціології

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Раніше дитина в суспільстві виховувалась в доволі жорстких гендерних стереотипах. Це можливо було побачити на прикладах виховання дітей в закладах дошкільної освіти, де вихователі чітко регламентували позиції виконання тих чи інших обов'язків дітям, розподіляли ролі у святах за таким же принципом (дівчатка були сніжинками, ялинками, хлопці гномами чи сніговиками), навіть і мови не йшло про те, щоб ролі виконувались по-іншому.

Таке ж чітке і стереотипне виховання було і всередині сім'ї. Найбільш знайомими фразами того часу були саме такі: «Чого ти плачеш, ти ж хлопчина, хлопчики не плачуть!», «Ти ж дівчинка, тому повинна бути чемною та терплячою!», «Хлопчики не повинні відпускати довге волосся, бо будеш схожим на дівчинку!», «Який футбол чи карате, це тільки для хлопців!» і таких прикладів дуже багато.

Якщо згадати казки того часу, то можна спостерігати таку ж саму історію, на кшталт казки про принцес, яких викрадали дракони чи якісь чудовиська: жіноча стать там змальована, як тендітна, ніжна та беззахисна, яка не може нічого вдіяти та протистояти викликам долі, вона одразу викликає жалість у читача, але ж потім з'являється принц чи богатир, молодий красень, сильний, мужній, впевнений та безстрашний, він не боїться ні чорта, ні дракона, ні ціле військо, та готовий йти до кінця за для своєї мети. Тут читач бачить зовсім інший образ, образ сили, впевненості та цілеспрямованості. Звісно ж під впливом таких казок дитина буде думати, що чоловік є домінуючою

силою, а жінка підпорядкована долі та самому чоловікові.

Все це служило формуванню у дітей стереотипних поглядів на ролі чоловіка і жінки. Діти виростили з чіткими кордонами «чоловічого» та «жіночого», а відхилення в будь-яку сторону не схвалювалось в суспільстві.

В сучасному світі в темі гендерного виховання можна спостерігати великі зміни. Сучасні юнаки, опинившись перед вибором подальшої долі в навчанні та житті, опираються перш за все на свободу: свободу професійного вибору, свободу життєвих цілей. Вони більш впевнені в своїх намірах, тому що від суспільства не йде такий, як раніше стереотипний гендерний тиск. Дівчата більш впевнено опановують чоловічі спеціальності, показують великі можливості в дипломатії, бізнесі, інженерії, військовій справі, а чоловіки залюбки проявлять себе, як вважається, в більш жіночих професіях, таких як перукар-стиліст, модельєр, кулінар тощо.

Але ж саме процес статево-рольової ідентифікації починається з раннього дитинства, дошкільний вік відіграє велике значення в запуску приналежності до тієї чи іншої статі. Вже починаючи з 1,5 року дитина розуміє ким вона є, хлопчиком чи дівчинкою. З 1,5 - 3 років йде формування поведінки в залежності від статі, засвоєння її норм. Батьки у цьому віці повинні дуже м'яко та делікатно розповідати про відмінності в формуванні органів, називати органи своїми словами та бути готовими відповідати з цих питань. В 3 роки дитина впевнено відносить себе до певної статі, а в 4 роки при назві «чоловік» чи «жінка» дитина орієнтується перш за все на одяг, зачіску, макіяж чи його відсутність, наявність прикрас [4].

За когнітивною концепцією ідентифікації у дітей віком 5-6 років з'являються власні уявлення про статеву роль, яка формує секс-типізовані оцінки й манери. Секс-типізація не є продуктом ідентифікації, а, навпаки, ідентифікація вважається наслідком секс-типізації [1].

До 6 років дитина усвідомлює своє соціальне призначення, поведінку в суспільстві та сім'ї, вона розуміє відмінності між чоловіком і жінкою, розуміє, що ці відмінності пов'язані із фізіологічними ознаками, рольовими і біологічними [2]. На цьому етапі, батькам треба допомагати дитині в прийнятті, усвідомленні себе

як представника певної статі, допомагати в реалізації цієї ролі в суспільстві.

Вік 5-6 років, на думку психологів, є важливим, і тому у цьому віці вже можна визначити відхилення у статевій ідентифікації [3].

На жаль є багато чинників, які можуть негативно вплинути на становлення статево-рольової ідентичності дітей дошкільного віку, це і біологічні і соціальні чинники. Причиною різних відхилень можуть послужити: неповні сім'ї, де не вистачає прикладу обох гендерних ролей, чи дитина яка зростає без батьків, такі діти не отримують достатнього досвіду в міжрольових гендерних відносинах, що в свою чергу може призвести до проблем в створенні своєї сім'ї та в процесі виховання власних дітей. Також можна виокремити такий чинник як жорстокість і авторитарність у вихованні дітей, що може спричинити деформацію гендерного розвитку дитини, закріплення неадекватних гендерних стереотипів.

Загальними завданням дорослих на етапі статево-рольової ідентифікації дитини дошкільного віку є: навчання хлопчиків не цуратися справ, які раніше вважалися суто жіночими, а дівчат навчати вірити в себе, свої сили та розвивати здатність опанувати будь-які горизонти; допомога і дівчатам і хлопцям розвитку таких загальнолюдських якостей, як турбота, людяність, доброзичливість, ввічливість, охайність, людяність, порядність.

Отже, дошкільний вік є значним періодом статево-рольового розвитку, бо в цьому періоді закладається становлення гендерної ідентичності, що в свою чергу єднає свідомість з поведінкою дитини та формує все її подальше доросле життя.

Завданням дорослих є – сприяти формуванню гендерної ідентичності у дітей, тобто допомагати дитині обирати свої особисті, але відповідні до своєї статі способи поведінки, надаючи відповідно до віку, зрозумілу гендерну освіту і здійснюючи статево виховання та показуючи на своєму прикладі гарні вчинки.

Список використаної літератури:

1. Галустьян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості / Ю. М. Галустьян, В. П. Новицька // Український соціум. - 2004. - №1 (3). - С. 7-13.

2. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка : психологічне становлення індивідуальності / Т. М. Титаренко. - К., 2003. - 48 с.
3. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : навч. посіб. - 2-ге вид., випр., доповн. / М. Г. Ткалич. - К. : Академвидав, 2016. - 245 с.
4. Товкач І. Є. Гендерне виховання дошкільнят / І. Є. Товкач // Дошкільнє виховання. - 2012. - № 3.

Петрушенко Владислав Вікторович
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова, викладач
кафедри соціальної психології

МІСЦЕ ФОРМАЛЬНО-ДИНАМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПСИХІКИ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ПРАВНИКА

В сучасних умовах особливого значення набуває особистість правника як важлива передумова успішної професійної діяльності та надання висококваліфікованої юридичної допомоги та підтримки населення в умовах війни.

Безумовно, результати теоретико-емпіричних досліджень доводять значущість правника як суб'єкта професійної діяльності, але реалії нашого часу та виклики війни підштовхують його до максимального поєднання професійної та особистісної успішності. Численні дослідження українських вчених підтверджують, що ефективність юридичної діяльності залежить від особистісних і професійних якостей правника (І.П. Бахновська [1], А.О. Лалуєва [1]). Тому соціальні процеси, які відбуваються в Україні, диктують нові вимоги до особистості правника, вимагають формування та застосування в процесі виконання професійного обов'язку особливих особистісних конструктів, які будуть відповідати сучасним подіям нашого життя. До таких важливих професійних характеристик правника відноситься розвинена професійна свідомість, зокрема така її важливі елементи, як здатність фахівця до узгодження емоцій з цілеспрямованою поведінкою, інтелектуальна лабільність та швидкість

розумових процесів (R. Bar-On, J.D. Parker [5], D.R. Caruso, J. D. Mayer, P. Salovey [6] та ін).

На думку І.П. Бахновської [1] та А.О. Лалуєвої [1], термін «професійна свідомість» є синонімом поняття «правосвідомість юриста» і може застосовуватися для розкриття специфіки правової свідомості юристів як соціальної групи, якій притаманний якісно своєрідний (професійний) рівень сприйняття правових явищ. За такого підходу професійна свідомість може бути досліджена як правова свідомість правників, сутність і особливості якої конкретизуються в системі притаманних їм правових знань, уявлень, ціннісних орієнтацій.

На формування професійних якостей і навичок фахівців значною мірою впливає якісна фахова освіта, однією з функцій якої, на думку О. Мельничук, є передача матеріальної та духовної культури юридичної діяльності наступним поколінням правників, її відтворення та розвиток [3]. Фахова підготовка майбутніх правників, суголосно дослідженням українських вчених, передбачає розвиток інтелектуальних, комунікативних, організаторських здібностей (Н. Замкова [2]), формування образу надійної особистості та патріота держави (О. Слободиська [4]) та ін.

В психологічному сенсі до професійної свідомості як базового особистісного конструкту правника можна віднести здатність до адаптації в нових або змінюваних умовах, пізнання, розуміння емоцій та управління ними, причому для нашого дослідження важливо, що маються на увазі не тільки власні емоції правника, але й емоції його клієнта (G. Matthews, M. Zeidner, R. D. Roberts [7] та ін.). Такий підхід означає, що у психологічній науці почався процес переходу від базових, класичних психологічних компонентів до зовсім іншого, інноваційного рівня інтеграції компонентів особистості, що дозволяє говорити про існування емоційної компетентності як нової регулюючої функції в структурі професійної свідомості правника.

Розглядаючи професійну свідомість правника як багатокомпонентний особистісний конструкт, особливу дослідницьку увагу ми приділяли встановленню її зв'язків з основними формально - динамічними характеристиками як головним підґрунтям професійної активності фахівця.

Результати дослідження формально-динамічних особливостей

психомоторної та інтелектуальної сфери правників наведені в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Формально-динамічні особливості психомоторної сфери правників

Шкали психомоторної сфери	M	Me	σ	A	E
Ергічність	29,727	31,000	7,319	-0,067	-0,304
Пластичність	32,626	32,000	5,507	0,015	-0,018
Швидкість	31,762	34,000	6,974	-0,297	0,150
Емоційність	29,097	29,000	5,369	0,162	0,415

Примітка: M - середнє арифметичне значення, Me - медіана, σ - стандартне відхилення, A – асиметрія, E - ексцес.

Як ми бачимо з таблиці 1, всі тенденції для означених показників психомоторної сфери правників знаходяться у межах середнього, але все ж таки в нашій емпіричній вибірці домінує психомоторна пластичність та швидкість. Тобто, правникам властиві: висока пластичність в процесі перемикавання з одних видів активності на інші, виражене прагнення до різноманітних видів фізичної активності, високий темп психомоторики, що також буде проявлятися у різних видах професійної діяльності.

Аналіз описових статистик для показників формально-динамічних особливостей психомоторної сфери правників, показав, що параметром, за яким найбільш сильно виражена гетерогенність, є психомоторна ергічність. Найбільш гомогенною вибірка правників виявилася за психомоторною пластичністю.

Аналіз даних, отриманих за формально-динамічними особливостями інтелектуальної сфери правників у структурі професійної свідомості також підтвердив, що основні тенденції щодо кількісного виразу цих параметрів знаходяться у межах середніх значень (табл. 2).

Таблиця 2

Формально-динамічні особливості інтелектуальної сфери правників

Шкали інтелектуальної сфери	M	Me	σ	A	E
-----------------------------	---	----	----------	---	---

Ергічність	30,312	31,000	5,690	-0,256	-0,227
Пластичність	29,511	29,000	5,589	0,683	0,144
Швидкість	32,041	31,000	6,732	0,046	-0,123
Емоційність	32,076	33,000	6,622	-0,004	-0,634

Примітка: M - середнє арифметичне значення, Me - медіана, σ - стандартне відхилення, A – асиметрія, E - ексцес.

Над середніми значеннями інтелектуальної ергічності та пластичності правників незначно домінують показники інтелектуальної швидкості та емоційності. Тобто, ми можемо припустити, що у правників з нашої вибірки в процесі здійснення інтелектуальної діяльності проявляються висока швидкість розумових процесів та емоційне реагування на успіхи та невдачі в процесі виконання професійної діяльності.

Наша вибірка є гетерогенною за показниками інтелектуальної швидкості та емоційності та гомогенною за показниками інтелектуальної ергічності та пластичності.

Таким чином, аналіз досліджень сучасних українських науковців доводить необхідність розглядати професійну свідомість правника через єдність професійної та особистісної успішності. Базовим конструктом професійної свідомості правника можна вважати формально-динамічні властивості психіки, які створюють умови для реалізації інтелектуальної та психомоторної професійної успішності.

Список використаної літератури:

1. Бахновська І.П., Лалуєва А.О. Правосвідомість юриста: шляхи формування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С. 21-23.
2. Замкова Н. Розвиток професійних якостей майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності. *Теоретично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: збірник наукових праць. Київ: Волинь, 2003. С. 211–218
3. Мельничук О. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду : автореф. дис. докт. юрид. наук. 2018. Київ. 40 с.
4. Слободиська О. Формування образу надійної особистості у контексті вивчення національного характеру українця. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. 2004. № 9. С. 20–32

5. Bar-On R., Parker J.D.A. (Eds.), Handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace. San Francisco, CA: Jossey-Bass. 2000. pp. 92-117.

6. Mayer J.D., Caruso D.R., Salovey P. Emotional Intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*. 2022. V. 27. P. 267 - 298.

7. Matthews, G., Zeidner, M., Roberts, R.D. Emotional intelligence: Science and myth. Cambridge, MA: MIT Press, 2023. 220 p.

Пілецька Любомира Сидорівна

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, д. психол. н., проф.,
завідувачка кафедри соціальної психології,

Гудима Роман Володимирович

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АСЕРТИВНОСТІ ПІДПРИЄМЦІВ

Асертивність – це комплексна характеристика людини, яка передбачає баланс між правами та відповідальністю; між повагою до себе, своїх бажань та особистих меж, а також аналогічною повагою до інших. Іншими словами, асертивність – це така собі «здорова» впевненість у собі, позбавлена агресії у бік інших людей. Асертивність передбачає неагресивний спосіб вираження своїх думок та емоцій, але ні в якому разі їх замовчування.

Термін «асертивність» є похідним від англійського дієслова assert (наполягати, стверджувати, заявляти). У психології асертивність розуміється як якість особистості, як здатність людини конструктивно відстоювати свої права, демонструвати позитивне і шанобливе ставлення до інших людей, як здатність захищати власні інтереси,

формулювати і відстоювати свою думку, вільно висловлювати свої почуття і емоції, досягати поставленої мети, при цьому не порушувати права інших людей і брати на себе відповідальність за власну поведінку.

Завдяки асертивності можна успішно протистояти гендерним стереотипам, оскільки вона дає можливість зберігати почуття власної гідності, наполягати на своєму, не притісняючи прав інших людей, конструктивно реагувати на критику, не боятися за певних обставин відмовляти іншим, бути впевненим у собі, спокійним, але водночас і рішучим. Завдяки асертивності поведінка набуває гнучкості, тому її справедливо вважають певною золотою серединою між агресивним і пасивним поведінковими стилями. Для жінок, які прагнуть самоствердження не лише в сім'ї, але й у професійній чи іншій соціальній сфері, асертивність є життєво необхідною рисою, бо успіху, як відомо, досягають лише ті, хто впевнений у собі і вірить, що може його досягти [1]

Вивченням асертивності на сьогодні займається ряд українських науковців-психологів: С.К. Мельничук, В.В. Мойсеєнко, Л.О. Ніколаєв, В.Г. Панок, О.Р. Ціпановська та ін. Вплив асертивності на розвиток сучасного підприємця висвітлено в працях вчених-економістів М.А. Гончарової, Н.Є. Гусак, І.С. Каменка, А.О. Корнецького, Н.С. Тимошик, І.Г. Химич, В.К. Хлівного та ін.

Слово «підприємець» уперше з'явилося в книзі англійського економіста Р. Кантільона «Есе про природу торгівлі взагалі». За його визначенням підприємець – це людина, яка має нефіксований дохід (торговці, ремісники, селяни), працює в економічній сфері та здійснює процес купівлі-продажу товарів в умовах непередбачуваності цін, непевності у економічному розвитку. За А. Смітом, підприємець – в першу чергу власник, а в другу чергу організатор економічного процесу, при цьому це така людина, яка іде на певний ризик заради отримання прибутку [2]. Американський економіст, політолог, соціолог Й. Шумпетер у роботі «Теорія економічного розвитку» визначає підприємців як особливий тип людей, які схильні до інновацій. На його думку, підприємець – це людина, яка активно й наполегливо займається підприємницькою діяльністю, мета її – використовувати найефективніше комбінації чинників виробництва

для отримання прибутку. Вітчизняний науковець А.С. Дядін розуміє підприємництво як результат наполегливої праці суб'єктів господарювання, які здатні реорганізувати економічне життя суспільства на засадах більшої господарської доцільності. [3]

Сучасний підприємець – це суб'єкт, який поєднує в собі новаторські та комерційні здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва. Інакше кажучи, це особа, яка займається підприємницькою діяльністю, тобто створенням та управлінням бізнесом. Підприємництво має свої власні особливості, які відрізняють його від інших видів занять – ризик та нестабільність, творчий підхід, високий рівень відповідальності, постійний розвиток, – які певним чином впливають на різні аспекти діяльності підприємців [4].

Таким чином підприємницька діяльність сприятиме розвитку асертивності особистості шляхом прийняття фінансових, репутаційних та інших видів ризику, розвиток лідерських якостей. Люди, які займаються підприємницькою діяльністю повинні швидко адаптуватися до змін у бізнесі та вміти швидко шукати нестандартні шляхи досягнення цілей, бути здатними аналізувати та швидко приймати рішення. Бути впевненими у веденні переговорів з партнерами, постачальниками, клієнтами, здатними виражати свої потреби та інтереси без агресії, що є одним із ключових аспектів асертивності.

Отже розвиток впевненості, навички комунікації, виховання лідерських якостей та практичний інтелект відіграють важливу роль у формуванні асертивності підприємця та подолання гендерних стереотипів.

Список використаної літератури:

1. Куравська, Н. Психологічні технології подолання гендерних стереотипів в організаціях. Вісник Прикарпатського університету: філософські і психологічні науки, 2019. 1(22). С. 32-38.

2. Дядін А.С. Дефініція категорії «підприємницька діяльність». Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2017. Вип. 1 (25). С. 62–72.

3. Сабадаш А.М. Специфіка підприємницької діяльності та її вплив на асертивність особистості. Електронний ресурс: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2024/7.pdf

4. Каменко І. С. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. Київ, 2020. 37 с.

5. Федулова Л. І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2014. № 2. С. 112–135.

6. Чернявська Т. П. Психологічний аналіз сучасних концепцій собистості підприємця. Вісник Одеського національного університету. 2003. Т. 8. Вип. 10. Психологія. С. 155–160.

7. Щіпановська О. Р. Асертивність особистості як основа успішної міжособистісної взаємодії у діяльності майбутніх фахівців. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарнотехнічної еліти: зб. наук. пр. Харків: НТУ “ХПІ”. 2012. Вип. 32–33(36–37). С. 269–275.

Полякова Віталія Іванівна

Інститут психології ім. Г.С. Костюка

НАПН України, к. психол. н.,

старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЧИТЕЛЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

В наше життя прийшла війна. Жорстоко та безжално у всіх нас разом, вона забрала спокій та впевненість у прийдешньому дні. Раптове руйнування стабільності, як правило, викликає страх у дорослих, і тим більше, у дітей. Це діти які пережили бомбардування, артобстріли, ракетні атаки, які бачили смерті людей, зруйновані будинки, страшні пожежі; це поранені діти; це діти, які втратили близьку людину; діти-вимушені переселенці; діти військовослужбовців і волонтерів; діти полонених і зниклих безвісті. Ці діти пережили, або переживають психотравмівні події, наслідки яких ще довго будуть відбиватися на їхньому психічному здоров'ї, поведінці, здатності будувати конструктивні соціальні зв'язки. Більшість дітей потребують особливого піклування, допомоги з боку дорослих, розуміння однолітків. Завдання із забезпечення

комфортного та безпечного перебування таких дітей в умовах навчальних закладів покладається в першу чергу на вчителів.

Тому вчителі відчувають певну розгубленість і не завжди знають, як реагувати на нестандартну поведінку постраждалої дитини та втримувати себе в психологічно ресурсному стані. Адже війна та її наслідки зробили психологічну травму масовим явищем для всього українського соціуму.

При всьому цьому в освітньому середовищі педагог повинен залишатися Людиною з великої літери, справжнім на учителем і вихователем, захисником і другом, покликаним допомогти психологічно травмованим дітям повернутися до нормального життя, в будь-якій ситуації.

Психотравма та постійне перебування в стресі вчителя викликає втрату зв'язку із навколишнім світом, відчуття безвиході, відсутності перспектив у майбутньому, і загалом втратою сенсу життя. Тож, постійна стресова ситуація виснажує адаптивні можливості вчителя, після чого відбувається так званий злам адаптаційного бар'єра.

Відповідно до відомих на сьогодні наукових поглядів, саме стресові механізми лежать в основі виникнення більшості захворювань. Які накопичується навколо певних подій, коли вчителі надмірно напружуються, навантажуються, є непосильні або такі, що викликають конфлікти, звідси, знижується рівень психологічного здоров'я вчителя, загострюються хронічні захворювання, знижується працездатність, тощо.

В зазначеній ситуації, на нашу думку, доречним є використання методики ізраїльського психолога Муллі Лаада "BASIC Ph", котра являє собою багатовекторну модель вибору стратегії виходу із кризи. Спочатку війни в Україні зазначена методика широко використовувалась серед військовослужбовців, оскільки давала швидкий, позитивний результат[1].

В нашому дослідженні методика "BASIC Ph" використана для вчителів закладів загальної середньої освіти. Зокрема, методика визначає шість основних напрямів:

B-Belief and values -віра, переконання, думка, цінності;

A-Affect and emotions -почуття та емоції;

- S- Sociability -соціальність;
- I- Imagination and creativity -уява і творчість;
- C- Cognition an thought- розум, когнітивні стратегії;
- Ph- Physiological activity- фізіологічна активність.

Тому, з метою збереження здоров'я, важливо з'ясувати наявні у вчителя ресурси, що дозволяють зберігати адаптаційні можливості його організму. Адже успішність подолання вчителем складних життєвих ситуацій безпосередньо залежить від розуміння власних ресурсів, вміння їх виявляти, від різноманітності, характеру і міри використання наявних і доступних ресурсів.

Побачити, розвинути та навчитися ефективно використовувати власні ресурси нам може допомогти зазначена методика. З погляду авторів цієї моделі потенціал виходу з кризи є у кожного з нас, для цього вони пропонують відкрити весь спектр особистісних можливостей людини. Ця модель є цінною для вчителів, оскільки ґрунтується на глибоких теоретичних та емпіричних даних, а також широко адаптована у психологічній практиці, охоплює весь спектр стилів, шляхів того, як людина може впоратися із стресом чи кризою. У нашому дослідженні кожен вчитель із зазначеного переліку стратегій визначив активні та пасивні стратегії для себе. Активними є ті стратегії, котрі стали для вчителя домінуючими, хоча пасивні стратегії використовувалися рідше, або використовуються приховано.

Можемо зазначити, що до активних стратегій у вчительському соціумі можна віднести когнітивні стратегії та соціальність, які із збільшенням віку респондентів переважають. Хоча соціальність значно більше переважає у жіночої статі ніж у чоловічої. Що в свою чергу добре простежується у спостереженнях за поведінкою вчителів різних статей. Так, жінки-вчителі часто групуються на перервах, обговорюють проблеми професійного та особистого характеру, надаючи при цьому активну емоційну підтримку одна-одній. На відміну від жінок, чоловіки вчителі стали більш усамітнені, задумані, засмучені, до кінця не реалізовані в умовах війни та із думкою, що я міг би зробити більше.

Проте можемо зазначити, що із ознайомленням педагогів із зазначеною методикою, зростає розуміння педагогами особистісних та професійних ситуацій, покращується їх орієнтація в складних та

неординарних ситуаціях, що призводить до їх особистісної професійної впевненості та успішності. Модель «BASIC Ph» – це деякий «міст над прірвою», що допомагає людині «виросити» з кризової ситуації, «з'єднати» її внутрішнє «Я» та зовнішній «Світ» (Lahad & Leykin, 2013), [2].

Список використаної літератури:

1. Казмірчук А.П., Іванцова Г.В., Льовкін І.М. Організація надання медичної допомоги військовослужбовцям з психічними розладами під час антитерористичної операції на сході України. Військова медицина України. 2017. Том 17. № 1. С. 18–23.

2. Lahad, M., & Leykin, D. (2013). The Integrative Model of Resiliency – The 'BASIC Ph' Model, or What Do We Know about Survival? The «BASIC Ph» Model of Coping and Resiliency Theory, Research and Cross-Cultural. London, UK and Philadelphia, USA : Jessica Kingsley, 11-32.

Рудник Аліна Віталіївна

Київський столичний університет ім. Б. Грінченка,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія бізнесу та управління»

ГЕНДЕРНО-СЕНСИТИВНА ПІДТРИМКА ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Історія розвитку гендерно-сенситивної підтримки персоналу у світі та в Україні свідчить про значний еволюційний шлях цієї концепції: від початкового усвідомлення гендерних відмінностей до активного застосування як інструменту для забезпечення рівності та справедливості у всіх сферах діяльності організацій. Існуючі в Україні та світі програми, спрямовані на гендерну рівність, використовували гендерно-чутливі показники для розробки стратегій підтримки персоналу, що відображають реальні умови життя та праці чоловіків і жінок. Це дозволило створити комплексну систему заходів, які інтегрують у виробничі відносини рівні умови участі та благополуччя

для всіх працівників. Актуальність роботи ґрунтується на теоретичному аналізі, який охоплює історичні етапи розвитку цієї теми як на міжнародному, та на національному рівнях. Гендерно-сенситивна підтримка персоналу організації, досліджується в роботах Ш. Берна, С. Валь, Л. Міщик, специфіка організаційного та особистісного розвитку персоналу організації в контексті гендерних ролей представлені у наукових доробках Л. Карамушки, Л. Орбан-Лембрик, І. Сингаївської. питання гендерних проблем, зокрема гендерним стереотипам професійної діяльності та особливостям організаційної поведінки персоналу знайшли свій відгук у працях Л.Карамушки, І. Андреевої, І. Бондаревської, І. Бондарчук.

Основна сутність гендерно-сенситивної підтримки полягає у переосмисленні існуючих стереотипів та глибоко вкорінених уявлень про роль чоловіків і жінок у суспільстві, особливо у ситуаціях, пов'язаних із ризиком, кризою чи небезпекою. Важливо розуміти, що реалізація такої підтримки не обмежується лише ухваленням нових законів і нормативно-правових актів. Дискримінація за ознакою статі ґрунтується на стереотипах, що призводить до упередженого ставлення щодо можливостей та очікувань, які покладаються на кожную стать.

Таким чином, ми можемо констатувати, що гендерно-сенситивна підтримка персоналу організації - це комплекс системоутворюючих заходів та політик, спрямованих на створення рівних можливостей між чоловіками та жінками в організації у питаннях захисту, безпеки та кар'єрного розвитку.

З головних складових гендерно-сенситивної підтримки персоналу в умовах збройного конфлікту є комплексна система заходів та політик, спрямованих на створення рівних умов, участі та благополуччя для всіх, без винятку, працівників, з урахуванням їхніх гендерних ролей, посадових обов'язків, професійних компетентностей.

У емпіричній частині дослідження було проведено діагностику показників оцінки гендерно-сенситивної підтримки персоналу організацій в умовах воєнного стану.

Метою даного дослідження стала діагностика показників оцінки гендерно-сенситивної підтримки персоналу організацій в умовах воєнного стану. Респондентами дослідження стали

співробітники організацій (загальною кількістю 83 особи), що функціонують в різних сферах суспільного життя в умовах воєнного стану. Вибірка включала представників різних гендерних груп, вікових категорій та інші важливі параметри для забезпечення репрезентативності результатів.

За результатами дослідження виявлено:

- 45% респондентів визнали необхідність психологічної підтримки в умовах воєнного конфлікту;

- значимою формою підтримки для працівників організацій є взаємна допомога з боку колег (77% опитаних), а також сприяння з боку керівництва (45% опитаних) та психологічна підтримка (39% опитаних);

- лише 16% опитаних чоловіків відзначили наявність підтримки у кар'єрному зростанні, натомість 6% опитаних жінок, все ж відчують недостатність цієї підтримки;

- 27% респондентів зазначили про присутність звертання неробочого формату (наприклад звертання “зайчик”, “сонечко”), а 19% респондентів відзначили зневажливі жарти на адресу обох статей у своїх організаціях;

- для поліпшення гендерно-чутливої підтримки у воєнних умовах, було виявлено, що першочерговими завданнями є активна участь персоналу у гендерно-чутливих ініціативах (57%) та проведення додаткових тренінгів/семінарів з гендерних питань (54%).

За результатами емпіричної частини розроблено узагальнені рекомендації, спрямовані на створення підтримуючого, гендерно-сенситивного середовища для персоналу організацій в умовах воєнного стану. Для успішної імплементації у практику організацій варто дотримуватися їх у пріоритетної послідовності, а саме:

- 1) розробка та впровадження політики гендерно-сенситивної підтримки та забезпечення, спрямованої на забезпечення гендерних потреб жінок чоловіків в умовах воєнного стану;

- 2) створення системи просвітницьких ініціатив, спрямованих на впровадження у діяльність організації навчання з питань гендерної рівності; 3) створення уніфікованої організаційної системи реагування на випадки гендерної дискримінації та нерівності;

- 4) впровадження організаційного моніторингу та оцінки щодо

питань імплементації гендерно-сенситивної підтримки персоналу організації.

Таким чином, отриманні результати підтверджують необхідність подальших досліджень та дій для покращення підтримки персоналу в умовах воєнного конфлікту, а також важливість розробки та впровадження політики гендерно-сенситивної підтримки в організаційному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Ганзицька, Т. С. Гендерна політика в Україні: теоретико-правова характеристика [Електронний ресурс] / Т. С. Ганзицька // Форум права. – Харків, 2012. – № 4. – С. 189-193. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12gtctpx.pdf> (дата звернення: 23.02.2024)

2. Камінська Н., Пашко Д., Романова Н. Причини гендерної нерівності. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 30–47. – Режим доступу: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/887> (дата звернення: 22.02.2024).

3. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 (дата звернення: 24.02.2024)

4. Чуйко О. Social and psychological causes of gender inequality in present-day female career development [Електронний ресурс] / Оксана Чуйко // Збірник наукових праць: психологія. – 2018. – № 22. – С. 33–40. – Режим доступу: <https://doi.org/10.15330/psp.22.33-40> (дата звернення: 23.02.2024)

Науковий керівник: **Цюман Тетяна Петрівна**, к. пед. н., доц., доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Проблеми гендерної нерівності сьогодні зберігаються в більшості сфер нашого життя, зокрема і в закладах освіти. Для того, щоб здобувачі освіти успішно навчалися, стали впевненими у собі, відповідальними та активними громадянами, необхідно приділяти увагу забезпеченню гендерної рівності, рівному позитивному ставленню до дівчат та хлопців, а також навчання з гендерних питань та профілактика негативних проявів гендерних стереотипів.

Слід наголосити, що питання забезпечення рівних прав і можливостей в українському суспільстві набуває все більшої актуальності. Дотримання Україною міжнародних стандартів у цій сфері є показником демократизації суспільства та інтеграції в міжнародне співтовариство, яким ця рівність вже більше ніж півстоліття визнана невід'ємною складовою загальних прав людини.

Гендерна обізнаність відкриває перед людиною багато можливостей у житті. Тому формування в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О) гендерно чутливого середовища та гендерно відповідальної поведінки молоді, а також створення атмосфери вільної від гендерної дискримінації є одним з головних завдань освітнього процесу.

Вивчення гендерних стереотипів почалося у середині 50-х років ХХ ст.. Провідну роль у галузі досліджень гендеру відіграють зарубіжні психологи Дж. Мак-Кі, А. Шерріффс, Б. Ф. Скіннер, С. Бем, Ш. Берн, Т. Марез та ін.

Питання підготовки викладачів до гендерного виховання, а керівників закладів освіти до впровадження гендерного підходу в освітній процес досліджувалися у працях С.Т. Вихор, Л.І.Даниленко, Л. М. Карамушки, І.С. Мунтяна, В.В. Олійника, І.В. Іванової та ін.

Та напрямок, пов'язаний із профілактикою негативних проявів гендерних стереотипів у здобувачів освіти ЗП(ПТ)О та формування у

них гендерної культури й досі залишається актуальним.

Гендер (від англ. gender – рід) – соціокультурна, символічна конструкція статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок [5].

Гендерна ідентичність – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією)[5].

Незважаючи на те, що сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами у системі гендерних відносин, все ж виникає ризик порушень формування гендерної ідентичності у підростаючого покоління. Тому необхідно докладати величезних зусиль для подолання гендерних стереотипів у суспільній свідомості загалом та у свідомості підростаючого покоління зокрема.

Розглянемо поняття гендерної соціалізації, так як вона нерозривно пов'язана з поняттями гендерної ідентичності.

Гендерна соціалізація (статеворольова соціалізація) – процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру того суспільства, у якому він живе [5].

Тобто, гендерна соціалізація – це процес, в ході якого відбувається засвоєння зразків поведінки залежно від статевої приналежності, тобто, навчання тому, що є соціально прийнятним для чоловіків і жінок.

На процес соціалізації великий вплив мають гендерні стереотипи, які фактично направляють його.

Гендерний стереотип – це стійкі, повторювані, загальноприйняті уявлення (думки) про місце та виконувані ролі того чи іншого гендеру в суспільстві, а також про особистість людей тієї чи іншої гендерної ідентичності [5].

Завдяки ретрансляційній функції, гендерні стереотипи відтворюються з покоління в покоління і відбивають погляди суспільства на поведінку, яка очікується від чоловіків або від жінок. Гендерні стереотипи зменшують можливості жінок і чоловіків у реалізації свого багатого потенціалу, обмежують права людини і

можуть призвести до гендерної дискримінації — порушення прав людини за статевою ознакою. Провідниками гендерних стереотипів, які засвоюються з дитинства, є інститути соціалізації і агенти впливу (сім'я, однолітки, школа, ЗМІ тощо).

Таким чином, реалізуючи основну мету гендерної освіти з подолання гендерних стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості здобувачів освіти, викладачі повинні переглянути форми викладу навчального матеріалу, щоб навчальний процес йшов з урахуванням специфічних особливостей юнаків і дівчат. Класні керівники навчальних груп під час індивідуальної чи групової роботи повинні підвести здобувачів освіти до усвідомлення панування у суспільстві гендерних стереотипів та організувати, самотійно або із залученням фахівців психологічної служби, заняття з елементами психологічних тренінгів, метою яких має стати вироблення навичок гендерного спілкування.

Слід зауважити, що простим і дієвим засобом гендерної освіти є гендерна просвіта. Адже сучасній молоді часто не вистачає елементарних знань про те, як вести себе з протилежною статтю, що робити, якщо тебе не приймають на роботу, а прийнявши, пропонують неслужбові стосунки і т. д.

Зазначимо, що формування гендерної культури у здобувачів освіти має свої завдання. Та починати, безперечно, потрібно з організації та проведення систематичного навчання щодо підвищення гендерної культури та гендерної чутливості, розповсюдження інформації про гендерну проблематику через сайти, блоги, соціальні мережі, інформаційні повідомлення в групах, опрацювання Інтернет-видань з даної тематики. Дієвим буде проведення місячника рівних можливостей в закладі освіти, в межах якого пройдуть години спілкування на теми «Гендерна рівність — що це і для кого?», «Немає «нежіночих» професій», «Жінки на захисті Батьківщини», «Керувати країною мають і чоловіки, і жінки», «Жіночі постаті в українській історії та культурі», «Домашні обов'язки: як робити все разом», «Право чоловіка бути батьком» тощо. Не менш дієвими є проведення гендерно чутливих уроків (ключовими в контексті уроку є поняття: «гендер», «гендерна рівність», «гендерна рівноправність»), тренінгів «Гендерні аспекти поведінки молоді» тощо.

Актуальним є святкування Дня Європи в Україні з метою запровадження європейських практик досягнення гендерної рівності, обговорення питань гендерної рівності та гендерної культури тощо. Важливим є залучення до співпраці працівників служби у справах дітей, працівників ювенальної поліції, громадських організацій, зокрема Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна», які працюють для забезпечення гендерної рівності.

Таким чином, у молоді в процесі гендерної просвіти відбувається вибудовування власного гендерного профілю особистості, виробляється критичне ставлення до гендерних стереотипів і всіх проявів дискримінації за статевою ознакою, прагнення до досягнення взаєморозуміння з представниками обох статей. Гендерна просвіта змушує замислитися над своїми особистісними та повсякденними проблемами, надає інструменти для роботи з особистим досвідом жіночності і мужності, ставлення до іншої статі та гендерної дискримінації.

Нагадаємо, що 20 грудня 2022 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердив операційний план з її реалізації на 2022 - 2024 роки. Упровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти в Україні пов'язане з необхідністю подолати стереотипи за ознакою статі під час формування політики у сфері освіти [4]. Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1578-р, Україна взяла на себе зобов'язання реалізації навчання дітей принципів рівності жінок і чоловіків.

Отже, як показує світовий досвід та реалії сучасного життя, вирішення різноманітних гендерних проблем залежить від формування в суспільстві культури рівності між чоловіком та жінкою, культури їх гендерних відносин. Гендерні відносини найбільш ефективно конструюються під час професійного гендерно орієнтованого навчання під впливом освітніх факторів, що активно впливають на формування гендерних уявлень молоді. Тому профілактика та подолання гендерних стереотипів є важливим завданням освітнього закладу для формування гендерної культури і, як наслідок, психоемоційного добробуту всіх учасників освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки/ : Ковальчук Л.Г., канд. пед. н., Козуб Л.І., Левченко К.Б., докт. юрид. н., проф., Легенька М.М., Суслowa О.І. – Київ, 2017. – 264 с.
2. Логвінова Д.В. Вплив гендерних установок на розвиток і становлення особистості // Вісник ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХДПУ, 2002. – Вип.9. – С. 154-159.
3. Логвінова Д.В. Гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна. Збірник наукових праць. Серія: Психологія. — №702. — Випуск 34. Харків 2005. – С. 100-104.
4. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
5. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 336 с.

Сафонов Артем Юрійович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальності 053 Психологія,

Турбан Віталія Віталіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., докторантка кафедри
практичної психології та соціальної роботи,

Волошин Володимир Миколайович
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., докторант кафедри
практичної психології та соціальної роботи

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕСТРУКЦІЙ

В умовах трансформаційних змін сучасного суспільства зростає значущість ефективності управлінської діяльності в соціальній сфері та становлення особистості як суб'єкта, який якісно реалізує свої функції, володіє засобами самовираження і саморозвитку, протидії професійним деформаціям. Особливої актуальності набуває оптимізація роботи в соціальній сфері, важливою умовою якої є розвиток професійно важливих якостей їх працівників як провідної ланки у зв'язках між державою та інституціями суспільства, між органами державної влади й населенням [1-7].

Разом із тим, зміст і показники розвитку професійно важливих якостей особистості у зіставленні з соціально-психологічними чинниками та умовами такого розвитку ще не знайшли свого достатнього висвітлення.

Встановлено, що термін «професійно важливі якості» в науковій літературі трактується неоднозначно.

Під ними розуміють: сукупність таких якостей фахівця, які сприяють успішному виконанню професійної діяльності, ефективному розв'язанню професійних задач, особистісно-професійному зростанню та вдосконаленню; індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на її ефективність й успішність опанування, та є стійкими,

суттєвими, рівноцінними і можуть бути оцінені. Більш широкого розуміння надає цьому поняттю, зазначаючи, що до них традиційно відносять широкий спектр різних якостей – від природних задатків до професійних знань, одержуваних у процесі професійного навчання і самопідготовки.

Виокремлено напрямки, в межах яких розробляється проблема розвитку професійно важливих якостей особистості: нормативний (удосконалення узагальнених інструкцій, в яких відображено усереднені умови розвитку професійно важливих якостей особистості абстрактного фахівця); функціональний (визначення та аналіз окремих функцій професійної діяльності людини); комплексний (розробка універсальної моделі управління професійним розвитком особистості, побудова проблемно-орієнтовної системи підвищення кваліфікації працівників, вдосконалення функцій, принципів і механізмів розвитку їх професійно важливих якостей). Кожен напрям проаналізовано з точки зору теоретичних та практичних здобутків і обмежень.

Констатовано, що вивчення соціально-психологічних особливостей професійної діяльності соціальних працівників ґрунтується на дослідженнях теоретичних і практичних аспектів сутності управлінської діяльності та її функцій; психології управління; наукові уявлення про особистість як суб'єкт професійної діяльності; психологічні теорії і концепції професійної успішності та самоідентифікації особистості, саморозвитку особистості, розгортання її внутрішніх потенцій і ресурсів; уявлення про професійну самосвідомість і рефлексію як регулятори процесу професійної самоідентифікації. Визначено структуру професійної діяльності соціальних працівників через соціально задані цілі та уявлення про результат діяльності, її предмет, засоби, професійні функції та професійне середовище.

Як соціально-професійна група соціальні працівники характеризуються специфічною структурою та ієрархією соціальних функцій і виконуваних ролей у суспільстві, обумовлених суспільними потребами, в яких вони здійснюються, засобами діяльності, які використовуються, її об'єктом, а з іншого боку, – здатністю оволодівати такими знаннями, вміннями, навичками, які дозволять ним професійно виконувати свої функції. Соціальні працівники як суб'єкти

діяльності беруть участь у певній фазі, стадії суспільного виробництва соціальних послуг. Суттєвою умовою такої діяльності є знання або передбачення працівником характеру соціальної активності людей, прямих і опосередкованих відносин між ними на різних етапах, іноді опосередкованих часом й простором міжособистісної взаємодії.

Показано, що професійно важливі якості особистості доцільно розглядати в контексті кількісних, якісних і структурних перетворень його особистості як суб'єкта професійної діяльності, що ґрунтуються на прагненні до професійного вдосконалення, особистісного зростання, готовності до самозмін і самоствердження у соціальній сфері.

Аналіз поняття професійно важливих якостей соціальних працівників, особливостей їх професійної діяльності та використання теоретико-методологічних положень суб'єктно-діяльнісного та особистісно-компетентнісного підходів дозволив розробити та обґрунтувати структурно-функціональну модель розвитку їх професійно важливих якостей та виокремити такі її складові: мотиваційно-ціннісну (сукупність мотивів, цінностей і цілей успішної професійної діяльності соціального працівника); когнітивно-емоційну систему специфічних знань працівника державної служби, його когнітивних здібностей та емоційних особливостей); комунікативно-адаптивну (сукупність комунікативних, організаційних здібностей і параметрів соціальної адаптивності) та конативно-рефлексивну (система вмінь й здібностей до моніторингу результатів своєї діяльності, професійного та особистісного розвитку, конструктивність поведінки). Визначено, що розвиток професійно важливих якостей особистості соціального працівника є складним процесом, прогресивний чи регресивний напрям якого в цілому можна оцінювати за особливостями функціонального поєднання окремих складових, що починають виявляти себе у режимі взаємодії стосовно досягнення мети професійної діяльності.

Встановлено, що проблеми розвитку професійно важливих якостей соціальних працівників можуть виявлятися в різного роду професійних деструкціях, які зумовлені як особистісними особливостями, так і специфікою їх професійної діяльності, системою організаційних форм й методів процесу професійного зростання, соціально-психологічним кліматом професійного середовища .

На підставі аналізу теоретичних підходів до особливостей функціонування особистості як динамічної системи з'ясовано, що формою психологічної регуляції розвитку її професійно важливих якостей може виступати професійна самоідентифікація як семантична умова формування професіоналізму, яка відображає рівень оволодіння психологічною структурою професійної діяльності, що, зокрема, дозволяє запобігати професійних криз та деструкцій.

Зазначене визначає необхідність операціоналізації запропонованої теоретичної моделі професійно важливих якостей особистості соціальних працівників та визначення соціально-психологічних особливостей сприяння їх розвитку.

Визначено основні теоретико-методологічні підходи до проблеми вивчення професійно важливих якостей: особистісно-компетентнісний (конструювання й здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту, робота над розвитком власної особистості); організаційної безпеки (забезпечення гармонізації особистісно-професійного зростання і можливості її забезпечення організаційними засобами в континуумі відносин «людина-людина», «людина-організація»); системного управління (відображення функціональних суб'єктів та об'єктів управління, його механізмів й результативності показників); трансметодичний (визначення психологічного потенціалу особистості в напрямку підвищення аутопсихологічної компетентності й відповідальності за професійно-посадове зростання, конструктивне вирішення протиріч, що виникають на професійному шляху); психолого-акмеологічний (врахування умов особистісно-професійного розвитку у системі підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації).

Встановлено, що професійно важливі якості соціального працівника – це комплекс особистісних та соціально-психологічних властивостей, які необхідні та достатні для успішного виконання його професійної діяльності на нормативному рівні та безпосередньо включені у процес її реалізації.

Список використаної літератури:

1. Баранова С. В. Соціально-психологічні особливості тренінгу як форми особистісного зростання. *Теоретичні і прикладні проблеми психол.: Зб. наук. праць Східноукраїнського національного*

університету імені Володимира Даля. 2008. № 1 (18). С. 14–20.

2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: монографія [Текст]. К.: Наук. світ, 2008. 318 с.

3. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2009. 280 с.

4. Вольнова Л.М. Соціальна психологія: формування компетентності майбутнього фахівця. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 283 с.

5. Гарькавець С.О. Психологічні засади змінювання соціально-нормативної поведінки особистості: автореф. дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.05 / Сергій Олексійович Гарькавець. К., 2011. 44 с.

6. Загорський В. С. Модернізація підготовки управлінців : концептуальні та стратегічні аспекти. *Ефективність держ. упр.: зб. наук. праць*. Л.: Львів. регіон. ін.-т держ. упр., 2008. Вип. 14/15. С. 13-22.

7. Мірошніченко О. М. Особистісне зростання як фактор психічного здоров'я. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Вип. 31. Серія : Психологічні науки. Т. II. Чернігів: ЧДПУ, 2005. С. 150-153.

Сербін Юрій Вікторович

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцент кафедри психології та соціології

Кострика Валерія Євгенівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальність 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гендерна ідентичність та права особистості - широка тема, яка стала предметом досліджень у різних галузях науки, включаючи

психологію, гендерну психологію, соціологію та правознавство. Психологічний аспект цієї проблеми передусім включає в себе способи, якими особистість відчуває та розуміє свою гендерну приналежність, а також як це впливає на їх поведінку в соціумі, взаємодію з оточуючими, поведінку та самовідчуття.

Так, як в сучасній правовій науці, яка дедалі більше набуває людиноцентрованого підходу, поняття «гендерної ідентичності» набуває значного інтересу. Засада людиноцентризму визначає гідність та права кожної особистості, як основний пріоритет, при цьому гендерна ідентичність виступає в контексті важливим аспектом прав людини на гідні умови праці та особисте життя.

На рівні Організації Об'єднаних Націй та у всьому світі поняття «гендерної ідентичності» сформульоване в Джек'ярських принципах (УР), набуває популярного визнання. «Гендерна ідентичність» розуміється, як приналежність до статі, яка або зберігається, або не зберігається зі статтю відповідного індивіда при народженні. Глибоке особливе та насамперед внутрішнє відчуття, яке може відчувати особистість, включаючи сприйняття власного тіла, а також інші виражені особливості через мову, одяг та поведінку [4].

Згідно з твердженням Європейського суду, поняття гендерна ідентичність особи виступає, як одна з найбільших форм інтимного життя особи. Проте, багатьом людям, у яких гендерна ідентичність не збігається зі статтю, які не мають відповідних ідентифікаційних документів, доводиться стикатися з тим, що особливості їх гендерної ідентичності стають публічно відомими через різні сфери життя, такі як оформлення соціальних виплат, оформлення страхових виплат, пошук роботи, подання скарг до суду, або відкриття банківського рахунку [1].

Згідно з Українським законодавством, зокрема Законом «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», на державу покладаються різні обов'язки щодо недопущення дискримінації, включаючи дискримінацію за ознакою гендерної ідентичності. Ось деякі з них:

1. На рівні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: розгляд звернень осіб та (або) груп осіб з питань дискримінації; здійснення контролю за дотриманням принципу

недискримінації в різних сферах суспільних відносин; ведення обліку та узагальнення випадків дискримінації, проведення моніторингу та узагальнення результатів дотримання принципу недискримінації в різних сферах відносин; звернення до суду із заявами про дискримінацію та участь у судовому процесі тощо.

2. На рівні Кабінету Міністрів України: затвердження порядку проведення антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів; спрямування й координація роботи міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади із забезпечення запобігання та протидії дискримінації тощо.

3. На рівні інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів влади: проведення просвітницької діяльності з питань запобігання та протидії дискримінації; здійснення позитивних дій як спеціальних тимчасових заходів з усунення юридичної чи фактичної нерівності тощо.

4. Проведення антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів, результати якої мають обов'язковий характер [3].

Такі заходи спрямовані на запобігання дискримінації, включаючи ту, яка ґрунтується на забезпеченні реалізації прав людини, гендерній ідентичності, та на рівний доступ до всіх сфер життя без будь-яких форм недопущення до них через дискримінацію.

Нині існують проблеми в багатьох країнах з правом на самоідентичність, самовизначення, як складовою права на особисте та приватне життя небінарних людей. Особистостей, які ідентифікують себе з не бінарним гендером. Небінарний гендер є спектром гендерної ідентичності, який не входить у бінарну систему жіночої або чоловічої ідентичностей[2]. Проблеми з правами небінарних осіб включають в себе різноманітні аспекти, включаючи право на самовизначення, права на особисте та приватне життя, недостатня визначеність прав небінарних осіб (багато країн не має чіткої правової бази), відсутність захисту на насильницькі дії, обмеження особистого життя (через стереотипи та невизначення), дискримінація на робочому місці (через свою гендерну ідентичність).

Зв'язок психологічного аспекта гендера та прав людини включає в себе розуміння взаємозв'язку між ідентичністю особи, її

відчуттями стосовно гендеру, та її правами і свободами. Ключовими аспектами в цьому питанні є:

1. Гендерна ідентичність та самовизначення: психологічний аспект гендера, полягає у розумінні та визначенні того, як люди сприймають себе у відношенні до гендерних категорій.

2. Психологічне благополуччя та дискримінація: права людини включають в себе право на психологічне благополуччя та захист від дискримінації. Люди, які відчувають дискомфорт чи стрес через дискримінацію, можуть потребувати психологічної підтримки та доступу до послуг з лікування, включаючи можливість зміни біологічної статі.

3. Право на самовизначення: психологічний аспект включає в себе визнання права кожної особи на самовизначення щодо її гендерної ідентичності. Це означає, що кожна людина має право визначати свою гендерну ідентичність відповідно до власних відчуттів і переконань, без дискримінації чи обмежень з боку суспільства чи державних структур.

4. Психологічна безпека та підтримка: право на психологічну безпеку означає створення умов для того, щоб особи могли відчувати себе безпечно та захищено у вираженні своєї гендерної ідентичності. Це включає підтримку від родини, друзів, співробітників та суспільства загалом, а також доступ до психологічної та медичної підтримки.

У психологічному розуміння гендерної ідентичності базується на дослідженнях ідентичності та самосвідомості. Це включає вивчення процесів, що лежать в основі формування гендерної ідентичності, таких як соціалізація, взаємодія з оточуючими, розвиток сексуальності та самовираження. Дослідники також досліджують психологічні наслідки невідповідності між гендерною ідентичністю та статевою приналежністю, такі як стрес, анксіозність, депресія та інші психічні проблеми, які можуть виникати внаслідок дискримінації та неприйняття оточуючими їхню ідентичність.

Список використаної літератури:

1. Амелічева Л. П. Гендерна ідентичність особи як об'єкт прав людини на особливе життя та на гідні умови праці. Наукові

записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2021. № 31. С. 123–130.

2. Bear Bergman S., Meg-John Barker. Non-binary Activism. Gender queer and Non-Binary Genders. 2017. P. 31–51. URL: <https://doi.org/10.1057/978-1-137-51053-2>.

3. International scientific and practical conference “A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European Union”: Conference proceedings, December 17-18, 2020. Arad: 116 pages.

4. Sauer J. M. / A. Geschlechtsidentität und Menschenrechte im internationalen Kontext. bpb.de. URL: <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/135448/geschlechtsidentitaet-und-menschenrechte-im-internationalen-kontext/>

Сторожук Світлана Володимирівна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, д. філос. н., проф., професорка
кафедри української філософії та культури,

Гоян Ігор Миколайович

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, д. філос. н., проф.,
професор кафедри соціальної психології

АКСІОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Попри те, що тема гендерної рівності увійшла в українській інтелектуальний дискурс одразу після здобуття Україною незалежності, справжнє зацікавлення до неї з'явилося лише в останнє десятиліття. За цей короткий період українська соціогуманітарна наука збагатилася великою кількістю наукових праць присвячених вивченню найрізноманітніших аспектів гендерної проблематики. Тут можна згадати дослідження гендерних диспропорцій на ринку праці, гендерних розривів, гендерних стереотипів, а з ними й усталених уявлень про гендерні ролі та гендерну ідентичність, а також багато інших проблем, порушення яких супроводжувалося зростанням суспільного інтересу до гендерної тематики. Активізували його й активісти, громадські організації та ЗМІ, які проводили активну

просвітницьку роботу. Всі вони відверто і відкрито говорили про гендерне насильство, гендерні упередження та стереотипи, тим самим забезпечуючи поступове подолання патріархального укладу, а з ним і гендерних диспропорцій в українському суспільстві.

Попри активну позицію різноманітних освітніх хабів у подоланні гендерних диспропорцій, помітний поступ на шляху досягнення гендерної рівності відбувся в період повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Цікаво, що на початку війни, як свідчать дані аналітичного центру Cedos, спостерігалось стрімке відродження гендерних стереотипів [7]. Така ситуація була викликана загальнодержавною політикою, яка здебільшого тільки жінкам давала можливість вільно переміщатися у безпечні регіони країни та за кордон задля захисту дітей та літніх членів родини, тим самим зводячи функції жінки до надзвичайно теплого і водночас патріархального образу Березині – жінки-матері, захисниці домашнього вогнища та родинного тепла. Зосередження уваги жінки на опіці над рідними у перший рік повномасштабного вторгнення РФ супроводжувався й низкою негативних тенденцій. Тут варто згадати і про відтік висококваліфікованих кадрів з України, і зростання гендерного розриву, який внаслідок втрати жінками роботи через внутрішнє переміщення, виїзд за кордон та стагнацію економіки, згідно з даними звіту Global Gender Gap Report, у 2022 році становив 29 % [1].

Інтенція на посилення гендерних стереотипів, а з ними й диспропорцій на початку повномасштабної війни, невдовзі змінилася прямо протилежною тенденцією. Про це свідчить скорочення гендерного розриву в українському суспільстві до 18,6% у 2023 р. [2]. Цей карколомний поступ на шляху до гендерного паритету став можливим завдяки помітному розширенню прав жіноцтва у сфері оборони та безпеки, сталим збереженням позицій жіноцтва в освітньому просторі та низкою державних заходів спрямованих на розвиток малого і середнього бізнесу. Так, за даними Міністерства економіки України, у 2023 році 56 % нових бізнесів були створені саме жінками [6]. Це ж, своєю чергою, вказує на активну позицію жіноцтва в розбудові та обороні країни, а також засвідчує наявність в Україні широких можливостей для професійної самореалізації жінок. Важливою підвалиною для цього стала не тільки фінансова підтримка

жіночого бізнесу, а й стрімке поширення *фемінітивів*, які закладають підвалини для подолання історично сформованих та закріплених у мові гендерних стереотипів.

Всупереч стрімким зрушенням на шляху досягнення гендерного паритету в Україні, наразі все ще складно говорити про повне подолання гендерних стереотипів, які, попри яскраво виражений суспільний супротив, поки що транслюються ЗМІ та соціальними мережами. В цьому контексті можна згадати численні дописи про українських жінок – Берегинь, які, на рівні з чоловіками боронять країну. На фото їх зображують з розпущеним волоссям, охайним манікюром та розкішним макіяжем. Такий образ не тільки не відповідає дійсності, а й сексуалізує жінку, водночас вимагаючи від неї неможливо з позиції здорового глузду: вона має бути берегинею домашнього вогнища, вишуканою красунею, нерідко мамою та вправною захисницею своєї країни. Натомість чоловіків-воїнів ЗМІ показують виснаженими, часто брудними, підкреслюючи тим самим надскладні умови ведення бойових дій.

Гендерні стереотипи, всупереч постійній критиці, активно експлуатуються і в рекламі. Для прикладу можна згадати слогани «Швидко Ням для вправних мам» або «Сосиска вариться – матуся не париться» ТМ «Глобіно», рекламні відеоролики ТМ «Слов'яночка» та практично усіх мийних засобів, які використовуючи традиційні гендерні стереотипи, закріплюють у суспільній свідомості та унормовують традиційні гендерні ролі.

Наведені нами приклади свідчать про високий рівень толерантності українського суспільства до гендерних стереотипів, які спрямовують представників певної статі на досягнення певних життєвих цілей та цінностей, формуючи суспільно прийнятні гендерні ролі, навіть в умовах гострої потреби мобілізувати всі соціальні ресурси на збереження та відбудову держави. Така ситуація спричинена специфікою ціннісної системи українського суспільства, у якій пріоритетну роль продовжують відігравати патріархальні гендерні ролі, свідченням чому є перманентна присутність образу Берегині.

Прояснити причини довготривалого збереження патріархальних гендерних ролей в українському суспільному світогляді допомагають теоретичні узагальнення та висновки зроблені

американським дослідником Дж. Гайдом у статті «Як капіталізм змінює свідомість» [3]. У прагненні показати роль добробуту у формуванні ціннісної системи суспільства, вчений апелює до Всесвітнього дослідження цінностей (WVS), започаткованого Рonom Інглгартом і Крістіаном Велцелем ще у 80-х рр. XX ст. Кожні шість років ці дослідники ставили респондентам спочатку у двадцяти, а згодом у дев'яносто п'яти країнах світу більше сотні запитань на такі теми, як релігія, демократія, права жінок, капіталізм і національні пріоритети. Після цього визначали середній бал за кожним питанням, тим самим визначаючи зміну ціннісних пріоритетів суспільства в міру зростання багатства.

Апелюючи до результатів цього дослідження, Дж. Гайдт аргументовано показує, що у доіндустріальних аграрних суспільствах життя складне і непередбачуване, а тому тут домінують традиційні цінності виживання. Відсутність економічної стабільності вимагає від людей ретельно і невідступно виконувати свій обов'язок, молитися богам і триматися за захист своєї великої родини. Соціальні функції, обов'язки та гендерні ролі в аграрному суспільстві наперед задані та освячені традицією, яка забезпечувала виживання не тільки окремої людини, а й всього суспільства.

З приходом капіталізму, як показує Дж. Гайдт, змінюється рівень життя населення, а з ним і цінності та пріоритети суспільства. Індустріалізація рухає країни від традиційних цінностей виживання до світських цінностей виживання. Пристосування до фабричної рутини залишає мало часу чи місця для релігійних ритуалів. Люди виражають матеріалістичні цінності – вони хочуть грошей не лише заради безпеки, а й заради соціального престижу, який вони можуть придбати. Цікаво, що гендерні стереотипи у часи поширення світських цінностей виживання не руйнуються, а закріплюються, оскільки, як показав свого часу Е. Тоффлер, індустріалізація на перших етапах не призводить до руйнування малої сім'ї, осердям і берегинєю якої залишається жінка [8]. Втім у міру того, як суспільства стають багатшими, а фабричне виробництво витісняється сферою послуг, ціннісна система суспільства змінюється. Цьому, на думку Дж. Гайдта, сприяє зменшення екзистенційного тиску, що у підсумку своєму і призводить до звільнення свідомості людей, змушуючи їх надавати перевагу

свободі над безпекою, автономії над владою, різноманітності над одноманітністю та творчості над дисципліною. Покоління вихованні в такій культурі починають дбати про права жінок, тварин, права геїв, права людини та погіршення навколишнього середовища. Вони починають очікувати від життя більшого, ніж очікували їхні батьки [3].

Висновки Дж. Гайда що впливу багатства на свідомість і цінностей людей, надзвичайно важливі в контексті українських реалій. Адже немає сумніву в тому, що довготривала зовнішня загроза та економічні негаразди зберігають високий рівень екзистенційного тиску, тим самим сприяючи збереженню в українській суспільній свідомості світських цінностей виживання, а з ними й суголосних їм гендерних диспропорцій.

Список використаної літератури:

1. Global Gender Gap Report 2022. 13 July 2022. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2022/digest/>
2. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum. June 2023. 382 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf.
3. Haidt, Jonathan. How Capitalism Changes Conscience. URL: <https://humansandnature.org/how-capitalism-changes-conscience/>
4. Storozhuk S., Hoyan I. Gender equality in the context of social relations. Cherkasy University Bulletin: Philosophy, 2018. 1, 3–16.
5. Вплив війни на можливості жінок: результати дослідження. Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/vplyv-vijny-na-mozhlyvosti-zhinok/>
6. Результати дослідження жіночого підприємництва в Україні в умовах повномасштабної війни. Дія. Бізнес. 03 серпня, 2023 URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/women-entrepreneurship/rezultati-doslidzenna-zinocogo-pidpriemnictva-v-ukraini-v-umovah-povnomasstabnoi-vijni>
7. Сторожук С. В. Гоян І.М., Федик О.В. Ідейні засади гендерної дискримінації. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії. 2019. С. 40-51.
8. Тоффлер, Е. Третя Хвиля / 3 англ. пер. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

Стригун Валентина Миколаївна
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівню, спеціальності 053 Психологія,
освітня програма «Психологія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Війна перетворила дітей та підлітків на одну з найбільш вразливих груп населення. Їм загрожують переміщення, еміграція, втрата дому та членів родини, розлука з батьками і багато інше. Дослідження «Діти та війна», проведене благодійною організацією «СОС Дитячі Містечка Україна», показало, що 77% дітей-переселенців стали свідками обстрілів і бомбардувань, 73% перебували у сховищі, а майже 30% пережили окупацію. Опитування також виявило потреби внутрішніх переміщених осіб з дітьми, зокрема, 33% зіткнулися з дискримінацією у нових громадах через свій статус, а 21% відчули дискримінацію під час пошуку та спроб винайняти житло [5]. Ці фактори можуть мати тривалий вплив на розвиток та дорослішання дітей. Отже, вивчення психологічних і соціальних проблем дітей з числа внутрішньо переміщених осіб в умовах військового конфлікту є надзвичайно важливим.

Соціальна адаптація дітей є вагомою, оскільки вона визначає модель їхньої поведінки, формує відношення до себе та оточуючих, а також впливає на освоєння соціальних вимог та ролей. Діти молодшого шкільного віку стикаються з особливими труднощами у процесі адаптації, оскільки саме в цей період відбуваються значущі зміни в їхньому житті. Ускладнюється процес адаптації, коли діти опиняються в складних життєвих обставинах. Діти-мігранти та внутрішньо переміщені особи можуть зазнавати синдроми інкапсуляції, сімейної і групової ізоляції або соціальної дезорієнтації.

Молодші школярі, які стали внутрішньо переміщеними особами, потребують соціально-педагогічної та психологічної підтримки для успішної інтеграції в суспільство та адаптації до нових умов проживання та навчання. Наразі проблема внутрішньо переміщених осіб детально вивчається у наукових працях О.

Балакіревої, Н. Гусак, Т. Доронюк, А. Солодько, Т. Семигіної та інших. Вивчення питань соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, зокрема молодших школярів, в умовах конфлікту проводили О. Горчинська, А. Руденюк, В. Синюк, М. Чорна, Ю. Шевців та інші.

Адаптація дітей-ВПО є ключовим аспектом загальної адаптації родини на новому місці проживання.

Л. Боярин зазначає, що соціальна адаптація є неодмінною умовою і результатом успішної соціалізації дитини, яка відбувається в трьох основних сферах: діяльності, спілкування і свідомості. В процесі соціалізації і, зокрема, соціальної адаптації дитини проявляється об'єктивна її потреба бути «як усі». Проте, паралельно з цим, у дитини поступово формується потреба проявити себе, свою індивідуальність, внаслідок чого відбувається її індивідуалізація [1].

Л. Гненна та І. Ланчук у своїй дослідницькій роботі наголошують, що адаптація є необхідним елементом у формуванні особистості дитини. Для успішної адаптації дитини до нового закладу освіти важливо створити такі сприятливі умови: захист прав, визначення та розвиток навчально-творчого потенціалу, індивідуальний підхід та створення доброзичливої атмосфери. Педагоги повинні активно працювати над мінімізацією негативного впливу суспільства на дітей, створюючи безпечне та комфортне освітнє середовище [2].

Н. Корпач та І. Сидорук зазначають, що на соціальну адаптацію дітей впливають позитивний емоційний стан в адаптивній ситуації, яку переживає школяр; позитивне ретроспективне співставлення з попередньою життєвою ситуацією; позитивне суб'єктивне самооцінювання досягнутого ступеня адаптації; результати і досягнення в навчанні; задоволення взаєминами в сім'ї, школі; оптимізм, відсутність тривожності [4].

Основні завдання всіх учасників процесу адаптації дітей-ВПО полягають у створенні безпечного та комфортного оточення для їхнього навчання та розвитку. Вчителі, психологи, соціальні педагоги, батьки та адміністрація освітнього закладу відіграють важливу роль у забезпеченні дітей-переселенців необхідними ресурсами для успішної освіти. Це включає матеріальні ресурси та психологічну підтримку вчителів та однокласників, надання навчальних матеріалів та доступу

до технічних засобів [3].

Створення безпечного та комфортного соціального середовища також визначається як ключова умова успішної адаптації. Налагодження взаємодії з однокласниками та вчителями, можливість участі у шкільних заходах та колективах допомагає дітям з числа внутрішньо переміщених осіб відчувати себе частиною шкільного співтовариства. Важливо, щоб педагоги були готові працювати з особливостями та потребами дітей-переселенців, дотримуючись принципів інклюзивної освіти.

Однією з важливих особливостей адаптації є емоційний стан цієї категорії молодших школярів, який може бути позначений тривогою, страхом та навіть депресією. Педагоги відіграють важливу роль у створенні сприятливого психологічного клімату та наданні підтримки у складних ситуаціях.

Успішність адаптації також залежить від сприйняття нового соціального середовища та організації освітнього процесу. Педагоги повинні забезпечити цим дітям інформацію про правила та особливості навчання, застосовувати індивідуальний підхід та сприяти їхній ефективній інтеграції в нове оточення.

Крім того, підтримка у формуванні позитивного іміджу та розвитку лідерських якостей, сприяння залученню до різних шкільних заходів є важливими елементами адаптації. Консультативна робота з батьками та підтримка родин також грають ключову роль у процесі адаптації дітей-переселенців. Нарешті, розвиток мовних навичок визначає успішність спілкування та вивчення матеріалу, тому особлива увага повинна бути приділена підготовці дітей-ВПО у цьому аспекті [3].

Одним із важливих питань соціальної адаптації молодших школярів з числа ВПО є гендерний аспект. Для розвитку особистості важливим є досягнення ідентичності зокрема і гендерної. Статеворольова поведінка дозволяє людині реалізовуватись, як представнику статі, у взаєминах з іншими членами суспільства, що відображає ступінь її особистісної зрілості та соціальної адаптованості. Загальновідомо, що вимоги до чоловіків та жінок в аспекті їхньої соціальної поведінки різняться. Посилення гендерної складової має позитивно позначитися на готовності до соціально-психологічної

адаптації.

Виділяємо кілька гендерних аспектів доповнення та розширення можливостей соціальної адаптації молодших школярів з числа внутрішньо переміщених осіб: організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків та дівчаток у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення до вираження почуттів; створення з дівчатами досвіду самозаохочення та підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника із фіксуванням успіхів); доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчаток до занять спортом, а хлопчиків до самообслуговування); створення умов тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями); залучення обох батьків (а не лише матерів) до виховання дітей.

Отже, питання соціальної адаптації молодших школярів з числа ВПО – є вагомим і актуальною проблемою в Україні, тому дане питання нами активно вивчається, а також маємо на меті подальшу розробку спеціальних тренінгових програм адаптації молодших школярів з числа ВПО з їх обов'язковим впровадженням.

Список використаної літератури:

1. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації в психологічній літературі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3 (32). С. 55–61.

2. Гненна Л. Ф., Ланчук Г. І. Адаптація молодших школярів до навчально-виховного процесу. *Біологічні дослідження*. Житомир, 2014. С. 347–348.

3. Завацька Л. М. Визначення актуального рівня успішності соціальної адаптації школярів із числа внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 23 (179). С. 42–48.

4. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з дослідження стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 1(8). С. 133–139.

5. Щербань С., Черноусов А., Прашко О. Діти та війна. Результати дослідження. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах

війни. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

Науковий керівник: **Боярин Лілія Володимирівна**, к. психол. н., доц., доцент кафедри психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Татаренко Галина Вікторівна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. ю. н., проф.,
завідувачка кафедри конституційного права,
Арсентьєва Олена Сергіївна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. ю. н., проф.,
деканеса юридичного факультету,
Котова Любов Вячеславна
Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. ю. н., проф.,
в. о. завідувачки кафедри правознавства

ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У період збройних конфліктів надзвичайно високими є ризики гендерно обумовленого насильства, пов'язаного з протиправними діями учасників збройних протистоянь. Так, випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом траплялись та фіксувалися із 2014 року, коли виникли терористичні організації так звані «ЛНР та ДНР» і росія анексувала український Крим. Але після повномасштабного вторгнення в Україну 24.02.2022 р. ці випадки додалися на всіх територіях, які тимчасово захоплювалися російськими військами. Вразливість потенційних жертв та безпосередньо постраждалих осіб підсилюється через обмеження доступу в умовах конфлікту до правоохоронних та правозахисних

органів, соціальних послуг, медичних закладів, психологічної допомоги, штучним створенням певного інформаційного вакууму.

Важливість проблематики щодо гендерно обумовленого насильства в період збройних конфліктів закріплена Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (2000 р.) (далі – Резолюція 1325) та «сестринськими» Резолюціями, що разом формують порядок денний «Жінки, мир, безпека». Резолюція № 1325 надає рекомендації щодо залучення жінок до вирішення військових конфліктів, а також щодо відповідальності всіх держав за припинення беззаконня і здійснення судового переслідування осіб, винних у геноциді, злочинах проти людства і військових злочинах, включно із злочинами, що стосуються сексуального та інших форм насильства по відношенню до жінок і дівчаток, і у зв'язку з цим підкреслює необхідність забезпечення того, щоб, у разі можливості, на ці злочини не поширювалася дія положення про амністію [1].

В Україні перший Національний план дій з виконання Резолюції 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року було затверджено розпорядженням КМУ від 24.02.2016 № 113-р [2]. 28.10.2020 р. Уряд України прийняв рішення про затвердження Національного плану дій з виконання Резолюції № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року [3]. Саме Україна стала першою країною в світі, яка прийняла національні плани дій, який передбачає конкретні кроки, щодо створення умов для забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у подоланні конфліктів, встановленні миру, процесах відновлення, протидії безпековим викликам, системній протидії насильству за ознакою статі та насильству та визначив 17 основних цільових груп жінок і чоловіків, які потребують залучення та безпекових гарантій.

Разом з положеннями Резолюції № 1325 застосовуються так звані «сестринські» резолюції: - Резолюція РБ 1820 (2008), що засуджує сексуальне насильство як зброя війни й оголошує звалтування та інші форми сексуального насильства військовими злочинами; - Резолюція 1889 (2009) щодо розширення участі жінок в мирних процесах і вимоги до Генерального Секретаря розробити Стратегію щодо імплементації положень резолюції РБ ООН 1325 та глобальні індикатори для відстеження ходу здійснення 1325; -

Резолюція 1960 (2010), спрямована на припинення безкарності за сексуальне насильство в збройних конфліктах; - Резолюція 2106 (2013) прийнята для боротьби з безкарністю щодо проблеми сексуального насильства в збройних конфліктах і реалізації попередніх резолюцій; - Резолюція 2122 (2013) підтверджує прихильність РБ до боротьби з сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту і повного здійснення Резолюції 1325 і інших резолюцій щодо жінок, миру і безпеки; - Резолюція 2242 (2015) присвячена питанням відповідальності та участі чоловіків і хлопців в залученні жінок до вирішення питань встановлення миру та безпеки, партнерства з жіночими організаціями; ролі жінок в боротьбі з насильницьким екстремізмом і тероризмом, вдосконалення власних методів роботи РБ по відношенню до жінок, миру і безпеки.

Велике значення для запобігання та захисту осіб від гендерно обумовленого насильства у період збройних конфліктів мають положення низки Конвенцій. Конвенція про ліквідацію усіх форм насильства (дискримінації) щодо жінок, яка підкреслює зв'язок між збройним конфліктом та підвищенням ризиків гендерно обумовленого насильства щодо жінок [4]. Конвенція про захист прав людини та основних свобод має безпосереднє відношення до захисту прав постраждалих від насильства [5]. ЄСПЛ приймає та розглядає справи, які стосуються насильства проти жінок. Його рішення є джерелом національного права та обов'язковими для виконання.

З 2015 р. Україна є учасницею Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року [6].

20.06.2022 р. ВРУ ухвалила ЗУ № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [7]. Конвенція РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція) має на меті захист жінок від насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідацію насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинене також і щодо чоловіків і дітей (хлопців і дівчат). В умовах збройного конфлікту вкрай важливим є забезпечення положень Конвенції щодо попередження насильства по відношенню до

жінок, підтримка постраждалих, покарання кривдників та партнерство і взаємодія усіх суб'єктів; створення та впровадження інтегрованої політики та збору даних у цій сфері; створення достатньої кількості належних та легкодоступних притулків для безпечного розташування жертв, особливо жінок та їх дітей (ст. 23 Конвенції), організація у масштабі країни безкоштовних телефонних ліній підтримки, які мають працювати цілодобово та без вихідних (ст. 24) тощо.

Водночас, внаслідок широкомасштабної збройної агресії російської федерації виконання Україною зобов'язань, передбачених Конвенцією, на тимчасово окупованих територіях, в АР Крим та місті Севастополі не гарантується до повного відновлення там конституційного ладу Української держави. Будь-які незаконно створені органи, їхні посадові особи на тимчасово окупованих територіях є нелегітимними, а будь-які ухвалені ними акти (рішення, документи) – недійсні та не створюють жодних правових наслідків.

Окрему групу міжнародних актів, що стосуються тематики гендерно обумовленого насильства, складають акти міжнародного гуманітарного права - Женевські конвенції від 12.08.1949 р. про захист жертв війни [8], а також Додаткові протоколи до них від 08.06.1977 р. Женевські конвенції від 12.08.1949 р. містять статті, які стосуються серйозних порушень Женевських конвенцій (далі - ЖК) (ст. 50 I ЖК, ст. 51 II ЖК, ст. 130 III ЖК, ст. 147 IV ЖК).

Відповідно до положень ЖК - серйозні порушення конвенцій є злочинами, за які всі держави-учасниці конвенцій зобов'язані встановити ефективні кримінальні покарання. До серйозних порушень (ст. 147 IV ЖК) належить умисне вбивство, тортури або нелюдське поводження; примушення особи, яка перебуває під захистом, служити у збройних силах ворожої держави або умисне відбирання в особи, яка перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією; захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, здійснюване незаконно і безцільно.

Вчинення відповідних серйозних порушень ЖК на гендерній основі буде вважатись воєнним злочином. IV ЖК про захист цивільного населення під час війни містить спеціальні положення щодо захисту жінок - ст. 27 встановлює, що жінки потребують

особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, зокрема захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність. Згідно зі ст. 76 IV ЖК у випадку обвинувачення у скоєнні злочину жінок будуть утримувати в окремих приміщеннях, за ними наглядатимуть саме жінки. Також IV ЖК у кількох статтях встановлює спеціальний захист вагітних жінок, матерів із дітьми до семи років та породіль (ст. 14, 16, 23, 38, 50, 89, 98, 132). Додатковий протокол I до ЖК, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, містить окрему Главу II «Заходи для захисту жінок і дітей». Конвенції передбачають універсальну юрисдикцію за скоєння серйозних порушень, тобто за скоєння серйозних порушень ЖК до відповідальності фізичну особу може притягнути будь-яка держава-учасниця ЖК.

Виходячи з значення міжнародного звичаю, як джерела права, звичаєве міжнародне гуманітарне право містить низку норм, що стосуються заборони насильства щодо жінок. Норми звичаєвого МГП були досліджені та акумульовані завдяки зусиллям МКЧХ та представлені у Доповіді «Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Том I. Норми» у 2006 р., що містить норми, які стосуються гендерно обумовленого насильства. Норми розповсюджуються як на збройні конфлікти міжнародного, так і неміжнародного характеру. Зокрема, норма 88 встановлює, що при застосуванні МГП передбачається заборона будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії ... місця народження чи іншого статусу або за будь-якими подібними ознаками. Норма 90 встановлює заборони щодо катувань, жорстокого чи нелюдського поводження, наруги над людською гідністю, принизливе й образливе поводження. Норма 92 встановлює, що заборонено заподіювати каліцтва, проводити медичні або наукові експерименти чи будь-які інші медичні процедури, яких вказана особа не потребує за станом здоров'я і які не відповідають загальноприйнятим медичним нормам. Нормою 93, забороняються зґвалтування та інші форми сексуального насильства. Норма 134 визначає особливі потреби жінок, що знаходяться під впливом збройного конфлікту, шляхом надання їм особливого захисту до якого потрібно відноситися з повагою. Зокрема до особливих потреб жінок, які знаходяться під впливом збройного конфлікту, окрім надання

медичної, психологічної, іншої допомоги, відносяться захист від усіх форм сексуального насилля.

Щодо визначення поняття «гендерно обумовлене насильство», то слід зазначити що цей термін за своїм змістом є ширшим, ніж «сексуальне насильство», бо охоплює не лише акти сексуального насильства, а включає будь-які акти насильницького (у т. ч. несексуального характеру), обумовлені гендером.

Міжвідомчий постійний комітет визначив гендерне насильство як будь-яку насильницьку дію, вчинену проти волі особи. До причин такого насильства комітет відніс: погляди, переконання, норми і структури, які сприяють і потурають дискримінації за гендерною ознакою та нерівноправністю [9].

Широке визначення гендерно обумовленого насильства міститься у «Міжвідомчих мінімальних стандартах запобігання гендерно зумовленому насильству та реагування на нього в умовах надзвичайних ситуацій» та передбачає, що це насильство спрямоване проти чоловіка або жінки на основі її/його конкретної ролі в суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців, щоб ствердити та відтворити усталені гендерні ролі і норми [10].

Гендерно обумовлене насильство означає будь-який насильницький акт, скоєний проти волі людини і оснований на приписуваних суспільством (тобто гендерних) відмінностях між чоловіками і жінками. Цей термін включає акти, що завдають фізичної, сексуальної або психологічної шкоди чи страждань, погрози вчинення таких актів, примус та інші види свавільного позбавлення волі [11, с.5].

У Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок насильство щодо жінок гендерно обумовлене насильство визначено як «будь-який акт насильства, вчинений на підставі статеві ознаки, який завдає або може завдати фізичної, статевої чи психологічної шкоди або страждань жінкам» та підкреслено, що таке насильство є «проявом нерівного співвідношення сил між чоловіками та жінками, яке склалося історично і призвело до домінування над жінками й дискримінації щодо жінок із боку чоловіків, а також перешкоджає всебічному поліпшенню становища жінок» [12].

«Міжвідомчі мінімальні стандарти запобігання гендерно зумовленому насильству та реагування на нього в умовах

надзвичайних ситуацій» містять 18 універсальних стандартів, що мають застосовуватися у всіх кризових випадках. Стандарти розділені на три групи: (1) основоположні стандарти, (2) стандарти пом'якшення наслідків, запобігання та реагування, (3) стандарти з координації та функціонування. Кожен стандарт складається з таких елементів: основні дії, показники, інструкції та інструменти.

Серед найбільш розповсюджених гендерно обумовлених насильницьких актів, які кваліфікуються як злочини, що є різновидами геноциду – сексуальне насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство щодо чоловіків і насильство щодо дівчат та хлопців на основі їх статі [13].

Згідно з положеннями Римського статуту МКС [14] - сексуальне насильство є міжнародним злочином та за різних обставин може вважатись геноцидом, злочином проти людяності, воєнним злочином, що відноситься до категорії злочинів *per se* (у чистому вигляді), розглядається як прояв інших видів насильства. В свою чергу, низка статей Римського статуту визначає поняття та види злочинів геноциду та злочинів проти людяності які можуть містити у своїх складах елементи гендерно обумовленого насильства, зокрема сексуального.

Так, згідно ст. 6 Римського статуту злочин геноциду - будь-яке з діянь, вчинене з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку [14]. Ст. 7 Римського статуту до злочинів проти людяності відносить: катування, звалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-які інші форми сексуального насильства порівняної тяжкості, інші нелюдські діяння аналогічного характеру, які навмисне спричиняють сильні страждання або серйозні тілесні ушкодження чи завдають серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю. Стаття 7 встановлює, що «для цілей цього Статуту розуміється, що термін "гендерний" у контексті суспільства відноситься до обох статей, чоловічого та жіночому. Термін "гендерний" не має будь-якого іншого значення, відмінне від вищезазначеного» [14]. Зміст статті дає змогу дійти висновку, що перелік діянь не є вичерпним, і суд має змогу додавати нові злочини до цього переліку.

Що стосується категорії воєнних злочинів, то ст. 8 Римського статуту воєнними злочинами називає чотири категорії діянь: серйозні порушення ЖК; інші серйозні порушення законів і звичаїв, які застосовуються у міжнародних збройних конфліктах; серйозні порушення ст. 3, спільної для чотирьох ЖК 1949 року у випадку неміжнародного збройного конфлікту; інші серйозні порушення законів і звичаїв, які застосовуються у випадку неміжнародного збройного конфлікту [14]. Гендерно орієнтованими серед переліку воєнних злочинів є: катування та нелюдське поводження (включно з біологічними експериментами), умисне спричинення серйозних страждань або серйозних тілесних пошкоджень чи шкоди здоров'ю, посягання на людську гідність. До останніх належать образливе і принизливе поводження, зґвалтування, обернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства, які є грубими порушенням ЖК та їхньої спільної ст. 3 тощо.

Окрім МКС існує низка міжнародних кримінальних трибуналів, які у своїх статутних та установчих документах встановлюють юрисдикцію цих трибуналів щодо гендерно обумовлених правопорушень (злочинів). Наприклад, це Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, створений у 1993 році [15], Міжнародний трибунал для Руанди [16].

Щодо визначення сексуального насильства в контексті збройних конфліктів різних видів як воєнного злочину, то можна навести таке формулювання: «Сексуальне насильство як воєнний злочин – це акт сексуального характеру щодо однієї або декількох осіб або примус такої особи або осіб до участі в акті сексуального характеру через застосування сили або погрози застосування сили або примусу» [17, с.27].

Елементами злочину є: - вчинене насильство порівняної тяжкості із серйозними порушеннями, передбаченими ЖК або статтею III ЖК; - особа, яка вчиняє таке насильство, усвідомлює фактичні обставини, які свідчать про тяжкість злочину; - насильство відбулось у контексті та було пов'язано з міжнародним або неміжнародним збройним конфліктом; - особа, яка вчиняла насильство, усвідомлювала існування збройного конфлікту [18].

Таким чином, можна дійти висновку, що міжнародне право та міжнародне гуманітарне право враховують гендерно орієнтований підхід при встановленні заборон, відповідальності, формуванні переліку злочинів що містять гендерно обумовлений контекст. Аналіз міжнародних актів дозволяє констатувати, що гендерно обумовлені правопорушення (злочини) можна віднести до однієї з трьох категорій міжнародних злочинів: злочини загальнокримінальної спрямованості, злочини проти людяності, воєнні злочини (геноцид).

Авторками були проаналізовані міжнародно-правові акти, що мають важливе значення для запобігання та захисту осіб від гендерно обумовленого насильства у період збройних конфліктів, та їх було відповідно умовно згруповано: 1) Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (2000 р.), та інші так звані «сестринські» Резолюції РБ ООН, які разом формують порядок денний «Жінки, мир, безпека»; 2) Конвенції, зокрема, Конвенція про ліквідацію усіх форм насильства (дискримінації) щодо жінок та Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод; 3) Акти міжнародного гуманітарного права - Женевські конвенції від 12.08.1949 р. про захист жертв війни, а також Додаткові протоколи до них від 08.06.1977 р.; 4) Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми звичаєвого міжнародного гуманітарного права були досліджені та акумульовані завдяки зусиллям МКЧХ; 5) Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок.

Список використаної літератури:

1.Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»
URL: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/#resolution> (дата звернення: 25.03.2024).

2.Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-p#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

3.Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020->

[p#Text](#).

4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979 URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (дата звернення: 25.03.2024).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.03.2024).

6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

7. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України вид 20. 06.2022 № 2319-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-IX#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 25.03.2024).

9. Посібник з ДН для отримання додаткової інформації: Міжвідомчий постійний комітет (МПК). 2015 р. Посібник з інтеграції дій з гендерного насильства до гуманітарних заходів, URL: http://gbvguidelines.org/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASCGender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (дата звернення: 25.03.2024)

10. Міжвідомчі мінімальні стандарти запобігання гендерно зумовленому насильству та реагування на нього в умовах надзвичайних ситуацій URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%87%D1%96%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%83%D0%BA%D1%80%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf>.

11.IASC (Inter-agency Standing Committee), 2015a. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action: Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery,

12.United Nations General Assembly resolution 48/104 (1993), Declaration on the Elimination of Violence against Women URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> (дата звернення: 25.03.2024).

13.Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies. – No 60, February 2014. – Source URL: http://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf.(дата звернення: 25.03.2024).

14.Римський статут МКС URL: https://web.archive.org/web/20160422075501/https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en (дата звернення: 25.03.2024).

15.United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals URL: <https://www.icty.org> (дата звернення: 25.03.2024).

16.United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals URL: <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> (дата звернення: 25.03.2024).

17.Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін.; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янкової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». – К., 2017. – с.27.

18.Crimes. – Source URL: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesE> (дата звернення: 25.03.2024).

Тимофієва Марина Пилипівна
Буковинський державний медичний
університет, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології та філософії

РОЛЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Люди схильні до швидкого категоризування інших як «чоловіків» або «жінок» і очікувати певної поведінки, характеристик та зовнішності. Ці стереотипи, названі гендерними, є стійкими узагальненнями, які не завжди відповідають дійсності. Наше дослідження розкриває природу гендерних стереотипів, їх вплив на психічне здоров'я людей та можливі стратегії протидії їм.

Мета дослідження, це дослідження впливу гендерних стереотипів на формування особистості та визначення шляхів подолання негативного впливу гендерних стереотипів на психічне здоров'я.

Основними характеристика гендерних стереотипів є наступні: очікування щодо поведінки (наприклад, наполегливість для чоловіків, турбота для жінок), здібностей (наприклад, математика для хлопчиків, мови для дівчаток), характеристик (наприклад, рішучість для чоловіків, емоційність для жінок); сприймаються як «норма» і можуть призводити до негативних реакцій, якщо людина не відповідає стереотипу; мають складну структуру, що включає особисті якості, типові види діяльності, професії та соціальні ролі, а також оцінку зовнішності.

Перші дослідження гендерних стереотипів за кордоном проводилися в 50-ті роки й були пов'язані зі спробами визначити типові відмінності, які існують в уявленнях чоловіків і жінок один про одного та про себе. В 60-70-ті роки значної популярності набули дослідження стереотипних уявлень про здібності чоловіків і жінок, їхню компетентність у різних сферах діяльності, оцінки чоловіками й жінками результатів діяльності групи приналежності й іншої групи [3].

Отже, гендерні рольові норми є уявленнями людей про те, як мають поводити себе чоловіки та жінки.

Визначають три типи підпорядкування людей гендерним

нормам: поступливість, схвалення та ідентифікацію.

Поступливість – це такий тип, коли людина не схвалює норми, але корегує свою поведінку відповідно до них, щоб уникнути покарання й одержати соціальне схвалення.

Схвалення чи інтеріоризація, – це тип підпорядкування, коли людина цілком погоджується з гендерними нормами.

Ідентифікація – це повторення дій рольової моделі (чоловіка, жінки, батька, матері).

Вчені досі не мають остаточної відповіді, який механізм змушує людей підкорятися гендерним ролям. Це може бути поступливість, коли людина не схвалює норми, але коригує свою поведінку, щоб уникнути осуду. Або схвалення, коли людина дійсно вірить у гендерні норми. І нарешті, ідентифікація, коли людина прагне бути схожою на рольову модель (чоловіка, жінку, батька, матір).

Деякі дослідження показують, що люди схильні більше демонструвати прихильність до гендерних стереотипів на публіці, ніж серед близьких. Це може свідчити про поступливість, коли людина боїться осуду з боку суспільства.

Дослідження чоловічої ролі показали, що традиційна модель мужності не має широкої підтримки. Це говорить про те, що люди не завжди схвалюють гендерні норми, але все ж таки підкоряються їм, щоб уникнути осуду. Підкорення гендерним ролям може бути зумовлене страхом осуду та прагненням до схвалення з боку оточуючих.

Свгеній Ільїн підкреслює соціальний характер гендеру. Він стверджує, що біологічна стать дитини лише задає «програму» виховання, а сама гендерна роль формується під впливом суспільства. Відбувається це через навчання дитини відповідно до культурних традицій. Дитина засвоює стереотипи «маскуліності» і «фемінності», тобто уявлення про те, якими повинні бути чоловіки та жінки.

Таким чином, гендерна роль не є чимось природним, а формується під впливом соціальних факторів.

Негативний вплив гендерних стереотипів обмежують сприйняття людей як індивідуальностей з унікальними характеристиками, призводять до несправедливої оцінки та обмеження можливостей, наприклад, у виборі професії, створюють тиск на людей,

щоб вони відповідали стереотипам, що може шкодити їхньому самопочуттю та саморозвитку.

Гендерні стереотипи – це спрощені, стійкі, емоційно «забарвлені» уявлення про поведінку і риси характеру чоловіків або жінок. М. Джекмен і М. Сентер довели, що ці стереотипи набагато сильніші за расові [4]. Вони здатні негативно впливати на самореалізацію як чоловіків, так і жінок, виступаючи бар'єром у розвитку їхньої індивідуальності. Самореалізація і самовираження неможливі, якщо діяльність зумовлюється лише почуттям обов'язку. В такій ситуації не враховуються особисті інтереси, губиться відчуття «Я», формуються покірність і залежність. Подібні самовідчуття і самосприйняття не відповідають ідеям самореалізації і вільного вибору [3,5].

Важливо враховувати стратегії протидії гендерним стереотипам для покращення психічного здоров'я людей, це усвідомлення та розуміння впливу стереотипів на власні думки та поведінку; рефлексія: критичне переосмислення стереотипних уявлень та очікувань; рольові моделі: демонстрація можливості нестереотипної поведінки та успішного функціонування в різних ролях; зміна середовища: створення умов, де люди не обмежені стереотипами, наприклад, через гендерно-нейтральний підхід до професій; позитивна дія: цілеспрямоване залучення людей до сфер, де вони традиційно не представлені, наприклад, через квоти або спеціальні програми.

Отже, гендерні стереотипи – це шкідливі узагальнення, які шкодять як чоловікам, так і жінкам. Стереотипи можуть мати негативний вплив на різні сфери життя. Вони можуть обмежувати можливості людей, створювати тиск на них, щоб вони відповідали стереотипам, і шкодити професійному та особистісному розвитку. Існують дієві стратегії, які можна використовувати для протидії стереотипам і сприяння гендерній рівності. Важливо усвідомлювати вплив стереотипів, рефлексувати власні думки та дії, а також підтримувати зміни на особистому та суспільному рівнях.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко, О. В. (2022). Гендерні стереотипи в українському суспільстві: сучасний стан та шляхи подолання. Вісник

Національного університету «Києво-Могилянська академія», (53), 102-111.

2. Кравченко, О. В. (2022). Гендерні стереотипи у вихованні дітей: сучасні виклики та шляхи їх подолання. Педагогіка і психологія, (1), 47-52.

3. Клеціна І. (1998). Гендерний підхід в системі психологічної освіти. Матеріали 2-ї Міжнародної Літньої Школи з Гендерних досліджень (Фарос-1998) [Гендерні дослідження. Феміністська методологія у соціальних науках] / ХЦПІ. Харків, 193-215.

4. Лапшина В. Л. Гендерні стереотипи в професійній сфері: витоки, стан та перспективи існування. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/07/27-34_no-2-3_vol-7_2005_UKR.pdf (дата звернення: 20.02.2024)

5. Acker, J. (2023). Gender stereotypes and the gender pay gap. Annual Review of Sociology, 49(1), 451-474.

6. Swim, J. K., & Stapel, D. A. (2022). Reducing gender bias: A review of interventions. Current Opinion in Psychology, 47, 101-107.

Ткачук Олена Геннадіївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. пед. н., в. о. завідувачки кафедри
здоров'я людини та фізичного виховання

СТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНО-ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ

У сучасному світі гендерна рівність та інклюзивність стають дедалі більш важливими принципами. Це стосується й сфери реабілітації, де люди з різними гендерними ідентичностями потребують підтримки та допомоги. Аналіз наукової літератури [3; 5] свідчить, що гендерна ідентичність є нашою бажаною ідентичністю, яка може збігатися або відрізнятися від статі, визначеної при народженні. Важливо підвищувати обізнаність про гендерну ідентичність та проблеми, з якими стикаються вразливі особи. До вразливих осіб відносяться [1; 5]: *особи з обмеженнями*

життєдіяльності (особи, які мають фізичні, психічні, інтелектуальні або сенсорні порушення); *особи, які:* отримали травми, пов'язані з руховою активністю; пережили війну та конфлікт; пережили катування і травми, в тому числі гендерно зумовленого насильства; *діти віком до 18 років, які:* мають ризик затримки розвитку, пов'язаний з недоліками у сфері охорони здоров'я, харчування та/або підтримки з боку осіб, які здійснюють догляд; живуть без постійного догляду та захисту; мають ризик втрати постійного сімейного догляду та захисту; та/або мають ризик зазнати насильства, експлуатації, жорстокого поводження та/або недбалого ставлення тощо.

Люди, які не мають доступу до гендерно-інклюзивних реабілітаційних послуг, можуть відчувати себе некомфортно, дискриміновано або навіть стигматизовано. Це може призвести до погіршення їхнього психічного та фізичного здоров'я.

Чоловіки та жінки можуть мати різні потреби та досвід, пов'язані з травмами, хворобами або залежностями. Це може впливати на їхні потреби в реабілітації, а також на те, як вони реагують на різні методи лікування. Наприклад, жінки частіше страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресії, ніж чоловіки. Їм також може бути потрібна додаткова підтримка у питаннях, пов'язаних з сексуальним насильством.

Реабілітаційні центри відіграють важливу роль у відновленні та підтримці людей, які постраждали від травм, хвороб або залежностей. Проте, гендерна нерівність та дискримінація можуть суттєво обмежувати доступ до якісної реабілітації. Гендерно-інклюзивне середовище в реабілітаційному центрі – це простір, де всі люди, незалежно від їх гендерної ідентифікації, мають рівний доступ до послуг та підтримки, а також почуваються поважаними та цінними.

Погоджуємось з науковцями [1; 4; 6], що для створення гендерно-інклюзивного середовища реабілітаційні центри мають зробити ряд важливих кроків, а саме:

- *забезпечити гендерно-чутливий персонал* реабілітаційного центру, який повинен мати знання про гендерні особливості та бути в змозі надавати допомогу людям з різною гендерною ідентичністю. Тобто персонал реабілітаційного центру має використовувати обране або підтвержене ім'я та займенники особи з якою вони працюють.

Центру необхідно нормалізувати спільні займенники та гендерну різноманітність у своїй практиці, зокрема включати в документи інші варіанти статі (крім лише жіночої та чоловічої), наприклад маркер «Х» для небінарних пацієнтів; використовувати інклюзивні зображення в брошурах і навчальних матеріалах; розвісити плакати чи інші візуальні засоби комунікації, які повідомлять усім, що співробітники реабілітаційного центру бачать і цінують всі гендерні ідентичності;

- *створити безпечне та комфортне середовище*. Тобто, реабілітаційний центр має бути вільним від дискримінації та гендерних стереотипів, безпечним місцем для людей всіх гендерів. Реабілітаційний центр повинен мати чітку політику щодо гендерної дискримінації та домагань;

- *створити гендерно-нейтральні простори*, де люди всіх гендерів можуть почуватися комфортно. Це можуть бути туалети, душові кімнати, кімнати відпочинку та інші приміщення.

Традиційні гендерні стереотипи можуть істотно впливати на сферу реабілітації, як у ставленні до пацієнтів, так і до самих фахівців. Щоб допомогти подолати традиційні гендерні стереотипи, фахівці з реабілітації повинні бути обізнані про них [2; 6]. Першим кроком до подолання стереотипів є їх усвідомлення. Персонал реабілітаційного центру має звертати увагу на те, як він ставиться до пацієнтів різної статі, і чи робить він якісь припущення про їхні можливості або потреби на основі їхньої статі. А також, що говорять і як діють пацієнти, і як на це може впливати гендер.

Ставлення до пацієнтів має бути індивідуальним. Кожен пацієнт, незалежно від статі, має свої унікальні потреби та особливості. Зосереджуватись потрібно на наданні їм індивідуальної допомоги, яка відповідає їхнім потребам.

Працівники центру мають бути уважними до мови, вони мають уникати використання гендерно-стереотипної мови, наприклад, «сильний чоловік» або «слабка жінка» та використовувати гендерно-нейтральну мову, яка описує людей без прив'язки до статі.

Таким чином, гендерно-інклюзивне середовище реабілітаційного центру – це не просто про комфорт, а це про справедливість, про те, щоб усі люди, які потребують допомоги, мали вільний доступ до нього, не відчуваючи дискримінації. Це про те, щоб

кожен, незалежно від гендеру, мав можливість жити повноцінним життям. Створення гендерно-інклюзивного середовища в реабілітаційних центрах є важливим кроком до забезпечення вільного та рівного доступу до якісної реабілітації для всіх людей незалежно від гендеру. Це в свою чергу, може призвести до покращення результатів реабілітації, а також до зменшення гендерної нерівності.

Ключовими принципами гендерно-інклюзивного середовища, на нашу думку є: *рівність* (всі люди, незалежно від їх гендерної ідентичності чи виразу, мають право на рівний доступ до послуг реабілітаційного центру); *недискримінація* (центр має бути вільним від будь-якої форми дискримінації, ґрунтуючись на гендерній ідентичності чи виразі); *повага* (до всіх людей слід ставитися з повагою та гідністю, з урахуванням їх гендерної ідентичності та виразу); *інклюзивність* (центр має бути адаптований до потреб людей різної гендерної ідентичності, включаючи трансгендерних людей, небінарних людей та людей з гендерною дисфорією тощо).

Важливо пам'ятати, що подолання гендерних стереотипів – це постійний процес. Потрібно докладати зусиль на всіх рівнях, щоб створити більш справедливу та інклюзивну систему реабілітації.

Список використаної літератури:

1. Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин: збірник тез доповідей учасників постійно діючого науковопрактичного семінару (16 червня 2023 року) / упорядник: Ірина СВХУТИЧ. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 136 с.
2. Elizabeth Palmer Jarvis Putting gender inclusion into practice. June 14, 2022 <https://www.michiganmedicine.org/health-lab/putting-gender-inclusion-practice>
3. Human Rights Campaign. Accessible at <https://www.hrc.org/resources/glossary-of-terms>
4. Lindsay, S., Kolne, K. The training needs for gender-sensitive care in a pediatric rehabilitation hospital: a qualitative study. BMC Med Educ 20, 468 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02384-y>
5. Physiopedia https://langs.physio-pedia.com/uk/introduction-to-gender-equality-and-social-inclusion-gesi-uk/#cite_note-:7-5

6. Stenberg G, Fjellman-Wiklund A, Strömbäck M, Eskilsson T, From C, Enberg B, Wiklund M. Gender matters in physiotherapy. Physiotherapy theory and practice. 2021 Sep 3:1-4

Урвіна Тамара Вікторівна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню, спеціальності 053 психологія,
освітня програма «Психологія»,

Бугайова Наталія Миколаївна

Східноукраїнський національний університет
ім. В. Даля, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології та соціології

ДО ПРОБЛЕМИ НАСЛІДКІВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Ще з давніх часів у соціальному світі на чоловіків було навішено «ярлики» захисника, мисливця, а на жінок – матері, берегині, господині. З плином часу усе змінилося, а стереотипи так і залишилися. Вплив гендерних стереотипів, що укорінилися в суспільстві, дуже часто встає на шляху самореалізації як жінок, так і чоловіків, незважаючи на все більший розвиток толерантної поведінки серед населення. Подолання гендерних стереотипів є запорукою досягнення гендерної рівності.

Гендерні стереотипи є узагальненими уявленнями, очікуваннями та ролевими моделями, які пов'язуються з певними гендерами. Вони виникають у суспільстві і втілюють уявлення про те, які повинні бути характеристики, роль і поведінка осіб на підставі їх статі. Гендерні стереотипи відображаються у способі мислення, сприйнятті та оцінці ролей, які приписуються жінкам і чоловікам у суспільстві [1].

Ткалич М. Г. у своїх дослідженнях виокремлює групи гендерних стереотипів [2]:

1) Стереотипи маскуліності - фемінності – нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок. Чоловіки компетентні, домінантні, агресивні,

самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями. Жінки більш пасивні, залежні, емоційні, турботливі й ніжні.

2) Стереотипи, що стосуються змісту праці чоловіків і жінок: традиційною для жінок вважається діяльність обслуговуюча, виконавська; для чоловіків характерна діяльність інструментальна, творча, вони здатні організовувати й керувати.

3) Стереотипи, пов'язані із закріпленням сімейних і професійних ролей відповідно до статі. Для чоловіків головними є професійні ролі, для жінок – сімейні. «Нормальний» чоловік прагне до побудови кар'єри, професійного успіху; «нормальна» жінка хоче вийти заміж і мати дітей, господарювати.

4) Стереотипи, пов'язані з привабливістю, критеріями оцінки зовнішності чоловіка та жінки: вона – ніжна, струнка й тендітна, він – розумний, сильний та атлетичний.

Можна казати про ці стереотипи як про «рамки» за межами яких людина вже в якійсь мірі не відповідає соціальним нормам, усе це може призвести до багатьох наслідків, а саме:

1. Формування низької самооцінки: гендерні стереотипи можуть сприяти розвитку низької самооцінки у тих, хто не відповідає стереотипним очікуванням для своєї статі. На кшталт жінки, які відчують тиск бути «ідеальними матерями» і «красунями», можуть почувати себе некомфортно, якщо вони не відповідають так званими стандартам.

2. Обмежені можливості: гендерні стереотипи можуть обмежувати можливості і самореалізацію осіб. На кшталт чоловіки можуть відчувати стрес і невдоволення, якщо вони відхиляються від стереотипних ролей «сильного лідера» та «годувальника». Тим самим, стереотипи обмежують їх можливість виявити і розвивати інші аспекти своєї особистості.

3. Соціальна ізоляція: гендерні стереотипи можуть вести до соціальної ізоляції та дискримінації. Люди, які не відповідають стереотипам, можуть відчувати відсторонення та неприйняття суспільством. Це може призводити до почуття самотності, виникнення страху і тривоги.

4. Стрес і виклики самоідентифікації: гендерні стереотипи

можуть викликати стрес у тих, хто відчуває себе дискомфортно у відіграванні своєї статевої ролі. Наприклад, особа, яка не ідентифікує себе зі стереотипними ознаками своєї статі, може почуватися загубленою і несприйнятною, що може призвести до розвитку стану тривоги і депресії.

5. Нерівність і соціальний тиск: гендерні стереотипи можуть утримувати нерівність у статевих ролях і очікуваннях, що призводить до соціального тиску. Наприклад, жінкам може бути складно реалізувати свої кар'єрні амбіції через стереотипи про їхню роль у сім'ї, так званий «шлях матері». Нерідко жінки виносять свої інтереси на другий план. Це також може призвести до стресу та незадоволення своїм положенням [1].

Можна побачити, що в сучасності ці рамки стали більш гнучкими і вже чоловіки можуть бути візажистами, моделями, жінки можуть воювати, приділяти себе повністю кар'єрному зростанню, поки чоловік займається господарством, або ж взагалі не виходити заміж й не заводити дітей, не боючись «залишитись в дівках». Можна привести багато прикладів, але більшість людей, що вийшли за рамки так званих «норм» певної частини соціуму, рано чи пізно стикнеться з критикою та коментарями інших людей.

Отже, до кінця викоринити гендерні стереотипи неможливо, але саме зараз робиться великий внесок у вирішення цієї проблеми, розвиваючи толерантну поведінку та борючись за подолання гендерної дискримінації. Тож, задля досягнення цієї мети, необхідно враховувати рівні, права і можливості особистості, незважаючи на стать.

Список використаної літератури:

1. Дослідження стану позначення стереотипів за ознакою статі на психоемоційному добробуті жінок та чоловіків на підставі аналізу світової науково-практичної літератури // Міністерство охорони здоров'я України. – Київ, 2023. – 17 с.
2. Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія] / Маріанна Григорівна Ткалич. – Київ-Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – 315 с.

Хабайлюк Валентина Василівна
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри соціальної психології

МОДА ЯК ЧИННИК ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Гендерна політика є невід'ємною складовою прогресивного громадянського суспільства, ознакою його гуманітарних і демократичних принципів. Сучасне суспільство зорієнтоване на рівні права та можливості жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, гендерну чутливість та толерантність, подолання гендерної дискримінації.

Гендерна культура відображає соціокультурні очікування відносно моделей поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої та жіночої статі, які прийняті в певному суспільстві. Гендерна культура відтворює та формує відмінності між статями, регулює взаємодію жінок та чоловіків в особистому, сімейному, професійному та соціальному житті. Гендерні ролі відрізняються в різних суспільствах, культурах та змінюються протягом історії. Гендерна соціалізація - процес засвоєння соціальної ролі чоловіка чи жінки, наслідування стереотипів маскулінності та фемінінності. Гендер є водночас властивістю суспільних інституцій та невіддільною складовою індивідуальної ідентичності. Соціальне засвоєння гендеру триває впродовж усього життя людини. Механізми гендерної соціалізації: диференційне посилення (соціум заохочує відповідну поведінку); диференціальне наслідування (більш чи менш свідомо людина сама обирає і відтворює певну статево-рольову модель).

Психологічна стаття є однією з найбазовіших складових людського розвитку та самореалізації. Ставлення до себе як до чоловіка чи жінки, усвідомлення і прийняття власної статевої належності впливають на самопочуття, щоденну поведінку, життєве і професійне самовизначення.

Психолог С.Бем (1974) вказує, що мужність і жіночність не повинні протиставлятися один одному. Особистість може володіти одночасно і маскулінними і фемінними якостями. Більш того, Бем

вважає, що бажано бути більш андрогінним. Андрогінна особистість поєднує в собі позитивні риси обох статей, вона є більш соціально адаптованою.

Визначення маскулінності та фемінності з раннього віку пов'язується з фізичною зовнішністю, певним одягом, кольорами, аксесуарами і атрибутами чоловічого та жіночого гардеробу [4].

Мода - поліфункціональний феномен, що включений в культурне, політичне, економічне та соціальне життя сучасної людини. Мода виступає як один із механізмів соціальної регуляції і саморегуляції людської поведінки; глобальний інструмент впливу на свідомість і поведінку інших; як показник соціального статусу і престижу; як показник естетичної цінності; як маркер національної, професійної та гендерної приналежності. Мода здебільшого пов'язана з одягом і аксесуарами, певним стилем і способом їх комбінування. В моді наочно виражається дух часу, безпосередні ознаки соціальних, політичних, економічних і культурних змін. Це елітна креативна індустрія, колективний смак, який постійно змінюється і розвивається. Водночас мода завжди є дуже індивідуальною та дозволяє людині проявити свої цінності, переконання, унікальність та емоції.

Українська дослідниця І. Гриник розглядає специфіку самопрезентації та самоідентифікації особистості з певною соціальною групою засобами моди [1]. Було встановлено, що студентська молодь має виражену потребу в матеріальному благополуччі, престижі та популярності і сприймає моду як засіб для підкреслення своєї неповторності та індивідуальності.

О.Кікінеджи звертає увагу на гендерну асиметрію українського суспільства, суттєву відмінність між офіційною ідеологією та статеворольовими настановами в реальному житті українців [4]. Вона аналізує вплив ЗМІ у конструюванні понять фемінність / гіперфемінність, маскулінність / гіпермаскулінність. Видання для жінок підкреслюють значущість зовнішнього вигляду, демонстрації молодості і сексуальності, підштовхують жінок постійно змінювати гардероб, щоб виглядати модно, не зважаючи на витрачені кошти. Жінок орієнтують на те, що все у їх поведінці, одязі, а також смаках, уподобаннях має бути спрямоване на осіб протилежної статі. Періодичні видання для чоловіків більше присвячені темам, що пов'язані зі спортом, активним

дозвіллям, технікою, досягненням професійного успіху та високого соціального статусу.

Становлення гендерної ідентичності в інформаційному суспільстві передбачає значну варіативність моделей комунікації і поведінки, способів самопрезентації та самоконструювання, велику кількість можливостей віртуального експериментування. Сучасне розуміння гендерної експресії виходить за межі традиційної гендерно-бінарної системи. Гендерна ідентичність відображає дуже особисте відчуття себе жінкою, чоловіком, кимось середнім між ними чи сумішшю кількох ідентичностей. Або людина взагалі не ідентифікує себе за ознакою статі. Тому зовнішнє самовираження гендеру теж є дуже різноманітним, що проявляється в глобальних трендах сучасної моди: унісекс, оверсайз, підкреслена сексуальність, еkleктизм, вінтаж, швидка і стала мода та ін.

Як слушно зазначає Д.А. Жуков, мода і гендер в сучасному суспільстві взаємопов'язані [2]. Сміливість, багатогранність в самореалізації і самоідентифікації особистості проявляється в провокативних модних тенденціях, несподіваних візуальних трендах, незвичному зовнішньому вигляді. Плюралізм в естетиці і моді став тотальним, цінується вміння створити свій неповторний стиль зовнішності, екстравагантність і самоіронія. Еkleктизм виступає як домінуючий спосіб формування модних тенденцій в сучасній індустрії моди. Проте в українському суспільстві переважають традиційні гендерні стереотипи і чоловіча гендерна роль є більш жорсткою, ніж жіноча. Тому жіноча мода є більш варіативною, самобутньою і мінливою, а чоловіча – консервативна і прагматична.

Психологиня і стилістка Донн Керен наголошує, що стиль є продовженням внутрішнього світу людини [3]. Одяг – це сполучна тканина між фізичним та емоційним, він відображає расово-етнічне походження, релігійність, самооцінку, настрій, страхи та комплекси, статус та ідентичність. В своїй роботі вона використовує дві концепції моди: одяг, що віддзеркалює настрій і одяг, що покращує настрій. Вбрання надсилає сигнали іншим людям при соціальній взаємодії і формує певне уявлення про людину. Залежно від того, яке враження людина хоче справити в конкретній ситуації, то так і варто підбирати свій одяг і аксесуари. Д.Керен зазначає, що зараз рожевий колір став

гендерно нейтральним для жителів великих міст та шоу-бізнесу. Проте в різних культурно-соціальних групах стиль відрізняється, що необхідно враховувати для уникнення незручних соціальних ситуацій.

Т.Марценюк, Т.Новик звертають увагу, що мода має зв'язок з уявленням про соціально-психологічні якості особистості та зі створенням «правильного» образу тіла [5]. Саме модні речі демонструють, яким має бути тіло, щоб відповідати стандартам «успішних та привабливих». Завдяки ЗМІ певний зразок зовнішнього вигляду сприймається як необхідна передумова налагодження особистого життя і робочих відносин. Жінки приділяють більше уваги своїй зовнішності і більше цікавляться модою. Модні телешоу підтримують суспільно схвалені уявлення про тілесність та красу, створюючи та пропагуючи гіперфемінні образи жіночих тіл. Конструювання нормативної фемінності відбувається завдяки вибору певного одягу відповідно до віку, професії, статусу, соціального контексту. Досі українські ЗМІ відтворюють традиційні уявлення щодо фемінності і маскуліності через визначення «чоловічого» як протилежного до «жіночого».

Отже, відчуття людиною приналежності до певного гендеру виховується все життя і біологічні відмінності статей не є визначальними в конструюванні чоловічої та жіночої природи. Вирішальним чинником у формуванні гендерних розбіжностей виступають культура та соціалізація. Вплив гендерних стереотипів в сучасному світі є досить значним і не позбавленим неадекватних вимог. Мода — це дзеркало суспільства, що відображає ставлення особистості до себе, свого гендеру та інших людей. Мода як соціокультурний феномен є одночасно засобом і середовищем соціального розвитку особистості, зокрема, становлення гендерної ідентичності.

Список використаної літератури:

1. Гриник І. Мода як засіб самопрезентації особистості // Проблеми гуманітарних наук. Психологія, випуск 47, 2020. – С.42-52
2. Жуков Д.А. Взаємозв'язок моди і гендеру як механізмів самовираження і самоідентифікації у сучасному суспільстві // Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого, №1(48), 2021. – С.221–232.

3. Керен Д. Твій щасливий одяг: як психологія моди допоможе покращити стиль і життя – К: Yakaboo Publishing, 2022. – 312 с.

4. Кікінежді О. М. Гендерний профіль фемінності-маскулінності в молодіжних журналах // Медіапростір, 2017, випуск 9. – С.65-73.

5. Марценюк Т., Новик Т. Гендерні аспекти моди: конструювання ідентичності за допомогою одягу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», випуск 1. - 2015.

Харківська Тетяна Андріївна
Київський столичний університет
ім. Б. Грінченка, здобувачка вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівню,
спеціальність 231 Соціальна робота,
освітня програма «Соціальна робота»

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТІВ У МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ МІЖ ПАРТНЕРАМИ

Міжособистісні стосунки у парах є складними та динамічними, залежно від багатьох факторів, серед яких важливе місце відіграють гендерні аспекти. Існує значна кількість досліджень, присвячених аналізу впливу гендерних стереотипів та соціокультурного контексту на виникнення та подальший розвиток конфліктів у міжособистісних стосунках між партнерами.

Одним із основних факторів, які впливають на конфлікти в міжособистісних стосунках, є гендерні стереотипи. Вони можуть формувати очікування щодо ролей та обов'язків кожного з партнерів. Наприклад, у багатьох культурах існує уявлення про те, що чоловік повинен бути сильним і незалежним, тоді як жінка – чутливою та обізнаною в сімейних справах. Ці очікування можуть призводити до конфліктів, коли реальні дії партнерів не відповідають цим стереотипам.

Проблему гендеру та гендерних конфліктів насамперед

розглядали такі дослідники, як Едмунд Гуссерль, Моріс Мерло-Понті, Джудіт Батлер, Гумплович Л., Коломієць Т., Левченко К. та інші.

Поняття «гендер» трактують, як соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків. Гендер стосується соціокультурних ролей і стосунків між чоловіками та жінками. Це те, що формується суспільством. Ці стосунки та ролі можуть бути різними на різних етапах розвитку суспільства. Вони є продуктом виховання й освіти. Це різні, але однаково важливі потреби, однакова відповідальність.

Різні дослідники розуміють термін «гендерні стереотипи» по-різному, наприклад, як систематизований набір уявлень про персональні характеристики чоловіків і жінок або схематизовані узагальнені образи маскулінності і фемінності [3].

Гендерні стереотипи відіграють важливу роль у формуванні та розвитку міжособистісних стосунків. Вони представляють собою уявлення про те, які ролі повинні виконувати чоловіки та жінки в суспільстві. Ці стереотипи формуються впродовж життя під впливом культурних, соціальних та інших чинників, і вони можуть впливати на міжособистісні відносини у значний спосіб.

Гендерні стереотипи визначають очікування стосовно того, які ролі повинні виконувати чоловіки та жінки у відносинах. Наприклад, у багатьох культурах чоловік може очікувати, що йому буде приписана роль провідника, а жінка - роль домогосподарки та матері. Ці очікування можуть визначати способи спілкування, поділ обов'язків та рівень автономії кожного партнера у стосунках.

Гендерні стереотипи, зачасти, можуть стати джерелом конфліктів у стосунках. Вони визначають ролі, поведінкові шаблони та можуть стати причиною конфліктів у парах. Розуміння та усвідомлення цих стереотипів може допомогти партнерам покращити їхні відносини та забезпечити більшу рівність та взаєморозуміння у стосунках.

В суспільстві спостерігається тенденція, що конфлікти в міжособистісних стосунках, можуть переростати в насильство.

Гендерно зумовлене насильство є одним із найбільших проявів нерівності та дискримінації в суспільстві. У програмі Фонду народонаселення ООН використовується таке визначення, яке можна

застосовувати і в українських умовах: «Гендерно зумовлене насильство – це насильство, яке стосується чоловіків та жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає внаслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке також чинить чи не зупиняє держава».

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насильство, як навмисне застосування фізичної сили або вляди, вже здійснене чи у вигляді загрози, яке спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або спільноти і результатом якого є (або існує висока вірогідність цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збитки. [2]

Будь-яка особа, котра постраждала від гендерно зумовленого насильства, зазнає багатьох негативних наслідків. Для забезпечення вчасного виявлення та ідентифікації особи, яка постраждала від гендерно зумовленого насильства, необхідно не лише розуміти зміст поняття насильства, вчиненого за гендерною приналежністю, а також уміти розрізняти ознаки такого насильства. [1]

Можемо зробити висновок, що гендерно зумовлене насильство є серйозною проблемою, яка може виникати в результаті конфліктів у міжособистісних стосунках партнерів. Це насильство може приймати різні форми, включаючи фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, і воно часто є результатом нерівних гендерних відносин та стереотипів.

Для вирішення конфліктів у стосунках, пов'язаних з гендерними аспектами, важливо спрямовувати зусилля на переосмислення гендерних ролей та стереотипів. Це може включати в себе усвідомлення власних очікувань та упереджень, а також активну співпрацю з партнером у вирішенні конфліктів. Крім того, важливо враховувати культурні особливості та контекст у кожному конкретному випадку.

Пропоную розглянути кілька ключових аспектів вирішення конфліктів, що пов'язані з гендерними аспектами. По-перше крок до вирішення конфліктів, - це усвідомлення гендерних стереотипів, які

можуть впливати на відносини. Партнери повинні розуміти, які очікування стосовно ролей та поведінки можуть бути накладені на них суспільством, і як це може впливати на їхні відносини. Усвідомлення цих стереотипів дозволить партнерам краще розуміти одне одного та виявляти більше емпатії в конфліктних ситуаціях.

Вирішення конфліктів у парних стосунках потребує відкритого та спрямованого на результат спілкування. Партнери повинні вільно висловлювати свої почуття, думки та потреби щодо ситуації. Важливо уникати обвинувачень та агресивної мови, а замість цього використовувати "я-повідомлення" та слухати одне одного з повагою та розумінням.

У стосунках партнерам, необхідно прагнути до пошуку компромісних рішень, які враховують потреби та інтереси обох сторін. Це може включати зміну ролей та обов'язків, розробку нових стратегій спілкування або узгодження між собою щодо вирішення певних питань. Важливо пам'ятати, що пошук компромісів - це не втрата або перемога, а шлях до збереження та підтримки здорових відносин.

У випадках, коли конфлікти в парних стосунках стають надто складними або нерозрішеними, важливо шукати допомогу від професійних фахівців/фахівчинь. Професійна допомога може допомогти партнерам отримати нові погляди на ситуацію, розвивати навички спілкування та вирішувати конфлікти з більшою ефективністю.

Отже, вирішення конфліктів у міжособистісних стосунках, пов'язаних з гендерними аспектами, вимагає уваги, співпраці та відкритого спілкування між партнерами. При правильному підході конфлікти можуть бути не лише вирішені, а й стати джерелом розвитку та зміцнення відносин.

На мою думку, гендерні аспекти конфліктів у міжособистісних стосунках між партнерами є складною та багатогранною проблемою, яка потребує уважного аналізу та вивчення. Вплив гендерних стереотипів та соціокультурного контексту на виникнення та подальший розвиток конфліктів у стосунках необхідно враховувати при розробці стратегій їх вирішення та покращення міжособистісних відносин.

Конфлікти в міжособистісних стосунках, що можуть

перерости в гендерно зумовлене насильство. Важливо вчасно розпізнати ознаки гендерно зумовленого насильства, такі як фізичні та психологічні травми, соціальна ізоляція, контроль, страх та погрози. Все, це може свідчити про те, що конфлікти в стосунках переросли в насильство, і вимагають термінового втручання та реагування.

Список використаної літератури:

1. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ: 2017. 172 с.

2. Левченко К.Б. Гендерне тяжіння. Харків: Фоліо, 2019. 189 с.

3. Малес Л.В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ: К.І.С., 2004. 131 с.

Чекстере Оксана Юріївна

Інститут психології імені Г.С. Костюка

НАПН України, к. психол. н.,

провідний науковий співробітник

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПТСР В ДІТЕЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Протягом останніх двох років Україна втягнута у повномасштабну війну. Військові дії, окупація, а також постійне висвітлення засобами масової інформації цих подій постійно впливають на дітей та їх родини. Проте вплив на дівчат і хлопців зазвичай має різний характер. Психологи, педагоги і батьки повинні бути проінформовані про психологічні наслідки та відмінності реакцій у хлопчиків і дівчат, що були викликані військовими діями. На жаль, на цю тему є мало даних клінічних та наукових досліджень. Сучасна педагогічна, психологічна наука і практика майже не враховує стать як найважливішу характеристику дитини. Диференційований підхід до хлопчиків і дівчат у педагогів і психологів при роботі з травмованими дітьми практично відсутній.

За результатами пілотного дослідження добробуту дітей в Україні «Індекс майбутнього», який презентувала Перша леді країни

Олена Зеленська 46% українських дітей відповіли, що почувують себе добре. Відсоток дівчат із гарним самопочуттям (41%) значно менший за аналогічний результат щодо хлопців (51%). Старші діти рідше повідомляли про гарне самопочуття (41%), ніж молодші (50%). Щодо регіонів, лише діти з Києва виділяються на фоні інших – тут більше половини вказали, що у них гарне самопочуття (58%), що значно більше, ніж у інших регіонах та в Україні загалом. Загалом 66% дітей оцінили своє здоров'я як добре, дуже добре або чудово. Хлопці краще оцінюють своє здоров'я (74%), ніж дівчата (56%), як і молодші діти (73%) в порівнянні зі старшими (58%).

Стосовно ментального здоров'я, абсолютна більшість дітей в Україні — 77% зазначили, що їм подобається те, ким вони є. Це вказує на високий рівень сприйняття себе. Але водночас є суттєві відмінності серед різних соціально-демографічних груп. Дівчата всіх вікових груп значно менше вказували, що їм подобається те, ким вони є (73%) у порівнянні з хлопцями (81%).

Оцінка дітьми турботи про них майже співпадає з оцінкою рівня щастя. 71% дітей погодилися з твердженням «чи вважають себе щасливими людьми» без значної різниці між хлопцями та дівчатами. Знову ж таки, діти віком 10–13 років, як і в ситуації з піклуванням, набагато частіше вважали себе щасливими (75%), ніж діти старшого віку (66%). Цікаво, що діти зі східного регіону вважають себе щасливими на такому ж рівні, як і діти з Києва (80%). Такий високий показник може свідчити, що діти мають доволі високий рівень психоемоційної стійкості, незважаючи на деструктивний вплив війни.

Відчуття безпеки серед української дітей є найнижчим у цьому компоненті ментального добробуту: лише 60% дітей вказали, що почувуються у безпеці. Вікові категорії не відрізняються між собою, а от на рівні статевих відмінностей частка дівчат, які почувуються у безпеці, нижча (56%) в порівнянні з хлопцями (64%). Діти з південного регіону значно рідше (49%) почувалися у безпеці, ніж загалом в Україні.

Метою нашого дослідження є висвітлення психологічних проблем дітей, що перебували на окупованих територіях під час війни, виявлення психологічних і гендерних особливостей сприйняття навколишнього світу після окупації.

Наше експериментальне дослідження здійснювалось шляхом чотирьох проєктивних методик: «Моя сім'я», «Неіснуюча тварина», «Лист другу» та «Людина під дощем».

Дослідженням було охоплено 60 молодших підлітків закладу загальної середньої освіти з яких 29 дівчат і 31 хлопчик.

Проєктивна методика «Неіснуюча тварина»

Проєктивна методика дослідження особистості «Неіснуюча тварина» дала змогу оцінити наслідки ПТСР в постраждалих дітей. Ця методика спрямована на визначення загальних особливостей особистості дитини, наявність або відсутність агресивності, тривожності, труднощів у спілкуванні. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те як вона сприймає навколишнє середовище.

45% дітей намалювали тварин нейтрального типу, 25% - боязких і аж 30% - агресивних тварин.

Цікавим є той факт, що із усіх дітей, в малюнках яких виявлено ознаки агресії, тільки 25% дівчата, а останні 75% - хлопці. Така тенденція може свідчити про те, що реакція на травмуючі події у хлопців в основному проявляється в підвищенні агресивності.

В малюнках 41% дітей наявні ознаки агресивності. Така непомірна невідповідність малюнків з ознаками агресивності, що присутні навіть на рисунках з нейтральними та боязкими тваринами свідчить про наявність захисної агресії в дітей.

Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» також дає змогу виявити наявність страхів та тривожності у дітей. Серед опитуваних дітей у 90% була виявлена тривожність. Причому, кількість тривожних хлопчиків і дівчат однакова – 45%.

Методика «Лист до друга»

Методика "Лист до друга" розроблена Ю.З. Гільбухом. Це спосіб використання епістолярного твору в психодіагностичних цілях. Методика являє собою комбінацію контент-аналізу і проєктивної техніки.

Ми звертали увагу на згадки в листах тем, які свідчать про наявність травматичних переживань, а саме теми війни, руйнувань, хвороби, покарань і поганих оцінок.

Виявилось, що хлопці переживають травмуючі події найтяжче, оскільки 45% згадували у своїх листах негативні та страшні моменти із

свого життя. Дівчата виявилися більш стресостійкими: лише 15% згадували травмуючі події.

Проективна методика «Людина під дощем»

Методика «Людина під дощем» допомагає визначити силу характеру людини, її здатність долати несприятливі ситуації, протистояти їм. В контексті даної методики нас цікавить сформованість захисних механізмів, наявність ресурсу стресостійкості, сила стресу, відчуття внутрішнього дискомфорту та емоційний фон дитини.

В ході дослідження з'ясувалося, що розбіжності в стресостійкості між дівчатами і хлопцями не значні: стресостійкими виявилось 45% хлопців і 50% дівчат.

Тільки в 10% малюнках дівчат наявні захисні механізми, у 23% вони відсутні в той час, як у інших 67% наявні лиш частково. В роботах хлопців тільки 18% малюнків з характерними ознаками захисних механізмів, у 10% вони зовсім відсутні та у 72% хлопців наявні лише частково.

Негативний емоційний фон виявлений в малюнках 32% учнів, що говорить про неадекватне сприйняття себе підлітками. Позитивний емоційний настрій в малюнках спостерігається в 61% випадків.

В малюнках дівчат переважає позитивний (74%), зокрема неадекватно позитивний фон, що в деяких випадках може свідчити про наявність інфантилізму. Нейтральний емоційний фон охоплює 8% малюнків, а негативний – 18% від загальної кількості малюнків дівчат.

Емоційний фон у хлопців суттєво відрізняється. Не зважаючи на те, що показник нейтрального фону (6%) майже дорівнює показнику у дівчат 8%, негативний фон вищий у 2,5 рази, ніж у дівчат – 46%. Позитивний фон в малюнках мають 48% хлопців.

Проективна методика «Моя сім'я»

В ході дослідження виявилось, що лише 25% дітей мають більш - менш тісні зв'язки між членами родини, у інших 75% - зв'язок або дуже слабкий, або взагалі відсутній (показники як у дівчат, так і у хлопців однакові).

Також ми дізналися, що із групи дітей, що мають слабкий або відсутній зв'язок між членами родини 46% дітей відчувають ізольованість, відчуження, почують себе зайвими або непотрібними

їхнім родичам.

Можливо, відсутність тісного зв'язку в родинах пояснюється тим, що батьки більш стурбовані побутовими і фінансовими проблемами. Між тим, вони теж травмовані, і не мають ні сил, ні психологічного ресурсу щоб допомогти дитині в той час, коли самі потребують допомоги.

За результатами методики «Моя сім'я» ми виявили тривожність у 90% дітей, чим остаточно підтвердили результати попередніх методик. Причому, показники тривожності і страхів, як у дівчат, так і у хлопців майже не відрізняються.

Аналіз і узагальнення результатів дослідження дають можливість зробити наступні висновки:

1. Експериментально доведено, що наслідки ПТСР хлопці і дівчата переживають по різному: реакція на травмуючі події у хлопців в основному проявляється в підвищенні агресивності, а дівчата частіше «витісняють» травмуючі події.

2. В ході дослідження з'ясувалося, що висока стресостійкість притаманна дівчатам в 2,5 рази більше, ніж хлопцям.

3. Переважна кількість дітей - 90% (в рівній мірі і хлопчики і дівчата) має ознаки підвищеної тривожності.

4. За результатами дослідження з'ясовано, що в родинах 75% дітей (як хлопчиків, так й дівчат) існує слабкий або взагалі відсутній зв'язок між членами родини, що зумовило високий показник почуття ізольованості (46%), тривожності (90%) та погіршення формування адаптивних та захисних механізмів дітей.

Список використаної літератури:

1. Сайт «Освіторія медіа»: Як війна змінила українських дітей? Разучі інсайти з дослідження «Індекс майбутнього». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/yak-vijna-zminyla-ukrayinskyh-ditej-razyuchi-insajty-z-doslidzhennya-indeks-maj-02.04.2024>

Шевяков Олексій Володимирович
Український державний університет науки і
технологій, д. психол. н., проф.,
професор кафедри фінансів, обліку та психології,
Славська Яніна Анатоліївна
Дніпровська академія музики,
к. пед. н., доц., доцентка кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін,
Чередніченко Олексій Миколайович
КЗВО «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
к. е. н., доц., доцент кафедри
психології та соціальної роботи

НЕПРОФЕСІЙНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Фізичне виховання фахівців цивільних спеціальностей необхідно здійснювати з відповідної гендерної позиції. Професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП) доцільна бути у тих вищих навчальних закладах і спеціальностях, де вона дійсно потрібна: перш за все, це заклади Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, що реалізують державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. У випадку спеціальностей і спеціалізацій, які ми узагальнено називаємо «цивільними», до центру уваги потрібно ставити не характер та специфіку службових операцій з використанням фізичних якостей, як це має місце у ППФП при підготовці фахівця до службової діяльності, але інші підходи. Саме на етапі формування уявлень про сутність діяльності професій «кабінетного типу», яких зараз більшість, закладаються основи, які визначають наступні ходи науковців фізичного виховання і авторів розробок програм.

З достатньою глибиною вже досліджені питання формування фізичної культури особистості залежно від статі [1, с.62]. З гендерних

позицій обговорена реформа дисципліни «Фізичне виховання» [2, с.75]. До порядку денного внесенні гендерні питання освіти молоді з фізичної культури [3, с. 13030]. Подані теоретичне обґрунтування та результати педагогічних експериментів перевірки гендерних особливостей ефективності непрофесійної (неспеціальної) фізкультурної освіти учнівської молоді [4-5]. Між тим, усе ще не вирішеним залишається питання співвідношення і пріоритети гендеру у використанні професійно-прикладної фізичної підготовки і непрофесійної фізкультурної освіти студентів у різних типах закладів освіти і спеціальностей.

Не вдалось, і це в умовах економіки сучасної України є неможливим, залучити широкі верства учнівської і студентської молоді до тих форм занять, що раніше виникли в економічно-розвинених країнах, а саме до гендерно-орієнтованого і середовищно-орієнтованого фізичного виховання.

У результаті, відповідні навчальні дисципліни як в школах, так і вишах, не в повній мірі вирішують покладені на них завдання сприяння становленню такої особистості, яка повинна мати актуалізовані гендерні цінності фізичної культури і бути носієм фізкультурної діяльності. Але саме ці важливі освітні гендерні ефекти, а не утримуваний виключно під час навчальних занять рівень фізичних якостей і оптимальний для людини функціональний стан, і є тією надійною основою, яка дозволяє особі самостійно підтримувати потрібний чоловіку або жінці рівень фізичного здоров'я і роботоздатності у різні вікові періоди.

Важливо відокремити поняття «фізкультурна грамотність» і «непрофесійна фізкультурна освіта» (НпФО). Грамотність передбачає розуміння знакових систем (термінології), яка використовується для опису дій, що виконуються у процесі традиційних фізкультурних занять. Саме на забезпечення фізкультурної грамотності зазвичай і орієнтований теоретичний курс «Фізичного виховання» і «Фізичної культури» в різних закладах освіти.

НпФО це суттєво вищий рівень освоєння фізичної культури. Головна ознака фізкультурної освіченості, це «включення» людини у фізкультурну діяльність. Це також взяття відповідальності за її планування, у тому числі, якщо людина займається у групі, а суб'єктом

діяльності тут виступає колектив (наприклад, групи самодіяльних туристів, прибічників «дворового футболу та ін.»). Причому, ці системи занять мають характер індивідуалізованих, а отже не «нав'язаних» людині і, при необхідності, нею ж змінюваних. Ці дії пов'язані зі свідомим відтворенням існуючих і власноруч відібраних з числа існуючих, або навіть створенням нових засобів фізичної культури, що використовуються для зміцнення здоров'я, рекреації і підвищення роботоздатності, як реакції особи на важкі та екстремальні умови та ситуації, що виникли в життєдіяльності.

Відтак, НпФО у закладах вищої освіти – психолого-педагогічний процес, що має «замикати» багаторічні організовані заняття молоді фізичним вихованням. Він передбачає формування необхідного освіченій людині теоретичного мислення проєктувального типу. У ході так званої «усвідомленої» фізкультурної освіти, яка не тотожна фізкультурній грамотності, формують цінності та цілі використання засобів фізичної культури в різних ситуаціях життєдіяльності, що неперервно змінюються. Це також здібності, необхідні для створення відповідних образів «себе, більш досконалого, яким хочеться себе бачити у майбутньому», а також конструювання та реалізація власних комплексних систем занять.

Узагальнюючи, можна сформулювати - здобувач, який опанував «Фізичне виховання», повинен з позицій гендеру:

-знати: основи явища здоров'я людини, сутність здорового способу життя, правила особистої та громадської гігієни, вплив занять фізичними вправами і спортом на організм людини, режим її рухової активності; основи психофізичного тренування, лікарського контролю і самоконтролю, включаючи самостійні заняття; правила техніки безпеки і профілактики травматизму на заняттях з фізичного виховання і на спортивних змаганнях;

-уміти: оцінювати рівень здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості; складати розпорядок дня і режим праці, харчування, сну, відпочинку, фізичної активності; проводити різні комплекси гігієнічних заходів у структурі розпорядку дня, а також окремі частини навчального і тренувального занять, надавати першу медичну допомогу при травмах;

-володіти навичками та компетентностями: проведення

самостійних занять і тренувань з обраного виду спорту; самоконтролю під час фізичних та емоційних навантажень; суддівства змагань з обраного виду спорту; допоміжних і нетрадиційних видів фізичного виховання;

- досягати: динаміки зростання фізичного розвитку, фізичної підготовленості і функціональних можливостей організму у порівнянні з початком навчання у закладі вищої освіти.

Список використаної літератури:

1.Sizov V., Sheviakov O., Slavskaya Ya., Alforov O., Kornienko V. (2022). Theoretical foundations of pedagogy and educations: Collective monograph. International Science Group Boston: Primedia eLaunch. 602 p. P.60-66. DOI-10.4622299/ ISG.2022.

2.Burlakova, Sheviakov O., Kondes T. (2021) Psychological predictors of the formation of health, reserving competentness of future specialists. *Public administration and Law Review*. Issue 4(8). P.74-79. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2021-4-74>.

3.Shevyakov O., Burlakova I., Evdokimova N., Kakhno I., Ponomarenko V. (2020) Social and psychological technologies for the formation of professional health of economists. *International Journal of Psychological Rehabilitation*. Vol.24. Issue 6. P.13030-13040. DOI: 10.37200/IJPR/V2416/PR261271.

4.Sheviakov O., Burlakova I. (2020). Vector of occupational health development. Vector of modern pedagogical science in Ukraine and EU countries. Riga: Izdevnieciba Baltia Publishing. 772 p. P. 95-110. <http://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.1.6>.

5.Shevchenko O.A., Shevyakov O.V., Burlakova I.A. Agarkov O.A., Shramko I.A. (2020). Psychological foundations of occupational health of specialists of economic sphere. *Medychni perspeytyvi*. Vol.20. №2. P.163-167.

Шехавцова Світлана Олександрівна
Університет Матея Бела в Банській
Бистриці, д. пед. н., проф.,
професорка кафедри слов'янських мов

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГЛЯНЦЕВИХ ЖУРНАЛІВ)

Засоби масової інформації являються важливими джерелами гендерних перцепцій, які тією чи іншою мірою впливають на формування гендерних стереотипів суспільства як шляхом посилення значення традиційних гендерних орієнтацій, так і шляхом розширення сфери нетрадиційних гендерних моделей поведінки. Фіксуючи стан вивчення гендерних проблем у сучасній лінгвістичній науці, дослідження в цій галузі зосереджувались передусім на вивченні лінгвістичного змісту масмедійної продукції з позиції гендеру. Такі питання, як зміна образів жінок та чоловіків, що їх подають засоби масової інформації, проблеми гендерних стереотипів у них, типологізація гендерно-стереотипних лінгвістичних зображень людей залежно від їхньої статі, актуально досліджуються науковцями в сучасній лінгвістичній науці.

Аналіз мовних одиниць дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер у тій або іншій культурі, які поведінкові норми для чоловіків та жінок фіксуються в текстах різного типу, як змінюється уявлення про гендерні норми, маскуліність та фемінінність в часі, які стильові особливості можуть бути віднесені до переважно жіночих або переважно чоловічих, як усвідомлюється мужність та жіночність в різних мовах і культурах, як гендерна приналежність впливає на засвоєння мови, з якими фрагментами і тематичними сферами мовної картини світу вона пов'язана. Вивчення мови дозволяє також встановити, за допомогою яких лінгвістичних механізмів стає можливою маніпуляція гендерними стереотипами. Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці «Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148».

Проблеми стереотипів і ролей загалом зокрема порушувалися в працях таких науковців, як Н. Ажгіхіна, Т. Бендас, П. Бергер, Л. Бондаренко, С. Гриффін, Ю. Гусева, А. Дворкін, І. Жеребкіна, Р. Зобов, О. Кісь, І. Кон, Д. Міхель, Дж. Плек, Г. Сілласте, С. Ушакін, М. Фуко, О. Хашковський та ін.

Засоби масової інформації відображають існуючу дійсність. Життя сприймається аудиторією видань крізь призму стереотипів, які полегшують сприйняття світу. Одними з таких в масмедійному дискурсі є глянцеви журнали, розраховані саме на масову аудиторію.

Особливо важливу роль у поширенні або подоланні гендерних стереотипів відіграють сьогодні засоби масової інформації, які в сучасному суспільстві стали частиною системи соціалізації юного покоління та дорослих. ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні суспільної думки, оцінці подій і задають певні життєві стандарти. ЗМІ відіграють неабияку роль у створенні образів сучасних чоловіків і жінок та значною мірою формують наші стереотипи стосовно статей.

Публічний простір, традиційно чоловічий, історично тривалий час сприймав жінку як девіацію (відхилення). Сфера приватного натомість була маркована як переважно жіноча.

Як наслідок, стереотипне висвітлення жінок і чоловіків у масмедіях є доволі потужним: воно містить подвійний стандарт оцінки суспільного внеску людини, залежно від її статі, різне оцінювання мотивації однакового вчинку чоловіка та жінки (як мотивованого обов'язками перед суспільством для чоловіка; як саможертвний, особистий, мотивований обов'язками перед родиною – для жінки) тощо. Такі стереотипи сприйняття, а отже, й висвітлення жінок і чоловіків представники масмедій застосовують і несвідомо, та навіть тоді, коли вони не є визначеними політикою певного засобу масової інформації [3, с. 271].

У текстах, які публікуються на сторінках гендерно-орієнтованих ЗМІ, створюється певний образ. Він відповідає запитам цільової аудиторії. Ці образи відображають соціальну орієнтацію читача, змушуючи виявити в образі героїв власні риси, приміряти на себе чужі ролі. Таким чином, встановлюється комунікативний зв'язок з виданням. Одна з основних цілей і показник успіху масового видання – зацікавленість аудиторії в представленому образі. У зв'язку з цим

гендерні аспекти відіграють роль творців образу адресата в інтерпретації властивостей героя у вигляді особистісних якостей, схвалюваних і несхвалюваних соціумом, також відбувається аналіз життєвих пріоритетів і цінностей.

Важливим компонентом у поданні портрета аудиторії на гендерній основі є співвідношення героя зі стереотипами, прийнятими відповідно із приналежністю до статі. При цьому гендерні стереотипи можна вважати своєрідним інструментом творчості журналіста та аудиторії. У текстах засобів масової інформації зустрічаються дві групи гендерних стереотипів: 1) відображення реального стану речей; 2) відображення стану речей, що не відповідають дійсності (застарілі), при цьому спотворюється образи чоловіків і жінок.

Система гендерних стереотипів в ЗМІ заснована на бінарному аспекті (маскулінності – фемінінності). Тобто використання стереотипів у пресі та аудіовізуальних ЗМІ обумовлено формуванням декількох варіантів впливу на аудиторію: виховання маскулінної, фемінної груп (відповідно до моральних, етнічними нормами, які утвердилися у свідомості суспільства); орієнтування сегментів аудиторії на виконання певних функцій і завдань; закріплення відомостей, визначених знань, які стануть необхідними для реалізації індивіда в рамках гендерної самоідентифікації.

Одним із чільних аспектів вивчення гендеру в теоріях комунікації є те, як конструюється гендер у текстах. Здійснювані в його межах дослідження аудиторії медій і способів сприйняття їх змісту продемонстрували серйозні гендерні розбіжності, передусім у способах використання медій та значеннях, якими наділяються тексти медій [1]. Такі розбіжності досліджуються, за Д. Маквейлом, у межах стереотипних соціальних ролей, типового повсякденного досвіду, аналізу того, як соціальна стать впливає на наявність та використання часу.

Різні типи змісту медій, за ним же, як і їх виробництво та використання, вивчаються в зв'язку з характером вираження гендерної ідентичності та відповідними розбіжностями в «прочитаних» смислах і задоволенні, отримуваних від медійної продукції. Вони передбачають також вивчення можливостей «опозиційного прочитання» таких текстів.

В середині 90-х років у лінгвістичний словник увійшов термін «глянцевий журнал». Але це поняття не отримало чіткого визначення. Тому і слід розглянути обсяг цього поняття. Глянцевець, в перекладі з німецької мови, означає «лиск, лак, гладь, блиск».

Глянцеві журнали – умовна назва журналів, що друкуються на глянцевому папері. Їх особливість полягає в тому, що вони відтворюють основні події світського життя, тому глянцева журналістика, як правило, інформують про нові течії в моді, музиці, мистецтві та ін. Головною темою кожного глянцевого журналу є вечірки, зустрічі, прийоми з запрошеними багатими гостями, тому тексти супроводжуються фотографіями, малюнками та ін. графічними компонентами [2, с. 57].

Отже, феномен глянцевого журналу – це своєрідна енциклопедія гламурного життя, ідея якої навіяна сучасними міфами (міфи про Попелюшку, вічну молодість). У кожного читача свій міф, хоча глянец є загальним для всіх. Так відбувається знеособлення, що призводить до сліпого слідування «модним» стереотипам.

Гендерні стереотипи являють собою культурно і соціально обумовлені думки про характеристики, атрибути і норми поведінки представників обох статей та їхнє відображення в мові. Гендерний стереотип постає як типізоване, мінімізоване й соціокультурно марковане уявлення про фізіологічні, фізичні, емотивні, психологічні, психічні та соціокультурні властивості чоловіка й жінки, а також усі можливі образні асоціації, пов'язані з належністю індивіда до чоловічої або жіночої статі у певній лінгвокультурі.

Чоловіки і жінки по-особливому використовують лінгвістичні засоби за для власної репрезентації, саме тому і спостерігаються певні відмінності в їх мові. На сьогодні, існують усі підстави стверджувати, що ті почуття, які переживають тільки жінки або тільки чоловіки, і є тим критерієм у виборі лінгвістичних засобів, які притаманні одним і неприпустимі для інших. Загалом гендерна ідентифікація – це усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулітності або фемінності та готовність виконувати визначену статеву роль. Ідентифікувати себе чоловіком або жінкою – означає прийняти ті психологічні якості й моделі поведінки, які суспільство приписує людям залежно від їх біологічної статі. Гендерна

ідентичність передбачає існування певних оцінних компонентів щодо відповідності виконуваної індивідом ролі очікуванням суспільства.

Список використаної літератури:

1. Маквейл Д. Теорія масової комунікації / переклад з англ. Возня О., Сташків Г. Львів : Літопис, 2010. 538 с.
2. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Шевченко Л.І, Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. : ВПЦ «Київський ун-т», 2014. 380 с.
3. Скорик М.М. Гендер і ЗМК. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 266–282.
4. Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці «Funded by the EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project No. 09I03-03-V01-00148».

Дмитро Шульга

Львівський державний університет
внутрішніх справ, здобувач вищої освіти третього
(освітньо-наукового) рівню
кафедри теоретичної психології

АСЕРТИВНА ПОВЕДІНКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Сьогодення диктує нові вимоги до здатності особистості ефективно долати стрес в ході навчання та відчувати задоволення від своїх досягнень, почуття важливості та власної цінності. Розвиток фахівців, які здатні до планування, виконання, корекції та формування особистісної діяльності, визначається оптимальним рівнем впевненості у собі.

Під час навчання здобувачі вищої освіти часто зіштовхуються з переживанням сильних емоцій, які проявляються у високій тривожності, утрудненні висловлювання своїх думок та захисту своєї точки зору, що призводить до відчуття безпорадності й розгубленості. Проте проблема виникає, коли ситуативна невпевненість перетворюється на особистісну безпорадність.

Юнаки та дівчата під час навчання часто виявляють застій у своїх рухах, недостатню координацію, порушення мовлення тощо, що свідчить про відсутність м'язової гнучкості. Вона виснажує значну кількість внутрішньої енергії та поглиблює почуття невпевненості у власних силах і психічної працездатності. Часом впевнена людина може проявляти невпевненість або агресивність, що свідчить про ситуативність її поведінки, позаяк кожному властиво припускатись помилок. Впевнений стиль поведінки передбачає взаємоповагу та відсутність проявів неповаги чи приниження інших. Розвиток навичок самостійного вираження власної думки допомагає досягти бажаних результатів без конфліктів з оточенням [2].

Поведінкова асертивність проявляється в діях здобувача, який володіє такими особистісними якостями, як впевненість, наполегливість, незалежність, самостійність, ініціативність. Вона часто проявляється спонтанно залежно від настрою, інтересів та потреб. Такий поведінковий тип розглядається як найбільш конструктивний спосіб міжособистісного спілкування, що виключає маніпуляцію та агресію [4].

Визначальною ознакою асертивної поведінки є спокій, відкритий погляд та виразне мовлення. Особа, яка поводить себе асертивно, формує довкола себе позитивну атмосферу, спокійно реагує на ситуацію, що склалася, та вміє гідно приймати невдачі.

Отже, варто відзначити, що асертивність є особистісною властивістю, рисою, що демонструє самостійність людини, прийняття правил поведінки інших без страху, невпевненості, напруги чи іронії. Асертивна особа не завдає шкоди іншим, поважає права інших та має повагу до себе. Вона може переконати інших в допомозі собі, попросити змінити тон розмови, віднайти компромісне рішення проблеми. Ці характеристики супроводжуються позитивним ставленням до людей та адекватною самооцінкою.

Вчена Л. Марчук підкреслює, що асертивність є важливим чинником становлення особистості, здатної самостійно обирати напрямок розвитку та життєву мету. Розвиток асертивної поведінки відбувається на основі саморефлексії та проявляється у бажанні самопізнання, аналізу поставлених цілей, потребі у прийнятті власного місця у суспільстві, самоспостереженні, пізнанні себе, своїх якостей,

дій та вчинків, мисленневої здатності, розуміння та віри в себе та інших аспектах [3].

Асертивна поведінка ґрунтується на впевненості людини в собі та на спрямованості на компроміс та співпрацю як основних стратегіях взаємодії. Впевненість визначається як настанова, позиція особистості щодо себе, яка може бути індивідуальною для кожної людини.

Тому формування асертивності як особистісної риси визначає розуміння людини власних спонукань та схильностей, а також тим, наскільки вона піддається впливу зовнішніх установок.

Теорія асертивної поведінки А. Солтера розкриває її як оптимальний та конструктивний спосіб взаємодії між особами, на відміну від поширених деструктивних способів – агресії та маніпуляції. Механізми соціалізації часто роблять людину вразливою перед впливами та маніпуляціями з боку інших, що може призводити до того, що вона підкоряється неприйнятним вимогам, навіть не висловлюючи своїх власних бажань, принципів та переконань [5].

Згідно з висловленням Л. Журавської, ключові аспекти асертивної поведінки включають у себе: позитивне висловлення власних думок; позитивне ставлення до партнера; збереження сприятливого психологічного середовища; обговорення проблеми без відволікань; підтримка рівноваги внутрішнього стану для уникнення емоційних вибухів [1].

Найочевидніше асертивність виявляється через мовну поведінку. Основні риси включають: емоційність мови, яка відображає всі почуття відкрито, спонтанно і щиро; конгруентність та експресію мови та поведінки; здатність протистояти, виражаючи власні думки без приховувань; використання «Я» у висловленнях; здатність висловлювати свої бажання та потреби без зволікань. Дослідження К. Рудестам підтверджує, що молоді люди здатні на асертивну поведінку, виявляючи вміння будувати стосунки з іншими, звертатися до них з проханнями, а також демонструвати повагу й самоповагу.

Асертивність дає змогу здобувачам вищої освіти віднаходити правильні рішення й уникати руйнування стосунків, що робить його корисним для багатьох сфер, включаючи роботу та виробництво. Особистості внутрішнього типу є типовими для асертивного стилю.

Вони сприймають складні проблеми в усіх їх аспектах і розуміють їх зв'язки з іншими подіями. Внутрішній контроль є для них важливим, оскільки вони сприймають наслідки подій як результати своїх власних дій, і тому вони вважають, що ці наслідки можна контролювати. Їхня когнітивна система більш ефективна, і вони активно шукають інформацію для впливу на важливі події і розробки раціональних стратегій подолання труднощів.

Вчені, визначаючи асертивність, часто зосереджуються на відчутті впевненості, описуючи його з іншого боку, як самоствердження. Самовпевненість теж детермінована рівнем знань, освіченості у різних сферах, наявністю життєвого досвіду і проявляється в комунікації з іншими та успішності професійної діяльності. Самовпевненість сприяє соціальній активності, зменшує особистісну та ситуативну тривожність, сприяє саморозвитку і самореалізації, окреслює адекватні домагання. Вона також визначає емоційну стабільність та стійкість у ситуаціях фрустрації. Впевнені в собі особистості краще пристосовуються до соціального оточення [3].

Асертивна поведінка серед здобувачів виявляється у вмінні: слухати співрозмовника і розуміти його почуття та потреби; висловлювати свої наміри й сприяти їх реалізації; приймати критику і гідно, обгрунтовано реагувати на неї, відкидаючи судження співрозмовника, якщо вони неприйнятні, але не переходячи на оцінку його особистості. Юнацький вік сприяє розвитку асертивності через його чутливість (це найсприятливіший час для завершення формування як психофізичних, так і особистісних якостей). Асертивність як риса особистості допомагає молодій людині сформуванню відповідну ціннісну позицію щодо самої себе, інших і, виходячи з цієї позиції, досягти своїх цілей та побудувати життєву стратегію [4].

Підводячи підсумок зазначимо, що асертивна поведінка формується на основі самоаналізу і проявляється у самопізнанні, потребі, здатності до самооцінки та самоспостереження, аналізу власних реакцій та дій, а також у можливості контролювати свої думки. Розвиток асертивності передбачає розуміння своїх прав та обов'язків, надання собі та оточуючим відповідної оцінки, розуміння своєї мети та здатність до укладання компромісів. Асертивність

найбільше розвивається в соціальному середовищі, у взаємодії з іншими людьми.

Список використаної літератури:

1. Білоущенко В. В. Асертивність як комплексна характеристика особистості. Інсайт: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред. кол. І. В. Шапошникова, О. Є. Блинова та ін.] Херсон : ПП Вишемирський, 2015. Вип.12. С.41–45.

2. Кондратюк С. М. Впевненість у собі як один з аспектів життєвого успіху студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 2(1). С. 76–80

3. Марчук Л. М. Асертивність як комплексна інтегральна характеристика особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Vnads/2012_5/12mlmiho.pdf.

4. Мойсеєнко В. В. Діагностика структурних компонентів асертивності за результатами констатувального етапу дослідження. Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць. Северодонецьк : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2019. Вип. 3(50). Т. 3 С. 229–241.

5. Фальова О. Є. Асертивність як фактор самореалізації особистості жінки. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 50. С. 258-267.

Щербан Тетяна Дмитрівна
Мукачівський державний університет,
д. психол. н., проф., ректорка
Брецько Ірина Іванівна
Мукачівський державний університет,
к.психол.н., доц.,
завідувачка кафедри психології

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРУ

Структура гендерної взаємодії, обґрунтована нами у першому підрозділі, дозволяє визначити індивідуально-психологічні та соціальнопсихологічні особливості гендерної взаємодії як відображення її внутрішньоособистісного (мікрорівня), а також міжособистісного (мезорівня), які представлені певними гендерними характеристиками і властивостями особистості.

Аналіз гендеру як соціально-психологічної категорії почнемо з розмежування понять «стать» і «гендер». На наш погляд, необхідність вкотре наголосити на відмінності цих понять полягає в тому, що досі в науці та суспільній думці існує уявлення про те, що стать (жіноча або чоловіча) сама по собі є уособленням соціально-психологічних характеристик, притаманних чоловікам і жінкам. Окрім цього, викривлене розуміння відмінностей гендеру і статі призводить до появи так званих «помилкових теорій гендеру», псевдогендерних досліджень, які політизують поняття гендеру та в яких ідеться виключно про проблеми жіночої гендерної групи, дискримінацію та права жінок. Отже, постає необхідність в рамках нашого дослідження коротко окреслити відмінності в цих поняттях і змістовно проаналізувати категорію гендеру.

Стать – це анатомо-фізіологічні особливості, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки. Це одна з найбільш складних і багатозначних наукових категорій, на думку І.С. Кона [1]. У найзагальнішому вигляді цей термін означає сукупність генеративних і пов'язаних із ними ознак. Проте ці ознаки неоднакові й відображають не тільки репродуктивні властивості, але й увесь спектр статевого диморфізму, тобто розбіжність анатомічних, фізіологічних,

психічних і поведінкових рис представників конкретного виду залежно від статі.

Ці складові психологічної статі особистості певною мірою відображають основні компоненти гендеру: когнітивний, емоційний та поведінковий. Отже, психологічна стать особистості є системною якістю, формування якої зумовлене біологічно заданою статевою приналежністю індивіда, культурним середовищем, структурою соціально-значимої діяльності і статоворольовими нормами суспільства, що визначає індивідуальні характеристики, особливості поведінки, способи дії, соціальні позиції й установки особистості [5].

Л.Б. Шнейдер вважає, що окрім нормативних уявлень щодо соматичних, психічних і поведінкових властивостей, притаманних чоловікам і жінкам, категорії маскуліності й фемінності містять елементи статевого символізму, пов'язаного з диференціацією статевих ролей [2].

У дослідженнях Г. Бедненко, С.Л. Бем, К. Герінгтон, І.С. Кона, Дж.А. Санфорда відзначаються такі специфічні особливості маскуліності, що виступають чинниками чоловічого громадського, соціального, професійного життя: чоловіки як група користуються інституційними привілеями за рахунок жінок як групи; за відповідність домінуючій моделі маскуліності, яка обіцяє їм високий статус і привілеї, чоловіки розплачуються поверхневими міжособистісними відносинами, поганим здоров'ям і передчасною смертю; нерівність у розподілі плодів патріархату поширюється не тільки на жінок, але й на чоловіків: гегемонна маскуліність гетеросексуальних чоловіків середнього й вищого класу конструюється на противагу не лише фемінностям, але й маргінальним (расовим, сексуальним і класовим) маскуліностям.

Фемінність, у свою чергу, розглядається як комплекс атитюдів, пов'язаних із жіночим, що включає також характерні форми поведінки, очікувані від жінки в певному суспільстві, або ж соціально визначене вираження того, що розглядається як позиції, внутрішньо притаманні жінці.

Соціально-конструктивістський підхід заперечує зумовленість соціокультурних характеристик фемінності біологічними відмінностями: фемінність не стільки природна, скільки

сконструйована в процесі соціалізації особистості. На відміну від цього підходу, у концепції андроцентричної культури, що є породженням існуючої гендерної дискримінації та нерівності, фемінність визначається як маргінальна стосовно існуючого символічного порядку, у якому маскуліність виступає як норма, а фемінність – як відхилення [5]. Андроґінність розглядається дослідниками як сполучення в індивіді маскулічних і фемінних рис. У концепції андроґінії [3] мужність і жіночність не протиставляються одна одній.

У роботах Т.В. Бендас, І.С. Клециної, Л.М. Ожигової, А.А. Чекаліної зустрічаємо дещо схожу модель гендерної ідентичності, структурними компонентами якої є когнітивний, афективний та конативний.

Когнітивний (пізнавальний) компонент включає усвідомлення приналежності до певної статі та визначення себе в категоріях мужності/жіночності, усвідомлення міри своєї відповідності характеристикам гендерної групи.

Афективний (оцінний) компонент передбачає оцінку психологічних рис і особливостей рольової поведінки та їхньої відповідності еталонним моделям маскуліності-фемінності в категоріях «позитивна й негативна ідентичність».

Конативний (поведінковий) компонент відображається в презентації себе як представника гендерної групи, а також відбиває засоби вирішення криз ідентичності на основі вибору засобів поведінки в певних ситуаціях відповідно до особистісно значущих цілей і цінностей.

Узагальнення психологічних досліджень з цієї проблематики дозволило нам виокремити структурні компоненти гендерної ідентичності особистості, які є важливими для організації та відтворення гендерної взаємодії. Такими компонентами є гендерні уявлення (когнітивний компонент), гендерна самооцінка (афективний компонент) і гендерні плани, способи і структури поведінки (конативний компонент), які репрезентуються й реалізуються у трьох об'єктивних просторах гендерної буттєвості особистості (середовище, організм, діяльність) як гендерні стереотипи та еталони, гендерна тілесність, гендерні ролі й норми.

Отже, психологічна допомога грає ключову роль у вирішенні проблем, пов'язаних зі статевою та гендерною ідентичністю [4]. Нижче наведено деякі аспекти, які можуть бути важливими при такій допомозі:

1. Прийняття та розуміння: психолог може допомогти клієнту зрозуміти та прийняти їхню статеву або гендерну ідентичність. Це може включати допомогу у розкритті власних почуттів, переживань та суперечливих емоцій, які можуть виникати при формуванні статевої або гендерної ідентичності.

2. Експлорація статевої та гендерної ролей: психолог може сприяти клієнту в експлорації різноманітних статевої та гендерної ролей, які відповідають їхнім унікальним потребам та ідентичності.

3. Підтримка в процесі зміни: для багатьох людей процес прийняття власної статевої або гендерної ідентичності може бути складним і вимагати психологічної підтримки. Психолог може допомогти розвинути стратегії саморегуляції, які сприятимуть здоров'ю і психологічному благополуччю.

4. Навички адаптації та ресурси: психолог може допомогти клієнту розвивати навички адаптації та знаходити ресурси, необхідні для ефективного функціонування у своєму соціальному оточенні та культурі.

5. Терапевтичний процес для сімей та близьких: часто статева або гендерна ідентичність клієнта може викликати неприйняття або конфлікти в їхній сім'ї або серед близьких. Психолог може сприяти розумінню та прийняттю цих особистих внутрішніх процесів, які виникають у членів родини.

6. Робота з травмою та стресом: Деякі люди можуть переживати травматичні події або стресові ситуації у зв'язку зі своєю статевою або гендерною ідентичністю. Психолог може надати техніки та стратегії для роботи з травмою та стресом.

7. Психосоціальна підтримка спільноти: Психолог може підтримувати клієнта у з'єднанні з підтримуючими спільнотами або групами рівнодушних осіб, де можна поділитися досвідом і знайти підтримку від інших людей, які проходять подібний процес.

Перераховані компоненти гендерної ідентичності, на наш погляд, суттєво впливають на особливості гендерної взаємодії на всіх її

рівнях, визначають її специфіку та повинні враховуватися при комплексних експериментальних дослідженнях гендерної взаємодії. Однак, психологічна стать особистості, її гендерна ідентичність є лише мікрорівнем організації та відтворення гендерної взаємодії.

Список використаної літератури:

1. Бем С.Л. Маскулінність – фемінність. Про статеву диференціацію. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 27.

2. Бондаревська І.О. Гендерна ідентичність як вид соціальної ідентичності. *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка Національної АПН України*. Київ, 2012. Т. 14. Ч. 2. С. 59-67

3. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посібник. К.: „Академія”, 2004. 308с.

4. Кудря В.В. Психологічні особливості впливу гендерних відносин на професійну взаємодію правників. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України* / За ред. С.Д. Максименка. Вип. 8. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 522-530.

5. Ткалич М.Г. Проблеми гендерної взаємодії персоналу організацій: сексуальні домагання на робочому місці. *Гендерні підходи у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування: Матеріали міжн. наук-практ. конф* / За наук. ред. Т.М. Литвиненко та ін. Луцьк: СПД, 2012. С. 121-125.

Ямчук Таїса Юрїївна
Мукачівський державний університет,
к. психол. н., доц.,
доцентка кафедри психології,
Долинай Маріанна Іванівна
Мукачівський державний університет,
старша викладачка кафедри психології

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

У період соціальних змін у нашій країні, коли встановлюються нові стандарти життя і формуються нові вимоги до особистості, молоді люди виявляють особливу чутливість до цих трансформацій, які є важливими соціальними факторами у їх подальшій особистісній і професійній орієнтації та інтеграції в доросле суспільство. Рання юність - це період життя, коли людина перебуває у віковій групі, що характеризується перехідним станом від дитинства до дорослості. Цей період також відомий як час інтенсивного розвитку особистості, формування цінностей, переконань і встановлення цілей для майбутнього.

Протягом цього періоду у студентів відбувається процес формування гендерної ідентичності. Багато дослідників вважають, що цей процес залежить від впливу соціального та культурного середовища, яке передає певні очікування та стереотипи щодо особистості, відповідно до її статі.

Становлення гендерної ідентичності включає різноманітні соціально обумовлені варіації статевих ролей та поведінки, відбувається в рамках процесу соціалізації.

Гендерна соціалізація - процес усвідомлення та утвердження соціально обумовлених норм поведінки, які відповідають стевій приналежності в конкретному соціокультурному середовищі (Швецова, 2022).

Гендерна ідентифікація - це процес самоідентифікації людини, коли вона усвідомлює та приймає свою гендерну приналежність і відчуває відповідність до певної гендерної ролі чоловіка або жінки.

Чинники розвитку та формування стевой й гендерної

ідентичності досліджуються у роботах В. Агеєвої, М. Богачевської-Хом'як, І. Гояна, О. Кісь, О. Кікінежді, С. Крилової, Л. Кобилянської, С. Сторожук, Ю. Стребкової, Т. Марценюк, Т. Мельник, Н. Хамітова, І. Данилюка, Г. Ставицького та ін.

Гендерна ідентичність визначається як процес самосвідомості, що відображає переживання людиною свого статевого статусу (А. Ожигова), пов'язане з усвідомленням гендерних стереотипів, а саме з уявленням про «чоловіче» і «жіноче» (Ш. Берн), засвоєнням відповідних моделей поведінки та формуванням особистісних рис (Т. Бендас), усвідомленням та прийняттям своєї статевої ролі як «чоловічої» або «жіночої», що відбувається в контексті процесу соціалізації (С. Бем).

В. Москаленко підкреслює, що гендерна ідентичність визначається комплексом соціокультурних, особистісних та біологічних факторів і включає у себе сприйняття та усвідомлення власної статевої приналежності та ролі в суспільстві. Л. Ожигова описує гендерну ідентичність як мультиполярний конструкт: структурний аспект гендерної ідентичності особистості може бути розкритий через поняття «об'єктивний гендерний простір» і «суб'єктивний гендерний простір», які перетинаються в гендерних уявленнях про себе, гендерній самооцінці, гендерних планах і структурі поведінки. Різні поєднання та смислове наповнення цих компонентів визначають індивідуальний варіант гендерної ідентичності особистості, яку вона реалізує у взаємодії з іншими людьми, групами та соціумом у цілому (Ильин, 2008; Эриксон, 1996).

Гендерна ідентичність привертає увагу українських вчених з різних наукових галузей, включаючи соціологію, психологію, гендерні дослідження та інші. Українські вчені вивчають гендерну ідентичність як складну конструкцію, що включає в себе соціальні, культурні, психологічні та біологічні аспекти.

Деякі дослідники зосереджуються на вивченні традиційних гендерних ролей і стереотипів та їх впливу на ідентичність чоловіків і жінок. Соціально-психологічні дослідження спрямовані на аналіз сучасних тенденцій у гендерних відносинах, включаючи розуміння різноманітності гендерних ідентичностей та їхніх змін у контексті індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Українські вчені також досліджують гендерну ідентичність у поєднанні термінів психологічна стать, статево-рольова ідентичність. Однак навіть близькі, на перший погляд, поняття (як, наприклад, гендерна ідентичність і статево-рольова ідентичність) не є синонімами.

Загалом, українські вчені вносять важливий вклад у розуміння гендерної ідентичності, яка визначається як особистісна самосвідомість та сприйняття людиною своєї статі та гендерної ролі в соціальному контексті. Це поняття охоплює внутрішнє відчуття себе як представника певної гендерної категорії (чоловік, жінка, або інша гендерна ідентифікація), а також сприйняття та виконання соціально прийнятих стереотипів і ролей, що пов'язані з цією гендерною ідентичністю. Гендерна ідентичність формується під впливом соціальних, культурних та біологічних чинників, і може різнитися в різних соціокультурних середовищах та серед різних індивідів.

Отже, гендерна ідентичність – це аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі. Це одна з базових характеристик особистості, що формується в результаті психологічної інтеріоризації чоловічих чи жіночих рис, у процесі взаємодії «Я» та інших, у ході соціалізації

Список використаної літератури:

1. Ткалич М.Г. Зміст та структура гендерної ідентичності особистості // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. / за ред.. Максименка С.Д. – К.: А.С.К., 2011 – Т. I. – Вип. 31. – С.113-118
2. Швецова Ю. Особливості гендерної ідентичності у сучасних студентів-психологів / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 11 (56).
3. Щербан Т. Д., Ямчук Т.Ю. Процес професійної ідентифікації психологів у професійно-освітньому просторі. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. Хмельницький, 2019. №3(14). С.348-359.

ЗМІСТ

Khromova V. S., Borminova M. S. PSYCHOCORRECTION OF GENDER CONFLICTS IN FAMILY LIFE AND INTERPERSONAL RELATIONSHIPS.....	3
Khromova V. S., Dudnik U. S. THE FORMATION OF IDEAS OF GENDER PSYCHOLOGY IN THE MODERN PERIOD.....	6
Khromova V. S., Honcharova D. O. PSYCHOCORRECTION OF GENDER CONFLICTS IN FAMILY LIFE AND INTERPERSONAL RELATIONSHIPS.....	9
Sh. Satiyeva PSYCHOLOGICAL SERVICE OF THE UNIVERSITY AS THE MOST IMPORTANT FACTOR OF PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS.....	13
Авраменко А. ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ ФЕНОМЕНУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ.....	16
Базиленко К. П. ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АКОМОДАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО НОВИХ УМОВ.....	21
Барчі Б. В. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ.....	25
Белоусова К. В. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	29
Білоконова В. В., Карпенко А. В., Сербін Ю. В. ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ОМС В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН.....	33
Богдан О. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА У ВОЄННИХ РЕАЛІЯХ.....	37
Бойко С. Т. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА У МАСОВИХ МЕДІА: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО СТРАТЕГІЙ ПЕРЕТВОРЕННЯ.....	42
Бондар Г. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ	

КОНФЛІКТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	46
Бохонкова Ю. О., Бормінава М. С.	
КОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕГУЛЮВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ.....	50
Бохонкова Ю. О., Лабзун Ю. І.	
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В ОСВІТІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..	54
Бочелюк В. Й.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СЕКСУАЛЬНОСТІ.....	60
Боярин Л. В.	
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	65
Боярин Л. В., Бондар Г. В.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	68
Боярин Л. В., Заріцька О. О.	
ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЖІНОК.....	72
Братченко А. В., Бугайова Н. М.	
НАСЛІДКИ СЕКСУАЛЬНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ У МЕДІЙНИХ КАМПАНІЯХ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	76
Бровендер О. О.	
ГЕНДЕРНІ РІЗНОВИДИ КОНФЛІКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	79
Бровендер О. О., Малишева А. С.	
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ.....	84
Бровендер О. О., Мамойко Л. О.	
ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	87
Бровендер О. О., Решетняк А. О.	
ЖІНКА В ПОЛІТИЦІ ТА УПРАВЛІННІ: КЕЙС УКРАЇНИ.....	92
Бровендер О. О., Терк Д. І.	
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	97
Бровендер О. О., Федоровська А. О.	
ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	103

Бровендер О. О., Чернічкіна О. Р. УЧАСТЬ ЖІНОК В ПОЛІТИЦІ ТА ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ.....	108
Бровендер О. О., Щербіна С. Є. ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІНДЕНТИЧНОСТІ В РАНЬОМУ ДИТИНСТВІ.....	112
Волженцева І. В. ВИКОРИСТАННЯ ГЕЛОТОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ПІДЛІТКІВ.....	116
Волощенко І. С., Бохонкова Ю. О. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ- ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	121
Волченко Л. П., Одинець В. О. ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВПЛИВІВ НА ГЕНДЕРНОМУ РІВНІ.....	125
Воронова О. Ю., Барчій М. С. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ САМООЦІНКИ ЮНАКІВ.....	128
Гарькавець С. О. ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВИМІРІВ СОЦІАЛЬНО - НОРМАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	132
Гарькавець С. О., Дрожанова А. О. ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНИХ РЕЛЕВАНТНОСТЕЙ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	135
Гарькавець С. О., Ліпський А. В. ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВІКТИМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ТРАВМІВНОГО ДОСВІДУ У ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ.....	138
Глікіна І. М., Лосієвська О. Г. ГЕНДЕРНА РІВНОПРАВНІСТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	141
Гончарова Д. О., Гарькавець С. О. ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ У ГЕНДЕРНИХ КООРДИНАТАХ ЇЇ ІСНУВАННЯ.....	146
Дуднік У. С., Гарькавець С. О. ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ГЕНДЕРНИМИ ВІДМІННОСТЯМИ ТА КОГНІТИВНИМИ ПРОЦЕСАМИ	

ОСОБИСТОСТІ.....	149
Желєзняк С. Р.	
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	152
Жигаренко І. Є., Завацька Н. Є., Сотнікова К. К.	
СТАТЕВОРОЛЬВІ СТЕРЕОТИПИ У ФОРМУВАННІ ЖІНОЧНОСТІ В ПЕРІОД ЮНОСТІ.....	156
Завацька Н. Є., Каськов І. О., Шутальов О. О.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЯХ СОЦІОНОМІЧНОГО ТИПУ.....	163
Завацький В. Ю., Тоба М. В., Царенок В. О.	
ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СІМЕЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР.....	170
Завацький Ю. А., Федоров А. Ю., Коваленко В. О., Кісільов О. А.	
ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я У ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В ГЕНДЕРНОМУ ВЕКТОРІ.....	176
Захаревич Ю. М., Бохонкова Ю. О.	
ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ У ФОРМУВАННІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	181
Кирпенко Т. М.	
ЗВ'ЯЗОК МІЖ НЕВИЗНАЧЕНІСТЮ ТА ПСИХІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ: ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	187
Клак В. О.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	189
Коденкова В. А.	
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДИТИНИ В СИТУАЦІЇ ВТРАТИ ОДНОГО З БАТЬКІВ.....	194
Козьма В. С.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА.....	198
Колісник Р.	
РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	201
Колісник Р. Я., Новацький В. Р., Лавренчук О. В.	

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	206
Корнієнко І. О.	
КОПІНГ-ПОВЕДІНКА В ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ: РОЛЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ.....	212
Костю С. Й., Алмаші С. І.	
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ГЕНДЕРНЕ НАСИЛЬСТВО – МЕХАНІЗМИ ПРИГНІЧЕННЯ, АКТИВІЗМУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ.....	216
Літвінова О. В., Сухорук О. О.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ.....	220
Лосієвська О. Г., Бережна О. С.	
ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГОСПРОМОЖНОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ КОЛЕКТИВІ.....	226
Лосієвська О. Г., Маслова Т. М.	
ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ЖІНКИ В ПОЛІТИЦІ ТА УПРАВЛІННІ.....	229
Мальєв А. С., Лосієвська О. Г.	
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	234
Мельничук В. О.	
ПРОФІЛАКТИКА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	237
Москаленко В. В.	
ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФУНКЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	242
Нарикаєва Д. Б.	
ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ.....	245
Настенко Л. М.	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	249
Немятченко І. В., Боярин Л. В.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ТРИВОГИ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	253
Омелянюк С. М., Антоненко О. М.	
РЕЗУЛЬТАТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕННЯХ МОЛОДІ ПРО ДОВІРУ.....	258

Османова А. М. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	263
Остапенко І. В. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ПІДЛІТКІВ.....	266
Панов М. С. СТАТЕВІ ДЕВІАЦІЇ.....	270
Перепелиця О. Є., Бугайова Н. М. ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	275
Петрушенко В. В. МІСЦЕ ФОРМАЛЬНО-ДИНАМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПСИХІКИ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ПРАВНИКА.....	278
Пілецька Л. С., Гудима Р. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АСЕРТИВНОСТІ ПІДПРИЄМЦІВ.....	282
Полякова В. І. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЧИТЕЛЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ).....	285
Рудник А. В. ГЕНДЕРНО-СЕНСИТИВНА ПІДТРИМКА ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	288
Ружицька Н. І. ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ.....	292
Сафонов А. Ю., Турбан В. В., Волошин В. М. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕСТРУКЦІЙ.....	297
Сербін Ю. В., Кострика В. Є. ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	301
Сторожук С. В., Гоян І. М. АКСІОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ.....	305
Стригун В. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	310

Татаренко Г. В., Арсентьєва О. С., Котова Л. В.	
ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	314
Тимофієва М. П.	
РОЛЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	325
Ткачук О. Г.	
СТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНО-ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ.....	328
Урявіна Т. В., Бугайова Н. М.	
ДО ПРОБЛЕМИ НАСЛІДКІВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	332
Хабайлюк В. В.	
МОДА ЯК ЧИННИК ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	335
Харківська Т. А.	
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТІВ У МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ МІЖ ПАРТНЕРАМИ.....	339
Чекстєре О. Ю.	
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПТСР В ДІТЕЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	343
Шевяков О. В., Славська А. Я., Чердніченко О. М.	
НЕПРОФЕСІЙНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	348
Шехавцова С. О.	
ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ГЛЯНЦЕВИХ ЖУРНАЛІВ).....	352
Шульга Д.	
АСЕРТИВНА ПОВЕДІНКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	356
Щербан Т. Д., Брецько І. І.	
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРУ.....	361
Ямчук Т. Ю., Долинай М. І.	
ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ.....	366

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ГЕНДЕРНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

12 квітня 2024 р.
м. Київ

Оригінал-макет

Я. О. Галаган